

การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณ์สมณะ ๓ และ กฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม
ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

นายอิทธิเทพ ผาตา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณ์สมณะ ๓ และ กฎนิกกรรมของมหาเถรสมาคม
ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕
Study of the Pattern and Process of Theravada Buddhist Solution
: A Case Study of The Settlement of legal process (Adhikaranasamatha) and
The Law of Suppression(Niggahakama) of the Sangha Supreame Council
under the scope of Sangha Act 1962, Revised (Vol.II) Edition 1992.

นายอิทธิเทพ ผาตา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

**Study of the Pattern and Process of Theravada Buddhist Solution
: A Case Study of The Settlement of legal process (Adhikaranasamatha) and
The Law of Suppression(Niggahakama) of the Sangha Supreame Council
under the scope of Sangha Act 1962, Revised (Vol.II) Edition 1992.**

Mr. Athithep Phatha

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
Requirement for The Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok ,Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำนวยให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระธรรมกิตติวงศ์)

.....กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

.....กรรมการ

(ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

.....กรรมการ

(ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์)

.....กรรมการ

(นายสนิท ศรีสำแดง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมานุวัตร

ประธานกรรมการ

ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์

กรรมการ

นายสนิท ศรีสำแดง

กรรมการ

วิทยานิพนธ์ : การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคม : ศึกษาเฉพาะกรณีอธิการบดีและ กฤษฎีกาของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้วิจัย : นายอริเทพ ผาตา

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ สิริวัฒนา) ป.ธ. ๙, MA., Ph.D.

: ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์ ป.ธ. ๖ พธ.บ. (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง), ศษ.บ., M. Phil., M.A., Ph.D.

: นายสนิท ศรีสำแดง ป.ธ.๙ พธ.บ., น.บ.(ธรรมศาสตร์), M.A.

วันสำเร็จการศึกษา : ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ประสงค์ที่จะศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมโดยวิธีในสมัยพุทธกาลกับกฤษฎีกาของมหาเถรสมาคม ภายใต้กรอบของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในเชิงการเปรียบเทียบเพื่อที่จะหาข้อสรุปเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมทั้งในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบันว่า มีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร และจะได้นำเอาผลการศึกษานั้นไปปรับปรุงประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคมสงฆ์และพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้อย่างไร

จากการศึกษาวิจัยมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้พบข้อสรุปอันเป็นประโยชน์เกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมโดยวิธีในสมัยพุทธกาล และแนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมโดยกฤษฎีกา ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้

๑. อธิการบดีวิธี เป็นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมที่มีวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมวินัยใน ๒ เรื่องคือ เรื่องที่มีโทษและไม่มีโทษ เช่น ทั้งในด้านพิธีกรรมและการก่อความวุ่นวายภายในสังคมสงฆ์ ได้แก่ ปัญหา ๔ หมวด คือ วิาพาติกรรม อนุวาติกรรม อาปัตติกรรมและกิจจาติกรรม ส่วนกฤษฎีกาของมหาเถรสมาคม เป็นรูปแบบ

และกระบวนการแก้ไขปัญหามหาพระธรรมวินัยที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าไปประจักษ์หรือแก้ไขปัญหามหาเฉพาะเรื่องที่มีโทษใน ๒ หมวดคือ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์เท่านั้น

๒. อธิกรณสมถวิธี เป็นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาของพระธรรมวินัย ส่วนกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม เป็นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาตามกระบวนการพิจารณาคดีของรัฐ ซึ่งเป็นวิธีการทางกฎหมายไม่ใช่วิธีการตามแนวทางของพระธรรมวินัย แต่ก็มุ่งที่จะใช้ในการแก้ไขปัญหามหาพระธรรมวินัยเช่นกัน

๓. อธิกรณสมถวิธี เป็นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหา ที่ถือเอาพระธรรมวินัยเป็นกรอบในการดำเนินการสูงสุด ส่วนกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม เป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหามหาที่ยึดรูปแบบตามกระบวนการยุติธรรมของรัฐภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์คือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕.

๔. อธิกรณสมถวิธี เป็นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหา ที่มีผู้ดำเนินการคือสงฆ์ โดยมีพระวินัยธรเป็นประธาน ใช้อำนาจผ่านทางสังฆกรรมตามพระธรรมวินัย ส่วนกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม เป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหามหาที่ผู้ดำเนินการคือ ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสถึงมหาเถรสมาคม โดยแบ่งการพิจารณาออกเป็น ๒ ระดับคือ ระดับพระผู้พิจารณา และระดับคณะผู้พิจารณาซึ่งในระดับนี้ได้แบ่งการพิจารณาออกเป็น ๓ ขั้นคือ (๑) การพิจารณาขั้นต้น (๒) การพิจารณาชั้นอุทธรณ์ (๓) การพิจารณาชั้นฎีกา

๕. อุปสรรคและปัญหาของอธิกรณสมถวิธีคือ (๑) สงฆ์ผู้ดำเนินการไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยเนื่องจากความรู้ (๒) สังฆมณฑลไม่มีความเป็นเอกภาพเนื่องจากไม่เคารพในมติสงฆ์ (๓) ผู้ละเมิดพระธรรมวินัยไม่มีความละอาย โง่เขลาและฝืนมติไม่เคารพการตัดสินใจของพระวินัยธรและสงฆ์ (๔) สังฆมณฑลขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ส่วนอุปสรรคและปัญหาของกฎนิคหกรรมคือ (๑) บุคลากรผู้มีหน้าที่เป็นทั้งผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณาไม่มีความรู้ทางกฎหมายและพระธรรมวินัยเพียงพอทำให้การดำเนินการไม่ถูกต้องตามขั้นตอนของกฎนิคหกรรม (๒) ปัญหาความใกล้ชิดระหว่างพระผู้พิจารณา/ คณะผู้พิจารณากับภิกษุผู้ตกเป็นจำเลย (๓) ปัญหาการแทรกแซงโดยอำนาจรัฐ เป็นต้น

๖. ในอนาคต ควรมีการประยุกต์รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยและเหมาะสมกับยุคสมัย ด้วยการจัดการศึกษาเพื่อให้คณะสงฆ์ทุกระดับมีความรู้เกี่ยวกับหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายโดยเฉพาะวิธีการดำเนินการตามกระบวนการของพระราชบัญญัติและกฎนิคหกรรมรวมถึงกฎหมายของมหาเถรสมาคมอื่นๆ โดยการร่วมมือของสถาบันการศึกษาและหน่วยงานด้านการปกครองคณะสงฆ์และรัฐบาลเพื่อให้คณะสงฆ์สามารถแก้ไขปัญหามหาได้อย่างรวดเร็ว

Thesis Title : Study of the Pattern and Process of Theravada Buddhist Solution
: A Case Study of The Settlement of legal process
(Adhikaranasamatha) and The Law of Suppression (Niggahakama)
of the Sangha Supreme Council under the scope of
Sangha Act 1962, Revised (Vol.II) Edition 1992.

Researcher : Mr.Athitthep Phatha

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

The Thesis Supervisory Committee

: Phrasudhidhamamnuwat (Thaib Sirināno) Pali IX, M.A., Ph.D.

: Dr. Veerachat Nimanong Pali VI, B.A. (Bud.), B.A. (Ed.), M. Phil.,
M.A., Ph.D.

: Mr.Snith Srisamdang Pali IX, B.A., M.A.

Date of Graduated : Febuary 9, 2007

ABSTRACT

This thesis aims to conduct the entical comparative study on patterns and problem solution process of the settlement of legal processes (Adhikaranasamatha) method practiced during the Buddha's Era the laws of suppression (Niggahakamma) of the Sangha Supreme Council, under the scope of 1962 Sangha Act, Revised (Vol.II) Edition. The comparative study is performed to discover the conclusions on patterns and problem solution process of the settlement of legal processes in the Buddha's Era and in the present time, whether they are similar or different. The finding are anticipated to be applied for the sake of Sangha society and Buddhism in Thailand.

Concerning the study, the researcher found the useful conclusion about concepts on pattern and problem solution processes following the settlement of legal processes in the Buddha's Era and those following the laws of suppression according to 1962 Sangha Act, 1992 Revised (Vol.II) Edition as follows:

1. The settlement of legal processes has pattern and problems solution process of the settlement of legal processes (Adhikaranasamatha) aiming to solve the 2 issues of the discipline problems solution :fault and no-fault ...e.g...of rites and turbulence of Sangha society . The problems involved 4 case : legal questions concerning disputes (Vivadadhikarana), legal questions concerning accusations (Anuvadadhikarana), legal questions concerning offences (Apattadhikarana), and legal questions concerning obligations (Kiccadhikarana), For the laws of suppression (Niggahakamma) issued by the Sangha Supreme Council, the pattern and problems solution process of the Discipline problems solution focuses on either suppression or special case problems solution on 2 issues of fault : legal questions concerning accusations (Anuvadadhikarana), legal questions concerning offences (Apattadhikarana).

2. The settlement of legal processes are pattern and problems solution processes of the Discipline. The laws of suppression on the other hand, concerns the problem solution processes according to the state trying a case: the legal processes, not the Discipline processes. However, the latter also aims to solve the problems in the Discipline.

3. The settlement of legal processes functions according to the Discipline framework. The laws of suppression functions according to the state legal processes under the scope of 1962 Sangha Act, 1992 Revised (Vol.II) Edition.

4. The settlement of legal processes are pattern and problems solution processes run by Buddhist monk, having are expert in Discipline (Dhammavinaya) functioning as the Chairman. He is an authorized via formal Act (Sanghakama) cited in the Discipline. The laws of suppression (Niggahakamma) of the Sangha Supreme Council, is the one run by Buddhist monk administrators ranked from the abbot up to the council members. The legal trying is divided into 2 levels: individual administrators and committee administrators. The latter had three layers of trying the case : district, appeal and supreme court layers.

5. According to the results of the study on hindrances and problems concerning the settlement of legal processes; There are four points :1) The responsible monk do not implement via the Discipline correctly because of their inadequate Knowledge 2) The Order (Sanghamandala) lack unity because of the violation in sangha resolution. 3) The Discipline violators are shameless, ignorant, against the resolution, inrespectful to the expert and Sangha

decision. 4) The Order lack elective leaders, for laws of suppression, there are four points of hindrances and problems : A) Personal as well as the committee board who take responsibility do not have adequate legal background nor knowledge in the Discipline. This cause improper implementation to the procedure of the Laws. B) There is problem of familiarity between the judge or judging board and the defendants. C) The sanction for the trying caused by state authority.

6. It is recommend that the application of pattern and problems solution processes in congruence with the discipline and with suitability should be initiated .The implementation techniques to achieve such ideology involves educating all levels of Sangha to comprehend the discipline rules, laws of suppression as well as related regulations issued by the Sangha Supreme Council. The cooperation from educational in stimulations and related units of Sungha administration as well as related government units is needed to keep appropriately to solve the Sangha problems.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีก็เพราะความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยจะขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย คือ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, พธ.ด., ราชบัณฑิต) ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ (ป.ธ. ๙ พธ.บ., อ.ม., Ph.D.) พระสุธีธรรมานุวัตร (พระมหาเทียบ สิริวิภา โป.ธ.๙) อาจารย์สนธิ ศรีสำแดงและ อาจารย์ ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ช่วยเหลือให้คำแนะนำและตรวจแก้ วิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณพระราชปริยัติ (สฤษดิ์ สิริโร ป.ธ.๙ กศ.ม., พธ.ด.) เจ้าคณะ จังหวัดนครสวรรค์ อาจารย์ผู้ที่คอยเอาใจใส่ดูแลผู้วิจัยและให้การอุปถัมภ์เรื่องค่าเล่าเรียนมาตั้งแต่ ต้นจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา ขอกราบขอบพระคุณพระโสภณวิหารการ (พิศิษฐ์ สุวีโร ป.ธ.๔, พ.ม., กศ.ม.) เลขาธิการเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย พระครูสุกิจธรรมสุนทร(อาจารย์จันดี โคตปิโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหม่ทองเสน กรุงเทพมหานคร อาจารย์ทั้งสองเปรียบเสมือนพ่อที่คอยให้กำลังใจ และช่วยเหลือการอุปถัมภ์ด้านทุนทรัพย์สำหรับการวิจัยมาตั้งแต่ต้น

ขอกราบขอบพระคุณพระศรีรัตนวิมล (เสถียร จันทโก ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดใหม่ พิเรนทร์ พระมหาทองคำ ฐมฺมสาโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหม่พิเรนทร์ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานครที่เมตตาให้ที่พักพิงในขณะที่ผู้วิจัยยังอยู่ในสมณเพศแม่กระทั่งลาสิกขาด้วยความ เมตตาเป็นอย่างสูง ขอกราบขอบพระคุณพระครูวิมลธรรมสิริ (ไพบุลย์ กตปุญโญ) เจ้าอาวาสวัด บ้านเก่าโพธิ์ศรี พระอธิการวินัย เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธอุทยาน (ดอนแดง) ผู้ที่ช่วยเหลือให้ คำแนะนำแก่ผู้วิจัยในทุกคราวที่มีปัญหา ขอขอบกราบขอบพระคุณพระครูใบฎีกาสันน์ ทนฺตโก โข พระมหาธนสิทธิ์ สิทธิวิภา โป.ธ.๙ วัดเจ้าอาม บางขุนนนท์ กรุงเทพฯ พระอาจารย์สมพล ฐมฺม- วิตฺตโก พระมหาธรรมรัตน์ ฐมฺมรดโน (มหาเปา) ที่กรุณาช่วยตรวจพิสูจน์อักษร

ขอกราบขอบพระคุณ ดร.มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ รองเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ที่คอยเป็น ที่พึ่งคอยให้กำลังใจและให้แง่คิดปรัชญาในการดำเนินชีวิตแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา ขอขอบคุณคุณ ศุภชัย-คุณเบญจวรรณ อุ่นโกมล ที่กรุณามอบทุนเล่าเรียนตลอดหลักสูตร ขอกราบขอบพระคุณคุณ พอลอง-คุณแม่คำปิงจี ผาหา ผู้จุดชนวนความเป็นผู้ใฝ่ต่อการศึกษาและคอยเป็นกำลังใจให้ลูกได้ ร่ำเรียนมาจนถึงวันนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พล.ร.ท.จร คุณแม่ประนอม ศิลา คุณแม่พุลศรี-คุณพ่อ บุญเหลือ คล่องดี คุณแม่นิสาชล-คุณพ่อทวีป บุญผด้อย คุณแม่กรองมาศ-คุณพ่อทวี รัตนชาติให้

ความรักความเมตตาช่วยเหลือลูกศิษย์ดีเสมอมา ขอขอบคุณท่านไพฑูริย์ ผาทา คุณธนชิต สิงห์บุตร ผู้ใหญ่สุวิทย์ วงศ์ยาและทีมงานที่ช่วยเหลือผู้วิจัยด้วยดีมาตลอด ขอขอบคุณ คุณณัฐรัตน์ ผาทา (ฟิง) ภรรยาผู้ชีวิตที่ช่วยพิมพ์ต้นฉบับมาด้วยความอดทนและคอยให้กำลังใจเคียงข้างผู้วิจัย ตลอดเวลา ขอขอบคุณคุณสุชมาลย์ เตียพิริยะกิจ (พี่ตุ๊ก) หัวหน้าฝ่ายกฎหมาย ๔ สำนักพระราช เลขาธิการที่คอยให้กำลังใจและคำแนะนำที่มีประโยชน์อยู่เสมอ ขอขอบคุณอาจารย์สุชีรา เวชกุล อาจารย์จันทง คำกรฤชา อาจารย์จันทร์เพ็ญ จันทร์ปุ่นณะ อาจารย์สุวรรณา เจริญรัตน์ อาจารย์ อโณทัย ศรีจันทร์มี อาจารย์คำฟอง ศรีสุข และอาจารย์สมคิด เต็กศิริ ครู-อาจารย์ผู้เป็นแรงบันดาลใจ ในการทำงานที่คอยให้ความรักความเมตตาแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ท้ายสุดนี้ ผู้วิจัยขออุทิศความพยายามทุกอย่างที่แปรเปลี่ยนมาเป็นผลงานฉบับนี้บูชาองค์ หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นศูนย์รวมใจของชาว หนองคายที่ถูกยึดถือเป็นที่พึ่งในการดำเนินชีวิตและต่อสู้อุปสรรคปัญหาโดยตลอด และขอ กราบบูชาคุณหลวงปู่ญาณาสีธนาคราช (หลวงปู่จันลา ปกสฺสโร) ที่คอยปกป้องคุ้มครองและให้การ อบรมสั่งสอนในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและนำพาให้ลูกได้มีวันนี้ ขอกราบบูชาคุณหลวงปู่ แพงดา เขมิโย ที่เล็งดูลูกมาด้วยความเมตตา และขอกราบบูชาคุณของหลวงปู่คำพันธ์ โฆสปัญโญ วัดธาตุมหาชัย จังหวัดนครพนมที่เมตตาอบรมสั่งสอนในทุกๆ ครั้งที่ลูกเข้าไปกราบแม้ว่าหลวงปู่จะ จากไป แต่คติธรรมที่ฝากไว้ก็ยังมีความหมายสำหรับลูกอยู่เสมอ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย พร้อมด้วยบารมีขององค์หลวงพ่อพระใสและเหล่าเทพยดา พญานาคราชทั้งหลายจงปกช่วยปก รัรักษคุ้มครองให้บิดามารดาและผู้มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนในการวิจัยในครั้งนี้ทั้งที่เอย่นามและ ไม่ได้เอย่นามให้มีแต่ความสุขความเจริญตลอดไปด้วยเทอญ.

นายอิทธิพร ผาทา

วันที่ ๘ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๖)
สารบัญ	(๘)
สารบัญแผนภาพ	(๑๓)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๕)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๘
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๙
๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย	๙
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๑๐
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๓
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๘
บทที่ ๒ แนวความคิดเรื่องกระบวนการแก้ไขปัญหามิธีการด้วยวิธีการสมมติวิธีในสมัยพุทธกาล	
๒.๑ แนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามิธีการด้วยวิธีการสมมติวิธี	๑๕
๒.๑.๑ บริบทแนวคิดของวิธีการสมมติวิธี	๑๕
๒.๑.๒ แนวความคิดเรื่องปัญหาหรือกรณี	๒๒
๒.๑.๒.๑ ความหมายของกรณี	๒๒
๒.๑.๒.๒ ประเภทของกรณี	๒๓

๒.๑.๓ แนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา	๓๓
๒.๑.๓.๑ ความหมายของอธิกรณ์สมถวิธี	๓๓
๒.๑.๓.๒ ประเภทของอธิกรณ์สมถวิธี	๓๔
๒.๑.๔ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวาจาอธิกรณ์โดยใช้อธิกรณ์สมถวิธี	
๒.๑.๔.๑ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวาจาอธิกรณ์	๓๕
๒.๑.๔.๒ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานววาจาอธิกรณ์	๔๘
๒.๑.๔.๓ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามวดอาปตดาอธิกรณ์	๕๕
๒.๑.๔.๔ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามวดกิจจาอธิกรณ์	๖๑
๒.๑.๕ สรุปขั้นตอนและกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยอธิกรณ์สมถวิธี	๘๕
๒.๒ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวาจาอธิกรณ์โดยอธิกรณ์สมถวิธี	๑๐๓
๒.๒.๑ วิเคราะห์ลักษณะสำคัญของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา	๑๐๓
๒.๒.๒ วิเคราะห์อุปสรรคและปัญหาในการนำไปใช้	๑๑๐
๒.๒.๓ วิเคราะห์ผลการประยุกต์ใช้อธิกรณ์สมถวิธี	๑๑๑
บทที่ ๓ แนวความคิดเรื่องกระบวนการแก้ไขปัญหาวาจาอธิกรณ์ตามกฎหมายใน	
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕	๑๑๓
๓.๑ แนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวาจาอธิกรณ์ตามกฎหมาย	๑๑๓
๓.๑.๑ บริบทแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย	๑๑๓
๓.๑.๑.๑ ความหมายของกฎหมาย	๑๑๓
๓.๑.๑.๒ ความเป็นมาของกฎหมาย	๑๑๔
๓.๑.๑.๓ ประเภทของการลงโทษ	๑๑๘
๓.๑.๑.๔ วัตถุประสงค์ในการใช้กฎหมาย	๑๒๐
๓.๑.๑.๕ แนวคิดเรื่องปัญหาในกฎหมาย	๑๒๑
๓.๑.๑.๖ แนวคิดเรื่องผู้มีอำนาจในกฎหมาย	๑๒๒

๓.๑.๒ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยกฏนคหกรรม	๑๒๒
๓.๑.๒.๑ การพิจารณาไ้สวนอธกรณั้ในระดับผู้พิจารณา	๑๒๔
ก. วธพฏบคั้เก้ยวคั้กับการฟ้อง	๑๒๔
ข. วธพฏบคั้เม้มอ้มีการกล่าวหา	๑๒๖
ค. วธพฏบคั้เม้มอ้มีการเง้ยความผค	๑๒๗
ง. วธพฏบคั้เม้มอ้มีการพบเห็นความผค	๑๒๘
๓.๑.๒.๒ กระบวนการพิจารณาเก้ยปัญหาระคั้คณะผู้พิจารณา	๑๓๑
(๑) การพิจารณาवनจณั้ยอธกรณั้ชั้นคั้	๑๓๑
ก. ผู้มอ้อำนาจในการพิจารณา	๑๓๑
ข. การคั้เนนการเบ้องคั้นก่อนการพิจารณาใน ระดับคณะผู้พิจารณาชั้นคั้	๑๓๗
ค. วธการพิจารณาवनจณั้ยการลงนคหกรรมชั้นคั้	๑๓๘
(๒) วธการพิจารณาवनจณั้ยการลงนคหกรรมชั้นอุทธรณั้	๑๔๘
ก. ผู้มอ้อำนาจในการลงนคหกรรม	๑๔๘
ข. วธพิจารณาवनจณั้ยการลงนคหกรรมชั้นอุทธรณั้	๑๔๘
(๓) วธการพิจารณาवनจณั้ยการลงนคหกรรมชั้นฎกา	๑๕๐
ก. ผู้มอ้อำนาจในการลงนคหกรรมชั้นฎกา	๑๕๐
ข. วธพิจารณาवनจณั้ยการลงนคหกรรมชั้นฎกา	๑๕๑
๓.๒ วคเระห้กฏนคหกรรมของมหาเถรสมาคม	๑๕๓
๓.๒.๑ ลคัษณะคั้คั้ยของกฏนคหกรรม	๑๕๓
๓.๒.๒ อุปสรรคปัญหของกฏนคหกรรม	๑๕๖
๓.๒.๓ วคเระห้การประกยคั้ดใ้ในสคัคมไทย (กรณีคั้ตัวอย่าง)	๑๕๘

บทที่ ๔ เปรียบเทียบแนวความคิด เรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา	
โดยอภิรณสมถวิธีกกับภฏนคกรรมของมหาเถรสมาคม	๑๖๐
๔.๑ เปรียบเทียบบริบทเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา	๑๖๐
๔.๑.๑ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความหมาย	๑๖๐
๔.๑.๒ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกำเนิดและพัฒนาการ	๑๖๒
๔.๑.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวัตถุประสงค์	๑๖๘
๔.๑.๔ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา	๑๗๑
๔.๑.๕ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องปัญหา (อภิรณ)	๑๗๖
๔.๑.๖ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องอำนาจในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา	๑๗๘
๔.๑.๗ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหา	๑๘๕
๔.๑.๘ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวิธีการและมาตรการในการลงโทษ	๑๘๖
๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา	๑๘๘
๔.๒.๑ เปรียบเทียบรูปแบบการแก้ไขปัญหา	๑๘๙
๔.๒.๒ เปรียบเทียบกระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินการแก้ไขปัญหา	๑๙๖
๔.๓ เปรียบเทียบปัญหาอุปสรรคในการแก้ไขปัญหา	๒๐๓
๔.๓.๑ อุปสรรคและปัญหาในเชิงโครงสร้าง	๒๐๓
๔.๓.๒ อุปสรรคและปัญหาในเชิงการปฏิบัติ	๒๐๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๒๐๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๐๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๑๒
บรรณานุกรม	๒๑๙

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

๒๓๒

ภาคผนวก ข.

๒๔๒

ประวัติผู้วิจัย

๒๖๓

สารบัญแผนภาพ

หน้า

แผนภาพที่ ๑ แสดงการแก้ไขปัญหาวិവാาทาธิกรณแบบสมุขาวินัย โดยใหักักษผู้ทะเลาะ ตกลงกันเอง	๔๑
แผนภาพที่ ๒ แสดงวิธีการแก้ไขปัญหาวิวาาทาธิกรณโดยสมุขาวินัยแบบอุพพาหิกวิธี	๔๓
แผนภาพที่ ๓ แสดงวิธีการแก้ไขปัญหาวิวาาทาธิกรณโดยสมุขาวินัยแบบอาศัยอำนาจสงฆ์	๔๖
แผนภาพที่ ๔ แสดงรูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหอนุวาาทาธิกรณด้วยสติวินัย	๕๑
แผนภาพที่ ๕ แสดงรูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหอนุวาาทาธิกรณด้วยมูพหวินัย	๕๒
แผนภาพที่ ๖ แสดงรูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหอนุวาาทาธิกรณด้วย ตัสสปาปิยสิกาวี	๕๔
แผนภาพที่ ๗ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขอาปิตาธิกรณโดยคินวัตรารกวินัย	๖๐
แผนภาพที่ ๘ แสดงโครงสร้างของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามวดคิจจาธิกรณ	๖๒
แผนภาพที่ ๙ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคิจจาธิกรณในกรณีการอุปสมบท	๖๔
แผนภาพที่ ๑๐ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงตั้นยกรรม	๖๖
แผนภาพที่ ๑๑ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงนิตยกรรม	๖๘
แผนภาพที่ ๑๒ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงปัพพาทนยกรรม	๗๐
แผนภาพที่ ๑๓ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงปฏิสารณยกรรม	๗๑
แผนภาพที่ ๑๔ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงอุกเขปนยกรรม	๗๔
แผนภาพที่ ๑๕ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยตัสสปาปิยสิกกรรม	๗๖
แผนภาพที่ ๑๖ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงปกาสนยกรรม	๗๗
แผนภาพที่ ๑๗ แสดงรูปแบบและกระบวนการลงปิตตนิคฺชนกรรม(การคว่ำ-หงายบาตร)	๘๐
แผนภาพที่ ๑๘ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงพรหมทัณฑกรรม	๘๑
แผนภาพที่ ๑๙ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำด้วยการลงประภทนาสนกรรม	๘๓

สารบัญแผนภาพ(ต่อ)

	หน้า
แผนภาพที่ ๒๐ แสดงรูปแบบและกระบวนแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณประเภททัศนกรรม	๘๔
แผนภาพที่ ๒๑ แสดงคณะสงฆ์ผู้มีอำนาจในการพิจารณาอธิกรณ และลงนิกกรรมแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดต่อพระวินัย	๑๓๔
แผนภาพที่ ๒๒ แสดงผู้มีอำนาจลงนิกกรรมแก่ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองสงฆ์	๑๓๕
แผนภาพที่ ๒๓ แสดงผู้มีอำนาจวินิจฉัยและลงนิกกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิด ซึ่งมีสมณศักดิ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ (ฉบับที่ ๒)	๑๓๖
แผนภาพที่ ๒๔ แสดงกระบวนกรอันเป็นบ่อเกิดของอธิกรณสมถวิธีในสมัยพุทธกาล	๑๖๕
แผนภาพที่ ๒๕ แสดงกระบวนกรที่เป็นบ่อเกิดของกฏนิกกรรมในสมัยปัจจุบัน	๑๖๖
แผนภาพที่ ๒๖ แสดงการเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหของอธิกรณสมถ และกฏนิกกรรม	๑๗๐
แผนภาพที่ ๒๗ แสดงอำนาจในการแก้ไขปัญหายุการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์	๑๗๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยจะระบุที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลัง คำย่อ ชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.สี.(บาลี) ๕/๓/๓๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๕ ข้อที่ ๓ หน้า ๓๖, ที.สี.(ไทย) ๕/๑๓๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๕ ข้อที่ ๑๓๐ หน้า ๕๖

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (บาลี)	=	วินัยปิฎก ปรีววรรค	(ภาษาบาลี)
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก ปรีวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสก	(ภาษาไทย)

ม.อ.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อ.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.บ.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก สังยุตตนิกาย ขนฺธวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.บ.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปัญจก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปัญจก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.ข.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาติ	(ภาษาบาลี)
ข.ข.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ข.ธ.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ข.ธ.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ข.อ.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ข.อ.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย อุทานะ	(ภาษาไทย)

ข.อติ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ข.อติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ข.ชา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ข.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก	(ภาษาไทย)
ข.อป.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ข.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อสำหรับคัมภีร์อรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถาในงานวิจัยฉบับนี้ใช้คัมภีร์อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๒ การอ้างอิงจะระบุคำย่อของคัมภีร์และตามด้วย เล่ม/ตอน/หน้า เช่น ที.อ. ๒/๓/๔๒ หมายถึง คัมภีร์ทีฆนิกาย อฎฐกถา (สุมณฑลวิลาสินี) เล่มที่ ๒ ตอนที่ ๓ หน้า ๔๒ เป็นต้น.

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวคคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก จุฬคคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ป.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก ปรีวารวคคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ปรีวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ม.ม.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อ.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อ.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทก.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก องคคตฺรนิคาย ทุกกนิปาตอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทก.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก องคคตฺรนิคาย ทุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก องคคตฺรนิคาย ติกกนิปาตอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก องคคตฺรนิคาย ติกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อง.จตุกก.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก อังกฤษตตรนิกาย จตุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก องคุตตรนิกาย ปญจกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก อังกฤษตตรนิกาย ปญจกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก อังกฤษตตรนิกาย ฉกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก องคุตตรนิกาย สตตกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก อังกฤษตตรนิกาย สตตกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก องคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก อังกฤษตตรนิกาย อฏฐกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก องคุตตรนิกาย ทสกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก อังกฤษตตรนิกาย ทสกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ข.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย อุทานอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ.	(บาลี) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ.	(ไทย) =	สูตรนตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัย

สารตฎ.ฎีกา	(บาลี) =	สารตฎทปิณีฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตฎ.ฎีกา	(ไทย) =	สารตฎทปิณีฎีกา	(ภาษาไทย)
กงขา.ฎีกา	(บาลี) =	กงขาวิตรณปุราณฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา	(บาลี) =	มชฌมินิกาย ลินตูปโลกาสนี มชฌมปณณาสกฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.ฎีกา	(ไทย) =	มชฌมินิกาย อุปริปณณาสกฎีกา	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.ฎีกา	(บาลี) =	องคุตตรนิกาย ปญจกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
กงขา.อ.	(บาลี) =	กงขาวิตรณอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นในโลกเมื่อ ๒๕๐๐ ปีที่ผ่านมาซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมยุคแรกของพระพุทธศาสนานั้นได้มีรูปแบบการอยู่ร่วมกันในลักษณะสังคมของบรรพชิตที่เรียกว่า “สังฆะ” หมายถึง หมู่หรือกลุ่มบุคคลมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ซึ่งจะพบว่าระบบสังฆะนี้เองที่เป็นบ่อเกิดของพระวินัยคือ กฎเกณฑ์ที่สังคมพึงยอมรับและปฏิบัติร่วมกันทั้งในส่วนที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาต โดยคำว่า สังฆะ นั้นยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือ หมายถึง พระสงฆ์จำนวน ๔ รูป^{*} ขึ้นไปซึ่งเป็นจำนวนของพระสงฆ์ที่สามารถทำสังฆกรรมและประกอบพิธีกรรมบางอย่างของสังคมได้แล้วยังหมายถึงจำนวนพระภิกษุสงฆ์สามเณรที่รวมกันอยู่เป็นสังคม (Society) ที่มีการทำกิจกรรมหรือมีปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งนับเป็นเรื่องธรรมดาของสังคมโดยทั่วไปที่จะต้องมีปัญหาอันเนื่องมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว

เราจะพบว่าในการตั้ง “สังฆะ” ยุคแรกๆ ของพระพุทธองค์นั้น สมาชิกส่วนมากล้วนเป็นพระอรหันต์จึงไม่มีปัญหาในเรื่องของการกระทบกระทั่งหรือการก่อปัญหา ทั้งนี้เพราะ สมาชิกล้วนแต่เป็นผู้มีแต่ปัญญาเป็นเครื่องชี้นำ และไม่มีกิเลส ดังนั้น การกำหนดรูปแบบของเงื่อนไขการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่าศีลหรือวินัยอันเป็นข้อบังคับทางสังคมจึงไม่ปรากฏ ต่อมาเมื่อสังคมสงฆ์ได้ขยายตัวมากขึ้นอันเนื่องมาจากการเปิดรับสมาชิกเข้ามาบวชทำให้จำนวนสมาชิกในสังคมสงฆ์นั้นมีมากขึ้นตามไปด้วยหรือที่เรียกว่าสงฆ์ได้ถึงความ เป็นสังคมที่มีลักษณะสังฆพหุลตา คือ ความเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย อันจะทำให้ยากต่อการดูแลของผู้มีหน้าที่ปกครองเพราะผู้ที่เข้ามาบวชในระยะต่อมาต่างเป็นเสขบุคคลคือผู้ยังต้องศึกษาและมีกิเลสเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การจะหลีกเลี่ยงจากปัญหามาภายในจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นพระพุทธองค์ก็ทรงนำวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น โดยในระยะแรกทรงนำ “วินัย” หรือ “ศีล” มาเป็นกรอบหรือกฎเกณฑ์ในการ

^{*} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๕.

ป้องกันและแก้ไขปัญหา เมื่อมีการกระทำผิดต่อพระธรรมวินัยก็จะนำกฎเกณฑ์ดังกล่าวมาลงโทษ เพราะทรงเห็นว่า พระวินัยเป็นเสมือนกรอบหรือวิถีทางหนึ่งที่จะทำให้สังคมมีความผาสุก

สำหรับจุดมุ่งหมายของการใช้วินัยโดยสรุปก็คือ เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหด เพื่อป้องกันความลงโลกเลี้ยวซึพ เพื่อป้องกันความชั่วร้าย หรือเพื่อป้องกันความประพฤติเลวทราม เป็นต้น^๒ และในการบัญญัติพระวินัยนั้นทรงเล็งเห็นประโยชน์ ที่จะให้เกิดกับปัจเจกชนและสังคมอยู่ ๓ ระดับ คือ (๑) มุ่งประโยชน์แก่สังคม (สังฆะ) (๒) มุ่งประโยชน์แก่บุคคล (๓) มุ่งประโยชน์แก่พระสังฆกรรมอันเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติของโลกและชีวิต^๓

อนึ่ง ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาวินัยที่เกิดขึ้นในยุคแรกๆ ทรงมีพุทธานุญาตให้สงฆ์ปรับโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดตามสมควรแก่โทษเรียกว่า การปรับอาบัติ ซึ่งเป็นวิธีการที่ทรงใช้เพื่อเป็นการแก้ปัญหาละเมิดหรือกระทำความผิดต่อพระธรรมวินัยซึ่งจะมีบทลงโทษที่หนักบ้างเบาบ้างตามแต่ลักษณะของความผิดที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าสังคมของพระสงฆ์นั้นไม่ได้มีแค่ปัญหาการต้องอาบัติเท่านั้น หากแต่ยังมีปัญหาอื่นๆ อีกด้วย เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาการฟ้องร้องใส่ความกันด้วยเรื่องอาบัติ เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านั้นเรียกว่า “อริกรรม” หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัด ต้องทำ^๔ หรือเรื่องที่ต้องดำเนินการมีอยู่ ๔ หมวดคือ

๑. วิวาทาธิกรรม หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัยว่านี่เป็นธรรมนี้เป็นวินัย^๕ เป็นต้น

^๒ ๑. เพื่อรับว่าดีของสงฆ์

๓. เพื่อกำจัดบุคคลผู้สอนยาก (คือด้าน)

๕. เพื่อระวังอาสวะที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน

๗. เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส

๙. เพื่อความตั้งมั่นของพระสังฆกรรม

๒. เพื่อความสำราญของสงฆ์

๔. เพื่อความผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก

๖. เพื่อกำจัดอาสวะที่จะเกิดขึ้นต่อไปข้างหน้า

๘. เพื่อความเจริญยิ่ง ๆ ของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว

๑๐. เพื่อสนับสนุนพระวินัย

วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๕/๒๔-๒๕, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๔๓-๔๕, อญ.อญ.จก. (บาลี) ๒๓/๘๕/๒๘๖-๒๘๗, อญ.อญ.จก. (ไทย) ๒๓/๘๕/๒๘๖.

^๓ วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๒๓๖-๒๓๗.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๒-๓๖๓.

^๕ วิ.อ. (บาลี) ๖/๑๒๕/๒๔๕ วิ.อ. (ไทย) ๖/๑๒๕/๓๓๒.

๒. อนุวาทาธิกรณ์ หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการโจทก์ฟ้องหรือกล่าวหากันด้วยเรื่อง การต้องอาบัติต่างๆ ทั้งหนักและเบา ซึ่งสงฆ์จะต้องแก้ไขด้วยการลงโทษคนผิดและให้การรับรองผู้ บริสุทธิ์ที่ถูกกล่าวหา

๓. อาปัตตาธิกรณ์ หมายถึง ปัญหาอันเกิดจากการล่วงละเมิดข้อบัญญัติด้วยศีลหรือ วินัย ซึ่งสงฆ์จะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการปรับอาบัติ เช่น การเข้าปริวาสอยู่กรรม ประพฤติ มาณติ เพื่อออกจากอาบัติ เป็นต้น

๔. กิจจาธิกรณ์ หมายถึง ปัญหาหรือกิจธุระที่สงฆ์ที่พึงจะต้องร่วมกันทำให้เสร็จด้วย การประกอบสังฆกรรม เช่น การอุปสมบทและการกรานกฐิน เป็นต้น^๖

สำหรับการแก้ไขปัญหาดิธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ทรงกำหนดรูปแบบและกระบวนการ แก้ไขปัญหาดิธิกรณ์ที่เรียกว่า อธิกรณ์สมถวิธี^๗ ซึ่งมีอยู่ ๘ ประการคือ^๘

๑. สัมมุขาวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคิดจะต้องกระทำด้วยความพร้อมหน้าของผู้เป็น โจทก์ ผู้เป็นจำเลย สงฆ์ และหลักเกณฑ์วินัยบัญญัติตัดสินคือ พระธรรมวินัย^๙

๒. สติวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคิดโดยการประกาศรับรองว่าผู้ถูกกล่าวหาหรือถูก ฟ้องด้วยเรื่องอื่นไม่มีมูลว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

๓. อมูพหวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคิดโดยการประกาศรับรองว่าผู้ถูกฟ้องในเรื่องการ ต้องอาบัตินั้นเป็นบ้า เมื่อท่านหายเป็นปกติไม่ควรมีผู้ใดฟ้องร้องท่านอีกเพราะถือว่าการกระทำ ความผิดในขณะเป็นบ้าไม่มีความผิด (อนาปัตติ)

๔. ปฎิญาตกระณะ หมายถึง การแก้ไขปัญหาคิดด้วยการปรับอาบัติจำเลยตามคำสารภาพ

^๖ วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๐-๓๓๒.

^๗ วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๕-๒๑๖ / ๒๕๔-๒๕๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕-๒๑๖/๓๓๔..

^๘ วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๓-๓๓๕, วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๑๕/๒๑๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๑๕/๒๑๐, ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๖-๕๓/๓๔-๓๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๖-๕๓/๕๕-๕๖, ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๒๘, กุฎา.อ. (บาลี) ๓๓๖, วิ.ภิกขุณี.อ. (บาลี) ๓/๓๒๕/๔๖๕, อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๕/๑๓, ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๒๘,

^๙ ม.อุ.อ. (บาลี) ๔/๖/๒๕ อธิบายไว้ดังนี้ :- ๑. ความพร้อมหน้าสงฆ์ (สงฆสมมุขตา) ๒. ความพร้อม หน้าธรรม (ธมมสมมุขตา) ๓. ความพร้อมหน้าวินัย (วินยสมมุขตา) ๔. ความพร้อมหน้าบุคคล (ปุกุลสมมุขตา) ดูเพิ่มเติมในสามคามสูตร ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๖.

๕. เขุยยลลกา หมายถึง กระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยการถอเอาเลียงข้างมาก (ด้วยวิธีการจับฉลาก)เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

๖. ตัศสปาปยลลกา หมายถึง การแก้ไขปัญหาโดยการลงโทษแก่ผู้ที่ทำผิดในกรณีที่ถูกสงฆ์สอบสวนแล้วให้การสับสนคือ รับบ้างปฏิเสธบ้าง จนก่อให้เกิดความวุ่นวายในการดำเนินการพิจารณาอธิกรณ์ของสงฆ์

๗. ตินวตัการกวินัย หมายถึง กระบวนการแก้ไขปัญหาในกรณีพระภิกษุทะเลาะกันด้วยวิธีการประนีประนอมเปรียบเสมือนการยุติปัญหาด้วยการกลบไว้ด้วยหญ้า

ในวิธีการแก้ไขปัญหาทั้ง ๗ ประการนี้ สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาอธิกรณ์ทั้ง ๔ ประการได้ดังนี้

๑. ปัญหาหมวดวิวาทาธิกรณ์ แก้ไขโดยใช้สัมมุขาวินัยวิธี ๓ ประการคือ (๑) โดยการตกลงกัน (๒) โดยการตั้งสงฆ์คณะใหม่ขึ้นมาพิจารณา (๓) การใช้อำนาจสงฆ์ และใช้เขุยยลลกาวิธีคือการจับฉลาก

๒. ปัญหาหมวดอนูวาทาธิกรณ์ แก้ไขโดย สัมมุขาวินัย สติวินัย และอมุพหวินัย

๓. ปัญหาหมวดอาปัติธาธิกรณ์ แก้ไขโดยสัมมุขาวินัย ปญญาญาตคณะและตัศสปาปยลลกาและตินวตัการกวินัยคือการประนีประนอม^{๑๑}

๔. ปัญหาหมวดกิจจาธิกรณ์ ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภท หลักคือ ๑) กิจจาธิกรณ์ ประเภทพิธีกรรม ๒) กิจจาธิกรณ์ ประเภทนิกกรรม ทั้งหมดนี้แก้ไขโดยสัมมุขาวินัย เพียงอย่างเดียว

จะเห็นได้ว่ารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์แต่ละข้อนั้นจะมีความเหมาะสมกับปัญหาแต่ละประเภทที่พระพุทธองค์ทรงใช้แก้ไขปัญหาและสามารถยุติปัญหาต่างในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามเมื่อยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไปการปกครองคณะสงฆ์ก็มีการอนุวัตรตามไปด้วยโดยเฉพาะในเรื่องของการแก้ไขปัญหาภายในคณะสงฆ์ซึ่งเดิมทีพระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินการเองหรือทรงมอบหมายให้คณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ ต่อมาเมื่อทรงปรินิพพานแล้วก็ปรากฏว่า คณะสงฆ์ได้อาศัยวิธีการแก้ไขปัญหาจากรัฐเพิ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหา

^{๑๑} การประนีประนอม ในที่นี้หมายถึง การให้ทุกฝ่ายสารภาพความคิด (ปลงอาบัติ) ต่อกันโดยจะยกเว้นเฉพาะอาบัติหนักเท่านั้นซึ่งไม่อาจจะปลงอาบัติได้ เช่น อาบัติปาราชิก เป็นต้น การประนีประนอมโดยนัยนี้ไม่ใช่การยกเลิกความคิดที่เกิดขึ้นส่วนที่เป็นความคิดหรืออาบัติก็ยังคงไว้อยู่เช่นเดิม.

ด้วยทั้งนี้เพราะถือว่า รัฐคือผู้ที่มีหน้าที่ในการให้การอุปถัมภ์คุ้มครองพระศาสนา^{๑๑} ดังเช่นการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยปัจจุบันจำเป็นที่จะต้องอาศัยอำนาจรัฐในการออกกฎหมายมาใช้บังคับและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์โดยถือว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นหลักการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต^{๑๒} ทั้งนี้เพราะถือว่า คณะสงฆ์ไม่มีอำนาจในการลงโทษพระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยขั้นร้ายแรง หากปล่อยไว้อย่างนั้นจะนำความเสื่อมเสียมาสู่วงการคณะสงฆ์ได้ ดังนั้นจำเป็นจะต้องพึ่งอำนาจรัฐ ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะทำให้พระธรรมวินัยมีความศักดิ์สิทธิ์^{๑๓} ซึ่งในประวัติศาสตร์การปกครองคณะสงฆ์ไทย รัฐได้ออกกฎหมายเพื่อนำมาใช้ระงับอธิกรณ์ในสังฆมณฑลหลายฉบับ เช่น การออกกฎหมายลักษณะฝ่าฝืนขึ้นมาใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา^{๑๔} โดยรัฐกำหนดให้มีการลงโทษพระภิกษุผู้กระทำความผิดพระธรรมวินัยร้ายแรงพร้อมสตรีผู้ร่วมกระทำความผิดด้วยการลงโทษอย่างรุนแรง และพระราชกำหนดในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยกรุงธนบุรี^{๑๕} หรือการออกกฎหมายฉบับต่างๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น กฎพระสงฆ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๑^{๑๖} กฎหมายลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) สมัยรัชกาลที่ ๕^{๑๗} พระราชบัญญัติ

^{๑๑} ศ.ดร.สมบุญ สุขสำราญ ความสัมพันธ์ของสถาบันสงฆ์กับการเมืองไทยในหนึ่งศตวรรษ อ้างอิงในพิพัฒน์ พสุธารชาติ, รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนา และเสรีภาพ, (กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๔๕) หน้า ๒๗๕, สมบุญ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๓๕, Sombon Suksamran, Dr., **Political Buddhist In Southeast Asia : The Rule of the Sangha in the Modernization of Thailand**, (London : Churt Company 1977), pp.๕๑-๕๔.

^{๑๒} วิมหา. (บาลี) ๔/๒๐๕/๒๗๓, วิมหา (ไทย) ๔/๒๐๕/๓๓๔.

^{๑๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๖๖.

^{๑๔} มอชิงเจอร์ เอ (ร. แลงการ์ด), ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๒, หน้า ๑๖๘.

^{๑๕} สายชล วรรณรัตน์, “การเมืองการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี” ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๒๗๐ – ๒๗๑, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวิจารณ์ในพระนามาสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน นรินทรเทวี, หลวง, จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินเทวี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๖), หน้า ๓๕๑ – ๓๕๒.

^{๑๖} กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕.

^{๑๗} แดงการคณะสงฆ์ เล่ม ๑๕ พ.ศ. ๒๔๕๗, หน้า ๓๖.

คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔^{๑๘} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕^{๑๙} และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^{๒๐} เป็นต้น ซึ่งการแก้ปัญหาวินัยกรรมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แต่ละฉบับก็จะมีปรากฏในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เรียกการลงโทษผู้กระทำความผิดว่าการลงทัณฑ์กรรม และมีการออกกฎหรือระเบียบการในการดำเนินการแก้ไขปัญหาคือ ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวิณัจฉัยอธิกรณ์ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เรียกการลงโทษผู้กระทำความผิดว่าการลงทัณฑ์กรรม และมีรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคือ “กฏนิคกรรม” ซึ่งมีพัฒนาการมาจากกฎหมายฉบับเดิมคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่กำหนดให้มหาเถรสมาคมออกกฎหมายมหาเถรสมาคมว่าด้วยเรื่องการให้พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดหรือประพฤติผิดพระธรรมวินัยร้ายแรงให้สละสมณะเพศ^{๒๑} เมื่อมีอธิกรณ์ใดๆ เกิดขึ้นก็ต้องดำเนินการสอบสวนเพื่อหาทางยุติปัญหา ๒ ระดับ คือ (๑)ระดับผู้พิจารณา และ (๒) ระดับคณะผู้พิจารณา ซึ่งในระดับนี้แบ่งย่อยออกเป็น ๓ ชั้น คือ (๑) การพิจารณาชั้นต้น เป็นหน้าที่ของคณะผู้พิจารณาระดับเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอ (๒) การพิจารณาชั้นอุทธรณ์ เป็นหน้าที่ของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาค (๓) การพิจารณาชั้นฎีกา เป็นหน้าที่ของมหาเถรสมาคม โดยคำสั่งหรือคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมในการพิจารณาวิณัจฉัยอธิกรณ์ชั้นฎีกาไม่ว่าในกรณีใดให้เป็นอันถึงที่สุด^{๒๒} ห้ามรื้อฟื้น หากคณะผู้พิจารณาลงทัณฑ์กรรมตัดสินว่าผิดแล้วพระสงฆ์ผู้กระทำความผิดไม่ยอมปฏิบัติตามก็ต้องมีการดำเนินการตามกฎหมายของรัฐทุกขั้นตอน จะเห็นว่ารูปแบบของการดำเนินการแก้ไขปัญหาคือกฏนิคกรรมในปัจจุบันเป็นการดำเนินไปภายใต้อำนาจของกฎหมายที่คณะสงฆ์ที่มาจากรัฐ

^{๑๘} ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ ตอนที่ ๗๒ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔, หน้า ๑๓๕๑.

^{๑๙} ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๗๕ ตอนที่ ๑๑๕ ลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕.

^{๒๐} ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๐๕ ตอนที่ ๑๖ ลงวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕.

^{๒๑} ปรากฏความในมาตรา ๑๕ ตรีวรรค (๕) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่นเพื่อการนี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศโดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา ๑๕ เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้ ภาคผนวก ก.

^{๒๒} ข้อ ๒๕ ข้อ ๔๕ กฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม ภาคผนวก ข.

จากการศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยอริกธณสมถวิธีในสมัยพุทธกาลพบว่า พระพุทธองค์ทรงแยกหมวดของปัญหาไว้และทรงกำหนดวิธีแก้ไขให้เหมาะสมกับปัญหาอย่างชัดเจน เช่น เรื่องการทะเลาะวิวาทขัดแย้งกันของพระภิกษุสงฆ์ (วิวาทาธิกรณ) ก็ทรงใช้วิธีแก้ไขปัญหาแบบพร้อมหน้า (สุขาวิสัย) และการขีดเสียงข้างมาก (เขญุสสิกา)^{๒๓} ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการฟ้องร้องใส่ความกันด้วยเรื่องไม่มีมูลบ้าง (อนูวาทาธิกรณ) ก็ทรงกำหนดวิธีการแก้ปัญหโดยใช่วิธีการถึง ๔ วิธี คือ พิจารณาพร้อมหน้า (สมุขาวิสัย) การสวดประกาศให้สังคมรับรู้ว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้บริสุทธิ์เพราะท่านเป็นพระอรหันต์ ดังนั้น การกล่าวหาจึงไม่มีมูล (สดีวินัย) การสวดประกาศว่าผู้ถูกฟ้องร้องทำผิดขณะเป็นบ้าไม่มีสติ ดังนั้น เมื่อหายบ้าแล้วจะหาเหตุฟ้องท่านด้วยเรื่องดังกล่าวไม่ได้ (อมุพหวินัย) และด้วยการตัดสินลงโทษผู้ที่ไม่ยอมรับว่าผิด (ตัสสปาปิยสิกา) ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมหรือการทำสังฆกรรมเพื่อลงโทษภิกษุผู้ประพฤดิเสียหายนในหลายๆกรณีอันจัดเป็นกิจหรือหน้าที่นั้นทรงกำหนดให้แก้ไขด้วยวิธีการชำระเหตุในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวิสัย) เป็นต้น หรือจะกล่าวโดยสรุปกระบวนการแก้ปัญหในสมัยพุทธกาลมีทั้งส่วนที่ต้องการปราบปรามผู้กระทำผิดและมีทั้งส่วนที่รักษาผู้ประพฤดิชอบกล่าวคือผู้ที่ไม่มีเจตนาที่จะทำความผิดบุคคลนั้นก็ไม่มีคามผิด

ส่วนการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ในสมัยปัจจุบันจะพบว่ามีากำหนดปัญหไว้เพียง ๒ หมวดคือ เฉพาะหมวดอนูวาทาธิกรณและหมวดอาปิตดาธิกรณซึ่งเป็นเรื่องการละเมิดหรือข้อกล่าวหาเกี่ยวกับอาบัติร้ายแรง (ปาราชิก) เท่านั้น โดยรัฐได้ตรากฎหมายคณะสงฆ์ขึ้นมพร้อมกันให้อำนาจแก่คณะสงฆ์ฝ่ายปกครองในการออกกฎระเบียบว่าด้วยการดำเนินการแก้ไขปัญหอาธิกรณเรียกว่ากฏนิคกรรมเพื่อจะนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยกฏนิคกรรมนี้ถือว่าไม่ใช่รูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหตามรูปแบบและกระบวนการของพระธรรมวินัย^{๒๔} หากเป็นแค่เพียงรูปแบบการดำเนินการตามกฎหมาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับโครงสร้างขั้นตอนการดำเนินการทางวินัยของรัฐ คือระเบียบว่าด้วยการดำเนินการทางด้านวินัยของข้าราชการพลเรือน(ก.พ.)^{๒๕} อย่างไรก็ตามแม้ว่ากฏนิคกรรมจะไม่ใช่วิธีการของพระธรรมวินัยแต่ก็มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการที่จะรักษาคุ่มครองและขจัดปัญหการละเมิดพระธรรมวินัยที่เกิดขึ้นในสมัยปัจจุบัน ซึ่งการที่คณะสงฆ์

^{๒๓} วิ.ญ.(บาลี) ๖/ ๒๒๘-๒๔๒/ ๒๕๔-๒๗๒

^{๒๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

^{๒๕} แสวง อุดมศรี, วิเคราะห์นิกกรรมธรรมกาย, (กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๕.

ในปัจจุบัน ได้นำเอาเทคนิคกรรมซึ่งมีใช้รูปแบบการแก้ไขปัญหาวชิรณของพระธรรมวินัยดังกล่าวก็เป็นเหตุทำให้เกิดปัญหาในหลายๆ ด้าน เช่น การถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมว่าเป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับพระธรรมวินัยหรือสังคมสงฆ์ หรือปัญหาความไม่มีความรู้ด้านกฎหมายของคณะสงฆ์ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ทำให้การปฏิบัติที่ผิดขั้นตอนของเทคนิคกรรมเป็นเหตุให้การดำเนินการแก้ไขปัญหาก็เกิดความล่าช้า เป็นต้น

จากการศึกษาข้อมูลของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวชิรณ ทั้งในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบันมาทั้งหมดจะพบว่ารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นทั้ง ๒ รูปแบบมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทั้งในด้านโครงสร้าง,วิธีการรายละเอียดและกรอบในการปฏิบัติ โดยในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามีความสอดคล้องและเหมาะสมกับประเภทของปัญหา ซึ่งล้วนเป็นปัญหาของพระธรรมวินัยเพียงอย่างเดียวแต่ในสมัยปัจจุบันกลับไม่ใช่รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามาจากรูปแบบของพระธรรมวินัยแต่เป็นรูปแบบที่มาจากกรอบโครงสร้างการดำเนินการแก้ไขปัญหามาทางวินัยหรือการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมของรัฐซึ่งเป็นวิธีการทางกฎหมาย นอกจากนั้นในประเด็นอื่นๆ เช่น รูปแบบการดำเนินการแก้ไขปัญหา หรือรูปแบบของคณะกรรมการผู้มีส่วนในการพิจารณาตัดสินคดีเป็นต้นก็มีความแตกต่างกัน

จากข้อมูลดังได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่ยังเป็นปัญหาและชวนให้ศึกษาต่อไปในด้านรายละเอียดของวิธีการแก้ปัญหานั้น ๒วิธีว่า มีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรและจะช่วยให้คำตอบในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์สังคมในอนาคตได้อย่างไร และเมื่อได้ผลการศึกษาอันเป็นข้อแตกต่างจากการเปรียบเทียบดังกล่าวแล้ว สามารถที่จะนำเอาข้อเด่น-ข้อด้อยของกระบวนการแก้ไขปัญหานั้น ๒ ระบบมาสังเคราะห์เพื่อที่จะหาทางออกเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหานั้นที่เหมาะสมกับปัญหาของคณะสงฆ์ในอนาคตได้หรือไม่ ซึ่งข้อค้นพบและการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีผู้ศึกษาและพยายามหาคำตอบกันมาเป็นเวลานานแต่ก็ปรากฏว่ายังไม่สามารถตอบปัญหาของสังคมได้ว่าคณะสงฆ์ได้มีการกำหนดกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นมีประสิทธิภาพและสามารถยุติปัญหาได้อย่างทันที่หรือไม่ก่อให้เกิดปัญหากับสังคมชนชาติได้อย่างไร ผู้วิจัยเห็นว่าปัญหาต่างๆ ที่นำเสนอมานั้นเป็นปัญหาที่มีความสำคัญและยังไม่มีผู้นำไปศึกษาอย่างจริงจัง หากมีการศึกษาให้กระจ่างชัดแล้วคงมีประโยชน์แก่ผู้ใดที่ศึกษาในอนาคตได้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาของรูปแบบและกระบวนการระงับอิทธิพลโดยอิทธิพลสมถวิธี กับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยเทคนิคกรรมตามในด้านต่างๆ เช่น โครงสร้างและระบบการแก้ไขปัญหา การไต่สวน การลงโทษ การบังคับให้ผู้กระทำผิดทำตามบทลงโทษ เป็นต้น

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการแก้ไขอิทธิพลทั้งอิทธิพลสมถวิธี และเทคนิคกรรมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้รูปแบบกระบวนการแก้ไขปัญหาของพระพุทธศาสนาในอนาคต

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ที่มุ่งศึกษากระบวนการแก้ไขปัญหาในทางพระพุทธศาสนาด้วยอิทธิพลสมถวิธีและเทคนิคกรรมของมหาเถรสมาคม ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก จากนั้นก็จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ พร้อมนำเสนอข้อชี้แนะอันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ซึ่งจะมีวิธีการและขั้นตอนการวิจัยตามลำดับต่อไปนี้

๑.๔.๑ ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์วิเสส
อื่นๆ

๑.๔.๒ ศึกษาผลงานทางวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๔.๓ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา

๑.๔.๔ สรุปและเสนอแนะผลการวิจัย

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ วินัย โดยทั่วไปมีความหมาย อยู่ ๒ นัย คือ (๑) หมายถึง ระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน, ประมวลสิกขาบทของพระสงฆ์ทั้งส่วนอาทิพรหมจรรย์และอภิสมาจาร (๒) หมายถึง ระเบียบแบบแผนสำหรับฝึกฝนควบคุมความประพฤติของบุคคลให้มีชีวิตที่ดีงาม เจริญก้าวหน้าและควบคุมหมู่ชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อยดีงาม แต่ถ้าความหมายของพระวินัย ในพระวินยปิฎก วินัยโดยนัยดังกล่าวก็มีอยู่ ๒ ประการคือ

ก. อนาคาริกวินัย ได้แก่ วินัยของผู้ไม่ครองเรือน คือ วินัยของบรรพชิต หรือ วินัยของพระสงฆ์ ได้แก่ การไม่ต้องอาบัติทั้ง ๙ กอง หรือปาริสุทธิศีล ๔

ข. อคาริกวินัย ได้แก่ วินัยของผู้ครองเรือน คือวินัยของชาวบ้าน ได้แก่ การงดเว้นจาก อุกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือ ประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ส่วนคำว่าวินัย ในคำว่า สัมมุขวินัย หมายถึง ระเบียบ หรือวิธีการ (The principle or Method) ที่ใช้สำหรับแก้ปัญหาแต่ละชนิด

๑.๕.๒ กระบวนการ หมายถึง ขั้นตอนวิธีการที่จะนำไปใช้เพื่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งซึ่งจะต้องกระทำเป็นขั้นตอน

๑.๕.๓ ปัญหา หมายถึง เหตุ, คดี, หรือเหตุที่จัดว่าเป็นความผิด, การกระทำความผิดที่จำเป็นจะต้องดำเนินการแก้ไข

๑.๕.๔ อธิกรณสมณะ หมายถึงกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเพื่อระงับเหตุการณ์หรือปัญหาประเภทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมพระสงฆ์

๑.๕.๕ อธิกรณ์ หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดทำให้เสร็จลุล่วงไป มีทั้งที่จัดเป็นปัญหาและไม่จัดเป็นปัญหา

๑.๕.๖ กฎนิคหกรรม หมายถึง กฎระเบียบหรือกฎหมายหมวดหนึ่งที่ว่าด้วยวิธีการสืบสวนลงโทษอธิกรณสมณะ ภิภุผู้กระทำล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ภายใต้กรอบของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๕

๑.๕.๗ นิคหกรรม ในงานวิจัยนี้ใช้ใน ๒ ความหมาย (๑) นิคหกรรมตามพระธรรมวินัย หมายถึง การลงโทษตามพระธรรมวินัย , สังฆกรรมประเภทลงโทษผู้กระทำความผิด มี ๖ อย่าง คือ ตัชฌนียกรรม นิสยกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารถนียกรรม อุกเขปนียกรรม และตัสสปาปยสิกากรรม (๒) นิคหกรรมตามกฎหมาย หมายถึง การลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยการละเมิดพระธรรมวินัย ใน ๒ ประการคือ (ก) การละเมิดพระธรรมวินัย และ (ข) การละเมิดกฎหมายของรัฐ ซึ่งจะต้องดำเนินการพิจารณาตามกระบวนการของกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑)

๑.๕.๘ กฎหมาย หมายถึง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ใช้ในสมัยปัจจุบัน ในงานวิจัยฉบับนี้มุ่งหมายเอา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และกฎหมายของรัฐฉบับอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๙ การได้สวนมูลฟ้อง หมายถึง วิธีการพิจารณาคำฟ้องของโจทก์โดยคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้สวนจากพยานหลักฐาน ฝ่ายโจทก์ซึ่งเป็นพยานบุคคล พยานเอกสาร หรือพยานวัตถุ อันอาจพิสูจน์ให้เห็นข้อมูล ดังต่อไปนี้

๑) การกระทำของจำเลยที่โจทก์นำมาฟ้อง ต้องด้วยบทบัญญัติพระธรรมนูญหรือไม่

๒) การฟ้องของโจทก์มีมูลอย่างไรอย่างหนึ่งคือมูลแห่งเหตุการณ์ฟ้องของโจทก์ซึ่งฟ้องจำเลยด้วยมูลเหตุอย่างไรอย่างหนึ่ง ต่อไปนี้

(๑) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์ ได้พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง

(๒) ด้วยสาเหตุที่โจทก์ได้ยินการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง หรือได้ฟังคำบอกกล่าวที่มีหลักฐานอันควรเชื่อถือได้

(๓) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์ อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่

๑.๕.๑๐ ผู้มีส่วนได้เสีย” หมายถึง พระภิกษุปกติตะ ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกันและมีสังวาสเสมอกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย

๑.๕.๑๑ “ผู้เสียหาย” หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายเฉพาะตัว เนื่องจากการกระทำความผิดของพระภิกษุผู้เป็นจำเลย และหมายรวมถึงผู้จัดการแทนผู้เสียหายในกรณีดังต่อไปนี้

ก. ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาลโดยกฎหมาย หรือตามที่พระภิกษุผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมพิจารณาเห็นสมควรให้เป็นผู้จัดการแทนผู้เสียหาย เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อ ผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถ ซึ่งอยู่ในความดูแล

ข. ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน สามีหรือภริยา พี่น้องร่วมบิดามารดา หรือต่างบิดา หรือต่างมารดา เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งผู้เสียหายตายก่อนหรือหลังฟ้องหรือป่วยเจ็บไม่สามารถจะจัดการเองได้

ค. ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำแก่นิติบุคคล

๑.๕.๑๒ โจทก์ หมายถึง

ก. ผู้มีส่วนได้เสีย หรือผู้เสียหายซึ่งฟ้องพระภิกษุสงฆ์ต่อภิกษุสงฆ์ผู้พิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิด หรือ

ข. พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์ในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลงโทษกรณีเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา

๑.๕.๑๓ จำเลย หมายถึง

ก. พระภิกษุซึ่งถูกโจทก์ฟ้องต่อพระภิกษุผู้พิจารณา ในข้อหาว่าได้กระทำความผิด หรือ

ข. พระภิกษุผู้ถูกกล่าวหาซึ่งตกเป็นจำเลยในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลงโทษกรณี

๑.๕.๑๔ ผู้กล่าวหา หมายถึง ผู้บอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้พิจารณา โดยที่ตนมิได้เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือมิได้เป็นผู้เสียหายและประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก. เป็นพระภิกษุปกติตะหรือสามเณร ซึ่งถึงพร้อมด้วยศีล และอาจารย์และมีสังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง

ข. เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี บริบูรณ์ มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ และมีอาชีพเป็นหลักฐาน

๑.๕.๑๕ ผู้แจ้งความผิด หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งไม่มีอำนาจลงโทษการกระทำความผิด หรือพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุซึ่งได้พบเห็นต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

๑.๕.๑๖ ผู้ถูกกล่าวหา หมายถึง

ก. พระภิกษุซึ่งถูกกล่าวหาบอกกล่าวการกระทำความผิดต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

ข. พระภิกษุซึ่งถูกผู้แจ้งความผิด แจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัย ในความผิดต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

๑.๕.๑๗ ผู้มีอำนาจลงโทษกรณี หมายถึง พระภิกษุผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณา

๑.๕.๑๘ เจ้าสังกัด หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าอาวาส เจ้าคณะ เจ้าสังกัด ซึ่งมีอำนาจลงโทษกรณีแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่

๑.๕.๑๘ เจ้าของเขต หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าคณะซึ่งเป็นเจ้าของเขต ซึ่งมีอำนาจลงนิกกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่

๑.๕.๑๙ คณะผู้พิจารณา หมายถึง เจ้าสังกัดหรือเจ้าของเขตแล้วแต่กรณี ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติเบื้องต้น

๑.๕.๒๐ คณะผู้พิจารณา หมายถึง มหาเถรสมาคม และคณะผู้พิจารณา ซึ่งมีผู้ดำรงตำแหน่งสูงเป็นหัวหน้า มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรม

๑.๕.๑๒ “คณะผู้พิจารณาชั้นต้น” หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๔ ซึ่งประกอบด้วยอันดับ ๗ อันดับ ตามข้อ ๗ มีอำนาจลงนิกกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นต้น

๑.๕.๑๒ “คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์” หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๕ ซึ่งประกอบด้วยอันดับ ๔ อันดับ มีอำนาจลงนิกกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้อง และวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นอุทธรณ์

๑.๕.๑๒ “คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา” หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๖ ซึ่งเป็นชั้นและอันดับสูงสุด ตามข้อ ๒๗ มีอำนาจลงนิกกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นฎีกา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ ไสว จิตเพียร ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทยโดยเฉพาะปัญหาทางตุลาการและวิธีพิจารณาตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พบว่า กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทยเริ่มตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนั้นเป็นกระบวนการที่ไม่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับระบบกฎหมายหรือระบบการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะกฎหมายคณะสงฆ์มิได้เป็นกฎหมายที่มีการแบ่งแยกอำนาจการบริหารและการปกครองออกเป็นส่วนตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย คือมีฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ โดยเฉพาะในกระบวนการทางตุลาการนั้นคณะสงฆ์ใช้การรวบอำนาจเพื่อการปกครองโดยบุคคลและคณะบุคคลที่ดำรงตำแหน่งในทางการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้จะมีผลทำให้เกิดความไร้เอกภาพและใช้ระบบ ทำให้การแก้ไขปัญหาภายในคณะสงฆ์เกิดปัญหาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นผู้มีอำนาจทางการปกครองคณะสงฆ์สามารถที่จะตัดสินใจให้คุณให้โทษกับผู้กระทำผิดได้จนในบางครั้งอาจนำไปสู่ความไม่ชัดเจนใน

เรื่องของการดำเนินการตัดสินใจได้ ในส่วนของการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยเทคนิคกรรมถือว่าเป็นเพียงเครื่องมือในการดำเนินการของฝ่ายปกครองที่จะสามารถนำไปใช้เพื่อดำเนินการปกครองให้เป็นไปตามกรอบของอำนาจที่ได้รับตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เท่านั้น มิได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระธรรมวินัย ซึ่งเดิมใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบอธิการสมณะอันเป็นวิธีการดั้งเดิมที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติขึ้นมาใช้ นอกจากนั้นแล้วยังได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดโครงสร้างการแก้ไขในคณะสงฆ์ไว้โดยนัยของกฎหมายซึ่งจะมีความสอดคล้องกับระบบการปกครองประเทศมากขึ้นด้วย แต่อย่างไรก็ตามในผลการวิจัยฉบับดังกล่าวยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาในสมัยพุทธกาลเอาไว้มากนักเป็นแต่เพียงมุ่งศึกษารูปแบบการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ในเชิงกฎหมายเท่านั้นทำให้เราไม่ทราบมิติในเชิงลึกของกระบวนการแก้ไขปัญหาในสมัยพุทธกาลมากนักเป็นเหตุให้ไม่เข้าใจวิถีปฏิบัติที่พึงได้จากการเปรียบเทียบในมิติทางกฎหมายอันจะเป็นประโยชน์ในการบริหารและปกครองคณะสงฆ์ในอนาคตได้^{๒๖}

๑.๖.๒ ศาสตร์ มานิตย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัญหากฎหมายว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย ซึ่งได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์การปกครองคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยได้กล่าวถึงพัฒนาการในการใช้กฎหมายในการปกครองคณะสงฆ์แต่ละยุคสมัยเรื่อยมาจนถึงการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งมีเนื้อหาและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการแก้ไขปัญหาภายในคณะสงฆ์โดยอาศัยเทคนิคกรรม (กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๒๑) เป็นกรอบสำคัญในการดำเนินการแก้ไขปัญหาและได้กล่าวถึงการใช้เทคนิคกรรมเพื่อระงับอธิการในกรณีธรรมกายซึ่งเป็นกรณีตัวอย่างของปัญหาอธิการสงฆ์ในปัจจุบันที่ค่อนข้างมีความยุ่งยากและซับซ้อนกับองค์กรปกครองสงฆ์คือมหาเถรสมาคมซึ่งไม่สามารถที่จะเข้าไปดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาธรรมกายได้อย่างจริงจังอันเนื่องมาจากปัญหาด้านกฎหมาย คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และเทคนิคกรรมซึ่งไม่มีความชัดเจนพอที่จะสามารถเอาผิดกับสำนักธรรมกายได้ ทำให้สังคมมองเห็นว่ากฎหมายการบริหารคณะสงฆ์ซึ่งออกโดยอำนาจรัฐนั้นไม่มีอำนาจที่เพียงพอจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้และแม้จะอ้างอิงเอาเนื้อหาการตัดสินใจในทางพระธรรมวินัยก็ไม่สามารถที่จะเอาผิดหรือแก้ไขปัญหของสำนักธรรมกายในความผิดหลายๆ ประการ

^{๒๖} ไสว จิตเพียร, “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย : ศึกษากรณีปัญหาองค์กรทางตุลาการและวิธีพิจารณาความอาชญากรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ. ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๘ -๓๑๐.

มีการกล่าวว่า นิพพานเป็นอัตตา หรือการที่เจ้าสำนักและวัดเข้าไปเกี่ยวข้องกับการถือครองที่ดิน ได้อย่างไรก็ตามในผลงานวิจัยฉบับดังกล่าวแม้จะมีการอธิบายถึงพัฒนาการของกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์และอำนาจการใช้กฎหมายดังกล่าวไว้เพื่อดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ไว้อย่างละเอียดแต่ก็ไม่ได้มีการนำเอารูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหามาในสมัยพุทธกาลคืออริกษสมณะ ๗ ซึ่งเป็นต้นแบบหรือเค้าโครงเดิมของการแก้ไขปัญหามาของพระธรรมวินัยมากกว่าไว้เพื่อที่จะได้นำข้อมูลดังกล่าวมาใช้เปรียบเทียบเพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวไว้ ดังนั้น งานวิจัยดังกล่าวจึงมีข้อที่จะต้องทำความเข้าใจและเพิ่มเติมในส่วนของคุณแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามาในสมัยพุทธกาลเอาไว้ด้วย^{๒๗}

๑.๖.๓ ร.ต.อ. ธวัช หนูคำ ได้กล่าวไว้ในผลงานวิจัยเรื่องปัญหาการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทยเกี่ยวกับ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และกฎหมายธรรมนูญว่าด้วยการลงนิกหกรรม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ซึ่งในการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์พบว่า กฎนิกหกรรมเป็นกฎที่สร้างขึ้นโดยเลียนแบบการพิจารณาคดีอาญาของศาลซึ่งไม่เหมาะที่จะนำมาใช้กับพระภิกษุสงฆ์เนื่องจากการพิจารณาคดีนั้นผู้ทำหน้าที่ในทางตุลาการของสงฆ์ (พระวินัยธร) จะมีความรู้เฉพาะพระธรรมวินัย แต่ไม่เชี่ยวชาญในทางกฎหมายทั้งด้านเทคนิค – ภาษา การประยุกต์ใช้ทำให้ไม่สามารถที่จะนำไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ทำให้การพิจารณาอริกษในแต่ละครั้งมีความล่าช้า ชับซ้อน และไม่เป็นไปตามพระธรรมวินัย

นอกจากนั้นการกำหนดโทษในทางพระธรรมวินัยกับทางคดีอาญาก็ไม่สอดคล้องกัน กล่าวคือ โทษหนักของพระคือปาราชิก กับโทษหนักทางคดีอาญาคือประหารชีวิต จึงไม่เป็นไปตามวิธีการทางกฎหมายกล่าวคือโทษปาราชิกของพระแม้จะมีอุปมาเหมือนประหารชีวิตแต่ก็เป็นโทษแค่การบังคับให้สึกซึ่งถือว่าเป็นโทษที่เบามากเมื่อเทียบกับโทษในทางอาญา ดังนั้น การดำเนินการแก้ไขปัญหากับพระภิกษุตามนัยของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎนิกหกรรมจึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างมีปัญหา ซึ่งจะเห็นว่า ในมติในทางกฎหมายได้มีการให้ข้อมูลที่ชัดเจนว่ากฎนิกหกรรมยังไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหามาให้สอดคล้องกันกับระบบกฎหมายไทยได้ แต่อย่างไรก็ตามในผลงานวิจัยดังกล่าวก็มีได้นำผลของปัญหามาอันเนื่องมาจากการใช้กฎหมายคณะสงฆ์และการใช้อริกษสมณะในสมัยพุทธกาลมาใช้เปรียบเทียบกันแม้จะมีการนำมาวิเคราะห์ก็เป็นเพียงแต่การ

^{๒๗} สวัสดิ์ มานิตย์ “ปัญหาทางกฎหมายว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ. ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๕.

กล่าวถึงเป็นเบื้องต้น ดังนั้นผลงานวิจัยดังกล่าวจึงให้ข้อมูลเพียงเฉพาะแต่กฎหมายคณะสงฆ์เท่านั้น แต่ยังมีได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาลเอาไว้เลย^{๒๘}

๑.๖.๔ เสวก สุบรรณเกตุ ได้กล่าวไว้ในผลงานวิจัย เรื่องบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารคณะสงฆ์ไทย ซึ่งได้กล่าวถึงข้อบกพร่องของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่เป็นอุปสรรคในการบริหารคณะสงฆ์ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหในคณะสงฆ์ก็คือ ประเด็นเรื่องการพิจารณาและวินิจฉัยอธิกรณ์และการลงนิคมกรรมซึ่งแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา โดยกระบวนการวินิจฉัยอธิกรณ์ทั้งหมดถือว่าเป็นอุปสรรคคือ ในชั้นต้นกฎนิคมกรรมให้อำนาจกับเจ้าหน้าอาวาสในการดำเนินการวินิจฉัย ซึ่งถือว่าเป็นการให้อำนาจแก่ผู้ที่มีส่วนได้เสียกับอธิกรณ์ดังกล่าว ทำให้เกิดข้อเคลือบแคลงสงสัยเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสในการดำเนินการตัดสินใจตัดสินคดีความในกรณีที่ผู้กระทำความผิดนั้นเป็นสัทธาวิhariหรือลูกศิษย์ของตนดังเช่นกรณีของพระวินัย ละอองสุวรรณ หรือ ยันตระ อมโรภิกขุ ที่มหาเถรสมาคมประกาศให้สึกไว้ก่อนแต่ผู้พิจารณาชั้นต้นกลับตัดสินว่าไม่ผิด ซึ่งถือว่ากระบวนการแก้ไขปัญหที่ไม่เป็นไปตามขั้นตอน

อย่างไรก็ตามในผลงานวิจัยฉบับดังกล่าวก็ไม่ได้มีการกล่าวถึงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาลคืออธิกรณ์สมถวิธีเอาไว้มากนักและไม่ได้มีการนำรูปแบบดังกล่าวมาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างรูปแบบกระบวนการในการแก้ไขปัญหทั้ง ๒ รูปแบบ แต่แม้ถึงอย่างนั้นข้อมูลที่ได้จากผลงานวิจัยฉบับนี้ก็มีประโยชน์ในการนำไปใช้ในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของกฎนิคมกรรมของมหาเถรสมาคมได้^{๒๙}

๑.๖.๕. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในผลงานเรื่อง นิติศาสตร์เชิงพุทธ เกี่ยวกับระบบของการอยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์ว่า เกิดจากการที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบพระธรรมแล้วใช้พระธรรมเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างสังคมหรือชุมชนทางพระพุทธศาสนาขึ้นซึ่งระบบของสงฆ์ได้อาศัยพระวินัยเป็นเสมือนหนึ่งเส้นด้ายในการร้อยรัดขัดเกลาพฤติกรรมของสังคมสงฆ์ให้เกิดการเรียนรู้พระธรรมและพระวินัยก็เป็นเสมือนหนึ่งระบบการศึกษาที่จะทำให้สมาชิกในสังคมสามารถที่จะควบคุมหรือปรับพฤติกรรมเพื่อที่จะสามารถเรียนรู้และก้าวไปสู่เป้าหมายสูงสุดของ

^{๒๘} ชวัช หนูคำ, ร.ด.อ., “ปัญหาการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๒๙} เสวก สุบรรณเกตุ, “บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการบริหารคณะสงฆ์ (พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๕.

พระพุทธศาสนาได้ชี้แจงในการบัญญัติพระวินัยถือว่าเป็นกฎหมายอย่างหนึ่งที่จุดมุ่งหมายเพื่อให้สมาชิกสามารถที่จะเข้าถึงธรรม นอกจากนั้นเมื่อมีพระธรรมและพระวินัยแล้วในกฎเกณฑ์ของสงฆ์ก็ต้องมีระเบียบวิธีการหรือรูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหอันเกิดจากการละเมิดพระธรรมวินัยนั้นด้วยทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเป็นการแก้ไขปัญหและกำจัดคนที่ไม่ได้ออกไปจากหมู่ ซึ่งรูปแบบและกระบวนการดังกล่าวเรียกว่า อธิกรณสมณะซึ่งเป็นรูปแบบที่ทรงกำหนดขึ้นเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ที่เกี่ยวเนื่องกับพระธรรมและพระวินัย^{๓๐}

๑.๖.๖. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องวินัยใหญ่กว่าที่คิดถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีของเรื่องพระวินัยว่าเป็นส่วนประกอบของพระพุทธศาสนาที่สำคัญซึ่งวินัยนั้นมีใช่เป็นเพียงแค่กฎที่มีสภาพบังคับ แต่เป็นกฎหรือแนวทางที่เอื้อต่อการศึกษาและปฏิบัติของสมาชิกนั้นสังคมสงฆ์ซึ่งสมาชิกในสังคมสงฆ์จะต้องให้การเคารพและศึกษาเพื่อให้ทราบถึงคุณประโยชน์ของวินัย และหากมีการละเมิดพระวินัยแล้วก็ต้องมีการดำเนินการแก้ไขซึ่งวินัยหรือกฎหมายในทางพระพุทธศาสนาถือว่าสมาชิกทุกคนต้องศึกษาทุกคนจะอ้างว่าไม่รู้วินัยหรือกฎหมายแล้วจะไม่ต้องรับโทษจากการละเมิดพระวินัยไม่ได้และสมาชิกทุกคนในระบบสังฆะจะต้องมีส่วนร่วมในการลงโทษผู้กระทำความผิดหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขและป้องกันปัญหอันจะเกิดจากการละเมิด พระวินัยด้วย ซึ่งรูปแบบและกระบวนการที่จะต้องนำมาใช้เพื่อการแก้ไขปัญหานั้นเรียกว่าอธิกรณสมณวิธีโดยมีคณะสงฆ์หรือสภาสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว^{๓๑}

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), นิตยสารแนวพุทธ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕ .

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

๑.๓ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๓.๑ ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของรูปแบบ และกระบวนการแก้ไขปัญหาดโดย
อธิกรณสมถวิธี กับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด โดยกฏนคหกรรมในพระราชบัญญัติ
คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในด้านต่างๆ เช่น โครงสร้างและ
ระบบการแก้ไขปัญหาด การไต่สวน การลงโทษ การบังคับให้ผู้กระทำความผิดทำตามบทลงโทษ เป็นต้น

๑.๓.๒ ทำให้ทราบถึงการศีกษาวิเคราะห์รูปแบบ และกระบวนการแก้ไขอธิกรณทั้ง
อธิกรณสมถวิธีและกฏนคหกรรมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่
๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

๑.๓.๓ ทำให้ทราบถึงการศีกษาวิเคราะห์ การประยุกต์ใช้รูปแบบกระบวนการแก้ไข
ปัญหาดของพระพุทธศาสนาในอนาคต

บทที่ ๒

แนวความคิดเรื่องกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยอริกธสมถวิธีในสมัยพุทธกาล

๒.๑ แนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยอริกธสมถวิธีในสมัยพุทธกาล

สำหรับกรอบแนวคิดของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยอริกธสมถวิธีมีขั้นตอนหรือรูปแบบการดำเนินการแก้ไขปัญหาดังนี้

๒.๑.๑ บริบทแนวคิดของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยอริกธสมถวิธี

สำหรับบริบทของกระบวนการพิจารณาแก้ไขปัญหานั้นส่วนที่จะมีการแก้ไขปัญหานั้นมีองค์ประกอบที่เป็นทั้งหลักการและเหตุผลรวมถึงกรอบและโครงสร้างที่สำคัญคือ

๑. หลักการและเหตุผล ในการแก้ไขปัญหายุคสมัยพุทธกาลนั้นมีหลักการและเหตุผลที่สำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ

๑) เพื่อเป็นการบริหารปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม และเอื้ออำนวยให้สมาชิกในสังคมสามารถที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระธรรมวินัยได้ และนอกจากนั้นก็เป็นการดำเนินการบริหารคณะสงฆ์ให้มีรูปแบบที่สามารถจะดำเนินกิจการต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในได้ เช่น การ การรับกฐิน การสวดปาฏิโมกข์ การบรรพชาอุปสมบท การแต่งตั้งพระภิกษุให้เป็นผู้เป็นใหญ่ในกิจการต่างๆ ในสงฆ์ เช่น (๑) ฝ่ายอุปอาสนะ^๑ (๒) ฝ่ายจัดอาสนะสำหรับพระ^๒ (๓) เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัสดุลัง^๓ (๔) เจ้าหน้าที่ฝ่ายรับจีวร^๔ (๕) เจ้าหน้าที่แจกจีวร^๕ (๖) เจ้าหน้าที่จัดอาหาร (๗) เจ้าหน้าที่จัดกนิมนต์ (๘) เจ้าหน้าที่จัดข้าวยาสุ (๙) จัดของเล็กน้อย (๑๐) ฝ่ายจัดอาราม (๑๑) เจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมใช้สามเณร (๑๒) เจ้าหน้าที่จัดวาระคนใช้

^๑ วิ.จุ. (บาลี) ๖/๑๘๕-๑๘๖/๒๒๒-๒๒๕, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๑๘๖/๓๐๐-๓๐๕.

^๒ วิ.ภิกขุณี.อ. ๓/๓๑๘/๒๒๘-๓๔๑.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๔๓/๑๔๔, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๕-๒๐๖.

^๔ วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๔๒/๑๔๓, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๓.

^๕ วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๔๓/๑๔๕, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๗.

ภายในวัด (๑๓) เจ้าหน้าที่แจกของขบขัน^๖ เป็นต้น ซึ่งกิจดังกล่าวเป็นสิ่งที่พึงกระทำแม้ว่ากิจดังกล่าวจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาก็ตาม

๒) เพื่อเป็นการชำระอธิกรณ์ต่างๆ อันเป็นเหตุจะนำมาซึ่งความวุ่นวายแตกแยกในคณะสงฆ์ เช่น การต้องอาบัติ การออกจากอาบัติ การฟ้องร้องด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับอาบัติ การใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่มีมูลและการยุติปัญหาวุ่นวายที่มีข้อวิวาทกันทั้งภายในและภายนอกคณะสงฆ์ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไขให้ยุติโดยเร็วมิเช่นนั้นจะก่อให้เกิดความแตกแยกเพราะความไม่ลงรอยกันใน ๒ เรื่องคือ (๑) เรื่องความเห็น(ทฤษฎีสามัญญตา) ที่แตกต่างกัน และ (๒) เรื่องความเป็นอยู่ที่ไม่เหมือนกัน (ศีลสามัญญตา) หรือกล่าวโดยสรุปการนำรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยอธิกรณ์สมถวิธีมาใช้ก็เพื่อประโยชน์ตามหลักการดังนี้

๑. เพื่อรับว่าดีของสงฆ์
๒. เพื่อความสำราญของสงฆ์
๓. เพื่อกำจัดบุคคลผู้สอหยาก (คือด้าน)
๔. เพื่อความผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อระงับอาสวะที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะที่จะเกิดขึ้นต่อไปข้างหน้า
๗. เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเจริญอื่นๆ ของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นของพระสังฆกรรม
๑๐. เพื่อสนับสนุนพระวินัย^๗

^๖ ๖-๑๓ มาใน วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๘๐-๓๘๓/๒๕๕-๒๕๘, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๐-๓๘๓/๔๑๒-๔๑๕, วิ.จุ. (บาลี) ๖/๑๕๕-๑๕๖/๒๒๒-๒๒๕, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๑๕๕-๑๕๖/๓๐๐-๓๐๕, อง.จุฑก. (บาลี) ๒๑/๒๐/๒๒-๒๓, อง.จุฑก. (ไทย) ๒๑/๒๐/๓๑-๓๒, วิ.ภิกขุณี.อ. ๓/๓๒๕/๓๕๗-๓๖๓, วิ.มหา. (บาลี) ๕/๓๔๒/๑๔๒-๑๔๓, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓, อง.ปญจก.อ. ๓/๒๗๒/๕๔, อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๗๒/๒๖๓-๒๖๕, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๗๒/๓๕๕.

^๗ วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๕/๒๔-๒๕, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๔๓-๔๕, อง.อุฏก. (บาลี) ๒๓/๘๕/๒๕๖-๒๕๗, อง.อุฏก. (ไทย) ๒๓/๘๕/๒๕๖.

จะเห็นได้ว่า การแก้ไขปัญหายาในคณะสงฆ์มีเหตุผลเพื่อ ๑) ทำเรื่องที่ควรทำให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ๒) เพื่อสร้างความยุติธรรมให้กับสังคมทั้งในด้านการได้ส่วนและการลงโทษให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของพระวินัยที่ว่าต้องการลงโทษคนผิดและรักษาคนดี^๔ หรือพยายามที่จะให้โอกาสกับคนไม่ดีปรับตัวเพื่อสามารถจะเข้าได้กับคนในสังคม ซึ่งมีได้เป็นการมุ่งหวังชีวิตแต่มุ่งหวังที่จะขจัดคนไม่ดีให้หลุดจากวงจรโดยการตัดภาวะของความเป็นพระภิกษุออกไปเท่านั้น

๒. อำนาจในการในการแก้ไขปัญหายาในสังคมสงฆ์ เราจะพบว่าในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบริหารคณะสงฆ์ ทรงสร้างสังคมสงฆ์และบัญญัติพระวินัยขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการบริหารปกครองและเพื่อเปิดโอกาสให้สงฆ์ได้มีการศึกษานอกจากนั้นเมื่อสมาชิกในสังคมมีการละเมิดพระวินัยหรือศีลแล้วพระพุทธองค์ก็ทรงใช้อำนาจทางตุลาการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ยุติลง โดยในยุคแรกทรงใช้อำนาจในการปกครองครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านนิติบัญญัติ ด้านบริหาร และด้านตุลาการ แต่ในระยะต่อมาเมื่อสังคมสงฆ์มีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นพระพุทธองค์จึงได้ทรงมอบอำนาจการบริหารการปกครองให้กับสงฆ์ คือ คณะภิกษุ ๔ รูปขึ้นไปให้มีอำนาจในการดูแลและบริหารคณะสงฆ์แทนโดยให้ยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นหลัก^๕ และในการพิจารณาปัญหาต่างๆ จะต้องพิจารณาภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย^๖

๓. ผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหายาหรือกรณี สำหรับผู้มีอำนาจในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหายาในสมัยพุทธกาลคือสงฆ์ หมายถึง ภิกษุที่ได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ตามพุทธบัญญัติให้เป็นผู้มีอำนาจเต็มในการดำเนินการต่างๆ ได้ ซึ่งสงฆ์นั้นจะต้องประกอบไปด้วยประธานคือพระวินัยธร โดยจะต้องมีคุณสมบัติพื้นฐาน ดังนี้ (๑) เป็นผู้ที่มีศีลสำรวมในพระปาติโมกข์ (๒) เป็นพหูสูต ทรงสุตะตั้งสมสุตะ (๓) ทรงจำพระปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ โดยพิศดาร (๔) ตั้งมั่นในพระธรรมวินัย (๕) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณ์ยินยอมเข้าใจเลื่อมใสได้ (๖) เป็นผู้ฉลาดที่จะระงับอธิกรณ์ได้ (๗) รู้อธิกรณ์ (ปัญหา) (๘) รู้เหตุของปัญหา (๙) รู้การยุติปัญหา (๑๐) รู้ทางระงับปัญหา

^๔ วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๕/๒๔-๒๕, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/ ๒๔-๒๖ และ วิ.มหา.อ. ๑/๓๕/๒๓๖-๒๓๗.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด, (กรุงเทพฯ : มุนินธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

^๖ วิ.มหา. (บาลี) ๑๐/๒๑๘/๑๓๕-๑๔๐, วิ.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖ และ ที.มหา.อ. ๒๑๘/๒๐๑.

^๗ การไม่ถอนสิกขาบทต่างๆ ตามมติการสังคายนาครั้งที่ ๑ ใน วิ.ญ. (บาลี) ๓/๔๔๒/๒๓๕, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๔๒/๓๕๒-๓๕๓.

นั้น^{๑๒} เมื่อได้ภิกษุผู้มีคุณลักษณะพื้นฐานดังกล่าวจำนวน ๔ รูปเป็นอย่างต่ำแล้วก็สามารถที่จะดำเนินการแก้ปัญหาได้ โดยคณะสงฆ์จำนวน ๔ รูปนี้เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจะทำหน้าที่ในการพิจารณาไต่สวน

๔. รูปแบบของการใช้อำนาจของสงฆ์ สำหรับรูปแบบของการใช้อำนาจของสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาวชิรกรรมเรียกว่า “สังฆกรรม” หมายถึง กิจที่สงฆ์พึงจะทำหรือกระบวนการทำงานของสงฆ์^{๑๓} ซึ่งพระพุทธองค์ทรงมอบอำนาจให้เพราะ (๑) เห็นว่าภิกษุบริษัทมีจำนวนมากขึ้น (๒) เพื่อใช้เป็นรูปแบบให้คณะสงฆ์นำไปดำเนินการบริหารปกครองคณะ^{๑๔} และในการแก้ไขปัญหาวชิรกรรมอนุญาตให้ใช้สังฆกรรมเป็นรูปแบบของการดำเนินการแก้ไขปัญหาวชิรกรรม ๔ ประเภท คือ (๑) อปโลกกรรม (๒) ญัตติกรรม (๓) ญัตติทุติยกรรม และ ๔ ญัตติตตกรรม^{๑๕} ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๒ อย่างคือ (๑) คำเพ็ญสงฆ์หรือคำประกาศจุดมุ่งหมายของการประกอบกิจนั้นว่าจะทำอะไรซึ่งเรียกว่า “ญัตติกรรม” (๒) อนุสาวนา หรือคำสวดประกาศเพื่อหาหรือว่ากิจที่ทำนั้นสมควรหรือไม่สมควร ถ้าสมควรก็นิ่ง แล้วก็ยึดถือว่าการนิ่งของสงฆ์เป็นการยอมรับ ถ้าไม่เห็นด้วยให้คัดค้านในท่ามกลางสงฆ์

ในการแบ่งสังฆกรรมออกเป็น ๔ ประเภทพิจารณาจากองค์ประกอบ ๒ ประเภทคือ ถ้ากิจที่สงฆ์ทำเพียงแต่เป็นการปรึกษาหารือหรือธรรมดาไม่มีการตั้งญัตติ หรือขอความเห็นซึ่งเป็นการปรึกษาหารือทั่วไปก็เรียกว่า อปโลกกรรม ถ้ากิจที่สงฆ์ทำนั้นจะต้องมีการประกาศแจ้งญัตติหรือหัวข้อที่สงฆ์จะพึงดำเนินการแต่ไม่จำเป็นต้องมีการรับรองหรือหาหรือ (อนุสาวนา) ก็เรียกว่า ญัตติกรรม เช่น สวดปาติโมกข์ เป็นต้น ถ้ากิจใดจำเป็นจะต้องตั้งญัตติและสวดรับรอง (อนุสาวนา) ๑ ครั้ง เช่นการสวดให้กฐิน ก็เรียกว่า ญัตติทุติยกรรม แต่ถ้ากิจใดต้องการตั้งญัตติ และต้องการประกาศรับรองกรรมนั้น (อนุสาวนา) ถึง ๓ ครั้ง เช่น การขออภัยแก่พระภิกษุที่ล่วงอาบัติสังฆาทิเสส (อาปตตาทิกรรม) ก็เรียกว่า ญัตติตตกรรม^{๑๖}

^{๑๒} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๑/๒๕๓, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๕, อ.ส.ต.ด. (ไทย) ๒๓/๓๕/๑๓๑, วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๖๘/๕๖-๕๗, วิ.ภิกษุณี.อ. ๓/๓๒๑/๔๔๒, วิ.สุท.ธ. ๑/๑๔/๑๓.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑๒.

^{๑๔} อ้างแล้ว และใน คณาจารย์โรงพิมพ์สังฆปริณายก, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๓, วิ.ม.หา. (บาลี) ๕/๓๘๘/๒๓๖, วิ.ม.หา. (ไทย) ๕/๓๘๘/๑๘๐-๑๘๑, วิ.ม.หา. (บาลี) ๔/๖๕/๓๑-๓๒, วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๖๕/๕๓-๕๔.

^{๑๕} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๘๒/๔๔๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๘๒/๓๐๑, Sukumar Dutt, **Early Buddhist Monachism**, (Delhi : Munshiram Monoharal Publisher, 1999), p. 121.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๕.

ในการแก้ไขปัญา (อริกณ) ทุกประเภทจำเป็นจะต้องใช้รูปแบบของสังฆกรรมนี้ในการแก้ไขปัญา อนึ่ง เราจะพบว่าปัญาแต่ละประเภทจะใช้รูปแบบของสังฆกรรมที่แตกต่างกันไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในกิจนั้นๆ อีกประการหนึ่ง รูปแบบที่ใช้ในการแก้ไขปัญา (สังฆกรรม) นี้ยังมีความสัมพันธ์กับรูปแบบของคณะผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญาด้วยกล่าวคือ ๑) สงฆ์จตุรกรก ทำสังฆกรรมได้ทุกประเภทยกเว้น อุปสมบทและอัพภานกรรม ๒) สงฆ์ปัญจกรก ทำสังฆกรรมได้เฉพาะญัตติกรรม คือ การอุปสมบทในปัจฉินตชนบทและการสวดกลุณเท่านั้น ๓) สงฆ์ทสกรก ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่างยกเว้น อัพภานกรรม ๔) สงฆ์วิสดีกรก ทำสังฆกรรมได้ทุกประเภทตั้งแต่กิจกรรมคาถาถึงอัพภานกรรม ดังนั้น ในการแก้ไขปัญาผู้มีอำนาจจึงไม่มีการกำหนดตายตัวว่าจะใช้แบบใดจะต้องพิจารณาจากปัจจัย ๓ ประการนี้คือ (๑) ลักษณะของปัญา (๒) คณะผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญา (๓) ประเภทของสังฆกรรม เป็นต้น

๒.๑.๒ แนวความคิดเรื่องปัญาหรืออริกณ สำหรับกรอบแนวคิดเรื่องอริกณสามารถที่จะศึกษาในรายละเอียดตามลำดับได้ดังต่อไปนี้

๒.๑.๒.๑. ความหมายของอริกณ คำว่าอริกณ หมายถึง เหตุ/ปัญา/คดี/เรื่องหรือกรณ^{๑๑} หรือหมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำ เรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ^{๑๒} ซึ่งมีทั้งที่เป็นปัญาด้านการทะเลาะวิวาท การโจทก์ปรับอาบัติกัน การพิจารณาโทษ หรือการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การทอดกลุณ, การอุปสมบท เป็นต้น ก็รวมเรียกว่าอริกณเช่นกัน ดังนั้น คำว่าอริกณ จึงไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเรื่องราวเหตุการณ์ที่เป็นปัญาเท่านั้น แต่ยังมี ความหมายรวมถึงเรื่องราวหรือกิจของสงฆ์ คือหน้าที่, ระเบียบปฏิบัติ เช่น การอุปสมบท การทอดกลุณ เป็นต้น แต่หากพิจารณาตามความหมายของภาษาไทยตามบทนิยามในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เป็นคดีความ เป็นโทษ เช่น การทะเลาะวิวาทชกต่อยกัน^{๑๓} ดังนั้น ความหมายในภาษาไทยจึงแคบกว่าความหมายในทางพระพุทธศาสนา

เมื่อก้าวโดยสรุปคำว่าอริกณนั้นจึงมีความหมาย ๒ ประการคือ (๑) หมายถึง เรื่องที่เป็นปัญาหรือเรื่อง/เหตุที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในหมู่คณะหรือเป็นปัญาที่เกิดขึ้นแล้วทำลายระเบียบให้เกิดความวุ่นวายในหมู่คณะ หรือปัญาที่เกิดขึ้นแล้วทำลายระเบียบแบบแผนของ

^{๑๑} สารัตถ. ฎีกา. (บาลี) ๑/๒๕๔.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๒-๓๖๓.

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๑๒.

สังคมทำให้สังคมส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อน^{๒๐} ซึ่งถือเป็นความหมายโดยตรง (๒) หมายถึง กิจที่สงฆ์ร่วมกันทำให้สำเร็จ เช่น การรับภิกษุ การอุปสมบท เป็นต้นแม้ว่ากิจนั้นจะไม่ใช่ปัญหา ก็ตาม ซึ่งความหมายนี้เป็นความหมายโดยอ้อมแต่เมื่อกล่าวถึงอิทธิกรณโดยทั่วไปมักจะหมายถึง ความหมายในนัยแรกเท่านั้น

๒.๑.๒.๒ ประเภทของอิทธิกรณ ในสมัยพุทธกาลได้แบ่งประเภทของอิทธิกรณไว้ เป็น ๔ ประเภท คือ ๑) วิวาทอิทธิกรณ ได้แก่ ปัญหาการทะเลาะวิวาทกันของภิกษุในเรื่องพระธรรม วินัย ๒) อนูวาทอิทธิกรณ ได้แก่ ปัญหาการใส่ร้ายป้ายสี ฟ้องร้องกันด้วยเรื่องอันหาเหตุมิได้ของภิกษุ ๓) อาปัตตอิทธิกรณ ได้แก่ ปัญหาการละเมิดหรือต้องอาบัติน้อยใหญ่ของภิกษุซึ่งจะต้องมีวิธีการออกจากอาบัติแต่ละประเภทเป็นการเฉพาะ ๔) กิจจาธิกรณ ได้แก่ เรื่องที่เป็นพิธีกรรมและปัญหาที่จะต้องมีการลงโทษภิกษุผู้กระทำความผิดพระธรรมวินัยให้สำนึก^{๒๑} ซึ่งรายละเอียดต่อไปนี้

ก. วิวาทอิทธิกรณ วิวาทอิทธิกรณจัดเป็นกลุ่มปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทในเรื่องของพระธรรมวินัย ส่วนการทะเลาะกันของชาวบ้าน เป็นต้นไม่ถือว่าเป็นวิวาทอิทธิกรณ^{๒๒} จำเพาะ การทะเลาะด้วยเรื่องของพระธรรมวินัยเท่านั้นจึงเรียกว่าเป็นวิวาทอิทธิกรณ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) ความหมาย คำว่า วิวาทอิทธิกรณ หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากคน ๒ คน หรือกลุ่มคน ๒ กลุ่มมีทัศนคติความคิดเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ขัดแย้งกันจนไม่อาจตกลงกันได้ในรายละเอียดได้ จึงก่อให้เกิดการโต้เถียงจนในที่สุดอาจมีการทำร้ายร่างกายหรือสร้างความบาดหมางระหว่างกันและกันขึ้น คำว่า วิวาทอิทธิกรณ แปลว่า อิทธิกรณที่เกิดจากการวิวาทกัน คำว่า วิวาท หมายถึงการทะเลาะ^{๒๓} การโต้เถียง การกล่าวแก่งแย่งกัน การกล่าวต่างกัน คือว่าไปคนละทาง ตกลงกันไม่ได้

^{๒๐} พัทธา สายหู, กลไกลของสังคม, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๑.

^{๒๑} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๓-๓๓๕, วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๓๕/๒๑๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๕/๒๑๐, ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๖-๕๓/๓๔-๓๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๖-๕๓/๕๕-๕๖, ม.อุ.อ. ๓/๔๖/๒๘, กงฺขา.อ. หน้า ๓๓๖, วิ.ภิกขุณี.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, อญ.ทุก.อ. ๒/๑๕/๑๓, ม.อุ.อ. ๓/๔๖/๒๘.

^{๒๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๕/๓๒๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๕/๕๓๕, Sukumar Dutt, **Early Buddhist Monachism**, p. 127.

^{๒๓} การวิวาทที่จัดเป็นอิทธิกรณนั้นคือ การวิวาทกันเรื่องพระธรรมคือคำสอนของพระพุทธองค์ ประการหนึ่ง เรื่องการปฏิบัติถูกไม่ถูกในเรื่องพระวินัยประการหนึ่ง ส่วนการวิวาททั่วไป เช่น พ่อแม่ลูกทะเลาะกัน ญาติพี่น้อง เพื่อนทะเลาะกันไม่จัดเป็นอิทธิกรณตามความหมายนี้ ใน วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๕๒, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๔๑.

๒) มูลเหตุของวิวาทาธิกรณ์ สาเหตุที่ก่อให้เกิดการวิวาทกันมีอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) การก่อความทะเลาะวิวาทกันขึ้นด้วยความปรารถนาดีแก่ธรรมและวินัยมีกุศลมูลที่ประกอบด้วย โลกะ อโทสะ อโมหะ เป็นที่ตั้ง (๒) การก่อความทะเลาะวิวาทกันขึ้นด้วยความปรารถนาร้ายเป็นการทำไปด้วยอกุศลมูลประกอบด้วย โลกะ โทสะ โมหะ^{๒๔} หรือเป็นการกระทำไปเพื่อเอาชนะฝ่ายตรงข้าม หรือทั้ง ๒ ฝ่ายมุ่งเอาชนะซึ่งกันและกัน^{๒๕}

อนึ่ง เมื่อพิจารณาในด้านของพฤติกรรมของบุคคลที่มักจะแสดงพฤติกรรมในการก่อความทะเลาะวิวาทกันขึ้นมักจะมีลักษณะดังต่อไปนี้ (๑) เป็นผู้มักโกรธ (๒) เป็นผู้ลบหลู่ ดิเสมอ (๓) เป็นผู้มีจิตริษยา มีความตระหนี่ (๔) เป็นผู้มีความปรารถนาลามก เป็นมิจฉาทิฎฐิ (๕) เป็นผู้ยึดมั่นในทิฐิของตน และสละการถือนั้นได้ยาก (๖) เป็นผู้มักโกรธ^{๒๖} ซึ่งพระพุทธองค์ทรงได้ตรัสว่า ภิกษุผู้มีลักษณะดังกล่าวมักจะเป็นผู้ไม่เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ไม่ทำกิจของสงฆ์ ไม่ศึกษาให้บริบูรณ์^{๒๗} ซึ่งมักจะเป็นผู้ก่อความวิวาทกันภายในสงฆ์เป็นหลัก^{๒๘} ดังปรากฏในสมัยพุทธกาล คือ การทะเลาะวิวาทกันของภิกษุชาวโกสัมพี เป็นต้นซึ่งเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่คณะสงฆ์ในวงกว้าง^{๒๙}

อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าความทะเลาะวิวาทในสังคมนั้นมักจะมีผลสรุปออกมาเป็น ๒ ด้านคือ (๑) ด้านผลดี หากผู้วิวาทมุ่งความถูกต้องเป็นธรรมเป็นที่ตั้ง หรือมุ่งหวังที่จะสร้างความ

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๑-๒๘๒, กิตติทั้ง ๓ ประการนี้ ถือว่าเป็นประธานแห่งอธิกรณ์ทั้งหมด ดูเพิ่มเติมใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๕๓-๒๕๖/๒๒๖, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๕๓-๒๕๖/๓๕๒-๓๕๕.

^{๒๕} การทะเลาะกันนั้นมีลักษณะดังนี้ “ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแค้นแค้น ความวิวาท การกล่าวต่างกัน การกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อกลัดกลุ้ม ความหมายมั่นในเรื่องนั้น” วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๕/๓๒๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๕/๕๓๕ และใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๑ - ๒๘๒.

^{๒๖} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๔-๔๕/๓๔-๓๕, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๔-๔๕/๕๔-๕๕, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๖/๒๔๖-๒๔๘, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒.

^{๒๗} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๔-๔๕/๓๔-๓๕, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๔-๔๕/๕๓-๕๔, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๖/๒๔๖-๒๔๘, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒, อัง.ญก. (บาลี) ๒๒/๓๖/๓๒๑-๓๒๒, อัง.ญก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๔๘๔-๔๘๕.

^{๒๘} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๒/๒๓๓-๒๓๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๒/๓๕๔-๓๕๕, อัง.ปญจก.อ. ๓/๒๑๒/๘๓.

^{๒๙} วิ.มหา. (บาลี) ๕/๔๕๑-๔๕๓/๒๓๑-๒๕๕, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๕๑-๔๕๓/๓๓๓-๓๓๓.

เข้าใจที่ดีให้เกิดขึ้นในประเด็นที่เป็นข้อขัดแย้งดังกล่าว กรณีนี้เมื่อมีการได้สวนผลที่เกิดย่อมเป็นผลดีกับสังคมโดยรวม (๒) ด้านผลเสีย หากผู้วิวาทตั้งใจทักไ้ที่ความต้องการเอาชนะด้วยกิเลส ตัณหา ความทะยานอยาก การวิวาทนี้ย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ มีแต่จะก่อให้เกิดการแตกแยกในสังคมฝ่ายเดียว

อนึ่ง การทะเลาะวิวาทของคนในสังคม (วิวาทาธิกรณ) ถือเป็นความขัดแย้งของบุคคลในองค์กร โดยการขัดแย้งมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ขัดแย้งในเรื่องออกความคิดเห็นที่มีต่อคำสอนของพระพุทธองค์ว่า นี่ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย เรียกว่า ทิฏฐิสามัญญตา และความขัดแย้งในเรื่องของการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของสังคม (วินัย) ว่าการทำอย่างนี้ผิดวินัย ไม่ผิดวินัย เป็นต้น เรียกว่า สีลสามัญญตา^{๓๐} ซึ่งพระพุทธองค์ทรงได้อธิบายว่าภิกษุทั้งหลายมักได้แย้งกันว่า

(๑) วิวาทกันว่าเป็นธรรม	(๒) นี่ไม่เป็นธรรม
(๓) นี่เป็นวินัย	(๔) นี่ไม่เป็นวินัย
(๕) นี่พระตถาคตทายิตไว้	(๕) นี่พระตถาคตมิได้ทายิตไว้
(๗) นี่พระตถาคตทรงประพุดติมา	(๖) นี่พระตถาคตมิได้ทรงประพุดติมา
(๘) นี่พระตถาคตทรงบัญญัติไว้	(๘) นี่พระตถาคตมิได้บัญญัติไว้
(๑๑) นี่เป็นอาบัติ	(๑๐) นี่ไม่เป็นอาบัติ
(๑๓) นี่เป็นอาบัติเบา	(๑๒) นี่เป็นอาบัติหนัก
(๑๕) นี่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ	(๑๔) นี่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
(๑๗) นี่เป็นอาบัติหยาบ	(๑๘) นี่ไม่เป็นอาบัติหยาบ ^{๓๑}

จะเห็นว่าทั้ง ๑๘ ประการนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็จะพบว่าเป็นการวิวาทกันในสังคมสงฆ์ ใน ๒ กรอบ คือ (๑) กรอบหลักการหรือหลักคำสอน เช่น คำสอนเรื่อง อตฺตา อนัตตา เป็นต้น จัดเป็นความขัดแย้งในด้านของความเห็นที่มีต่อระบบปรัชญาคำสอนของพระพุทธศาสนา (๒) กรอบปฏิบัติการ หมายถึง ความขัดแย้งที่เกิดระหว่างวินัยหรือข้อห้ามกฎหมายของสังคม กับ

^{๓๐} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๗๕.

^{๓๑} วิ.จุ. (บาลี) ๖/๑๒๕/๒๔๕, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๑๒๕/๓๓๒.

ความประพฤติของพระภิกษุว่าทำอย่างนี้ถูกหรือผิดวินัย กรณีอย่างนี้เป็นหรือไม่เป็นวินัย เป็นต้น ซึ่งถือเป็นกรณีของความขัดแย้งที่เกิดจากความเห็นที่มีต่อรูปแบบของการปฏิบัติตามพระวินัย

๓) โทษของการทะเลาะวิวาทในพระศาสนา สำหรับโทษหรือความเสียหายที่จะเกิดในเพราะการก่อความทะเลาะวิวาทในสังคมสงฆ์ถือว่ามิโทษที่รุนแรงและเป็นเรื่องที่สงฆ์หรือชาวพุทธโดยทั่วไปจะพึงทำความเข้าใจและไม่พึงก่อให้เกิดเนื่องจากว่าการทะเลาะเป็นบ่อเกิดของปัญหาที่สำคัญ ดังนี้

๑. โทษทางด้านสังคม หมายถึง เมื่อสังคมใดก็ตามที่มีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้น มักจะนำมาซึ่งความวุ่นวายอันเนื่องมาจากความที่คนในสังคมไม่อาจจะปรับความเข้าใจให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ในสังคมเปลี่ยนไปจากที่เคยรักกันก็จะกลายมาเป็นเกลียดชังกันหรือไม่อาจจะมองหน้าหรือร่วมกิจกรรมกันได้

๒. โทษเกี่ยวกับปัญหาศีลธรรม (โลกหน้า) การทะเลาะวิวาทกันในทางพระศาสนาซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าผู้ก่อความทะเลาะวิวาทตายไปต้องตกนรก^{๓๒}

๓. โทษเกี่ยวกับการบรรลุเป้าหมายของการบวชหรือการปฏิบัติธรรมคือ การบรรลุพระนิพพาน พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ชัดเจนว่าการทะเลาะวิวาทกันของพระภิกษุหรือสมาชิกในสังคมสงฆ์นั้นทำให้ไม่สามารถที่จะบรรลุพระนิพพานได้ เพราะการผูกโกรธยอมเป็นลักษณะของกิเลสอย่างหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุพระนิพพาน^{๓๓} ดังนั้น ผู้ที่ยังไม่อาจจะละเลิกการทะเลาะหรือก่อการทะเลาะให้เกิดขึ้นในสังคมย่อมจะไม่สามารถที่จะบรรลุพระนิพพานได้^{๓๔} และการทะเลาะก็เป็นเหตุให้มีการต้องอาบัติอันเป็นความเศร้าหมองของการปฏิบัติธรรมอันจะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมหรือที่บรรลุแล้วก็จะเสื่อมไป^{๓๕} เพราะเหตุนี้ จึงทรงห้ามไม่ให้มีการทะเลาะวิวาทกัน และทรงบัญญัติวิธีการแก้ไขปัญหาคารทะเลาะวิวาทเพื่อที่จะใช้เป็นอุบายในการช่วยให้พระภิกษุ

^{๓๒} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๒/๒๓๘, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๒/๓๕๔-๓๕๕, อัง.ปญจก.ฎีกา. ๓/๒๑๒/๘๗, พุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๓๒/๒๕๖, พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๒/๓๗๕.

^{๓๓} การทะเลาะวิวาทกันเป็นเหตุให้ต้องอาบัติหนักคืออาบัติปาราชิกได้ เช่นการด่าพระอริยบุคคลเป็นเหตุอย่างหนึ่งที่ไม่อาจจะบรรลุธรรมขั้นสูงได้หรือถ้าไม่ถึงอาบัติร้ายแรงก็อาจเป็นอาบัติอื่นกองใดกองหนึ่งก็ได้ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๑/๒๓๘, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๑/๓๕๔, อัง.ปญจก.ฎีกา. ๓/๒๑๑-๒๑๒/๕๖.

^{๓๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๕/๒๗-๒๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๔.

^{๓๕} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๑/๒๓๘, ๒๑๓/๒๓๘/๒๓๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๑/๓๕๔, ๒๑๓/๓๕๕, อัง.ปญจก.อ. ๓/๒๑๒/๘๗, อัง.ปญจก.ฎีกา. ๓/๒๑๑-๒๑๒/๕๖, พุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๑๘-๑๙/๒๔๒-๒๔๓, ๓๒/๒๕๖, พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๘-๑๙/๒๖๒-๒๖๓, ๓๒/๓๗๕.

สามเณรสามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวกจนสามารถบรรลุเป้าหมายอันสูงสุดคือพระนิพพานได้

ข. อนุวาทาธิกรณ์ สำหรับอนุวาทาธิกรณ์จัดกลุ่มปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการฟ้องร้องไล่ความกันของภิกษุ ซึ่งเป็นผู้ยังมีกิเลสมีจิตคิดร้ายหมายจะเอาชนะผู้รักษารธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) ความหมาย คำว่า อนุวาทาธิกรณ์ หมายถึง กิริยาที่พระภิกษุโจทก์ฟ้องกันด้วยข้อหาเรื่องศีลวิบัติ อาจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ หรืออาชีวะวิบัติ, การโจทก์การกล่าวหาเพื่อฟ้องร้องกัน การประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำความพยายามในการโจทก์ฟ้องร้อง การให้ความสำคัญต่อความพยายามในเรื่องนั้น^{๓๖} ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นลักษณะของการฟ้อง หรือเป็นโจทก์ฟ้องร้องกัน นอกจากนี้อนุวาทาธิกรณ์ยังมีองค์ประกอบของการฟ้องกันอยู่ ๕ ประการ คือ (๑) เรื่องที่เกิดขึ้นหรือข้อหา (ญัตติ) (๒) มีผู้ถูกกล่าวหา (๓) มีผู้กล่าวหา (๔) มีวัตถุพยาน คือสิ่งของที่อยู่ในที่เกิดเหตุหรือมีบุคคลอื่นที่จะพออ้างเป็นพยานได้ (๕) มีองค์กรฝ่ายรับฟ้องและดำเนินการได้สวนพิจารณาคดี คือสงฆ์ กล่าวคือเมื่อภิกษุไปพบเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วก็มีมักจะยกเอาเหตุการณ์เหล่านั้นขึ้นมาพูดคุยกบ้าง โปนทนา ฟ้องต่อองค์กรสงฆ์บ้าง ซึ่งบางเรื่องก็เป็นเรื่องดีบางเรื่องก็เป็นเรื่องที่ไม่ดี เป็นต้น เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ (ก) มีบทบัญญัติว่าสมาชิกรูปใดต้องฟ้องเพราะถือเป็นหน้าที่ ถ้าหากไม่ดำเนินการฟ้องปกปิดเรื่องนั้นไว้จะถือว่าเป็นความผิด^{๓๗} (ข) เป็นธรรมเนียมหรือวัฒนธรรมของอินเดียโบราณที่ถือว่าการฟ้องเป็นการดักเตือนผู้กระทำความผิดให้สำนึก^{๓๘}

๒) มูลเหตุของการฟ้องร้องกันทางพระวินัย (อนุวาทาธิกรณ์) เมื่อพิจารณาในแง่ของบ่อเกิดของอนุวาทาธิกรณ์เราจะพบว่าสาเหตุดังต่อไปนี้

(๒.๑) สาเหตุของการฟ้องร้องเรียกว่าอนุวาทมูล มี ๖ ประการคือ (๑) ผู้ฟ้องร้องมีความมักโกรธ (๒) มีความผูกโกรธ (๓) ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระศาสนา (๔) ไม่มี

^{๓๖} วิ.จุ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖, วิ. จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖, การฟ้องร้องของญาติพี่น้องบิดามารดา ครูอาจารย์กับลูกศิษย์ไม่ถือว่าเป็นอนุวาทาธิกรณ์ตามนัยของพระธรรมวินัย ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๘/๓๒๓-๓๒๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๘/๕๒๘.

^{๓๗} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๘๔/๒๑๕-๒๒๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๔/๓๔๔.

^{๓๘} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๕/๓๓๒, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๕/๕๓๘.

ความเคารพยำเกรงในพระธรรม (๕) ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระสงฆ์ (๖) ไม่ทำสักขาบทให้บริบูรณ์ เมื่อภิกษุมีลักษณะดังกล่าวก็จะมีการ โง่ทกฟ้องร้องกันขึ้น^{๓๕}

(๒.๒) ผู้ฟ้องมีจิตประกอบด้วยอกุศลและกุศล เมื่อภิกษุมีจิตประกอบด้วยอกุศลย่อมจะโง่ทกกันด้วยข้อหาของศีลวิบัติ เป็นต้น แต่ถ้าภิกษุมีจิตประกอบด้วยคุณความดีดังกล่าวก็จะโง่ทกฟ้องผู้ประพฤติดิเพื่อหวังความตั้งมั่นของพระสังฆธรรมโดยการกำจัดความชั่วออกจากหมู่^{๓๖}

(๒.๓) อาศัยเหตุคือกาย คือการที่ภิกษุเห็นสภาพร่างกายของภิกษุอีกองค์หนึ่ง ย่อมจะหาทางโง่ทกกันว่า ท่านผู้นี้ผิวพรรณไม่ดี น่ารังเกียจ ไม่น่าดู เป็นต้น

(๒.๔) อาศัยเหตุคือวาจา คือ เมื่อภิกษุได้สนทนาหรือได้ยินได้ฟังผู้อื่นพูดแล้ว ย่อมนำมาวิจารณ์หรือโง่ทกกันว่า ผู้นี้พูดไม่ดี ไม่ชัด พูดยะราน เป็นต้น^{๓๗}

๓) หลักที่ผู้จะโง่ทกคนอื่น นั้นคำนึงถึงและตรวจสอบตนเอง เพื่อความบริสุทธิ์ใจของผู้ฟ้อง จะต้องตรวจสอบคุณสมบัติของตนเองดังนี้ (ก) หลักการตรวจสอบตัวเอง (ผู้กล่าวหา + ผู้โง่ทก) ในการจะฟ้องร้องผู้อื่นด้วยเรื่อง (ข้อหา) ได้เรื่องหนึ่งนั้น ผู้โง่ทกจะต้องตรวจสอบตัวเองก่อนว่า การที่ตัวเองจะไปฟ้องคนอื่นนั้นตนเองมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้หรือไม่

(๑) ตนเองมีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์หรือไม่

(๒) ตนเองมีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์หรือไม่

(๓) ตนเองมีเมตตาจิตเป็นที่ตั้งหรือไม่

(๔) ตนเองเป็นพหูสูต ทรงสุตะ สังสมสุตะจนคล่องแคล่วแม่นยำหรือไม่

(๕) ตนเองท่องบ่นปาฏิโมกข์ทั้งโดยย่อและพิสดารได้หรือไม่^{๓๘}

^{๓๕} อีกลักษณะหนึ่งก็คือ ๑) มักโกรธ ๒) ชอบลบหลู่ผู้อื่นตีตนเสมอผู้ใหญ่กว่า ๓) มีความริษยาตระหนี่ ๔) มีความมักโอ้อวด มีมายา ๕) เป็นมิฉลาทิฎฐิบุคคล ๖) ยึดมั่นในทิฎฐิตนอย่างเหนียวแน่นไม่ยอมสละความยึดมั่นนั้น วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๓๓/๒๐๘-๒๐๙, ๘/๒๔๔/๒๒๗, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๓/๓๖๖-๓๖๗, ๘/๒๔๔/๓๕๓, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๕/๓๔-๓๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕/๕๔.

^{๓๖} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๔๓-๒๔๖/๒๒๖-๒๒๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๔๓-๒๔๖/๓๕๒-๓๕๖.

^{๓๗} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๑๗/๒๔๘ - ๒๔๙, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๑๗/๓๓๕.

^{๓๘} วิ.ฐ. (บาลี) ๗/๓๕๕/๒๒๔, วิ.ฐ. (ไทย) ๗/๓๕๕/๓๐๒-๓๐๓, วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๓๖/๓๘๘-๓๙๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๖/๖๑๖, อ.ญ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๖๗/๑๕๕-๑๕๘, อ.ญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๗/๒๗๗, อ.ญ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๒๔/๓๔-๓๖, อ.ญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๔/๒๖.

โดยเหตุผลที่จะต้องมีการตรวจสอบตนเองเช่นนั้นก็เพราะต้องการให้ผู้ฟังทำความเข้าใจในเรื่องที่จะฟังให้ชัดเจนและแม่นยำในหลักพระธรรมวินัยก่อนเมื่อเวลาฟังจะได้ไม่ฟังคนอื่นอย่างผิดๆ ถูกๆ และจะต้องยึดหลักเมตตาธรรมและทางวินัยเป็นหลักไม่เบียดเบียนมุ่งทำร้ายหรือประสงค์โทษให้เกิดกับผู้ถูกตนเองว่าตนเองได้ยึดหลักการทั้ง ๕ ประการเป็นเป็นแนวทางหรือไม่ ซึ่งหลักการตรวจสอบคุณสมบัติของตนเองได้แก่ (๑) มีความการุณ (๒) มุ่งประโยชน์ (๓) มีความเอ็นดู (๔) มุ่งออกจากอาบัติ (คือชำระสิ่งที่เกิดให้สะอาดหรือให้ดีขึ้น) (๕) ยึดวินัยเป็นแนวทาง^{๔๓} ซึ่งจะทำให้ผู้ที่จะเป็นโจทก์ฟ้องร้องคนอื่นมั่นใจในตนเองว่าสิ่งที่ฟ้องคนอื่นนั้นตนเองได้ศึกษา มั่นใจในข้อมูล + หลักฐาน + พยาน ที่มีอยู่อย่างพร้อมมูลแล้ว^{๔๔} เมื่อถูกซักถามหรือโต้ตอบด้วยหลักของพระวินัยก็จะได้อธิบายให้กับผู้ต้องการทราบได้

๔) ปณิธานของผู้จะเป็นโจทก์ฟ้องผู้อื่น คำว่า ปณิธานหมายถึงความตั้งใจมั่น^{๔๕} หรือหลักยึดมั่นของผู้ที่จะไปโจทก์ผู้อื่นว่า เราจะต้องตั้งมั่นอยู่ในหลักการอย่างไรบ้างซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดข้อปฏิบัติของผู้ที่เป็น โจทก์ก็ดังนี้ คือ

(๑) เราจะพูดเมื่อถึงเวลาอันควร เวลาไม่เหมาะเราจะไม่พูด

(๒) เราจะพูดความจริงไม่พูดเท็จ

(๓) เราจะต้องพูดคำสุภาพ ไม่พูดคำหยาบ

(๔) เราจะต้องพูดคำที่มีประโยชน์ ไม่พูดคำที่ไม่มีประโยชน์

(๕) เราจะต้องพูดด้วยเมตตาจิต จะไม่มุ่งร้ายต่อผู้ถูกกล่าวหา (จำเลย)^{๔๖}

จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงวางหลักการเหล่านี้ไว้ก็เพื่อที่จะใช้เป็นกรอบว่า การที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะเป็นโจทก์ฟ้องร้องหรือกล่าวหาว่าภิกษุอีกรูปหนึ่งเป็นอาบัตินักหรือบาปเป็นต้น จะต้องทำความเข้าใจในเรื่องคุณสมบัติของตนเองให้เรียบร้อยถ้วนถี่ทั้งนี้ก็เพราะจะได้เป็น

^{๔๓} วิ.จู. (บาลี) ๗/๔๐๐/๒๒๓, วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๐๐/๓๐๗.

^{๔๔} ผู้ที่จะฟ้องผู้อื่นนอกจากจะคำนึงถึงหลักการดังกล่าวแล้วก็ต้องพิจารณาเรื่องที่จะฟ้องด้วยว่ามีลักษณะดังนี้หรือไม่ ๑. ต้องเป็นเรื่องที่ต้องอาบัติ ๒. เรื่องที่เป็นการละเมิด๓. เรื่องเกี่ยวกับการห้ามสังวาส ๔. เรื่องนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการไม่ทำสามัคคีธรรม เพราะเรื่องเหล่านี้ผู้ฟ้องจะต้องศึกษาทำความเข้าใจก่อน อก.ปญจก. ฎีกา. ๓/๑๖๗, ๖/๖๔, ๓/๑๖๗-๑๖๘.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๘.

^{๔๖} วิ.จู. (บาลี) ๗/๔๐๐/๒๒๖, วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๐๐/๓๐๘, อก.ทสก. (บาลี) ๒๔/๔๔/๓๔-๓๕, อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๔/๕๖, อก.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๖๗/๑๘๕-๑๘๘, อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๗/๒๓๒.

เครื่องป้องกันการใส่ร้ายป้ายสีกัน เพราะปัญหาเรื่องการโจทก์ฟ้องกันในเรื่องอาบัตินี้ถือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความวุ่นวายในคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก ดังนั้น พระพุทธองค์จึงจัดว่าการฟ้องร้องใส่ความกันในเรื่องอาบัตินี้ไม่มีมูลนี้เป็นเรื่องของอนุวาทาธิกรณ์ ซึ่งสงฆ์จะต้องดำเนินการชำระเรื่องราวเหล่านี้ให้ยุติโดยเร็ว

๕) ข้อพึงปฏิบัติของจำเลย ในอนุวาทาธิกรณ์นั้นนอกจากผู้ฟ้องจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนแล้ว ผู้ที่ตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยจะต้องศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของตนด้วย ในการตกเป็นจำเลยนั้นจะต้องปฏิบัติตัวให้ถูกต้องพระวินัยคือ ๑. ต้องตั้งอยู่ในความเป็นจริง คือเมื่อถูกซักถามจากพระวินัยธรก็ให้ตอบตามความเป็นจริงไม่โกหกหลอกลวงหรือเล่นสำนวน เพราะถ้าทำเช่นนั้นจำเลยจะถูกลงนิคหกรรมข้อดัสสปาปิยสิกกรรม คือปรับอาบัติเพราะให้การไม่เป็นประโยชน์ต่อรูปคดีและไม่เคารพสงฆ์ ๒. ต้องเป็นผู้ไม่มีความขุ่นเคืองหรือโกรธสงฆ์หรือผู้ฟ้องตน โดยต้องมีเมตตาจิตหวังความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง^{๔๓} เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้การพิจารณาของสงฆ์ก็จะผ่านไปด้วยความเรียบร้อย อธิกรณ์ก็สามารถที่จะระงับได้โดยง่าย

ค. อาบัติตาธิกรณ์ อาบัติตาธิกรณ์จัดเป็นกลุ่มปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดวินัยของภิกษุ ทั้งที่เป็นอาบัติหนักและอาบัติเบาซึ่งสงฆ์จะต้องดำเนินการชำระหรือแก้ไขปัญหานั้นโดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) ความหมาย คำว่า อาบัติตาธิกรณ์ หมายถึง อธิกรณ์คือการต้องอาบัติและการถูกปรับอาบัติ เป็นอธิกรณ์โดยฐานเป็นเรื่องที่จะต้องจัดทำคือระงับด้วยการแก้ไขปลดเปลื้องออกจากอาบัตินั้นเสียด้วยการปลงอาบัติหรือการทำความกรรมเพื่อระงับอาบัติ ซึ่งเป็นกรรมวิธีที่ท่านบัญญัติไว้^{๔๔} หรือหมายถึง อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นจากการประพฤติดิพพระธรรมวินัยของพระภิกษุ ซึ่งจะต้องกระทำคืบคือจะต้องปลดเปลื้องให้หมดไปโดยกระทำต่อหน้าภิกษุบ้างหรือจะต้องเข้าอยู่กรรมเพื่อแสดงเจตนาที่ออกจากอาบัตินั้นบ้าง

๒) ประเภทของอาบัติตาธิกรณ์ สำหรับประเด็นเรื่องอาบัตินี้จัดได้ว่าเป็นอธิกรณ์ที่สงฆ์จะพึงแก้ไขหรือกระทำคืบให้กับภิกษุผู้ต้องอาบัตินี้มีอยู่ ๒ ประเภทคือ (๑) อาบัติหนัก ได้แก่ อาบัติปาราชิก และอาบัติสังฆาทิเสส มีโทษตั้งแต่หมดความเป็นพระจนถึงมีโทษที่จะต้องอยู่

^{๔๓} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๓/๓๓๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๓/๕๔๖-๕๔๗.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๘.

ปริวาสกรรม (๒) อาบัติเบา หรืออาบัติเล็กน้อย ได้แก่ ถุลลัจจัย ปาจิตติย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎ ทพ ภาษิต เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้วจะต้องแสดงคืนต่อบุคคลหรือคณะบุคคลก็ได้

ในอาบัติทั้ง ๒ ประเภทนั้นอาบัตินักจัดเป็นอาบัติที่ต้องการลงโทษผู้ล่วงละเมิดไม่ให้ เป็นเยี่ยงอย่าง เรียกการละเมิดอาบัติหมวดนี้ว่าเป็นศีลวิบัติ ส่วนอาบัติเบาเป็นโทษที่เกี่ยวข้องกับ มารยาทหรือเป็นโทษที่ป้องกันความเป็นคนโหดร้าย เรียกว่าเป็นอาจารย์วิบัติ^{๔๕} จะเห็นได้ว่าการที่จะ ออกจากอาบัติได้จะต้องมีวิธีการซึ่งพระวินัยได้กำหนดไว้คือ (๑) ถ้าเป็นอาบัตินัก ได้แก่ ปาราชิก จะต้องสละสมณเพศคือสึกอย่างเดียวจึงจะพ้น (๒) ถ้าเป็นอาบัติสังฆาติเสสจะต้องอยู่ปริวาสและ ให้สงฆ์สาวกมานิติ ประพฤติวัตร ๖ ราตรี ก่อน เมื่อสงฆ์ให้อภัยงานจึงจะถือว่าออกจากอาบัติได้ และ (๓) ถ้าเป็นอาบัติเล็กน้อยจะแสดงต่อสงฆ์หรือบุคคลคณะบุคคลก็พ้นได้ หรือจะสรุปง่ายๆ การออก อาบัตินักคือ (๑) ออกด้วยกาย (๒) ออกด้วยวาจา และ (๓) ออกด้วยกายและวาจา^{๔๖} หรือ (๑) ออก ในท่ามกลางสงฆ์ ได้แก่อาบัติ ปาราชิก สังฆาติเสส (๒) ออกในท่ามกลางคณะ ได้แก่ อาบัตินิสสัย ปาจิตติย์ หรือปาจิตติย์ (๓) ออกในท่ามกลางบุคคล ได้แก่ อาบัติเล็กน้อยอื่นๆ^{๔๗} เป็นต้น

ง. **กิจจาธิกรณ** หมายถึง กลุ่มปัญหาที่เป็นกิจที่สงฆ์จะพึงกระทำให้สำเร็จลง เพราะเป็นหน้าที่และเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องร่วมกันทำให้สำเร็จ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) **ความหมาย** คำว่ากิจจาธิกรณ หมายถึง กิจอันจะพึงกระทำด้วยการประชุม สงฆ์ ต่างโดย อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม^{๔๘} หรือ หมายถึง กิจที่ สงฆ์พึงกระทำให้เสร็จสิ้นไป หรือกิจที่สงฆ์พึงจะเข้าไปประจักษ์เหตุอันไม่งามอันจะก่อให้เกิดความ วุ่นวายขึ้นภายในซึ่งกิจนี้เรียกว่า นิคหกรรม ที่สงฆ์จะพึงข่มภิกษุบ้างคฤหัสถ์บ้างตามสมควรแก่ โทษ และเมื่อยอมสำนึกผิดสงฆ์จะต้องทำการระงับการลงนิคหกรรมเพื่อให้เขาสามารถที่จะเข้าไป อยู่ในสังคมได้อย่างปกติ^{๔๙}

^{๔๕} ประเภทอาบัตินักมีอยู่ ๔ ประเภท คือ ๑. ศีลวิบัติ ๒. ทุริวิบัติ ๓. อาจารย์วิบัติ ๔. อาชีวิวิบัติ วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๔/๒๓๒-๒๓๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๕๔.

^{๔๖} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๒/๒๖๐-๒๖๑, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๒/๔๓๓.

^{๔๗} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๒/๒๕๘-๒๖๒, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๒/๔๒๒.

^{๔๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๔, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕.

^{๔๙} พระมหาอุทัย นิลโกสีย์, “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์สังคม สงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

๒) ประเภทของกิจจาธิกรณ^{๕๔} เมื่อว่าโดยเนื้อความของคำอธิบายคำว่า กิจจาธิกรณ^{๕๕} ดังกล่าวสามารถแบ่งประเภทของกิจจาธิกรณ^{๕๖}ไว้เป็น ๒ ประเภท^{๕๗} คือ

(๒.๑) กิจที่เป็นพิธีกรรม ได้แก่ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และ ญัตติจตุตถกรรม เป็นต้น โดยกิจประเภทนี้คือ การอุปสมบท การรับกฐิน เป็นต้นซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สงฆ์จะต้องทำให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของพระธรรมวินัยหากทำไม่ถูกต้องก็จะต้องได้รับโทษเช่นกัน

(๒.๒) กิจที่เป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดที่เรียกว่านิคหกรรม ในกรณีที่ถูกภิกษุหรือภิกษุณีทำความผิดทำให้เกิดกับสงฆ์จำเป็นต้องมีมาตรการลงโทษที่เรียกว่า นิคหกรรม ได้แก่ มีนสิกขกรรม ปัพพาทนียกรรม เป็นต้น ซึ่งคำว่า นิคหะ แปลว่า การข่ม การลงโทษ ตามพระธรรมวินัย^{๕๘} เฉพาะคำว่า นิคหะ มีรากศัพท์มาจาก นิ บทหน้า คห ธาตุในความถือเอา เมื่อรวมกันก็เป็นนิคหะแปลว่า การข่ม กด ลงโทษ^{๕๙} หรือแปลว่า การข่มใจ การควบคุม การดำเนิน การติเตียน กล่าวโทษ^{๖๐} ซึ่งการลงนิคหกรรมจัดเป็นกิจอย่างหนึ่งของผู้ปกครอง สงฆ์หรือชุมชน ฟังจะนำมาใช้ในกรณีที่สมาชิกในชุมชน ไม่อยู่ในระเบียบหรือรอบที่พึงปฏิบัติของสังฆม ซึ่งการลงโทษ (นิคหะ) จะใช้คู่กับการยกช่อ (ปคคัยหะ) หมายถึง การยกช่อ ในการปกครองคณะสงฆ์จะต้องใช้ทั้งนคคัยหะ และปคคัยหะ คือทั้งกำหนัด และยกช่อเพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลได้อยู่อย่างสบาย^{๖๑} เมื่อสมาชิกในสังฆมทั้งที่เป็นภิกษุ สามเณร หรือคฤหัสถ์ประพฤติเสียหายสมควรแก่การลงโทษหรือข่ม พระพุทธองค์ก็ทรงให้ใช้นิคหกรรมเพื่อปรับลงโทษภิกษุหรือคฤหัสถ์นั้นได้ สำหรับนิคหกรรมแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

^{๕๔} การแบ่งเป็น ๒ ประเภทนี้นักวิชาการไทยมักจะไม่มีการพูดถึงหรือโดยมากจะมุ่งอธิบายกิจจาธิกรณเฉพาะพิธีกรรมคือการอุปสมบทเป็นต้นที่จัดเป็นกิจที่สงฆ์พึงดำเนินการให้เสร็จ ซึ่งเป็นไปตามการอธิบายความตามรูปศัพท์ของภาษาบาลี แต่มีทรรสนะของนักวิชาการต่างประเทศ เช่น Sukumar Dutt ที่เห็นว่ากิจจาธิกรณนั้นแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทคือทั้งที่เป็นส่วนของพิธีกรรมและกระบวนการพิจารณาหรือวิธีพิจารณาสำหรับแก้ไขปัญหา (Procedure) ด้วยดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเป็นทรรสนะที่สอดคล้องกับการจัดรูปแบบในสมัยพุทธกาล จึงได้แบ่งเป็น ๒ ประเภทดังกล่าว ดูเพิ่มเติมใน Sukumar Dutt, *Early Buddhist Monachism*, p. 120-122.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๑๐๒.

^{๕๖} พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, *ธาตุวิตถลสังคหปาฐนิสสยะ*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๔-๕๕, หลวงเทพคุณานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมธัช ป.ธ.), *พระคัมภีร์ธาดูปทีปิกา*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๘.

^{๕๗} มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพลโลกิยกุ เล่ม ๔*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภูมิพลโลกิยกุ, ๒๕๓๑), หน้า ๑๘๕๖.

^{๕๘} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๕/๒๖, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘-๒๙.

(ก) นิกกรรมทั่วไป มี ๕ ประการ ได้แก่ ตัชชนียกรรม^{๕๕} นิสยกรรม ปัพพชณียกรรม ปฏิสาร์ณียกรรม อุกเขปนียกรรม ตัสสปาปิยสิกการม^{๕๖} ปกาสณียกรรม^{๕๗} ปัตต-
นิกุชชนกรรม^{๕๘} และพรหมทัณฑกรรม^{๕๙}

(ข) นิกกรรมพิเศษ มี ๓ ประการ คือ นาสนากรรม^{๖๐} ทัณฑกรรม^{๖๑} และ
ประณาม^{๖๒}

๒.๑.๓ แนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยอริกธสมถวิธี
สำหรับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยอริกธ มีรายละเอียดที่ต้องศึกษาค้างต่อไปนี้

๒.๑.๓.๑ ความหมายของอริกธสมถะ คำว่า อริกธสมถะ มาจากการ
ประสมของคำว่า อริกธ แปลว่า ปัญหาหรือเหตุ คดีความ หรือหมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์เป็น
สิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ^{๖๓} และคำว่า สมถะ แปล ว่าระงับ การทำให้สงบ รวมกันเป็นอริกธ
สมถะ แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องระงับอริกธหรือวิธีการระงับอริกธ^{๖๔} หรือหมายถึง
วิธีดำเนินการเพื่อระงับอริกธ^{๖๕} หรือกระบวนการในการแก้ปัญห^{๖๖}หรือวิธีการที่จะดำเนินการ
เพื่อทำกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมให้สำเร็จลุล่วงไปตามความประสงค์ หากมุ่งอธิบายถึงคำที่เป็น
องค์ประกอบของอริกธสมถะ คือ สมถะ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องสงบระงับ หรือ กระบวนการ
ในการแก้ปัญหทำให้ปัญหสงบหรือจบสิ้นลง เช่นเดียวกับคำอื่น ๆ ที่นำคำนี้ไปประกอบก็จะมี
ความหมายว่าสงบระงับเหมือนกัน เช่น สมถภาวนา หมายถึง อุบายในการบำเพ็ญความดีด้วยการ

^{๕๕} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑-๓๔/๑-๕๔, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑-๓๔/๑-๕๔.

^{๕๖} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๒๓๓-๒๔๑, ๒๓๘/๒๖๓-๒๖๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๓๒๐-
๓๒๖, ๒๓๘/๓๖๑-๓๖๒.

^{๕๗} วิ.ญ. (บาลี) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕.

^{๕๘} วิ.ญ. (บาลี) ๓/๒๖๕-๒๖๖/๔๕-๔๘, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๒๖๕-๒๖๘/๒๓-๒๘.

^{๕๙} วิ.ญ. (บาลี) ๓/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๔๕/๓๘๖-๓๙๐.

^{๖๐} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๕๓/๒๒๓-๒๒๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๕๓/๓๐๓.

^{๖๑} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๐๓/๑๒๑-๑๒๒, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๐๓/๑๕๖-๑๕๗, Sukumar Dutt, **Early Buddhist Monachism**, p. 129.

^{๖๒} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๘๐/๘๘-๘, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๘๐/๑๑๓-๑๒๐.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๐๓.

^{๖๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/(๓๖).

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๖๓.

^{๖๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/(๓๖).

ทำให้สงบระงับหรือการทำใจที่วุ่นวายให้สงบ^{๓๑} ดังนั้น เมื่อพิจารณาเฉพาะคำว่าอธิกรณสมณะ จึงหมายถึง วิธีการหรือกระบวนการในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้สงบระงับ/ยุติลงด้วยดี

๒.๑.๓.๒ ประเภทของอธิกรณสมณะ สำหรับอธิกรณสมณวิธีถือเป็นกระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีทั้งหมด ๗ ประการ^{๓๒} คือ

๑) **สัมมุขาวินัย** หมายถึง ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่การระงับอธิกรณในที่พร้อมหน้าวัตถุหรือบุคคล เหตุการณ์^{๓๓} โดยการที่จะทำอธิกรณทั้ง ๔ ให้สงบระงับลงได้ ภิกษุจะต้องประชุมกันและพิจารณาโทษตามกระบวนการอันเป็นธรรม โดยคำว่าสัมมุขา แปลว่า พร้อมหน้า ในที่นี้มุ่งถึงวิธีแก้อธิกรณที่จะต้องทำต่อหน้า/ที่ประชุม^{๓๔} ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้

(ก) **พร้อมหน้าพระธรรมวินัย (ชมุขสมมุขตา วินยสมมุขตา)** หมายถึง การระงับอธิกรณจะต้องนำเอาพระธรรมวินัย และนวัคสัตตสุตสาสน์ ที่เป็นหลักสำหรับระงับอธิกรณมาใช้โดยครบถ้วน คือตัดสินโดยความถูกต้องตามพระธรรมวินัย^{๓๕} หมายความว่าในการตัดสินคดีหรืออธิกรณจะต้องคำนึงถึงพระธรรมอันได้แก่ นวัคสัตตสุตสาสน์ คือเรื่องราวทั้งหมดที่เป็นคำสอนของพระพุทธองค์อันรวมอยู่ในพระไตรปิฎกมาอ้างอิงและสอบทาน กล่าวคือ จะต้องตรวจสอบทั้งส่วนที่เป็นอาชีวะอันบริสุทธิ และปาฏิโมกข์อันเป็นกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติของเหล่าภิกษุมาเป็นเกณฑ์ตัดสินด้วย จะยึดเอาเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นเกณฑ์ไม่ได้ เพราะพระธรรมวินัยจะครอบคลุมไปทุกส่วนของวิถีชีวิตหรือสิกขาชีพอันงดงามของภิกษุ

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๑.

^{๓๒} อธิกรณสมณวิธี ๗ ประการ คือ สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย ศัสสปาปิยสิกา ปญญาตกรณวินัย ตินณัตถการวินัย ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๓๕/๒๑๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๕/๓๖๕, วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๑๘๕-๒๑๒/๒๑๘-๒๔๓, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๒๑๒/๒๔๕-๒๕๖, กงฺขา.ฎีกา ๔๓๐, วิ.ภิกขุณี.อ. ๓/๑๕๕/๒๕๒-๒๕๓, ๒๐๒/๒๕๓, ๒๐๓/๒๕๔, ๒๑๒/๒๕๔-๒๕๕, ๓๐๔/๔๘๓, ๔๘๓/๕๔๘.

^{๓๓} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๑๘๕/ ๒๑๕, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๑๘๕/๒๕๕-๒๕๖, ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๑.

^{๓๔} ตามหลักการของพระวินัยถือว่าอธิกรณสมณะอีก ๖ ประการนั้นจะต้องใช้ร่วมกับสัมมุขาวินัยทุกครั้งไปจะขาดการแก้ไขด้วยวิธีสัมมุขาวินัยไม่ได้ ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๘-๓๔๙/๓๒๕, วิ.ป. (ไทย) ๘๓๔๘-๓๔๙/๕๓๐.

^{๓๕} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๑๘๕/ ๒๑๕, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๑๘๕/๒๕๕-๒๕๖.

(ข) **พร้อมหน้าบุคคล (บุคคลสมมุขตา)** หมายถึง การพิจารณาดัดสนคดีความ (อริกรณ์) จะต้องตัดสินต่อหน้าคณะบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายพยานและโจทก์และจำเลยพร้อมทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นด้วย เช่น คู่กรณีมาพร้อมหน้ากัน ซึ่งจะนำไปใช้ในกรณีวิวาทาธิกรณ์ และอนุวาทาธิกรณ์^{๓๖} โดยทั้ง ๒ อริกรณ์จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการก่อการทะเลาะวิวาทของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย โดยทั้งคู่จะต้องมายืนยันข้อมูลอันเป็นจริงต่อหน้าสงฆ์เพราะหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มาเพื่อพิสูจน์ตัวเอง การที่จะตัดสินอริกรณ์ในเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นก็จะไม่เป็นโมฆะคือไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย

(ค) **พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสมมุขตา)** หมายถึง การยกเรื่องที่เกิดขึ้นพิจารณา วินิจฉัย เช่น คำกล่าวหาของโจทก์เพื่อเริ่มเรื่องในกรณีอนุวาทาธิกรณ์ และข้อวิวาทเรื่องพระธรรมวินัย อาบัติ ไม่เป็นอาบัติ เป็นต้น จากนั้นก็ต้องนำเรื่องดังกล่าวไปสอบสวนและวินิจฉัยว่า ใครผิดใครถูกหรือใครพูดจริงใครพูดเท็จ

(ง) **พร้อมหน้าสงฆ์ (สงฆ์สมมุขตา)** หมายถึง การตัดสินหรือระงับอริกรณ์นั้น จะต้องนำมาตัดสินต่อหน้าคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ตัดสิน โดยสงฆ์จะต้องเป็นคณะที่ได้รับมอบฉันทะ และปาริสุทธิศีลจากสมาชิกในสังคมแล้ว และจะต้องมีจำนวนครบองค์สงฆ์ที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย^{๓๗} และอีกความหมายหนึ่งคือคำว่าพร้อมหน้าสงฆ์หมายถึงการที่สมาชิกราชการตามจำนวนที่บัญญัติไว้ในพระวินัย (The full assembly) พร้อมที่จะพิจารณาอริกรณ์ได้^{๓๘}

กล่าวคือเมื่อกรรมใดก็ตามเกิดขึ้นแล้วสงฆ์พิจารณาเห็นว่าเป็นกรรมที่จะต้องมีการแก้ไขให้ยุติลงและสามารถนำวิธีการนี้ไปใช้ได้ สงฆ์ก็จะประชุมกันและนำอริกรณ์นั้นเข้าพิจารณาพร้อมหน้าพระธรรมวินัย และพร้อมหน้าสงฆ์ซึ่งวิธีการนี้เรียกว่า สัมมุขาวินัย สำหรับมูลเหตุในการบัญญัติวิธีการนี้ก็คือกรณีพระภิกษุจฬพัคคีย์ได้พากันลงปัพพชาชนียกรรม หรือนิคคกรรมข้ออื่นๆ แก่ภิกษุหลายรูปโดยไม่ได้กระทำในที่พร้อมหน้า ทำให้หมู่ภิกษุที่ถูกลงนิคคกรรมไป

^{๓๖} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๒๔-๕/๒๕๒, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๒๔-๒๒๕/๓๔๒-๓๔๓.

^{๓๗} ต่อหน้าคณะสงฆ์ คือต่อหน้าคณะพระภิกษุที่เป็นผู้ดำเนินการแก้ปัญหาคือตัดสินคดี ซึ่งสงฆ์ที่ทำสังฆกรรมได้นั้นจะต้องมีตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งเราสามารถแบ่งคณะสงฆ์ผู้พิจารณาแก้ปัญหาคือ ๔ คณะ คือ ๑) สงฆ์จตุรกร ได้แก่ภิกษุ ๔ รูป ๒) สงฆ์ปัญจวรรค ได้แก่ ภิกษุจำนวน ๕ รูป ๓) สงฆ์ทศวรรค ได้แก่ ภิกษุจำนวน ๑๐ รูป ๔) สงฆ์วิศวรรค ได้แก่ภิกษุจำนวน ๒๐ รูปขึ้นไป ใน วิ.มหา. (บาลี) ๕/๓๘๘/๑๘๕-๑๘๐, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๓๖.

^{๓๘} Sukumar Dutt, *Early Buddhist Monachism*, pp. 129.

โพชนา พระพุทธองค์จึงทรงมีพุทธบัญญัติให้สงฆ์ลงนิกคกรรมในที่พร้อมหน้าโดยเรียกวิธีนี้ว่า สัมมุขานัย^{๘๕}

๒) สติวินัย หมายถึง วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่ยกเอาสติเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศรับรู้ร่วมกันว่าพระอรหันต์เป็นผู้มีสติสมบูรณ์ ในกรณีที่มีผู้โจทก์ท่านด้วย สิลวิบัติ^{๘๖} เช่น เมื่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่งถูกกล่าวหาด้วยสิลวิบัติ คืออาบัติปาราชิก เมื่อภิกษุสอบถามท่านว่า ท่านรู้ตัวไหมว่าต้องอาบัติข้อนี้ ถ้าท่านตอบว่าไม่รู้ ไม่เห็นไม่ได้ทำ เมื่อท่านตอบว่าไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ได้ทำ สงฆ์ก็ต้องประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่าท่านเป็นผู้ที่มีสติสมบูรณ์ไม่ได้ทำผิดตามที่ถูกกล่าวหาและป้องกันมิให้ภิกษุรูปอื่นโจทก์ท่านด้วยเรื่องอาบัติชั่วหยาบต่างๆ ซึ่งเหตุผลที่ทรงบัญญัติวิธีการแก้ไขแบบนี้ก็เพราะ ทรงปรารถนาเหตุที่พระทัฬหฬลบุตรถูกภิกษุฉัพพัคชัยกล่าวหาว่าเสพเมถุนกับภิกษุณีเมตติยา เป็นเหตุให้มีการไต่สวนจนพบว่าพระทัฬหฬลบุตรไม่มีความผิดจากนั้นสงฆ์จึงได้สวดประกาศให้สงฆ์รับรู้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์^{๘๗} และพระพุทธองค์ก็ได้ทรงมีพุทธบัญญัติเอาไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้ ภิกษุยอมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติชั่วหยาบเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ว่าท่านผู้มีอายุระลึกได้หรือว่า ท่านต้องอาบัติเห็นปานนี้คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลย ว่า ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือปาราชิกหรือใกล้เคียงปาราชิก เมื่อเป็นเช่นนี้ สงฆ์พึงให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น^{๘๘}

จากข้อความที่ยกมากล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการให้สติวินัยใช้ได้กับอนุวาทาธิกรณ์ คือ มีการกล่าวโจทก์กันด้วยอาบัติเพื่อเป็นการรับรองความบริสุทธิ์ของพระอรหันต์ ดังนั้น สงฆ์ผู้ระงับอธิกรณ์พึงให้สติวินัยและสวดรับรองประกาศแก่สงฆ์ให้ทราบเพื่อจะได้ไม่ต้องโจทก์อาบัติแก่ภิกษุรูปนั้นอีก

๓) อมูพหวินัย คำว่า อมูพหวินัย หมายถึง วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้โจทก์ภิกษุผู้ต้องด้วยอาบัติในขณะที่เป็นบ้า เมื่อท่านหายบ้าแล้วสงฆ์ก็จะสวดประกาศเพื่อไม่ให้ใดๆ โจทก์ท่านด้วยเรื่องการต้องอาบัตินั้นอีก^{๘๙}

^{๘๕} วิ.จ. (บาลี) ๖/๑๘๕/๒๑๘, วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๕/๒๕๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๕-๓๕๐/๕๓๐.

^{๘๖} วิ.จ. (บาลี) ๖/๑๘๕-๑๘๕/๒๑๘-๒๒๕, วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๑๘๕/๓๐๐-๓๐๕.

^{๘๗} วิ.จ. (บาลี) ๖/๑๘๕/๒๒๒, วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๕/๓๐๔.

^{๘๘} ม. อุ. (บาลี) ๑๔/๔๔/๓๔, ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๔๔/๕๓.

^{๘๙} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๕๐/๓๖, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๕๐/๖๖.

สำหรับมูลเหตุที่ทรงบัญญัติวิธีการนี้ก็เพราะในสมัยพุทธกาลได้มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าคัคคะ เป็นบ้าวิกลจริตได้กระทำการล่วงละเมิดอาบัติน้อยใหญ่นานปีประการ เมื่อเธอหายบ้าแล้วสงฆ์ก็ยังฟ้องท่านด้วยอาบัติเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะมีพุทธบัญญัติว่า ภิกษุไม่มีสติหรือวิกลจริตนั้นกระทำการใดๆ ลงไปในขณะนั้นถือว่าไม่ต้องอาบัติใดๆ^{๔๔}

๔) ปณฺณญาตกรรม หมายถึง วิธีการระงับอาปตตาทิกรรมโดยการปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของภิกษุผู้ต้องอาบัติ (จำเลย) ในกระบวนการระงับอธิกรรมโดยวิธีนี้เราสามารถแบ่งได้เป็น ๒ กรณี คือ

ก) กรณีที่ผู้ต้องอาบัติ ต้องการเปิดเผยอาบัติตนเองโดยไม่ต้องมีผู้กล่าวหา โดยถือว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความสมัครใจของท่านเอง ในกรณีนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องมีคนผู้พิจารณาสอบสวน^{๔๕} จะเห็นว่าการระงับอธิกรรมเช่นนี้เป็นการตั้งใจของผู้ต้องอาบัติมิได้ถูกโจทก์จากภิกษุรูปอื่นๆ ดังนั้น การแสดงอาบัติ จึงจัดได้ว่าเป็นปณฺณญาตกรรมอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการยินยอมหรือตั้งใจ และเป็นการรับผิดชอบในการกระทำของตน

ข) กรณีที่ภิกษุต้องอาบัติแล้วไม่กล้าแสดงความผิด และมีผู้โจทก์ฟ้องว่าการกระทำของท่านเป็นการละเมิดอาบัติข้อใดข้อหนึ่ง ในกรณีนี้ก็จัดเป็นอนุวาทาธิกรรมชนิดหนึ่งที่จะต้องมีส่วนพิจารณา เมื่อกระทำพร้อมหน้าวัตถุพยานต่างๆ แล้วภิกษุผู้ต้องอาบัติจำนนด้วยหลักฐานหรือสำนักผิได้รับสารภาพว่าตนเองต้องอาบัติข้อนั้นข้อนี้ สงฆ์ก็จะยึดเอาคำรับสารภาพนั้นในการปรับอาบัติท่าน

๕) ตัสสปาปิยติกา หมายถึง วิธีการระงับอนุวาทาธิกรรมโดยการตัดสินลงโทษผู้กระทำผิด (ที่ไม่รับผิดชอบ) เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วกล่าวกลบเกลื่อนหรือแสดงอาการที่พระวินัยธรและสงฆ์จับได้ว่าไม่ให้ความร่วมมือซึ่งมีลักษณะดังนี้ (๑) พูดว่าไม่เห็นในสิ่งที่ไม่ได้เห็น (๒) พูดว่าได้ฟังในสิ่งที่ตนเองไม่ได้ฟัง (๓) พูดว่าได้ทราบในสิ่งที่ตนเองไม่ได้ทราบ (๔) พูดว่าไม่รู้ในสิ่งที่ตนเองไม่ได้รู้^{๔๖} ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมทำให้การดำเนินการพิจารณาอธิกรรมเป็นไปด้วยความลำบาก ดังนั้น สงฆ์จึงจะต้องลงโทษด้วยเกณฑ์การลงโทษ ๒ ประการ คือ

^{๔๔} วิ.จ. (บาลี) ๖/๑๔๖/๑๗๕, วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๔๖/๓๔๐.

^{๔๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๑/๓๖, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑/๕๗.

^{๔๖} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๕๐/๒๓๓, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๐/๓๖๘, ข.อติ. (บาลี) ๒๕/๒๕/๒๔๕, ข.อติ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๓๖๕-๓๗๐, ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๓/๒๐๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๐๖, อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๕๐/๓๖๘, ๒๕/๒๖๕, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๐/๓๖๘, ๒๕/๒๖๕, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๓๕๓/๒๕๐, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๕๓/๕๕๐, อ.จตุกก.อ. ๒/๒๕๐/๔๔๖.

(๑) เพิ่มโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติดีซ้ำอีก

(๒) ตัดสินลงโทษแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยที่ให้การวกไปวนมา รับข้างปฏิเสธข้าง เมื่อภิกษุถูกฟ้อง สงฆ์กำลังสอบสวนกลับให้การวกไปวนมา รับข้างปฏิเสธข้าง เมื่อสงฆ์สอบสวนแล้วได้ข้อสรุปว่ามีความผิดจริงก็ต้องลงโทษเพิ่มในฐานะที่ให้การสับสนอันแสดงถึงความไม่เคารพสงฆ์ด้วย

สำหรับมูลเหตุในเรื่องนี้ก็คือกรณีของพระอุปัชฌาย์ที่ถูกซักถามในท่ามกลางสงฆ์ในข้อหาว่าท่านต้องอาบัติอะไรกลับไม่ยอมรับโดยดีแต่พุดจาวกไปวนมา เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงได้ตำหนิและทรงบัญญัติให้สงฆ์ปรับโทษท่านที่ไม่ให้การตามความเป็นจริง^{๘๗}

๖) **เขยยลิกา** ในสมัยพุทธกาลภิกษุหลายรูปได้ทะเลาะวิวาทบาดหมางโต้ตอบคำทอกล้ออยู่มีการแบ่งเป็นฝ่ายจนไม่อาจจะระงับการทะเลาะนี้ลงได้ พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติวิธีแก้ไขที่ชื่อว่า เขยยลิกาให้สงฆ์นำไปใช้แก้ไขปัญหานี้^{๘๘} โดยคำว่า เขยยลิกา หมายถึง วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์โดยการตัดสินตามเสียงข้างมาก^{๘๙} หมายความว่าเมื่ออริกรณอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในวัดแห่งแล้วสงฆ์ภายในวัดนั้นไม่อาจจะตัดสินได้ว่าฝ่ายใดถูกหรือผิด เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีบริวารที่ให้การสนับสนุนเป็นจำนวนมาก และไม่ยอมรับคำตัดสิน เพราะถ้าสงฆ์ตัดสินให้คนหนึ่งโทษแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็อาจจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ตนได้ เพื่อที่จะแก้ปัญหาจึงต้องเดินทางไปยังสถานที่ (วัด) ที่มีจำนวนภิกษุมากกว่า คือมากกว่าโจทก์และจำเลย และให้ภิกษุเหล่านั้นมาประชุมกัน เมื่อประชุมกันแล้ว ให้ยกเรื่อง (อริกรณ) ที่เกิดขึ้นพิจารณาในท่ามกลางสงฆ์โดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก^{๙๐} จากนั้นก็ทำการเลือกพระภิกษุรูปหนึ่งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้จับสลากเพื่อหาคะแนนสนับสนุนในแต่ละฝ่ายโดยการจับสลากนั้นมีอยู่ ๓ วิธี คือ (๑)แบบปกปิด (๒)แบบกระชิบ และ (๓) แบบเปิดเผย^{๙๑} ซึ่งการจะเลือกการจับสลากวิธีใดนั้นก็พิจารณาจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเกณฑ์ เมื่อได้คะแนนอย่างใดก็นำเข้าที่ประชุมสงฆ์เพื่อสวดประกาศให้ทุกฝ่ายยอมรับ^{๙๒}

^{๘๗} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๐๕/๒๓๓-๒๓๘, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๐๕/๓๒๐.

^{๘๘} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๐๒/๒๓๖, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๐๒/๓๑๘.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๓.

^{๙๐} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๘/๓๕, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๘/๕๕-๕๖, วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๓/๒๖๖-๒๖๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๓๘.

^{๙๑} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๒/๒๕๘-๒๖๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๒/๔๓๘.

^{๙๒} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๘/๒๓-๒๔, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๘/๓๕.

๓) **ติณัฏฐการกวินัย** หมายถึง วิธีการระงับอาปัติาธิกรณัโดยการให้ทั้ง ๒ ฝ่าย ประนีประนอมกัน โดยคำว่า ติณัฏฐการกวินัย หมายถึง การกลบไว้ด้วยหญ้า ดังนั้น การระงับ อธิกรณัวิธีนี้จึงมุ่งที่จะให้ ทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอม ยอมความกัน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า เมื่อภิกษุ ๒ ฝ่ายได้วิวาทโต้เถียงกันด้วยเรื่องที่จะนำไปสู่การทะเลาะแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย และสงฆ์ ได้เรียกทั้ง ๒ ฝ่ายมาประชุมกัน เพื่อไกล่เกลี่ยเรื่องราวต่างๆ พร้อมทั้งชี้แจงให้เข้าใจ เมื่อทั้ง ๒ ฝ่าย เข้าใจดีแล้วจากนั้นก็ให้หัวหน้ากลุ่มของทั้ง ๒ ฝ่ายออกมากล่าวคำขอโทษและรับสารภาพความผิด ต่อหน้าสงฆ์ว่า

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า กรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมาก เรา ทั้งหลายในที่นี้ผู้เกิดการบาดหมางกัน เกิดการทะเลาะกัน วิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติดังว ละเมิด ได้พูดล่วงเกินแล้ว ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของ ท่านเหล่านั้นและของตน ยกเว้นอาบัติที่ไม่มีโทษหยาบคาย และอาบัติที่มีความพัวพันกับ กฤหัสถ์ ด้วยติณัฏฐการกวินัยในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านั้น และเพื่อ ประโยชน์แก่ตน^{๕๓}

จะเห็นว่า กรณีเช่นนี้เป็นการส่งตัวแทนออกมาแสดงอาบัติแก่สงฆ์ ซึ่งเป็นการออกมา รับผิดกับสิ่งที่ตนกับคณะได้กระทำลงไปโดยที่ไม่ได้รู้สึกรู้ว่าฝ่ายตนหรืออีกฝ่ายมีความผิดการ ประนีประนอมนี้ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกันเมื่อสารภาพความผิดต่อสงฆ์แล้วเรื่องที่ บาดหมางก็จบ

๒.๑.๔ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาอธิกรณัโดยใช้อธิกรณสมถวิธี สำหรับ ประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจอย่างละเอียดก็คือประเด็นเรื่องการนำเอารูปแบบ การแก้ไขปัญหา (อธิกรณสมถะ) ไปใช้แก้ปัญห (อธิกรณั) ว่าปัญหาแต่ละประเภทจะใช้วิธี แก้ปัญหาข้อใด และมีกระบวนการอย่างไร เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดของกระบวนการแก้ปัญห าอธิกรณันั้นมีดังต่อไปนี้

๒.๑.๔.๑ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวีวาทาธิกรณั สำหรับปัญหาการ ทะเลาะวิวาทกัน ในสังคมสงฆ์ถือเป็นปัญหาที่มีความเสี่ยงต่ออนาคตและการเปลี่ยนแปลงของ พระพุทธศาสนาทั้งนี้ก็เพราะเป็นปัญหาที่จะทำให้เกิดการแบ่งแยกนิกายหรือกลุ่มทางความเชื่อ ในทางพระพุทธศาสนาจนอาจกลายมาเป็นความล่มสลายในที่สุด ดังนั้น จึงเป็นปัญหาที่จะต้องเร่ง

^{๕๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๓/๓๓-๓๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๓/๕๘-๕๙, วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๘/๓๒๓, ๘/ ๓๐๘/๒๔๒, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๘/๕๒๘, ๘/๓๐๘/๔๐๘-๔๐๙.

แก้ไขเพราะหากไม่แก้ไขปัญหานี้เองที่จะก่อให้เกิดปัญหาข้ออื่นๆตามมาได้^{๔๔} ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงวางรูปแบบการแก้ไขปัญหานี้ไว้ ๒ วิธีคือ ๑) การแก้ปัญหโดยใช้วิธีสัมมุขาวินัย ๒) การแก้ปัญหโดยใช้วิธีเยภยยสีกาวินัย

ก) กระบวนการแก้ปัญหาวิาทาธิกรณโดยสัมมุขาวินัย สำหรับวิธีสัมมุขาวินัยหรือการแก้ไขปัญหโดยการพิจารณาคติความต่อหน้า พระธรรมวินัย พระสงฆ์ ต่อหน้าพยาน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงวางแนวทางการแก้ปัญหาวิาทาธิกรณไว้ ๓ วิธี คือ

๑. ตกลงกันเอง

๒. ตั้งกรรมการวินิจฉัย

๓. โดยการพิจารณาของสงฆ์^{๔๕}

๑) วิธีแก้ปัญหด้วยการให้ผู้วิวาทตกลงกัน^{๔๖} การให้ผู้วิวาทกันตกลงยินยอมกันนั้นมีวิธีทำดังนี้ เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นแล้ว มีผู้มาแจ้งแก่สงฆ์ว่าในอารามแห่งใดแห่งหนึ่งมีภิกษุวิวาทกัน^{๔๗} จนไม่อาจจะระงับได้เมื่อเป็นเช่นนั้นสงฆ์ก็จะนิมนต์พระภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายมาพิจารณาในท่ามกลางสงฆ์ หรือพร้อมหน้าสงฆ์จากนั้นก็ชี้แจงข้อกล่าวหาและเรื่องที่ต่างฝ่ายทะเลาะกัน จากนั้นสงฆ์ ก็จะพิจารณาเรื่องดังกล่าวโดยยกเอาพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง ในขั้นตอนสุดท้ายก็จะต้องตัดสินให้เด็ดขาดว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถูกหรือผิด แล้วให้ฝ่ายที่ผิดยอมรับว่าที่ตนเองยึดถือเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ส่วนฝ่ายที่ถูกต้องก็ไม่ถือสาเอาความ ในที่สุดก็จะให้ทั้งสองฝ่ายตกลงขอมาแสดงอาบัติต่อกันและกันก็เป็นอันจบขั้นตอน สำหรับการแก้ปัญหาคือจะใช้สังฆกรรมแบบญัตติจุตตกกรรมวาจา^{๔๘} ซึ่งรูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาดังกล่าวมานั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

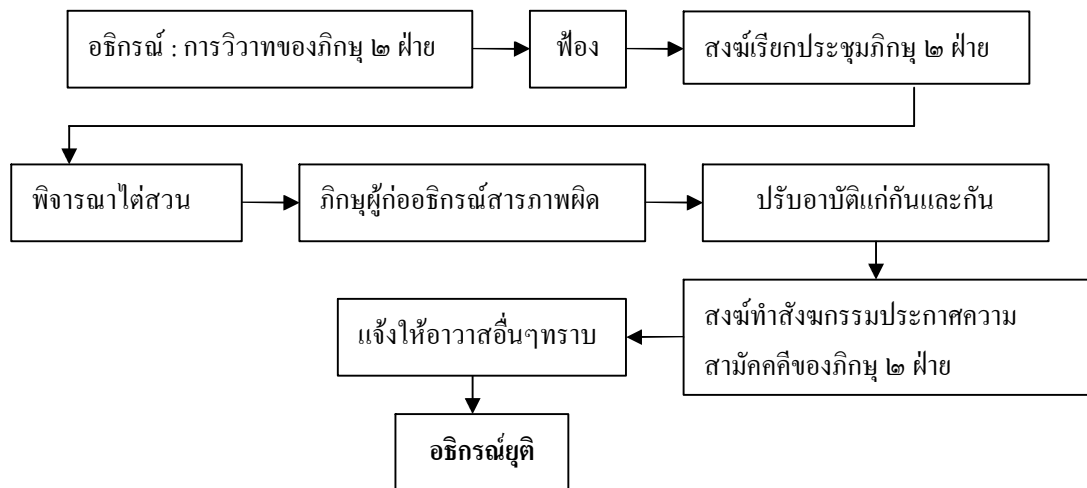
^{๔๔} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๘/๓๒๓-๓๒๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๘/๕๒๘-๕๒๙.

^{๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๘.

^{๔๖} กรณีการให้ตกลงกันเองนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกว่าเป็นการทำสังฆสามัคคีคือ การให้ภิกษุที่ทะเลาะกันจนหาทางยุติไม่ได้แต่ภายหลังเกิดความสำนึกผิดเข้าไปหาสงฆ์จะต้องให้ทำสังฆสามัคคีคือการแสดงเจตนารมณ์ต่อกันในท่ามกลางสงฆ์ว่าที่ผ่านมาทุกฝ่ายทำผิดด้วยกันดังนั้นจึงมาขอมากันในท่ามกลางสงฆ์กรณีเช่นนี้ก็เป็นกรณารงับโดยการให้ตกลงกันต่อหน้าสงฆ์ ใน วิ.มหา. (บาลี) ๕/๔๓๕-๔๓๖/๒๕๖-๓๒๕, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๓๕-๔๓๖/๓๓๐-๓๓๑, วิ.จู. (บาลี) ๓/๓๕๓/๒๔๘-๒๔๙, วิ.จู. (ไทย) ๓/๓๕๓/๒๑๕.

^{๔๗} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๒๔/๒๕๒, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๒๔/๓๔๓.

^{๔๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๒๓.

แผนภาพที่ ๑ แสดงการแก้ไขปัญหแบบสมุขาวินัย โดยให้ภิกษุผู้ทะเลาะตกลงกันเอง

๒) วิธีแก้ปัญหด้วยการแต่งตั้งผู้ตัดสินคดีความขึ้น (อุพพาหิกวิธี) สำหรับวิธีนี้จะใช้ในกรณีที่สงฆ์กำลังวินิจฉัยปัญหาการทะเลาะวิวาทอยู่ ปรากฏว่ามีการวิพากษ์วิจารณ์จนไม่อาจจะยุติปัญหาลงได้^{๕๕} พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดวิธีแก้ไขในกรณีนี้ด้วยการยุติการพิจารณาเอาไว้ก่อน จากนั้นให้มีการคัดเลือกพระภิกษุคณะหนึ่งซึ่งเป็นผู้มีความสามารถที่จะระงับการวิวาทให้เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยคดี ซึ่งเรียกว่า อุพพาหิกวิธี หมายถึง วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกบางอย่างแล้วจึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมแล้วตั้งเป็นคณะมอบเรื่องไปวินิจฉัยต่อ^{๕๖} วิธีการนี้กระทำโดยการให้คู่วิวาททั้ง ๒ ฝ่ายเลือกตั้งพระเถระ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ รูปก็ได้ พระเถระผู้ที่ถูกเลือกจะเป็นผู้ที่ทั้ง ๒ ฝ่ายไว้วางใจในความเป็นกลางมากที่สุดให้เป็นผู้ตัดสินอริกรณี ซึ่งจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้คือ (๑) เป็นผู้มีศีล (๒) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ (๓) ทรงจำปาฏิโมกข์ได้ดี (๔) มั่นคงในพระธรรมวินัย (๕) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอริกรณียินยอมเข้าใจได้ (๖)ฉลาดในการระงับอริกรณี (๗) รู้อริกรณี (๘) รู้เหตุเกิดอริกรณี (๙) รู้ความระงับอริกรณี (๑๐) รู้ทางระงับอริกรณี^{๕๗} โดยผู้ที่ได้รับเลือกนั้นจะต้องปรึกษากันก่อนว่าเรื่องที่

^{๕๕} Sukumar Dutt, *Early Buddhist Monachism* , p. 131.

^{๕๖} วิ.ภิกขุณี.อ. ๓/๒๓๑/๒๕๕.

^{๕๗} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๑/๒๕๓-๒๕๔, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๕.

จะต้องพิจารณานั่นสมควรจะรับพิจารณาหรือไม่ ถ้าสมควรก็รับ ถ้าไม่สมควรก็ไม่รับ^{๑๑๒} เมื่อรับก็ให้คู่วิวาททั้ง ๒ ฝ่าย ได้ปฎิญาณตนก่อนว่า

๑. ต้องแจ้งข้อกล่าวหาหรืออภิรณห์นั้นตามความจริง

๒. ต้องยอมรับข้อวินิจฉัยในคดีนั้นๆ อันชอบด้วยพระธรรมวินัยและ
นวัคตฤตยศาสตร์

๓. เมื่อมีข้อตัดสิน (ข้อยุติ) อภิรณห์นั้นต้องเลิกแล้วต่อกันด้วยดี ห้ามรื้อฟื้น

จากนั้นสงฆ์ก็จะทำการแต่งตั้งซึ่งก็กระทำโดยการสวดประกาศ ๒ ครั้งที่เราเรียกว่าญัตติ
ทุติยกรรมวาจา ในท่ามกลางสงฆ์ดังนี้

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เมื่อพวกเราวินิจฉัยอภิรณห์นี้อยู่มีเสียงแข็งแข็งเกิดขึ้น ไม่มี
ที่สิ้นสุด และไม่มีใครทราบอรรถแห่งถ้อยคำที่กล่าวแล้วนั้น ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงแต่งตั้ง
ภิกษุชื่อนี้ด้วย ชื่อนี้ด้วย เพื่อระงับอภิรณห์นี้ ด้วยอุพพาหิกวิธี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เมื่อพวกเราวินิจฉัยอภิรณห์นี้อยู่ มีเสียงแข็งแข็งเกิดขึ้นไม่
มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครทราบความแห่งถ้อยคำที่กล่าวแล้วนั้น สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ด้วย ชื่อนี้ด้วย
เพื่อระงับอภิรณห์นี้ ด้วยอุพพาหิกวิธี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ด้วย
ชื่อนี้ด้วย เพื่อระงับอภิรณห์นี้ ด้วยอุพพาหิกวิธีท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่าน
รูปนั้นพึงทักท้วง

ภิกษุชื่อนี้ด้วย ชื่อนี้ด้วย สงฆ์แต่งตั้งแล้ว เพื่อระงับอภิรณห์นี้ ด้วยอุพพาหิกวิธีสงฆ์เห็น
ด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้^{๑๑๓}

^{๑๑๒} การไม่รับพิจารณาอภิรณห์ พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำผู้จะทำหน้าที่ตัดสินฟังพิจารณาปัญหาที่
เกิดขึ้นว่าสมควรรับหรือไม่ โดยพิจารณาข้อควรสังเกต ดังนี้ คือ

๑) ถึงเวลาเหมาะสมที่จะรับตัดสินปัญหานั้นหรือไม่

๒) อภิรณห์ (ข้อพิพาท) นั้นเป็นเรื่องจริงหรือไม่จริง ถ้าจริงรับ ไม่จริงไม่รับ

๓) อภิรณห์นั้นเป็นประโยชน์แก่สังคมหรือไม่

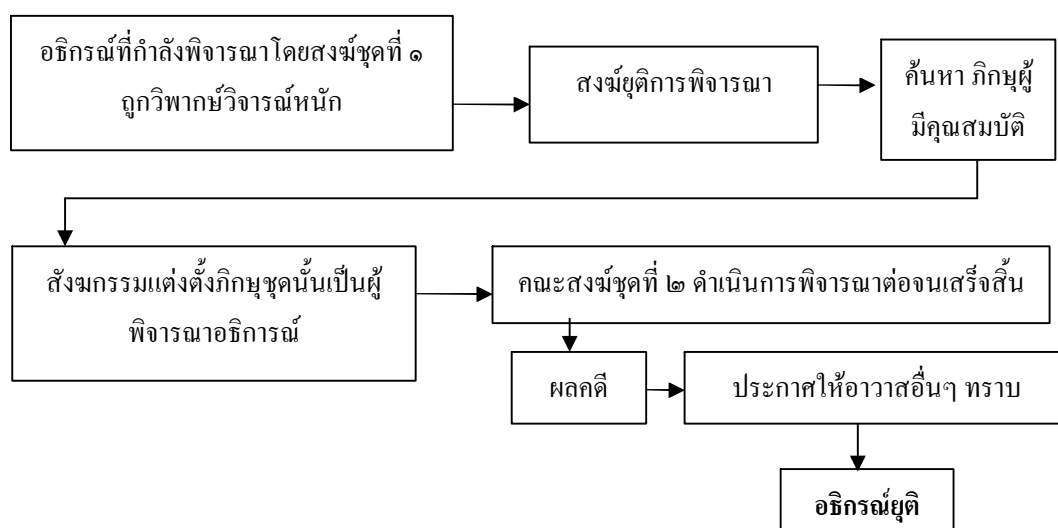
๔) หากรับพิจารณาคดี (อภิรณห์) นั้นแล้ว ผู้ที่เคยสนิทสนมคุ้นเคยจะยอมรับเราหรือไม่

๕) หากรับพิจารณาคดีนี้แล้ว ข้อนั้นจะเป็นเหตุให้สงฆ์บาดหมาง ทะเลาะ แกร่งแย่ง วิวาทกัน
แตกร้างกัน เป็นไปต่างๆ กันหรือไม่ ใน วิ.ญ. (บาลี) ๙/๓๕๘/๒๒๒-๒๒๓, วิ.ญ. (ไทย) ๙/๓๕๘/๒๒๒-๒๒๔,
ดูเพิ่มเติมใน กนิตติสูตร ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๔/๒๓, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๔/๔๓.

^{๑๑๓} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๒๕๘-๒๕๙, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๓๕๐-๓๕๑.

เมื่อแต่งตั้งเสร็จแล้วก็จะมอบอำนาจให้ท่านนำเอาปัญหาดังกล่าวไปพิจารณา และในกรณีที่กำลังดำเนินการพิจารณาดีความอยู่นั้นหากเกิดมีกรรมกฏีกุลขึ้นมามีคดีด้านการพิจารณาคดีความดังกล่าว สงฆ์ต้องทำการจับพระกรรมกฏีกอออกจากกรรมการพิจารณาคดีของสงฆ์^{๑๑๔} จากนั้นก็ให้ดำเนินการแก้ปัญหาคือไปจนสามารถยุติปัญหาได้และเมื่อคดีถึงที่สุดแล้วก็ห้ามมีการรื้อฟื้น หากมีการรื้อฟื้นผู้รื้อฟื้นต้องอาบัติปาจิตตีย์

จะเห็นว่าการแก้ไขปัญหาโดยเหตุที่ใช้วิธีนี้ก็เพื่อเป็นการรักษาเกียรติของสงฆ์ผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหามาเดิมที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินการตัดสินอยู่และเพื่อให้ฝ่ายที่คัดค้าน ได้เกิดความพึงพอใจบ้างซึ่งอาจเรียกวิธีการนี้ว่าป็นการ “ลดกระแสต่อต้าน” เพื่อให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นคุณต่อฝ่ายผู้พิจารณาอธิกรณ์เพื่อแต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว^{๑๑๕} ก็ให้ภิกษุรูปนั้นพร้อมกับคณะสงฆ์ได้นำอธิกรณ์ที่พิจารณาข้างไว้จากสงฆ์ผู้พิจารณาชุดเดิมมาพิจารณาต่อ เมื่อดำเนินการพิจารณาและได้ผลสรุปแล้วก็ถือว่าอธิกรณ์นั้นยุติ ซึ่งเราสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๒ แสดงวิธีการแก้ไขปัญหาวาทาธิกรณ์โดยสัมมาวินัยแบบอุพพาหิกวิธี

^{๑๑๔} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๒๕๕, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๓๕๑.

^{๑๑๕} การตั้งภิกษุผู้พิจารณานี้กระทำโดยสังฆกรรมประเภทญัตติจตุตถกรรม ใน วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๒๕๕, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๓๕๑.

๓) **วิธีแก้ปัญหาด้วยการอาศัยอำนาจของสงฆ์** การแก้ปัญหาด้วยวิธีการนี้กระทำได้ในกรณีที่มิใช่นักบวชบางพวกบางกลุ่ม ซึ่งถือว่าเป็นพวกน้อยในพวกมากได้ประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยผิดแผกออกไปจากที่ถือปฏิบัติกัน จนก่อให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์กันในหมู่คณะสงฆ์และชาวพุทธ เมื่อคณะสงฆ์ส่วนใหญ่รู้และพิจารณาเห็นว่าข้อปฏิบัติของภิกษุกลุ่มนั้นว่าไม่ถูกต้องไม่สมควร ก็ประชุมกัน ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วทำการวินิจฉัย สอบทานสิ่งที่กลุ่มปฏิบัติผิดแผกออกไปว่ากระทำความผิดพระธรรมวินัย นวักศัตถุศาสน์อย่างไร จากนั้นก็ขอมติในที่ประชุมสงฆ์ประกาศไม่รับรอง ปฏิเสธพฤติกรรมของกลุ่มภิกษุนั้นด้วยอำนาจของสงฆ์ เช่น กรณีของวัดตุ ๑๐ ประการของพวกภิกษุชาววัชชี ซึ่งถูกฝ่ายภิกษุชาวเมืองปาฐานาโดยพระยสภาคณบุตรประกาศไม่รับรองและวินิจฉัยว่าวัดตุ ๑๐ ประการนั้นผิดพระธรรมวินัย^{๑๐๖} หรือกรณีของพระอรหันตภิกษุที่มีความเห็นว่าตนเองรู้ว่าธรรมที่พระพุทธเจ้ารู้นั้นเป็นสิ่งที่ไม่จริง สิ่งที่พระพุทธองค์บอกว่ายอนตรายก็หาได้ยอนตรายแต่อย่างใด ในกรณีนี้เมื่อว่ากล่าวตักเตือนแล้วก็ยังเชื่ออย่างนั้นอยู่ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงให้สงฆ์สาวกสมณูภาสัน ๓ ครั้ง เพื่อประกาศว่าการมีทิฏฐิเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ผิด และปรับอบัติปาจิตติยปัญหาที่สามสามารถระงับได้ด้วยอำนาจของสงฆ์^{๑๐๗}

สำหรับวิธีแก้ไขด้วยอำนาจของสงฆ์ด้วยการสาวกสมณูภาสันนี้มีวิธีการดังนี้ เมื่อสงฆ์ทราบว่ามีภิกษุผู้คัดค้านคำสอนของพระพุทธองค์และมีผู้ถือตามทิฏฐินั้นจนก่อให้เกิดความบาดหมางกันในสงฆ์เพราะความไม่ลงรอยกันในความคิดดังกล่าว สงฆ์จะต้องสั่งให้มีการประชุมสงฆ์และนิมนต์พระภิกษุรูปนั้นมา เพื่อแจ้งข้อกล่าวหาและให้ละทิฏฐิแบบนั้นเสียแล้วให้ปรับความคิดใหม่ หากภิกษุรูปนั้นไม่ยอมฟังสงฆ์ก็จะประกาศความผิดด้วยการสาวกสมณูภาสันด้วยญัตติจุตตถรรมาจาว่า^{๑๐๘}

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ทิฏฐิบาปเช่นนี้ได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุชื่อนี้ว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วจนกระทั่งว่าธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่อยอนตรายก็หาสามารถก่อยอนตรายแก่ผู้ชองเสพอได้จริงไม่” ภิกษุนั้นไม่สละทิฏฐินั้นถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วก็พึงสาวกสมณูภาสันภิกษุชื่อนี้เพื่อให้สละทิฏฐินั้น นี่เป็นญัตติ

^{๑๐๖} วิ.จู. (บาลี) ๗/๔๔๖/๒๘๖, วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๔๖/๓๕๓.

^{๑๐๗} วิ.มหา. (บาลี) ๔๑๓/๓๐๕-๓๐๗, วิ.มหา. (ไทย) ๔๑๓/๕๒๖-๕๒๗, อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๖/๘๖-๘๘, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๑๓๔, ขุ.ม. (บาลี) ๒๕/๓/๕-๗, ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๓/๗-๘, ขุ.จู. (บาลี) ๓๐/๑๔๓/๑๕๔-๑๕๕, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๓/๔๖๕-๔๗๐, ม.ม. (บาลี) ๒๓๕-๒๓๗/๑๕๗-๒๐๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๕-๒๓๗/๒๔๗-๒๔๙, วิ.ม.อ. ๒/๔๑๓/๔๑๘-๔๑๙, ม.ม.อ. ๑๒/๒๓๔/๕-๑๐.

^{๑๐๘} วิ.ม. (บาลี) ๒/๔๒๐/๓๐๘-๓๐๙, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๒๐/๕๓๐

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ทิฏฐิปปาเช่นนี้ได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุชื่อนี้ว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วจนกระทั่งว่าธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมที่ก่ออันตรายก็หาสามารถก่ออันตรายแก่ผู้ชองเสพอได้จริงไม่” ภิกษุนั้นไม่สละทิฏฐินั้น สงฆ์สวดสมณุภาสน์ภิกษุชื่อนี้เพื่อให้สละทิฏฐินั้น ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการสวดสมณุภาสน์ภิกษุชื่อนี้เพื่อให้สละทิฏฐินั้น ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงลุกขึ้น

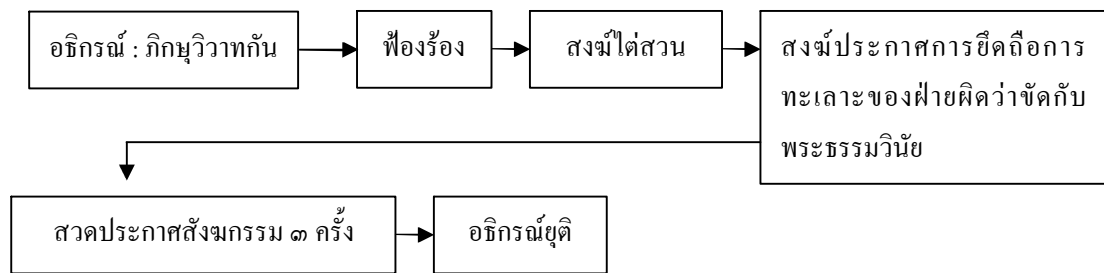
แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็ขอกล่าวความนี้ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็ขอกล่าวความนี้ว่า

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ทิฏฐิปปาเช่นนี้ได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุชื่อนี้ว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วจนกระทั่งว่าธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมที่ก่ออันตรายก็หาสามารถก่ออันตรายแก่ผู้ชองเสพอได้จริงไม่” ภิกษุนั้นไม่สละทิฏฐินั้น สงฆ์สวดสมณุภาสน์ภิกษุชื่อนี้เพื่อให้สละทิฏฐินั้น ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการสวดสมณุภาสน์ภิกษุชื่อนี้เพื่อให้สละทิฏฐินั้น ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงลุกขึ้น

ภิกษุชื่อนี้ สงฆ์สวดสมณุภาสน์แล้วเพื่อให้สละทิฏฐินั้น สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนั่งเป็นมคธอย่างนี้”^{๑๐๕}

สำหรับวิธีนี้ใช้สำหรับกรณีที่ดำเนินการ ๒ วิธีข้างต้น (อำนาจสงฆ์, อุพพาหิกวิธี) ไม่สำเร็จก็ต้องใช้วิธีการบังคับโดยอำนาจสงฆ์คือ การสวดสมณุภาสน์เพื่อประกาศลงโทษฝ่ายที่ผิดแล้วไม่ยอมรับผิดให้ยอมรับผิดโดยสงฆ์จะต้องสวดประกาศความผิดของฝ่ายกระทำผิด ๓ ครั้ง ถ้าฝ่ายกระทำผิดยอมรับในระหว่างการสวดประกาศสงฆ์ก็จะยกโทษ แต่ถ้าไม่ยอมรับก็ต้องปรับอาบัติฝ่ายผู้กระทำผิด ซึ่งมีขั้นตอนสำคัญคือเมื่อสงฆ์พิจารณาอธิกรณ์แล้วฝ่ายที่ผิดไม่ยอมรับสงฆ์ก็จะสวดประกาศความผิดให้ทราบ ๓ ครั้ง เมื่อประกาศครบ ๓ ครั้งแม้จะไม่ยอมรับก็ถือว่าสงฆ์ได้ดำเนินการแล้วอธิกรณ์ดังกล่าวก็ถึงอันยุติซึ่งเราสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

^{๑๐๕} ในการพิจารณาเกณฑ์การลงโทษนั้นเราจะพบว่าเมื่อคณะสงฆ์สวดประกาศข้อกล่าวหา (ญัตติ) จบ ก็เป็นอันถือว่าภิกษุรูปนั้นต้องอาบัติทุกกฏ หากสวดกรรมวาจาจบ ๒ ครั้ง ต้องอาบัติทุกกฏ ๒ ครั้งเมื่อสวดกรรมวาจาจบครั้งสุดท้าย ยังไม่สละทิฏฐิก็ถือว่าภิกษุรูปนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ ใน วิ.ญ. (บาลี) ๖/๔๒๐/๓๐๘-๓๐๙, วิ.ญ. (ไทย) ๒/๔๒๐/๕๓๐.

แผนภาพที่ ๑ แสดงวิธีการแก้ไขปัญหาวิวาทาธิกรณีโดยสัมมุขาวินัยแบบอาศัยอำนาจสงฆ์

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าวิธีการแก้ปัญหาวิวาทาธิกรณีโดยใช้สัมมุขาวินัยนั้นมีอยู่ ๒ เรื่องคือ เรื่องพระพระธรรมกับพระวินัย ซึ่งแนวทางในการแก้ไขได้มีการแบ่งลักษณะของการแก้ไขปัญหาออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. กรณีที่สามารถที่จะให้ลดทอนลงมายอมกันได้ด้วยการสอบสวนต่อหน้าคณะสงฆ์ผู้มีอำนาจก็ให้กระทำด้วยการให้ตกลงกันต่อหน้าสงฆ์ พร้อมทั้งปรับอบัติตามสมควรแก่โทษแล้วก็เลิกกันไป

๒. ในกรณีที่เกิดความจำเป็นมีเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นในระหว่างการพิจารณาคณะสงฆ์ก็สามารถเปลี่ยนจากวิธีแรกมาเป็นการประกาศยุติเรื่องดังกล่าวแล้วมอบคดีให้กับคณะอื่นไปรับผิดชอบได้เพราะหากใช้ผู้พิจารณาคณะเดิมก็อาจจะมีปัญหา ดังนั้น การประกาศแต่งตั้งคณะบุคคลที่มีความสามารถพิจารณาคดีก็เป็นอันยุติปัญหาได้

๓. ในกรณีที่การทะเลาะวิวาทนั้นเป็นเรื่องระหว่างภิกษุพวกมากซึ่งเป็นอธรรมวาทีกับภิกษุพวกน้อยซึ่งเป็นธรรมวาที กรณีนี้ภิกษุพวกน้อยอาจใช้วิธีประกาศความผิดของอธรรมวาทีได้หรือมีกรณีภิกษุคัดค้านคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้สงฆ์ตกเดือนไม่ฟังก็ให้ใช้อำนาจสวดประกาศความผิดเพื่อให้ยอมรับถ้าไม่ยอมรับก็ปรับอบัติภิกษุรูปนั้น ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เป็นรูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาวิวาทาธิกรณีด้วยวิธีให้ระงับพร้อมหน้าสงฆ์ (สัมมุขาวินัย)

ข) การแก้ไขปัญหาวิวาทาธิกรณีโดยเยภุยยติกา สำหรับวิธีการแก้ไขปัญหาคณะทะเลาะวิวาทกันนี้ในสังคมสงฆ์ด้วยวิธีการถือเสียงข้างมากหรือเยภุยยติกา การใช้นี้ในการพิจารณาแก้ไขปัญหาคณะทะเลาะก็เป็นเพราะสืบเนื่องมาจากเมื่อสงฆ์ใช้วิธีอุพพาหิกะโดยการตั้งผู้มีความสามารถมาแก้ไขปัญหานั้นแต่ถ้าไม่สำเร็จก็ต้องแก้ไขปัญหาคณะด้วยวิธีการจับฉลากหาเสียงข้างมาก สำหรับวิธีการจับฉลากนี้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตในกรณีที่ภิกษุไม่ยอมรับมติของสงฆ์ที่ออกอุทธรณ์ฎีกาอยู่ร่ำไปจนในที่สุดก็นำความเข้ากราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระองค์จึงทรงวินิจฉัยให้มีการระงับอริกรณีนี้โดยการตั้งสงฆ์มาพิจารณาและให้เลือกตัวแทนออกมาทำหน้าที่ใน

การให้จับสลาก ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ (๑) ไม่ลำเอียงเพราะรัก (๒) ไม่ลำเอียงเพราะโกรธ (๓) ไม่ลำเอียงเพราะหลง (๔) ไม่ลำเอียงเพราะกลัว (๕) รู้จักสลากที่เป็นอันจับและไม่เป็นอันจับ^{๑๑๑} มาเป็นผู้ให้จับสลากนับคะแนน^{๑๑๒} เมื่อได้แล้วก็ทำการประชุมสงฆ์พร้อมทั้งภิกษุผู้ก่อการทะเลาะวิวาททั้งฝ่ายโจทก์และจำเลยจากนั้นก็ดำเนินการจับสลากซึ่งมีอยู่ ๓ วิธีคือ (๑) แบบปกปิด (๒) แบบกระซิบบอก (๓) แบบเปิดเผย^{๑๑๓} โดยรายละเอียดของวิธีการดังกล่าวมีดังนี้

ก. วิธีจับสลากแบบปกปิด วิธีนี้เป็นการทำการจับสลากโดยมิให้ผู้อื่นรับรู้ว่ตนเลือกใคร แต่จะมีข้อสังเกตคือ ผู้ให้จับสลากจะต้องแนะนำให้ผู้จับสลากเลือกโดยไม่มีอคติกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง^{๑๑๔} โดยหน้าที่สำคัญของผู้ให้จับสลากก็คือการให้คำแนะนำ (Information) แก่ผู้จับสลาก นอกจากนั้นก็ยังต้องพิจารณาว่าในที่ประชุมสงฆ์นั้นฝ่ายธรรมวาทิกับอธรรมวาทิ ฝ่ายไหนมีจำนวนมากกว่า ถ้าพิจารณาเห็นว่าฝ่ายอธรรมวาทิมีมาก ก็ให้บอกผู้มีสิทธิลงคะแนนว่า การจับลงคะแนนไม่ถูกต้องให้จับกันใหม่ ถ้ารู้ว่าฝ่ายธรรมวาทิมีมากกว่า ก็ไม่คัดค้านอะไร โดยผู้ให้จับสลากเป็นผู้ทำหน้าที่ควบคุมการลงคะแนนเสียงและควบคุมเสียงให้ฝ่ายธรรมวาทิ เพื่อให้ฝ่ายธรรมวาทิได้รับชัยชนะ วิธีนี้เป็นการป้องกันไม่ให้ฝ่ายอธรรมวาทิมีอำนาจมากกว่า ซึ่งในอรรถกถาอธิบายว่า สำหรับกรรมการควบคุมการลงคะแนนเสียงนั้นเมื่อผู้ให้จับสลากรู้ว่าสลากที่ให้บรรดาภิกษุทั้งหลายจับนี้อาจจะมีพวกอธรรมวาทิมากกว่า เพราะพวกอธรรมวาทิจับสลากรูปละ ๒ ใบเป็นการจับที่ผิดกติกา หรืออีกนัยหนึ่ง เมื่อภิกษุฝ่ายอธรรมวาทิจับสลากด้วยคิดว่า เป็นสลากฝ่ายธรรมวาทิ ภิกษุผู้เป็นกรรมการลงคะแนนจะต้องให้สติและให้จับใหม่^{๑๑๕} การกระทำเช่นนี้ก็เป็นการควบคุม มิให้พวกอธรรมวาทิมีอำนาจนั่นเอง เมื่อภิกษุทั้งหมดลงคะแนนเสร็จก็จะนำเอาคะแนนออกมานับได้ผลเช่นใดก็ให้ถือว่าเป็นข้อยุติ

ข. วิธีจับสลากแบบกระซิบบอก ได้แก่ วิธีการที่ให้กรรมการผู้ควบคุมการจับสลากกระซิบบอกที่ใกล้หูของภิกษุผู้จับสลาก โดยนัยเดียวกันกับแบบเปิดเผย แต่การบอกนั้นจะ

^{๑๑๑} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๐๒/๒๓๖, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๐๒/๒๓๖.

^{๑๑๒} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๐๓/๒๓๖-๒๓๗, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๐๓/๓๑๕.

^{๑๑๓} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๓๕/๓๕๕, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๓๕/๒๖๑-๒๖๒, วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๓/๒๓๔-๒๓๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๔๒.

^{๑๑๔} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๓๕/๒๖๑-๒๖๓, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๓๕/๓๕๖-๓๕๗.

^{๑๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระวินัยปิฎก จุลวรรค ปฐมภาคและอรรถกถา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๖๑๐-๖๑๑.

บอกว่าเมื่อคิดเช่นใด รู้เช่นใด ตัดสินใจอย่างไรแล้วก็ไม่ควรบอกใคร^{๑๑๕}ในการใช้วิธีการแบบนี้ก็เพราะมีเหตุว่ากรณีที่กรรมการผู้ควบคุมการจับสลากพิจารณาเห็นว่าฝ่ายที่คัดค้านพระธรรมวินัยมีมากกว่าการที่จะเปิดโอกาสให้ลงคะแนนแบบปกปิดนั้นมีโอกาสที่ฝ่ายพระวินัยวาทีจะเสียเปรียบ ดังนั้น จึงใช้วิธีนี้ เมื่อคุมเสียงได้แล้วก็จะทำให้ฝ่ายธรรมวาทีเป็นฝ่ายชนะอยู่ทุกครั้งไป โดยให้ถือว่าผลการลงคะแนนเป็นที่สุดหรือฟันไม่ได้อีก

ค. วิธีจับสลากแบบเปิดเผย วิธีจับสลากแบบเปิดเผยนี้จะใช้ในกรณีที่รู้ว่าเสียงของฝ่ายธรรมวาทีมีมากกว่าอย่างชัดเจนเท่านั้น เมื่อฝ่ายธรรมวาทีมีมากก็สามารถเปิดการลงคะแนนได้อย่างเปิดเผย เพราะอย่างไรเสียผลคะแนนของฝ่ายวินัยวาทีก็ชนะอยู่แล้ว

จากการอธิบายมาจะพบว่า วิธีการจับสลาก (ลงคะแนนเสียง) นั้น พระพุทธองค์ทรงวางเป็นกรอบไว้ เพื่อที่จะใช้มติในที่ประชุมเป็นข้อยุติการพิพาทอันเกิดจากการทะเลาะวิวาทกันเรื่องพระธรรมวินัย ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ดังนั้น มติที่ออกมาจะต้องเป็นมติที่บริสุทธิ์สอดคล้องกับพระธรรมวินัยเพราะถ้ามติที่ออกมาไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ก็จะกลายเป็นปัญหาจึงจำเป็นที่จะต้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ ด้วยการควบคุมระบบการลงคะแนนเสียงอันจะเป็นเหตุปัจจัยให้ผลแก่พระธรรมวินัยด้วย

ในการจับสลากนั้นในบางกรณีก็จัดได้ว่าเป็นการจับที่ไม่ถูกต้องในกรณีที่อธิกรณ์เป็นเรื่องเล็กน้อยไม่ลุกลามไปไกลแต่สงฆ์ยังใช้วิธีการจับสลาก^{๑๑๖} เพราะการจับสลากจะต้องใช้เฉพาะอธิกรณ์ที่เป็นเรื่องใหญ่โต และลุกลามไปไกลจนยากจะยุติได้^{๑๑๗} เท่านั้น ในการเลือกวิธีการถือเสียงข้างมากจะต้องพิจารณาให้รอบคอบเพราะถ้าไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระธรรมวินัยแล้วการกระทำดังกล่าวก็ไม่อาจจะเป็นสิ่งที่จะเอื้อให้เกิดประโยชน์กับคณะสงฆ์ได้

๒.๑.๔.๒ รูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาอนุวาทาธิกรณ์ สำหรับรูปแบบในการแก้ไขปัญหานี้ในเรื่องของการโจทก์ฟ้องไล่ความกัน ในสังคมสงฆ์นั้น มีรูปแบบการและกระบวนการ

^{๑๑๕} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๕/๒๖๑-๒๖๓, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๓๕/๒๕๕, วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๓/๒๖๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๓๘.

^{๑๑๖} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๕/๒๓๓, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๓๕/๓๑๕.

^{๑๑๗} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๕/๒๓๓, วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๕/๓๑๕.

การแก้ไขปัญหา ๔ วิธีคือ (๑) สัมมุขาวินัย^{๑๑๘} (๒) สติวินัย (๓) อมูพหวินัย (๔) ตัสสปาปิยสิกขา แต่ในบางกรณีถ้าอุมพหวินัย และ ตัสสปาปิยสิกขาออกเสียจะใช้เฉพาะ (๑) สัมมุขาวินัย และ (๒) สติวินัย^{๑๑๙} ก็ได้

ก) รูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหานุวาทาธิกรณ์ด้วยสัมมุขาวินัย ในการระงับอนุวาทาธิกรณ์โดยสัมมุขาวินัยวิธีนี้จะกระทำโดยการเรียกภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ภิกษุ ก ผู้โจทก์และ ภิกษุ ข ผู้ถูกโจทก์ (จำเลย) มาอยู่พร้อมหน้าในกรอบของสัมมุขาวินัย ๔ ประการคือ

๑) พร้อมหน้าสงฆ์ผู้พิจารณา

๒) พร้อมหน้าธรรม นวังกัตตฤศาสน์ (รู้หลักอ้างอิง)

๓) พร้อมหน้าวินัย (หลักอ้างอิงวัตถุ)

๔) พร้อมหน้าบุคคล^{๑๒๐} หมายถึง คู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งสำคัญมากเพราะถ้า คู่กรณีไม่มากก็จะทำให้ไม่อาจจะยกเรื่องขึ้นพิจารณาได้ ซึ่งจัดเป็นวิธีการแก้ปัญหโดยใช้อธิกรณ์-สมณะ ข้อสัมมุขาวินัย

ข) รูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหานุวาทาธิกรณ์ด้วยสติวินัยวิธี สำหรับการนำวิธีการแก้ไขปัญหในรูปแบบการสวดประกาศให้สงฆ์ได้ทราบว่ามีภิกษุผู้ถูกใส่ความ เป็นผู้ผิดพร้อมไม่มีความผิดและไม่ได้กระทำความผิดตามที่ถูกลกล่าวหา ดังปรากฏในกรณีของ พระทัฬหฬลบุตรผู้เป็นพระอรหันต์ ถูกใส่ร้ายว่าเสพเมถุนกับเมตติยะภิกษุณี ซึ่งกระบวนการในการแก้ไขปัญหานุวาทาธิกรณ์ด้วยวิธีสติวินัยมีดังนี้

^{๑๑๘} ในอธิกรณ์หมวดอนุวาทาธิกรณ์และอาปิตตาธิกรณ์นี้ สัมมุขาวินัยจะเป็นเพียงรูปแบบคือไม่มีวิธีการจะเป็นเพียงรูปแบบว่าการพิจารณาตัดสินจะต้องทำกันต่อหน้า ของสงฆ์ พระธรรมวินัย และวัตถุพยาน เพราะไม่ปรากฏว่าการระงับอธิกรณ์ดังกล่าวระบุวิธีการของสัมมุขาวินัยเลย จะพบเพียงรูปแบบการพิจารณาตัดสินพร้อมหน้าสงฆ์คือศาลเท่านั้น – ผู้วิจัย.

^{๑๑๙} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๖/๒๖๓, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๓๖/๓๕๖.

^{๑๒๐} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๓๖/๒๖๓, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๓๖/๓๕๗.

๑) เมื่อมีการนำเรื่องฟ้องด้วยเหตุบางอย่างเข้ามาสู่การพิจารณาของสงฆ์และสงฆ์ได้พิจารณาตรวจคำฟ้องแล้วเห็นว่าเห็นสมควรที่จะมีการฟ้องได้หรือไม่^{๑๒๐}

๒) ถ้าเห็นสมควรก็ให้เรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำการพิจารณาโดยเริ่มจากการนิมนต์คู่กรณีเข้าสู่ที่ประชุมสงฆ์

๓) จากนั้นก็ดำเนินการพิจารณาเมื่อทราบข้อเท็จจริงว่าพระภิกษุจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ สงฆ์ต้องปรับอาบัติสังฆาทิเสสโจทก์ และถ้ามีภิกษุณีร่วมกระทำความผิดนี้ด้วยก็ให้ลงนาคสนากรรมด้วยการให้สึก^{๑๒๑} ภิกษุณีนุรูปนั้นเสีย

๔) เมื่อสงฆ์ ดำเนินการลงโทษจำเลยและพวกแล้วพระภิกษุผู้เป็นจำเลยก็ต้องเข้าไปขอสติวินัยกับสงฆ์ โดยคำว่า สติวินัย หมายถึง การประกาศเพื่อให้สาธุชนรู้ว่าท่านถูกไล่ความด้วยเรื่องที่ไม่เป็นความจริงและขอให้สาธุชนรับรู้ว่าท่านไม่มีความผิดอีกต่อไป ซึ่งในพระไตรปิฎกใช้คำว่า ความรับรอง^{๑๒๒} ก็น่าจะเข้าใจกับข้อวิจารณ์ข้างต้น ต่อมาสงฆ์พึงให้สติวินัยแก่ภิกษุผู้ถูกกล่าวหา ด้วยการให้ภิกษุจำเลยรูปนั้นเข้าไปหาสงฆ์เพื่อขอให้สงฆ์ทำสังฆกรรมประกาศรับรองความบริสุทธิ์ของตนเอง^{๑๒๓} เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมรับรองเสร็จแล้ว ก็จะให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำเรื่องนี้ไปแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายในอาวาสต่างๆ และให้ถือว่าคำตัดสินนี้ชอบด้วยพระธรรมวินัยห้ามไม่ให้มีการรื้อฟ้องเรื่องราวนั้นขึ้นมาอีกมิเช่นนั้นจะต้องถูกปรับอาบัติ^{๑๒๔} ซึ่งกระบวนการแก้ปัญหาอนุวาทาธิกรณ์พิจารณาได้จากแผนภาพนี้

^{๑๒๐} การตรวจสอบคำฟ้องมีวิธีการตรวจสอบ ๒ ประการคือ (๑) ลักษณะของโจทก์ว่ามีคุณสมบัติหรือไม่เป็นคนดีมีศีลธรรมหรือไม่ (๒) ลักษณะของคำฟ้องคือเนื้อหาของเรื่องที่ฟ้องว่า การฟ้องในข้อหาดังกล่าวนั้นสมควรมีมูลหรือไม่ตรงตามเกณฑ์ที่จะรับฟ้องหรือไม่โดยเกณฑ์ของการพิจารณาคำฟ้องนั้นก็คือ

๑) คำฟ้องนั้นมีมูลเหตุมาจากการที่ภิกษุผู้มาฟ้องได้เห็นการกระทำนั้นด้วยตัวเองหรือไม่

๒) คำฟ้องนั้นมีมูลมาจากการที่ผู้ฟ้องนั้นได้ยินคำบอกเล่ามาจากบุคคลที่พอจะเชื่อถือได้หรือไม่

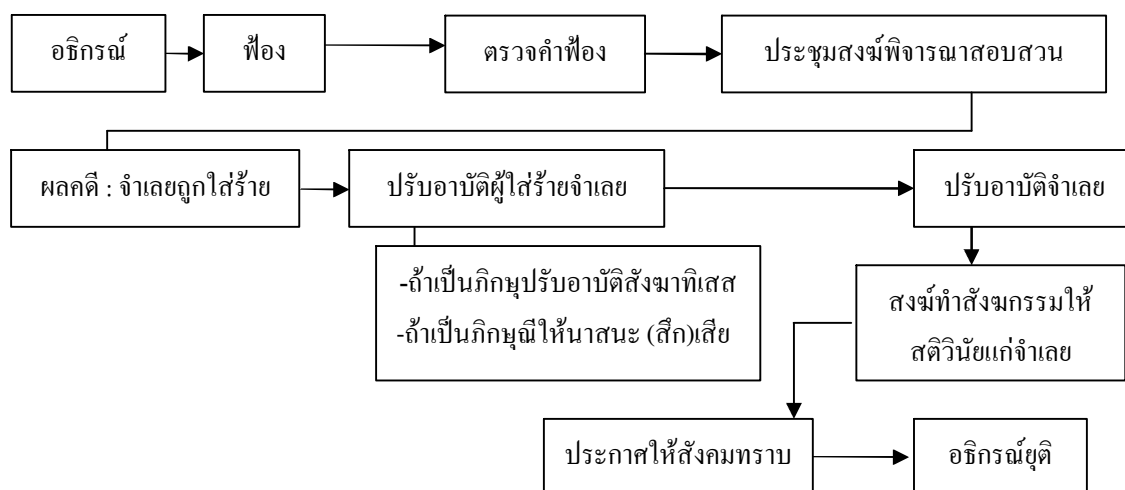
๓) คำฟ้องนั้นมีมูลมาจากการที่ผู้ฟ้องนั้นสงสัยในพฤติกรรมของจำเลยว่า จำเลยได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๐/๓๓๖-๓๓๗, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๐/๕๔๓.

^{๑๒๑} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๗๕/๒๒๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๕/๓๘๘.

^{๑๒๒} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๓๖/๒๖๓-๒๖๔, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๓๖/๓๕๖-๓๕๗.

^{๑๒๓} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๓๖/๒๖๓-๒๖๕, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๓๖/๓๕๗.

^{๑๒๔} เกณฑ์การปรับอาบัติเพราะโทษการรื้อฟ้องก็คืออาบัติปาจาตติย ใน วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๒๘/๒๕๔-๒๕๕, วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๒๘/๓๔๕-๓๔๖, วิ.มหา. (บาลี) ๒/๓๕๒/๒๕๕, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๒/๕๐๖.

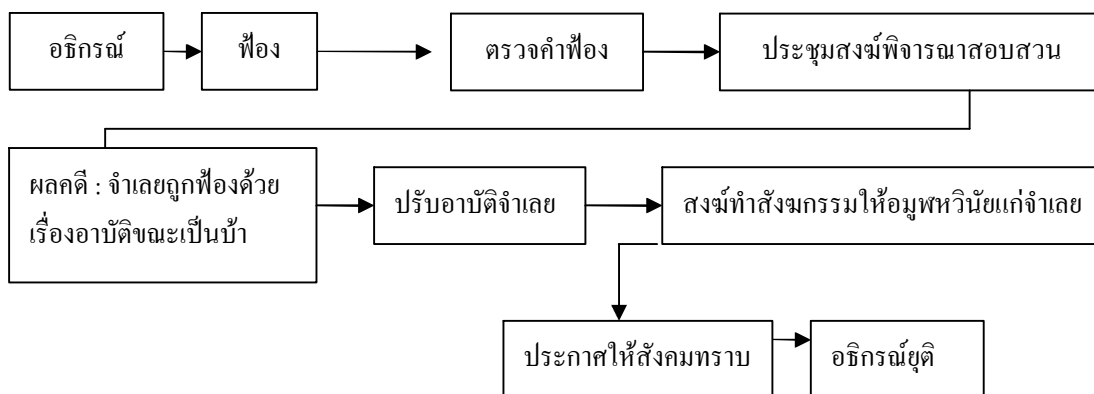
แผนภาพที่ ๔ แสดงรูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหาคาถากรณีด้วยสติวินัยวิธี

ค) รูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหาคาถากรณีด้วยอุปปหวินัย

สำหรับ อริกรณีสมณะข้อนี้เกิดขึ้นเนื่องจากกรณีภิกษุเกิดวิปาสเป็นบ้าแล้วประพฤติกว้างละเมิดอาบัติ เช่น กรณีภิกษุชื่อว่าคัคคะ เป็นบ้าแล้วละเมิดวินัยมากมายหลายประการ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงโจทก์โพชนะนาด้วยอาบัติว่า ท่านต้องอาบัติแล้ว ท่านจงระลึกออาบัติเห็นปานนี้ คัคคะภิกษุก็ตอบว่าผมเป็นบ้าไม่มีสติได้ละเมิดอาบัติโดยไร้สติ ผมจำไม่ได้ว่าทำอะไรลงไปบ้าง เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุทั้งหลายก็โจทก์โพชนะนาไปต่างๆ นานา จนความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงสอบถามและทรงแนะนำให้อุปปหวินัยแก่คัคคะภิกษุนั้น^{๑๒๖} สำหรับขั้นตอนในการใช้วิธีอุปปหวินัยแก้ปัญหาคาถาฟ้องร้องในสังคมสงฆ์นั้นมีการกระบวนการคือ เริ่มจากการที่สงฆ์ชักโจทก์พยาน และจำเลย จากนั้นก็วินิจฉัยการกระทำของจำเลยในกรณีผลการวินิจฉัยจะต้องมีเพียงข้อเดียวคือ ภิกษุผู้กระทำความผิดขณะวิกลจริต(จำเลย) ไม่มีความผิด จากนั้นสงฆ์ก็จะปรับอาบัติภิกษุผู้ใส่ความจำเลย เป็นอันยุติ ในลำดับต่อมาสงฆ์จะต้องดำเนินการสวดประกาศรับรองความบริสุทธิ์ของภิกษุรูปนั้นด้วยอุปปหวินัย^{๑๒๗} ว่าในขณะที่ละเมิดอาบัตินั้นท่านอยู่ในสถานะของความเป็นผู้วิกลจริตไร้สติ เมื่อท่านหายจากอาการดังกล่าวแล้วสงฆ์จะกล่าวหาท่านด้วยเรื่องที่ท่านทำขณะเป็นบ้าไม่ได้ การประกาศรับรองจึงเป็นเครื่องยืนยันความบริสุทธิ์ของภิกษุรูปนั้นได้ ภายหลังจากการสวดประกาศยุติคดีตุลาการมาแล้วจึงเป็นอันว่าปัญหาคาถาฟ้องร้องเรื่องดังกล่าวก็เป็นอันยุติ ซึ่งเราสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

^{๑๒๖} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๕๖/๒๒๕-๒๓๒, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๕๖/๓๐๕.

^{๑๒๗} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๕๖-๑๕๗/๒๓๑-๒๓๒, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๕๖-๑๕๗/๓๑๐-๓๑๓.

แผนภาพที่ ๕ แสดงรูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหาอนุวาทาธิกรณ์ด้วยอุมพหวินัย

ง) รูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหาอนุวาทาธิกรณ์ด้วยตัสสาปิยสิกา

สำหรับคำว่า ตัสสาปิยสิกา ก็คือการลงโทษแก่ผู้ทำผิดในกรณีที่ถูกกล่าวหา ถูกชักจูงจากสงฆ์ว่า ท่านต้องอาบัติอย่างนั้นอย่างนี้ใช่หรือไม่ แทนที่จะตอบตามตรงกลับตอบแบบเลี้ยวตอบ หรือเดี้ยวรับเดี้ยวปฏิเสธหรือเอาเรื่องหนึ่งไปกลบเกลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่าความจริงคืออะไร^{๑๒๘} ตัวอย่างของตัสสาปิยสิกาที่ศึกษาได้จากกรณีของพระอุปัชฌาย์ผู้ถูกโจทก์ซักถามแล้วรับบ้างปฏิเสธบ้าง จนผู้ซักถามรู้สึกเอือมระอา ในกรณีเช่นนี้พระพุทธรองค์ทรงชี้ชัดลงไปว่าต้องลงโทษ โดยจะต้องพิจารณา ทั้งการลงโทษตามปกติและเพิ่มโทษไว้ในกรณีทำผิดซ้ำอีก สำหรับการนำวิธีตัสสาปิยสิกามาใช้แก้ปัญหาดังกล่าวมีกระบวนการที่สำคัญดังนี้

(๑) การไต่สวน ในกรณีการลงตัสสาปิยกรรมนี้ก็มีเหตุคือเมื่อสงฆ์ได้รับคำฟ้องว่าภิกษุกระทำการละเมิดพระวินัยแล้วก็สั่งให้มีการประชุมสงฆ์เพื่อไต่สวนความผิด เมื่อสงฆ์

^{๑๒๘} ลักษณะของการให้การรบกวนคือเมื่อโจทก์ถามว่าท่านรู้หรือไม่ว่าท่านต้องอาบัติปาราชิกหรืออาบัติใกล้เคียงแล้ว ก็ตอบว่าผมไม่รู้ครับว่าผมต้องอาบัติหนักปานนั้นหรือไม่ โจทก์ถามว่าเอาเถลยถอคิดดูอีกทีว่าท่านรู้หรือไม่ว่าตัวท่านต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ก็ตอบว่าผมไม่รู้ว่าจะต้องอาบัติปาราชิกแต่รู้ว่าต้องอาบัติเล็กน้อยเท่านั้น ฝ่ายโจทก์รู้ว่าจำเลยแกล้งพูดให้สับสนไม่ยอมรับก็ถามซ้ำอีกครั้งว่า คิดดูดีๆ นะท่านว่าท่านนั้นต้องอาบัติปาราชิกแล้ว และถามจนจำเลยจำนนว่า ผมรู้แล้วครับว่าผมต้องอาบัติปาราชิกที่บอกว่าต้องอาบัติเล็กน้อยนั้นผมพูดเล่นๆเท่านั้น ในกรณีนี้สงฆ์ก็จะปรับอาบัติจำเลย การลงโทษตามที่รับเช่นนี้เรียกว่าตัสสาปิยสิกา ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๒/๓๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑/๕๗-๕๘, อ.อ.อ.จก. (บาลี) ๒๓/๕๐/๔๑๕, อ.อ.อ.จก. (ไทย) ๒๓/๕๐/๔๑๕ การให้การรบกวนนั้นจัดเป็นอนริยโวหาร ซึ่งจัดเป็นลักษณะที่จะต้องถูกสงฆ์ลงตัสสาปิยสิกากรรมใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๓/๒๐๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๐๖, อ.อ.จก. (บาลี) ๒๑/๒๕๐/๒๗๓, อ.อ.จก. (ไทย) ๒๑/๒๕๐/๓๖๘, ๒๕๒/๓๖๕, อ.อ.อ. (บาลี) ๓๕/๕๓๕/๔๕๘-๔๕๙, อ.อ.อ. (ไทย) ๓๕/๕๓๕/๕๕๐, อ.อ.จก. (ไทย) ๒/๒๕๐/๔๔๖.

ชักจูงใดๆ ให้การรบกวนไม่ให้เกิดการตามเป็นจริงเมื่อเป็นเช่นนั้น สงฆ์ก็จะปรับอาบัติแก่ภิกษุรูปนั้น ตามฐานานุโทษที่กระทำด้วยการพิเคราะห์จากคำสารภาพที่จำเลยให้การ

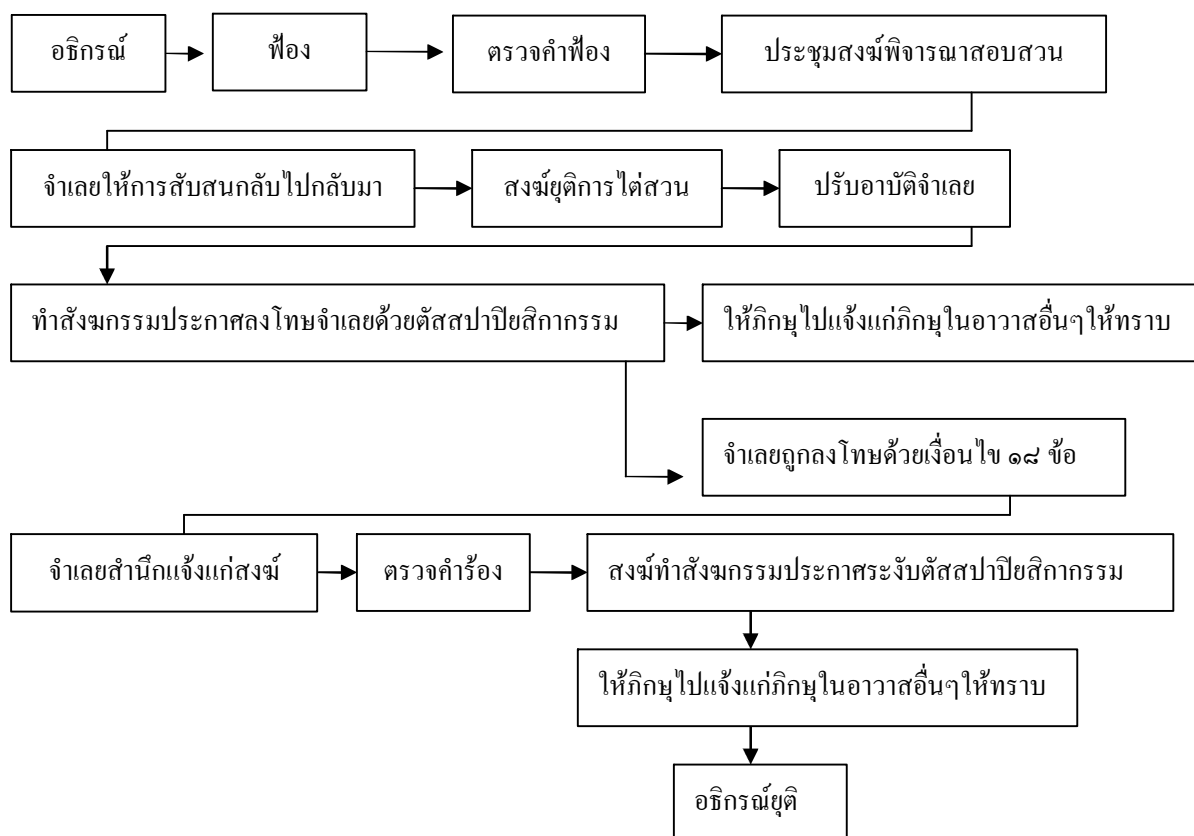
(๒) การลงทัตสปาปียสิกา ในเบื้องต้นพึงโจทก์ก่อน ครั้นแล้วจึงให้ภิกษุรูปนั้น ให้การตามความจริงก่อน เมื่อท่านรับผิดชอบแล้วก็ปรับอาบัติ จากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถจะสวด ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจาเกี่ยวกับการลงทัตสปาปียสิกา^{๒๙} จากนั้นให้แต่งตั้ง ภิกษุรูปหนึ่งไปแจ้งแก่อาวาสต่างๆ ให้ทราบโดยทั่วกัน และภิกษุผู้เป็นจำเลยก็จะถูกสงฆ์ลงโทษ ด้วยเงื่อนไข ๑๘ ประการ^{๓๐} จนกว่าจะสำนึก หากสำนึกได้มาแจ้งแก่สงฆ์ สงฆ์ก็จะทำสังฆกรรม เพื่อรับรองความประพฤติของจำเลย จากนั้นสงฆ์ให้ภิกษุรูปหนึ่งไปแจ้งแก่อาวาสต่างๆ ให้ทราบอีกครั้งเมื่อเป็นเช่นนั้น อธิกรณ์ก็เป็นอันระงับ

ในการลงทัตสปาปียสิกากรรมนั้น จะเป็นการถูกต้องชอบธรรมเพราะดำเนินกิจกรรมไปในองค์ประกอบดังนี้คือ (๑) ภิกษุผู้ถูกลงโทษเป็นผู้ไม่สะอาด (๒) เป็นอรัชชี (๓) เป็นผู้ถูกโจทก์ (๔) สงฆ์ลงทัตสปาปียสิกากรรมแก่ภิกษุรูปนั้น (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันลงโดยธรรม ส่วนการลงทัตสปาปียสิกากรรมที่ไม่ถูกต้องเป็นธรรม ก็เพราะเหตุหรือองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้คือ ๑. ลงทัตสปาปียสิกากรรมแก่ภิกษุผู้ถูกโจทก์ ๒. ลงโดยไม่สอบถามก่อน ๓. ลงโดยยังมิได้ปฎิญา คือ ภิกษุผู้ถูกโจทก์ยังไม่ยอมรับ หรืออีกประการหนึ่งคือ ๑. ไม่ปรับอาบัติก่อนแล้วจึงลง ๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม ๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง^{๓๑} การที่คณะสงฆ์ลงทัตสปาปียสิกากรรมโดยนัยดังกล่าวย่อมถือว่าไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และยังไม่เป็นการยุติ เมื่อลงทัตสปาปียสิกาแล้วไม่ถูกสงฆ์อาจารี (อุทธรณ์) เรื่องนี้ขึ้นมาใหม่แล้วจะทำให้ถูกต้องตามพระวินัยอธิกรณ์นั้นก็เป็นอันยุติ ซึ่งขั้นตอนการแก้ไขปัญหาโดยทัตสปาปียสิกามีดังนี้

^{๒๙} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๐๖/๒๓๘/๒๖๒-๘, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๖/๒๓๘/๓๒๑.

^{๓๐} วิ.จ. (บาลี) ๖/๓/๑๑, วิ.จ. (ไทย) ๖/๓/๑๖.

^{๓๑} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๐๘/๒๓๘, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๘/๓๒๒.

แผนภาพที่ ๖ แสดงรูปแบบการและกระบวนการแก้ไขปัญหานวาทจริกณ์ด้วยตัสสปายสิกาวิธี

จากแผนภาพเราจะพบว่า การตัสสปายสิกากรรมนั้นถือเป็นการลงโทษที่เนื่องด้วยเหตุที่ภิกษุผู้เป็นจำเลยกระทำผิดเพราะความเป็นคนดีรู้กันคนองและไม่เคารพต่อพระธรรมวินัยและต่อสงฆ์เมื่อถูกถามอย่างหนึ่งก็โต้ตอบไปอีกอย่างหนึ่งไม่มั่นคงในสัตย์หรือไม่ให้การไปตามจริงเมื่อสงฆ์รู้ว่าคำใดจริงเข้าประเด็นคำใดเท็จ^{๓๒} เมื่อรู้ว่าภิกษุผู้เป็นจำเลยให้การสับสนก็จะต้องยุติการไต่สวนนั้นทำการปรับอาบัติจำเลย^{๓๓} เมื่อรู้ว่าถูกสงฆ์ปรับอาบัติแล้วก็ให้ทำสังฆกรรม (อันเป็นส่วนหนึ่งของกิจจาธิกรณ์) แก่ภิกษุนั้นแล้วให้เลขานุการสงฆ์ประกาศแก่ภิกษุในอาวาสอื่นๆได้ทราบทั่วกันว่าสงฆ์ได้ลงโทษจำเลย ดังนี้ๆ คือ

(๑) ห้ามไม่ให้เข้าร่วมการอุปสมบท

(๒) ห้ามไม่ให้เป็นภิกษุผู้ให้วิสัข

^{๓๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๕/๓๔๓-๓๔๔, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๕/๕๕๐-๕๕๑

^{๓๓} ปาจิตติยข้อที่ ๓ ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับ แห่งสหธรรมิกวรรค หรือปรับปาจิตติยข้อ ๔ แห่งสัปปวรรณวรรค ฐานไม่เอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัยก็ได้.

- (๓) ห้ามไม่ให้รับสามเณรอุปฐาก
- (๔) ห้ามไม่แต่งตั้งเป็นผู้สอนนอกภิกษุณี
- (๕) แม้ได้รับแต่งตั้งแล้วก็ไม่ควรสั่งสอน
- (๖) ห้ามไม่ให้รับสมมติ (เป็นอะไร ๆ) จากสงฆ์
- (๗) ห้ามไม่ให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าอะไรในสงฆ์
- (๘) ห้ามไม่ให้ประพฤติฐานวิธีในตำแหน่งนั้น ๆ ^{๑๓๔}

เมื่อสงฆ์รับรู้มติสงฆ์เช่นนี้ก็จะห้ามกิจแก่ภิกษุผู้ถูกลงโทษจากสงฆ์แม้ท่านเดินทางไปไหนความผิดก็จะติดตัวไปตลอดจะได้รับการปฏิบัติจากสงฆ์ในอาวาสอื่นอย่างเท่าเทียม ทั้งนี้ก็เพื่อให้ท่านได้สำนึกในความผิดของตนเอง เมื่อท่านสำนึกได้ในภายหลังมาแจ้งแก่สงฆ์และขอให้สงฆ์ถอนการลงติสสาปิยสิกกรรมนั้นเมื่อสงฆ์พิจารณาคำร้องแล้วเห็นว่าจำเลยมีความประพฤติดีขึ้นก็จะประกอบสังฆกรรมเพื่อระงับการลงติสสาปิยสิกกรรมนั้นเสีย ^{๑๓๕} แล้วก็ให้ภิกษุเลขานุการไปแจ้งผลการระงับโทษของจำเลยแก่ภิกษุในอาวาสอื่นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ถือว่าอริกษณ์ที่เกิดขึ้นยุติ

๒.๑.๔.๓ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาอาปตตาริกษณ์ การแก้ปัญหาอาปตตาริกษณ์โดยความหมายก็คือกระบวนการแก้ไขปัญหาคารละเมิดอาบัติ ซึ่งจะต้องใช้วิธีการระงับตามกระบวนการของอริกษณ์สมถวิธีจำนวน ๓ ข้อ คือ (๑) สัมมุขาวินัย (๒) ปฎิญาตกรณะ (๓) ตินวัตถการกะ แต่ในบางครั้งอาปตตาริกษณ์ ก็ไม่จำเป็นต้องใช้ตินวัตถการกะ จะใช้แค่ (๑) สัมมุขาวินัย (๒) ปฎิญาตกรณะก็ได้

๑. รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาอาปตตาริกษณ์ด้วยสัมมุขาวินัย ในการใช้วิธีสัมมุขาวินัยแก้ไขอาปตตาริกษณ์นั้นส่วนมากจะใช้กับสมถะข้อปฎิญาตกรณะหรือตินวัตถการวินัยเพราะการปรับอาบัติหรือการลงโทษ หรือไต่สวนเรื่องอาบัติจะต้องทำต่อหน้าบุคคล พระธรรมวินัย หรือต่อหน้าสงฆ์ เป็นต้น

^{๑๓๔} อ.อุฎฺฐก. (บาลี) ๒๓/๕๐/๒๘๗, อ.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๐/๔๑๕-๔๒๐.

^{๑๓๕} ถ้าหากภิกษุจำเลยเป็นผู้ (๑) เป็นอลัชชี (๒) โง่เขลา (๓) ไม่ใช่เป็นปิกกัตตะคือยังไม่ได้รับการระงับกรรม (๔) ทำการข้ายื้อข้อปฏิบัติ คือเจื่อนใจที่ถูกลงโทษ๑๘ข้อนั้น (๕) ไม่ทำข้อวัตรและสิกขาบทให้บริบูรณ์ กรณีนี้สงฆ์อาจจะยับยั้งการระงับกรรมให้เธอก่อน ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๒๑/๓๗๗-๓๗๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๒๑/๕๕๗.

๒. รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวินัยด้วยปัญญา
วินัย คำว่า ปัญญาธรรมะ หมายถึง การปรับอบัติตามคำรับสารภาพของจำเลยผู้รับเป็นสัจย์ ในการนำวิธีนี้มาแก้ไขปัญหาวินัยจึงสามารถพิจารณาได้เป็น ๒ นัย คือ (๑) การปรับอบัติตามคำรับสารภาพโดยไม่มีการไต่สวน (๒) การปรับอบัติในกรณีที่มีการไต่สวน ซึ่งการแก้ปัญหาดังกล่าวมีกระบวนการดังนี้

(ก) วิธีการแก้ปัญหาวินัยการต้องอาบัติโดยไม่มีการสอบสวน ในกรณีนี้ผู้ต้องอาบัติแล้วมีเจตนารับสารภาพบุคคลคืออาบัติเล็กน้อย ได้แก่ ถูกล้างจับ ทุกกฏ ทุพภายิต ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ จัดเป็นอาบัติในหมวดอาชีวะวินัย เมื่อภิกษุรู้ว่าตนเองต้องอาบัติเล็กน้อยข้อใดข้อหนึ่งแล้วก็เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง (ผู้มีพรรษาแก่กว่า) ห่มอุตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่งประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

ท่านขอรับ ผมต้องอาบัติชื่อนี้ ผมขอแสดงคืนอาบัตินั้น

ภิกษุผู้รับฟังกล่าวว่า ท่านเห็น (รู้) หรือ

ภิกษุผู้แสดงฟังกล่าวว่า ครับ ผมเห็น

ภิกษุผู้รับฟังกล่าวว่า ท่านพึงสำรวมต่อไป

ภิกษุผู้แสดงฟังกล่าวว่า ครับ ผมจักสำรวมด้วยดี^{๓๖}

ภิกษุเมื่อแสดงคืนเท่านั้นก็เป็นอันว่าอธิกรณ์นั้นสำเร็จเสร็จสิ้นไป

(ข) กระบวนการแก้ปัญหาวินัยการต้องอาบัติโดยมีการสอบสวน ในการละเมิดอาบัติของภิกษุบางครั้งก็เป็นการละเมิดโดยตั้งใจบ้างไม่ตั้งใจบ้างผู้ละเมิดในบางครั้งก็มีความยินดีที่จะสารภาพอาบัตินั้นแต่ในบางกรณีก็ไม่ยอมรับมีการปกปิดไว้ทั้งนี้เพราะความกลัวจะได้รับการลงโทษ ซึ่งกรณีที่ผู้กระทำผิดแล้วมีเจตนาปกปิดอาบัติจนต้องมีการกล่าวโทษกันอันจะนำไปสู่การไต่สวนเพื่อหาข้อเท็จจริงตามกระบวนการยุติธรรม โดยการซักโจทก์ จำเลย และพยานเพื่อใช้ประกอบคำตัดสิน^{๓๗} หากจำเลยสารภาพว่าตนเองต้องอาบัติชื่อนี้ๆ สงฆ์ก็จะปรับอบัติตามคำสารภาพนั้น

อนึ่ง เราจะพบว่า คำว่าปัญญาในที่นี้ คล้ายกับคำว่า ปติชญา ในการประชุมพิจารณาข้อกฎหมายหรือการหารือของกษัตริย์ในแคว้นที่ปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งหมายถึง

^{๓๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๑/๓๖-๓๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑/๕๓.

^{๓๗} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๖/๓๕๕-๓๕๖, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๖/๕๖๖.

ข้อสรุปหรือผลสรุปจากการหาข้อสรุป^{๓๘} แต่ในทางพุทธศาสนา คำว่าปฏิกูญา แปลว่า การให้คำมั่น แสดงความยืนยันให้การยอมรับ^{๓๙} หมายถึง การให้การสารภาพของจำเลยผู้ต้องหาหรือละเมิดอาบัติ ดังนั้น การปฏิกูญาจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่พระวินัยได้กำหนดไว้ให้สงฆ์พิจารณาโทษและให้โอกาสจำเลยได้สารภาพก่อนถ้าไม่เปิดโอกาสให้จำเลยสารภาพนั้นก็ถือว่าการลงโทษที่ไม่เป็นผลและเป็นการไม่ให้โอกาสในการแสดงการสารภาพแก่จำเลย

อย่างไรก็ตามคณะผู้วินิจฉัยอธิกรณ์พึงระวังเกี่ยวกับการลงโทษตามคำสารภาพของจำเลยด้วย เพราะจำเลยนั้นมีหลายประเภท^{๔๐} การฟังคำสารภาพจะต้องดูก่อนว่าจำเลยเป็นคนเช่นไร หากว่าไม่รู้จักพิจารณาลักษณะจำเลยพึงเฉพาะคำสารภาพการตัดสินใจนั้นย่อมจะไม่ยุติธรรมก็ได้ เช่น การที่ภิกษุหรือคณิกษุโจทก์จำเลยผู้กระทำผิดครุกาบัติ แต่จำเลยรับสารภาพว่าต้องอาบัติเล็กน้อย กรณีเช่นนี้การลงโทษด้วยปฏิกูญาตรณะก็ไม่ถูกต้อง^{๔๑} สงฆ์จะต้องพิจารณาทั้งลักษณะของจำเลยและหลักฐานอื่นประกอบเพื่อให้จำเลยรับสารภาพตามความเป็นจริงก่อนจึงจะถือว่าการลงปฏิกูญาตรณะนั้นถูกต้อง ซึ่งการเปลื้องอาบัติของภิกษุผู้กระทำผิดแต่ละประเภทดังนี้

ก. การระงับอาบัติปาราชิก อาบัติปาราชิก ถือว่าเป็นอาบัติหนักมีโทษเท่ากับการประหารชีวิตคือผู้ต้องอาบัตินี้จะต้องหมดสภาพความเป็นพระ และไม่ถือว่าเป็นอาบัติที่มีได้ตั้งใจ (อจิตตะ) เป็นอาบัติที่ไม่อาจแก้ไขหรือแสดงคืนได้ ผู้ต้องอาบัติประเภทนี้จะต้องสึกขาดจากความเป็นพระออกมาเป็นฆราวาสอย่างเด็ดขาด ดังนั้น วิธีการออกหรือพ้นจากอาบัตินี้จึงมีสถานเดียวคือสึก แต่ถ้าภิกษุต้องอาบัติข้อนี้แล้วแต่ยังมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาแม้ลาสิกขาไปแล้วก็สามารถบวชสามเณรได้ และสามารถบรรลุนิพพานได้ตั้งแต่โสดาบันจนถึงพระอนาคามี แต่ไม่อาจจะบรรลุนิพพานได้^{๔๒} หรือถ้าไม่เป็นสามเณรก็เป็นปุณฺณชวบ้านธรรมดาสามารถทำบุญให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาได้เหมือนเดิม

^{๓๘} ปรีชา ข้างขวัญยืน, **วรรณคดีการเมืองในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๔๔.

^{๔๐} มี ๒ ประเภท คือ ๑.จำเลยลัทธิ คือ จำเลยที่กระทำความผิดแล้วมีความละเอียดรอบคอบพระธรรมวินัยมักจะให้การตามความเป็นจริงไม่ปกปิดซ่อนเร้นอาบัติ ๒.จำเลยลัทธิ คือ จำเลยที่ไม่มีความละเอียดรอบคอบความเคารพในพระธรรมวินัยมักจะเห็นแก่ประโยชน์ตนมักให้การปกปิดซ่อนเร้น เช่นต้องอาบัติหนักกว่าเบา เป็นต้น ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๔/๒๓๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๕๒

^{๔๑} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๐๑/๒๓๔-๒๓๖, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๑/๓๑๖.

^{๔๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มกุฏศุทธปิณี ทูติโย ภาค**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๘ - ๕๙.

ข. วิธีระงับอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสซึ่งมีอยู่ ๑๓ ข้อ พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดวิธีการออกจากอาบัติประเภทนี้ไว้โดย จะต้องประพฤติวัตรที่เรียกว่า มานติ ซึ่งแปลว่า นับ ๖ ราตรี จากนั้นสงฆ์จึงสวดระงับอาบัติเรียกว่า อัพภาน แปลว่าเรียกเข้าหมู่ คือถ้าไม่มีการปกปิดอาบัติไว้จะต้องประพฤติวัตรก่อน ๖ วัน ๖ คืน แต่ถ้าปกปิดอาบัติไว้เท่าใดก็ต้องประพฤติวัตรตามวันที่ต้องอาบัติ เรียกว่า การอยู่ปริวาส แปลว่า อยู่ไข้ จากนั้นจึงประพฤติ มานติ ๖ วัน ๖ คืน แต่ถ้าในช่วงที่อยู่ปริวาสหรือขอมานติ ๖ ราตรีนี้อภิกษุรูปนั้นออกไปล่วงละเมิด อาบัติอีกในขณะที่สงฆ์ (๔ รูป) ยังไม่ได้ให้อัพภาน คือการสวดประกาศเรียกเข้าหมู่ จะต้องกลับไป ประพฤติมานติใหม่อีก ๖ ราตรี ซึ่งกรณีนี้เรียกว่า ปฏิกัสนา คือการชักเข้าหาอาบัติเดิม โดยขั้น ตอนนี้ผู้ต้องอาบัติจะต้องหาพระภิกษุถึง ๒๐ รูป มาสวดประกาศรับรองจึงจะเสร็จจุลวงไปได้ ซึ่งก็ ถือว่าเป็นขั้นตอนของการออกจากอาบัติที่สงฆ์วางมาตรการเพื่อลงโทษผู้ต้องอาบัติให้หนักขึ้น แต่ถ้าไม่มีการล่วงละเมิดอาบัติซ้ำอีก เมื่อสงฆ์ให้อัพภานแล้วก็สามารถพ้นจากอาบัตินี้ได้ เรา เรียกวิธีการออกจากอาบัตินี้ว่า วุฏฐานวิธี เมื่อกระทำตามขั้นตอนต่างๆ จนครบหมดแล้วก็พ้นอัน ยุติคือ สามารถออกจากอาบัติสังฆาทิเสสได้

ค. วิธีระงับลหุกาบัติ สำหรับการออกจากอาบัติก็โดยการแสดงอาบัติต่อบุคคล หรือคณะบุคคลก็ได้โดยมีวัตถุประสงค์คือการแสดงเจตนาที่จะบอกให้สงฆ์ทราบว่าตนเองละเมิดข้อ ห้ามหรือพระวินัยจึงได้มาแสดงคืนเพื่อให้ผู้ที่รับฟังนั้นทราบและจะได้ตักเตือนผู้ต้องอาบัติว่า ต่อไปไม่ควรทำอีก จะเห็นว่าการออกจากอาบัติประเภทนี้นั้นไม่ได้มีความยุ่งยากแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นอาบัติเล็กน้อยไม่มีโทษอันจะก่อให้เกิดความวุ่นวายกับคณะสงฆ์ได้มากนัก

(๓) กระบวนการแก้ไขปัญหอาบัติตติกรรมด้วยคณิวัตการวิธี คำว่า คณิวัต ภาระ แปลว่า กลับไว้ด้วยเหตุ^{๕๓} เมื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหอาบัติตติกรรม จึงมีลักษณะของ การประนีประนอมยอมความกันของภิกษุ ๒ ฝ่ายที่ทะเลาะกันเพราะเหตุแห่งอาบัติ วิธีแก้ไขปัญหาคือสงฆ์ต้องให้ผู้ก่อการทะเลาะวิวาททั้ง ๒ ฝ่ายซึ่งมีความสำนึกได้ว่าการกระทำของตนไม่มี ประโยชน์ต้องการที่จะทำเปลื้องอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ ดังปรากฏในข้อความว่า

การที่พวกเราบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกันมาตลอด ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่ กันและกัน บางทีอิทธิภรณ์นั้นอาจจะถูกลามไปไกล พวกเราพึงทำอย่างไรหนอ^{๕๔}

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๘.

^{๕๔} วิ.จู (บาลี) ๖/๒๑๒/๒๔๑ม วิ.จู (ไทย) ๖/๒๑๒/๓๒๖-๓๒๗, ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๕๔/๓๘-๓๙, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕.

เมื่อปรึกษากันเช่นนี้จึงเข้าหาคณะสงฆ์ เมื่อสงฆ์ได้รับการหารือจากผู้อำนาจทะเลาะทั้ง ๒ ฝ่ายแล้วจึงเริ่มกระบวนการยุติปัญหาด้วยการให้ทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอมยอมความกันโดยความละมุนละม่อมผ่านทางรูปแบบการดำเนินการของสงฆ์คือสังฆกรรม ซึ่งรูปแบบของการดำเนินการแก้ไขมีดังนี้

ประการที่ ๑ สงฆ์ให้ภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าประชุมท่ามกลางแห่งสงฆ์แล้วให้ทั้งหมดปลงอาบัติว่าด้วยการก่อความทะเลาะวิวาทในสงฆ์

ประการที่ ๒ ให้แต่ละฝ่ายคัดเลือกผู้แทนฝ่ายละ ๑ รูป ซึ่งเป็นผู้ที่แต่ละฝ่ายเคารพและไว้วางใจเป็นหัวหน้าเพื่อที่จะให้มาทำหน้าที่สวดประกาศให้สมาชิกฝ่ายตนได้รับทราบความผิดของฝ่ายตนเอง^{๑๔๕} จากนั้นตัวแทนของแต่ละฝ่าย สมมติฝ่าย ก. กับฝ่าย ข. ฟังประกาศให้สมาชิกแต่ละฝ่ายของตนได้รับทราบความผิดของฝ่ายตน^{๑๔๖}

จะเห็นว่าในลำดับที่ ๒ นี้เป็นการสวดประกาศว่าการที่ตนทำการทะเลาะวิวาทไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนั้น ควรปรับอาบัติต่อกันในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งเป็นการสารภาพผิดของแต่ละคนอันแสดงว่าเหตุการณ์ทั้งหมดทุกคนมีความผิดไม่ได้ผิดเฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง นับเป็นกระบวนการปรับทฐิธูอย่างหนึ่งที่ไม่ให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบกันท่ามกลางสงฆ์ให้สงฆ์เป็นพยานการสารภาพความผิดในครั้งนี้

ประการที่ ๓ ให้ภิกษุฝ่ายเดียวกันอีกฝ่ายหนึ่งคือ ฝ่าย ข. ได้เลือกตัวแทนขึ้นมาประกาศให้ฝ่ายตนเองได้รับทราบด้วยอุตติหุติกรรมวาจาถึงความผิดและเจตนาที่จะประนีประนอมของฝ่ายตน^{๑๔๗}

ประการที่ ๔ ให้ภิกษุฝ่าย ก. เลือกภิกษุผู้ฉลาดสามารถได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุตติหุติกรรมวาจาเพื่อการแสดงอาบัติร่วมกัน^{๑๔๘}

ประการที่ ๕ เมื่อฝ่าย ก. กล่าวเสร็จและแสดงอาบัติเสร็จเรียบร้อยแล้ว จากนั้นฝ่าย ข. ก็ให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถลุกขึ้นประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุตติหุติกรรมวาจาว่า

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกเราบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายน ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วย

^{๑๔๕} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๒-๒๑๔/๒๔๒-๒๔๔, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๒-๒๑๔/๒๓๖-๓๓๐.

^{๑๔๖} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๒-๒๑๔/๒๔๒-๒๔๔, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๒-๒๑๔/๒๓๖-๓๓๐.

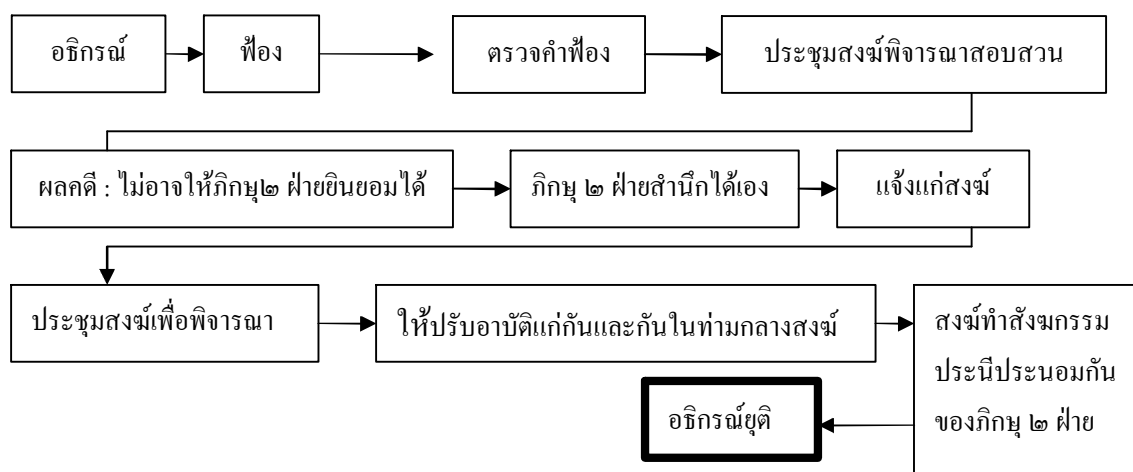
^{๑๔๗} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๔๒/๒๗๒, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๔๒/๓๒๕.

^{๑๔๘} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๒/๒๗๒, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๒/๓๓๐.

กาย ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้กันและกัน บางทีอิทธิคุณนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อความรุนแรง เพื่อความร้ายกาจ เพื่อความแตกกันก็ได้ ข้าพเจ้าแสดงอาบัติของท่านเหล่านี้และอาบัติของตนในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตรการกะ เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ เว้นอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านี้ และเพื่อประโยชน์แก่ตน ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแสดงอาบัติเหล่านี้ของพวกเราในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตรการกะ เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ เว้นอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วงอาบัติเหล่านี้ของพวกเรา เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ เว้นอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ ข้าพเจ้าแสดงแล้วในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตรการกะ สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนั่งนี้เป็นมค้อย่างนี้^{๔๔}

จะเห็นว่าในขั้นตอนสุดท้ายตัวแทนแต่ละฝ่ายจะถูกขานมาขอมติจากสมาชิกทุกคนว่าการทะเลาะวิวาทที่สามชิกในฝ่ายตนทำนั้นเป็นความผิดสมควรมีการปรับอาบัติหรือลงโทษด้วยการปรับกฐิให้เข้ากัน ในท่ามกลางสงฆ์ มีผู้ใดคัดค้านหรือไม่ถ้าไม่มีก็ถือว่าความนั่งนี้เป็นมติ

เมื่อสงฆ์รับทราบ และเหล่าภิกษุผู้ทะเลาะวิวาทกันอยู่ได้แสดงอาบัติเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็เป็อันว่าอิทธิคุณนั้นได้ถึงความสงบระงับซึ่งการให้สงบระงับนี้ก็คือด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) ด้วยสัมมุขาวินัย และ (๒) ติณวัตรการวินัย ซึ่งรูปแบบและกระบวนการแก้ไขอิทธิคุณโดยติณวัตรการวินัยนี้มีดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๑ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขอิทธิคุณโดยติณวัตรการวินัย

^{๔๔} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๒/๒๓๘-๒๓๙, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๒/๓๒๘-๓๓๐.

๒.๑.๔.๔ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหะดกิจจาธิกรณ สำหรับรูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหามหะดกิจจาธิกรณนี้ถือว่าเป็นหมวดของปัญหาที่มีการนำอธิกรณสมณะมาใช้เพียงวิธีเดียว ก็คือ สัมมุขาวินัย อันได้แก่ การแก้ไขปัญหาคัดยัดหลักการกระทำที่ต้องทำต่อหน้าหรือพร้อมหน้าด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการคือ (๑) พร้อมหน้าสงฆ์ (๒) พร้อมหน้าพระธรรม (นวัคคตตฤสาสน์) (๓) พร้อมหน้าพระวินัย และ(๔) พร้อมหน้าบุคคลคือโจทก์ + จำเลย ซึ่งถือเป็นหลักยึดที่เป็นการแก้ไขปัญหามหะดกิจจาธิกรณจะต้องนำไปใช้โดยกิจจาธิกรณนั้น เราสามารถที่จะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

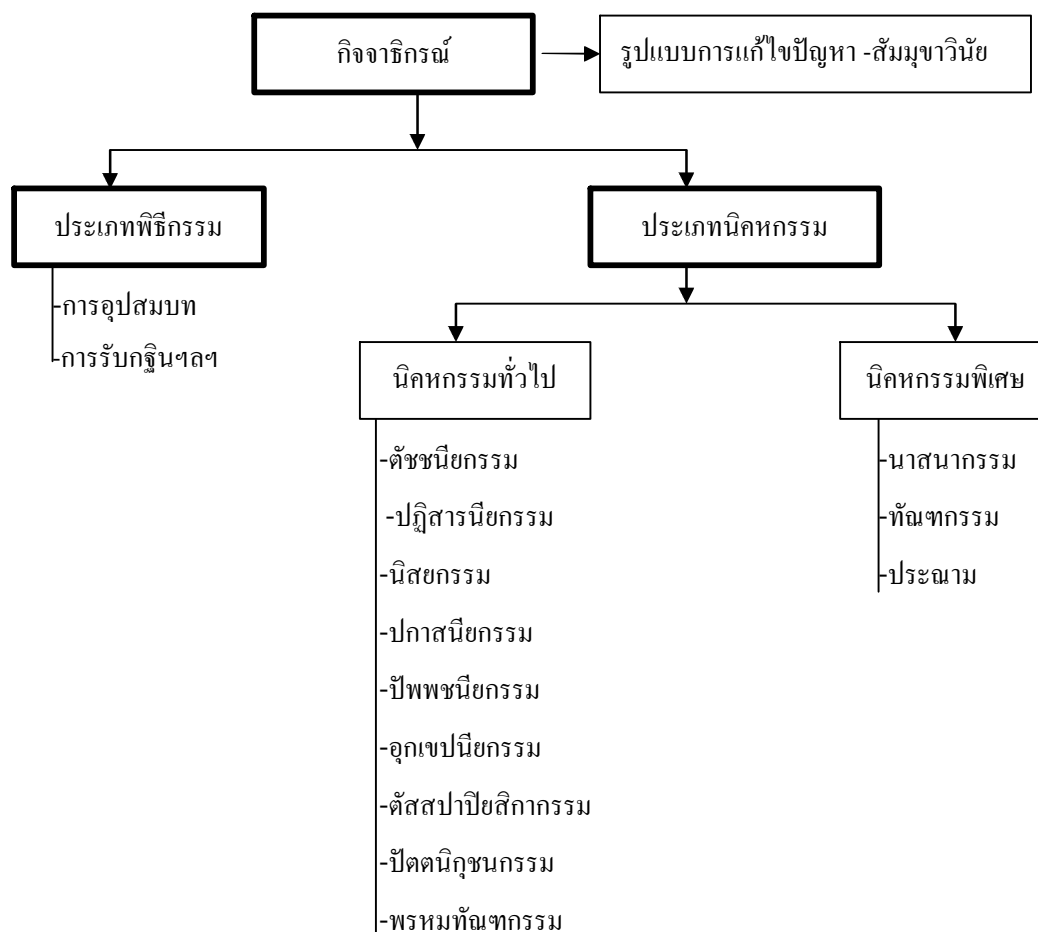
๑) กิจจาธิกรณประเภทพิธีกรรม ได้แก่ การอุปสมบท การรับกฐิน เป็นต้น

๒) กิจจาธิกรณประเภทนิคหกรรม ได้แก่ กระบวนการแก้ไขปัญหาคัดยัดหลักการกระทำซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

ก. นิคหกรรมทั่วไป มี ๕ ประการมี ตัชชนียกรรม เป็นต้น

ข. นิคหกรรมพิเศษ มี ๓ ประการ คือ นาสนากรรม ทัณฑกรรม และการประณาม

จะเห็นว่ากระบวนการแก้ไขปัญหามหะดกิจจาธิกรณมีความหลากหลายและครอบคลุมในประเด็นปัญหาที่สงฆ์จะพึงกระทำ (กรณีย) ทั้งในส่วนของพิธีกรรมและในส่วนของนิคหกรรมโดยกิจจาธิกรณทั้งหมดจะต้องดำเนินการแก้ไขภายใต้กรอบของอธิกรณสมณะข้อสัมมุขาวินัยเท่านั้น ซึ่งโครงสร้างของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหะดกิจจาธิกรณสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๘ แสดงโครงสร้างของการแก้ไขปัญหาหมวดกิจจาธิกรณ

จากการพิจารณาโครงสร้างดังกล่าวสามารถที่จะพิจารณารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณในแต่ละหมวดโดยละเอียดได้ดังนี้

๒.๑.๔.๔.๑ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณประเภทพิธีกรรม

สำหรับกิจจาธิกรณประเภทนี้หากพิจารณาในแง่ของโครงสร้างแล้วเราจะพบว่าไม่จัดเป็นปัญหาเพราะไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เป็นเหตุของความวุ่นวายแต่จะจัดเป็นพิธีกรรมหรือกิจที่ต้องทำมากกว่า แต่อีกนัยหนึ่งเราก็จะพบว่าพิธีกรรมนี้หากไม่ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติแล้วก็จะกลายมาเป็นปัญหาได้เช่นกัน เช่นกรณีของการอุปสมบทภิกษุบุคคลบวช ซึ่งการบวชในกรณีนี้ก็ต้องมีความผิดสำหรับอุปัชฌาย์ผู้ให้บวชหรือผลการบวชนั้นเป็น โฉมะคือไม่สมบูรณ์เนื่องจากผู้บวชมีคุณสมบัติไม่ครบ ดังนั้น กิจที่สงฆ์พึงจะต้องกระทำให้สำเร็จนี้ก็ต้องดำเนินการให้เป็นไปตามพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้นำรูปแบบของการอุปสมบทมาอธิบายเพื่อจะให้เห็นถึงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา กิจจาธิกรณตามพุทธประสงค์ซึ่งรูปแบบของการอุปสมบทมีดังนี้

๑) ขั้นตอนหรือเหตุ กรณีที่ผู้ประสงค์จะบวชก็จะต้องนำความประสงค์ของตนไปแจ้งแก่อุปฌาย์ผู้ซึ่งมีคุณสมบัติที่จะรับกุลบุตรเข้ามาบวชได้ การแจ้งเหตุจะบวชเป็นขั้นตอนของการฟ้องอย่างหนึ่ง

๒) ขั้นตอนการตรวจคำฟ้อง เมื่ออุปฌาย์ทราบเรื่องก็ต้องตรวจสอบคุณสมบัติผู้ต้องการจะบวช ว่ามีอายุครบหรือไม่ ถ้าไม่ครบก็ไม่ให้บวชหรือเป็นอภัพบุคคลหรือไม่ ถ้าเป็นก็ไม่ให้บวช เป็นต้น

๓) ขั้นตอนประชุมสงฆ์ เมื่อตรวจสอบคุณสมบัติแล้วก็จะกำหนดวันบวชเมื่อวันบวชมาถึงก็จะส่งให้มีการประชุมสงฆ์ภายในเขตสีมาที่กำหนดทำสังฆกรรมก็จะแต่งตั้งให้ภิกษุ ๒ รูปขึ้นทำหน้าที่เป็นผู้ประกาศยุติและสวดอนุสาวนารับรอง ซึ่งสังฆกรรมใช้ยุติจตุตถกรรมวาจาเป็นหลัก

๔) ขั้นชักโจทก์จำเลย เมื่อสงฆ์พร้อมกันแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดก็จะทำการ สอบถามอันตรายกกรรมของผู้จะบวช อันตรายกกรรมของผู้จะบวช ว่าผู้ประสงค์นั้นมีคุณสมบัติหรือโดยถามอันตรายกกรรม ๑๓ ข้อ

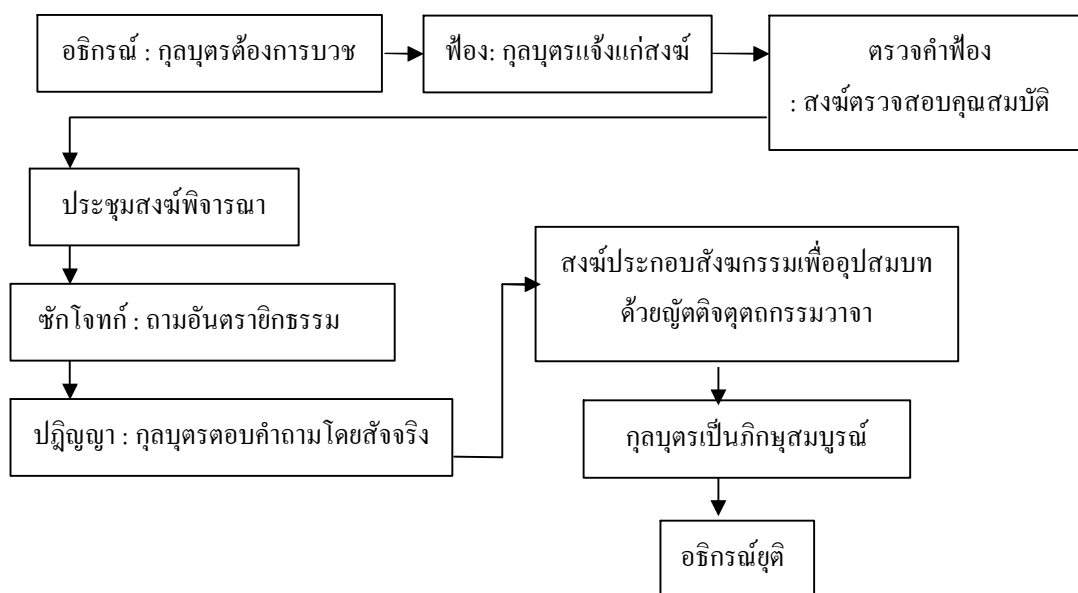
๕) ขั้นทำสังฆกรรมรับรอง เมื่อถามอันตรายกกรรมแล้ว ภิกษุทั้ง ๒ รูปก็จะเข้ามาแจ้งแก่สงฆ์โดยยุติทุติยกรรมวาจาจากนั้นก็เรียกภิกษุนั้นเข้าไปสู่หัตถบาต(โอสรณกรรม) และมีการประกาศยุติเพื่อให้กุลบุตรเป็นภิกษุและต่อจากนั้นก็สวดอนุสาวนารับรอง ๓ หน หากไม่มีใครคัดค้านก็จะถือว่าอุปสมบทในครั้งนี้สมบูรณ์

๖) เมื่อทำตามขั้นตอนทุกอย่างก็ถือว่าอธิกธรรมาภิเษกแล้ว

๗) หากไม่ปฏิบัติตามหรือผู้ขออุปสมบทไม่มีคุณสมบัติ การบวชนั้นก็ถือว่าล้มเหลวไม่สมบูรณ์^{๕๐}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราสามารถที่จะพิจารณาของการแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณ์ประเภทพิธีกรรมคือการอุปสมบทได้ดังต่อไปนี้

^{๕๐} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๓๑/๑๔๓-๑๔๕, วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๓๑/๒๐๑-๒๐๒.

แผนภาพที่ ๕ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณ์กรณีการอุปสมบท

จากแผนภาพแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใต้ประเภทพิธีกรรมยังคงยึดรูปแบบโครงสร้างการแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใต้ในการแก้ไขปัญหานิตกกรรมอื่นๆ อยู่เช่นเดิม อันแสดงให้เห็นว่ารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใต้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับกิจที่สงฆ์ควรกระทำได้ทั้งหมด

๒.๑.๔.๔.๒ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใต้ประเภทนิตกกรรม สำหรับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใต้ประเภทนิตกกรรมโดยสัมมุขาวินัยนั้นแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) นิตกกรรมทั่วไป ๒) นิตกกรรมแบบพิเศษ

๑) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใต้ประเภทนิตกกรรมทั่วไป สำหรับนิตกกรรมทั่วไปนี้เราสามารถที่จะแบ่งตามลักษณะของการลงนิตกกรรมภิกษุสมาชิกในสังคมสงฆ์ให้เป็นผู้มีการศึกษาและสามารถที่จะปรับปรุงพฤติกรรมให้เข้ากับสังคมได้ซึ่งนิตกกรรมประเภททั่วไปนี้มีอยู่ ๕ ประเภท ซึ่งมีรายละเอียดของขั้นตอนและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาดังนี้

๑.๑) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใต้ด้วยการลงตักขณียกรรม คำว่าตักขณียกรรม หมายถึง การลงโทษโดยการชูป การคาดโทษ หรือภาคทัณฑ์^{๑๕๑} กรณีที่ภิกษุชอบก่อการทะเลาะวิวาทบาดหมาง ทำเรื่องอื้อฉาวและก่ออริกรรมขึ้นในสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุ

^{๑๕๑} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑-๑๐/๑-๑๔, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑-๑๐/๑-๒๑.

จากพฤติกรรมของพระภิกษุผู้เป็นนิตของพระปณทุกะและพระโลหิตะผู้เป็นพรรคพวกของภิกษุฉัพพัคคีย์^{๑๕๒} โดยการลงดัชนีกรรมมีวิธีการดังนี้ คือ

๑. เมื่อเกิดอริกธรรมาดักกล่าวเกิดขึ้นและมีผู้มาฟ้องแก่สงฆ์ สงฆ์พิจารณาเห็นว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องที่มีมูล จึงเรียกประชุมสงฆ์ พร้อมกับนิมนต์ภิกษุจำเลยผู้ก่ออริกธรรมาและภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องมาพร้อมกันที่ประชุมสงฆ์

๒. จากนั้นพระวินัยธรซึ่งเป็นประธานสงฆ์ได้ทำการสอบสวนจำเลยตามญัตติหรือหัวข้อของที่ประชุมสงฆ์แล้วให้จำเลยให้การไปตามความเป็นจริง ถ้าจำเลยสารภาพรับว่าตนเองกระทำผิดจริงตามที่โจทก์ฟ้องและพระวินัยธรก็พิจารณาเห็นว่าคำสารภาพของจำเลยไม่นัยแอบแฝงก็ให้ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่จำเลยแล้วเริ่มทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการลงดัชนีกรรมแก่จำเลยในท่ามกลางสงฆ์

๓. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมประกาศมตลงโทษจำเลยแล้วก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมตดังกล่าวไปแจ้งแก่ภิกษุในอาวาสอื่นๆ ให้ทราบโดยทั่วกัน

๔. ภายหลังจากที่สงฆ์ประกาศการลงนิคหกรรมแก่จำเลยแล้ว ภิกษุในสังฆมณฑลทั้งหมดที่ทราบข่าวการลงโทษจำเลยจะปฏิบัติตามมตสงฆ์ด้วยการลงโทษจำเลยโดยเงื่อนไขการลงโทษ ๑๘ ประการ จนกว่าจำเลยจะสำนึกผิด

๕. ถ้าจำเลยสำนึกผิดแล้วนำเรื่องดังกล่าวไปแจ้งแก่สงฆ์ สงฆ์จะต้องตรวจคำร้องของจำเลยก่อนว่าจำเลยสำนึกได้จริงหรือไม่ ถ้าเห็นว่าจำเลยยังไม่สำนึกก็ให้ลงนิคหกรรมต่อไป แต่ถ้าพิจารณาเห็นว่าจำเลยสำนึกได้หายเขื่อยังแล้วก็เรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมยกโทษให้กับจำเลย

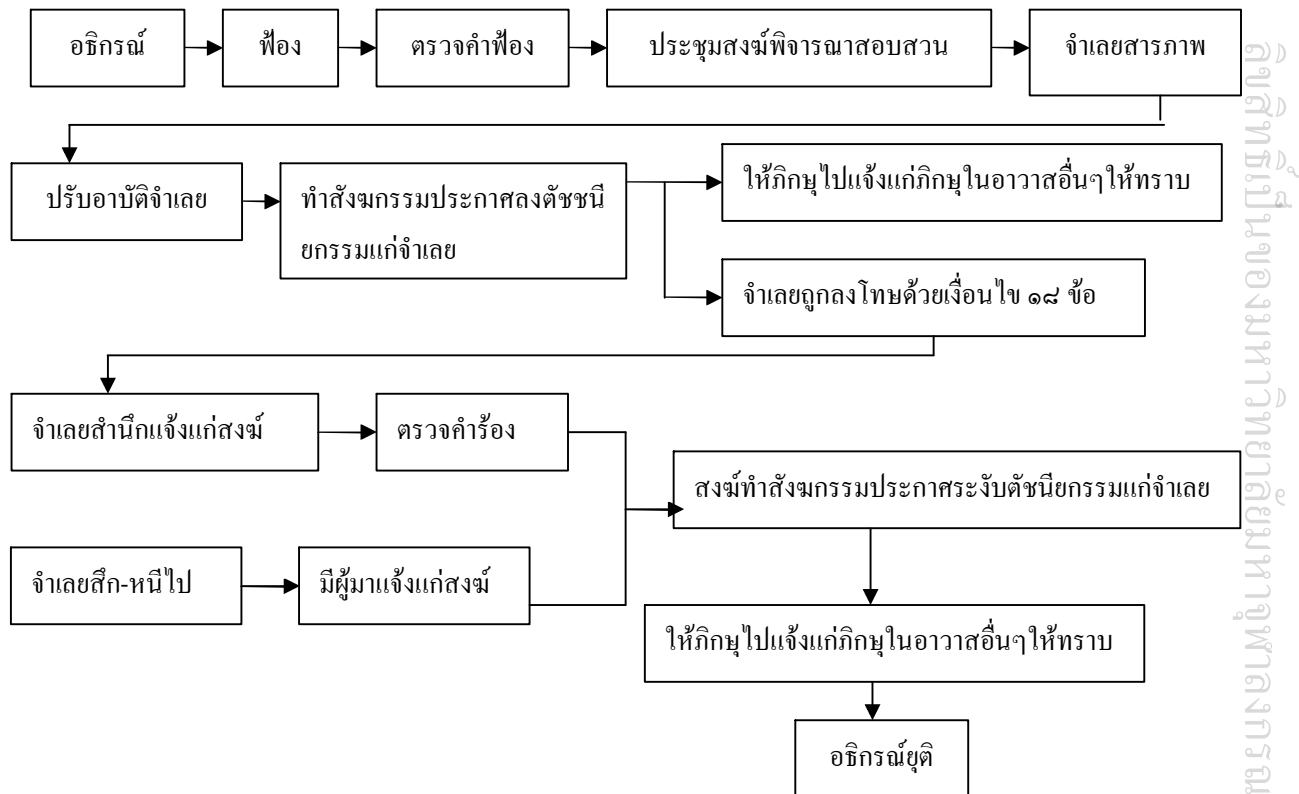
๖. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมระงับโทษจำเลยแล้วก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำเรื่องดังกล่าวไปแจ้งแก่ภิกษุในอาวาสต่างๆ ให้ทราบโดยทั่วกัน เมื่อภิกษุในสังฆมณฑลทราบข่าวนั้นก็พร้อมกันยกเลิกการลงนิคหกรรมตามเงื่อนไขทั้ง ๑๘ ประการ แก่จำเลยและยอมรับการเข้าสู่สังคมอีกครั้ง

๗. ในการลงดัชนีกรรมนี้หากมีเหตุขัดข้องขึ้นคือ จำเลยมรณภาพ สึก หนีไป ไม่มีข่าว เข้ารีตเดียถีย์ ให้สงฆ์ทำสังฆกรรมระงับอริกธรรมานั้น ถ้าจำเลยลดฐานะเป็นสามเณรให้สงฆ์

^{๑๕๒} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๐/๑๓, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๐/๒๐.

ระงับอธิกรณ์แต่ถ้ากรณีที่โจทก์มรณภาพให้แต่งตั้งปักษีตักทิกษุ (ผู้มีศีล) ดำเนินการฟ้องจำเลย จนกว่าจะได้ข้อยุติ^{๑๕๓}

จะเห็นว่าเมื่อภิกษุถูกสงฆ์ลงดัชนีกรรมแล้วก็จะถูกลงโทษคุมประพฤติใน ๑๘ ประการนี้จนกว่าจะสำนึกแล้วจะดำเนินการแก้ไขด้วยการประกาศยกเลิกดัชนีกรรมให้ ซึ่งกระบวนการลงดัชนีกรรมสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๑๐ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยการลงดัชนีกรรม

จากแผนภาพเราจะเห็นว่าในกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นมีการทำสังฆกรรมของสงฆ์ ๒ ครั้งคือ ครั้งที่ ๑ เป็นการทำให้ประกาศการลงโทษจำเลย และครั้งที่ ๒ ทำเพื่อประกาศ (๑) รับรอง/ ระงับการลงโทษจำเลย หรือ (๒) ระงับอธิกรณ์เพราะจำเลยก่อเหตุขัดข้องขึ้นมีการสึกหรือหนีไปเป็นต้น อนึ่ง ในกรณีที่จำเลยไม่ยอมรับคำตัดสินให้เพิ่มโทษ (ตัสสปาปิยสิกา) แต่ถ้าไม่ยอมรับยังคงอยู่ก็ให้ลงนาสนากรรมคือบังคับสึกเสียอันเป็นหนทางออกสุดท้ายสำหรับการแก้ไขปัญหา

^{๑๕๓}วิ.ญ. (บาลี) ๖/๓-๕/๓-๗, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๓-๔/๔-๕.

๑.๒) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยการลงนิตยกรรม คำว่า นิตยกรรม^{๕๔} หมายถึง กรรมอันสงฆ์พึงทำให้เป็นผู้ไร้ยศ หรือว่า การถอดยศ^{๕๕} หรือลดความน่าเชื่อถือที่ภิกษุนั้นมีอยู่ลง เช่น ให้กลับไปถือนิสสัย กับพระอุปัชฌาย์ใหม่เสมือนพึงบวชใหม่ สำหรับเหตุที่จะลงโทษคือกรณีภิกษุรูปนั้นเป็นผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ไม่มีมารยาท โดยผู้ที่เป็นอาทิกัมมิกะในเรื่องนี้ก็คือพระเสยยกะเหตุเพราะท่านไปคลุกคลีอยู่กับภคฤหัสถ์^{๕๖} สำหรับขั้นตอนในการลงนิตยกรรมแก่ภิกษุผู้ก่อเหตุมีดังนี้

๑. เมื่อเกิดอธิกรณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นและมีผู้มาฟ้องแก่สงฆ์ สงฆ์พิจารณาเห็นว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องที่มีมูล จึงเรียกประชุมสงฆ์ พร้อมกับนิมนต์ภิกษุจำเลยผู้ก่ออธิกรณ์และภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องมาพร้อมกันที่ประชุมสงฆ์

๒. จากนั้นพระวินัยธรซึ่งเป็นประธานสงฆ์ได้ทำการสอบสวนจำเลยตามญัตติที่ประชุมสงฆ์แล้วให้จำเลยให้การไปตามความเป็นจริง ถ้าจำเลยสารภาพรับว่าตนเองกระทำผิดจริงตามที่โจทก์ฟ้องและหากสงฆ์พิจารณาเห็นว่าคำสารภาพของจำเลยไม่มีนัยแอบแฝงก็ให้ปรับอาบัติปาจิตติย์แก่จำเลย จากนั้นให้เริ่มทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการลงนิตยกรรมแก่จำเลยในท่ามกลางสงฆ์โดยญัตติจตุตถกรรมวาจา

๓. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมประกาศมตลงโทษจำเลยแล้วก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมตดังกล่าวไปแจ้งแก่ภิกษุในอาวาสอื่นๆให้ทราบโดยทั่วกัน

๔. ภายหลังจากที่สงฆ์ประกาศการลงนิตยกรรมแก่จำเลยแล้วจำเลยจะต้องกลับไปถือนิสสัยใหม่กับพระอุปัชฌาย์พร้อมกับถูกลงโทษโดยภิกษุในสังฆมณฑลทั้งหมด จนกว่าจะสำนึกผิด

๕. ถ้าจำเลยสำนึกผิดแล้วนำเรื่องดังกล่าวไปแจ้งแก่สงฆ์ สงฆ์จะต้องตรวจคำร้องของจำเลยก่อนว่าจำเลยสำนึกได้จริงหรือไม่ ถ้าเห็นว่าจำเลยยังไม่สำนึกก็ให้ลงนิตยกรรมต่อไป แต่ถ้าพิจารณาเห็นว่าจำเลยสำนึกได้หายเขื่องแล้วก็จะเรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมระงับการลงนิตยกรรมแก่จำเลย

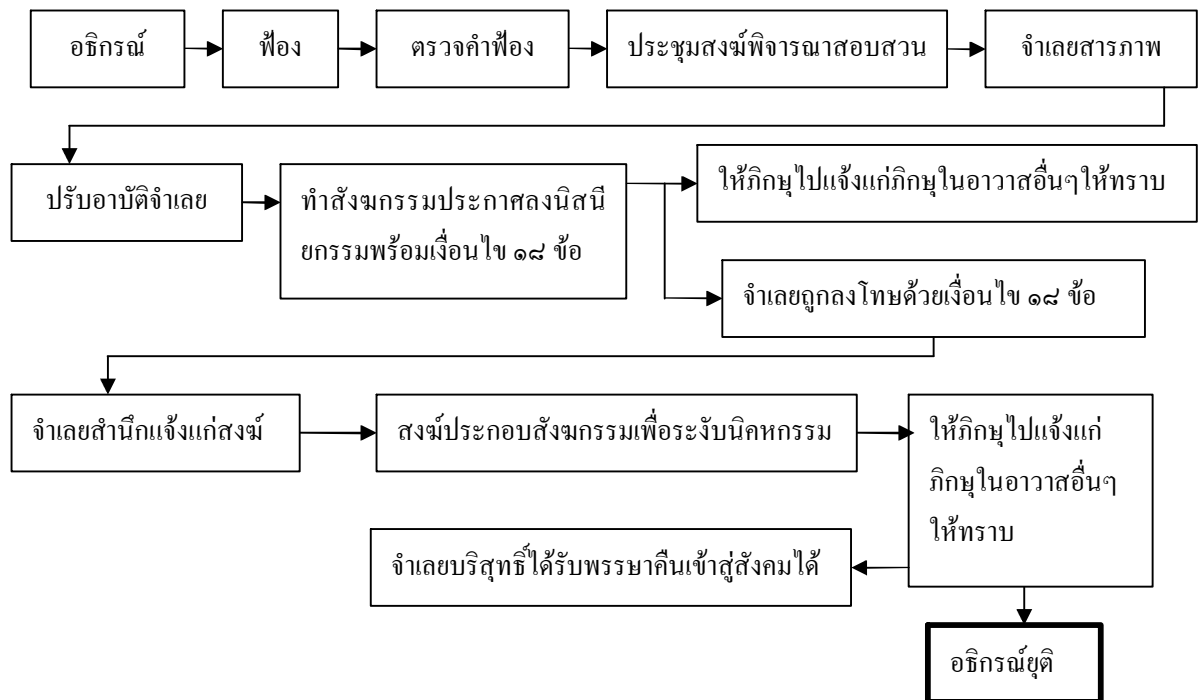
^{๕๔} วิ.จ. (บาลี) ๖/๑๑-๒๐/๑๔-๒๖, วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๑-๒๐/๒๑-๓๘.

^{๕๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๘.

^{๕๖} วิ.จ. (บาลี) ๖/๑๐-๑๑/๑๑-๑๓, วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐-๑๑/๒๐-๒๓.

๖. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมระงับโทษจำเลยแล้วก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำเรื่องดังกล่าวไปแจ้งแก่ภิกษุในอาวาสต่างๆให้ทราบโดยทั่วกัน เมื่อภิกษุในสังฆมณฑลทราบข่าวนั้นก็ร่วมกันยกเลิกการลงนิสยกรรมตามเงื่อนไขทั้ง ๑๘ ประการ แก่จำเลยและยอมรับจำเลยเข้าสู่สังคมอีกครั้ง

๗. ในการลงดัชนีกรรมนี้หากมีเหตุขัดข้องขึ้นคือ จำเลยมรณภาพ ลี้ก หนีไปไม่มีข่าว เข้ารีตเดิยถึย ให้ปฏิบัติตามนัยของการลงนิคหกรรมทั่วไปคือการระงับนิคหกรรมนั้นเสียสำหรับกระบวนการลงนิสยกรรมมีกระบวนการลงดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๑๑ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหากับการลงนิสยกรรม

๑.๓) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานิคหกรรมด้วยการลงปัพพาทนียกรรม คำว่า ปัพพาทนียกรรม หมายถึง การลงโทษด้วยการขับไล่ หรือเนรเทศออกจากสังคม / ชุมชน^{๑๕๖} หรือการไล่ออกจากวัด^{๑๕๗} ในกรณีที่ภิกษุนั้นประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทราม ก่อความเสียหายเช่น การปลุกดอกไม้วรณน้ำต้นไม้วรณดอกไม้วรณอาหาร- ดื่มน้ำร่วมกับ

^{๑๕๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๘๔ .

^{๑๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘.

ผู้หญิง^{๑๕๕} ซึ่งกิจรายดังกล่าวจัดเป็นประเภทเล่นคะนอง อนาคต ลบล้างบัญญัติ มิฉะฉิน ซึ่งการมีพฤติกรรมประจบคฤหัสถ์และประทุษร้ายตระกูลจัดเป็นโทษอย่างหนึ่ง สำหรับการลงปีพพานิยกรรมนั้นมีดังนี้

๑. เมื่อมีการฟ้องร้องว่ามีการกระทำอันเป็นการประจบคฤหัสถ์ดังกล่าวแล้ว แม้ว่าอริกรรมที่เกิดขึ้นจะอยู่ไกลสงฆ์ก็ต้องส่งคณะภิกษุผู้ฉลาดไปที่อารามนั้น

๒. เมื่อไปถึงอารามนั้นแล้วสงฆ์พึงสั่งให้คณะภิกษุผู้ก่อเหตุมาประชุมต่อหน้าสงฆ์ จากนั้นให้สงฆ์แจ้งข้อกล่าวหาแก่คณะจำเลยให้ทราบความผิด

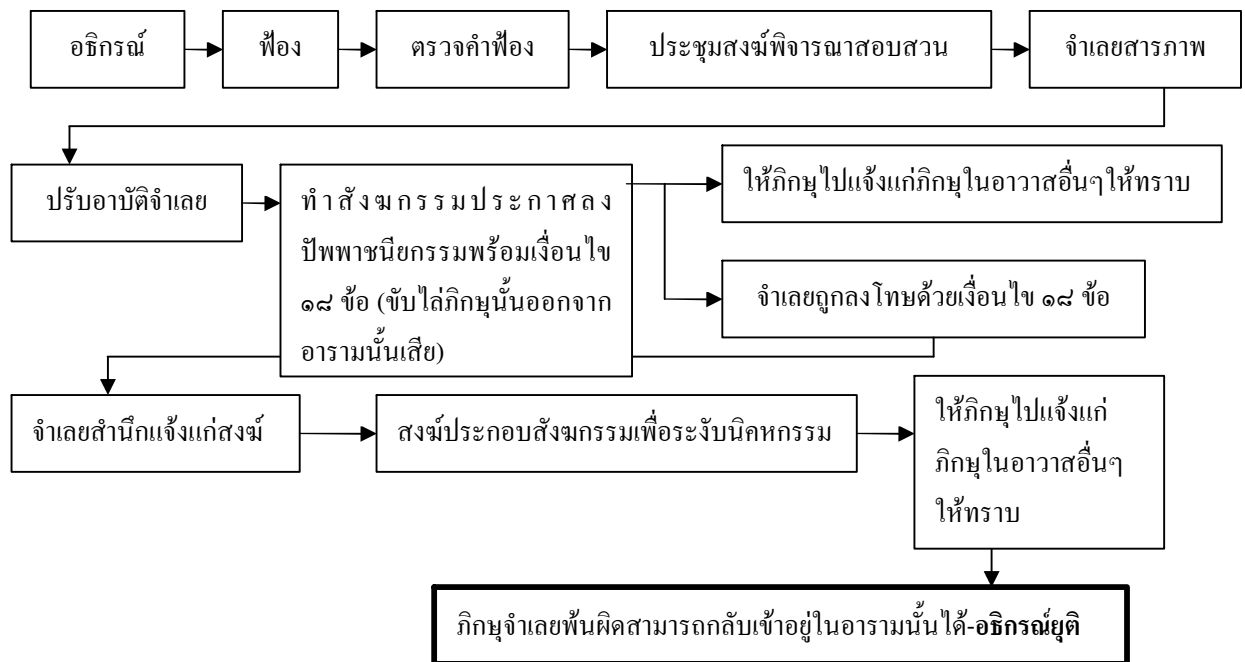
๓. เปิดโอกาสให้จำเลยให้การตามความเป็นจริงจากนั้นก็ปรับอาบัติ เมื่อปรับอาบัติเสร็จแล้วก็เริ่มการลงปีพพานิยกรรมด้วยการแต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดสวดประกาศการลงปีพพานิยกรรมอันเป็นโทษที่จำเลยได้กระทำด้วยจิตตาคดกรรม

๔. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมเพื่อลงปีพพานิยกรรมแก่จำเลยเสร็จแล้วก็นิมนต์จำเลยให้หนีออกไปจากอาวาสนั้นเสีย (การขับไล่) และให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติสงฆ์ไปประกาศให้สงฆ์ในอาวาสต่างๆ ได้รับทราบโดยทั่วกันเพื่อจะให้ภิกษุทั้งสงฆ์รวมกันลงโทษจำเลยด้วยการ (๑) ไม่รับเข้าอยู่ในอาวาสเพราะถูกสงฆ์ขับไล่ออกจากอาวาสแล้ว หรือ (๒) ถ้าวินัยให้ร่วมกันลงโทษผู้ถูกสงฆ์ขับไล่ด้วยเงื่อนไข ๑๘ ประการจนกว่าจำเลยจะสำนึก

๕. เมื่อจำเลยถูกสงฆ์ลงโทษดังกล่าวแล้วสำนึกได้หาความเย่อหยิ่งแล้วเข้าหาสงฆ์แจ้งความประสงฆ์เพื่อที่จะให้สงฆ์ระงับการลงปีพพานิยกรรมนั้น สงฆ์จะต้องตรวคำร้องก่อนหากคำร้องของจำเลยฟังได้ว่าจำเลยสำนึกได้ก็ให้เรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมระงับการลงปีพพานิยกรรมแก่จำเลยและคณะเสีย

๖. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมระงับการลงปีพพานิยกรรมแล้วก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติสงฆ์ไปแจ้งแก่อาวาสต่างๆ ให้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อจะได้พร้อมเพรียงกันระงับการลงโทษด้วยปีพพานิยกรรมแก่จำเลยเมื่อปฏิบัติเช่นนั้นแล้วก็ถือว่าอริกรรมได้ยุติลง ซึ่งกระบวนการลงปีพพานิกรรมมีขั้นตอนปรากฏในแผนภาพนี้

^{๑๕๕} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๔๓๑-๔๓๖/๓๒๑-๓๒๘, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๓๑-๔๓๖-๔๕๕-๔๖๓, วิ.จุ. (บาลี) ๖/๒๑-๓๒/๒๖-๔๓, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๑-๓๒/๓๕-๖๕, วิ.มหา. (บาลี) ๕/๔๑๓/๒๐๘, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๑๓/๓๐๒-๓๐๓.

แผนภาพที่ ๑๒ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณ์ด้วยการลงปัพพาทนัยกรรม

จากแผนภาพเราจะพบว่า เมื่อลงปัพพาทนัยกรรมแก่จำเลยแล้วสงฆ์จะต้อง (๑) ขับไล่จำเลยออกจากอาวาสนั้นและประกาศให้สังคมทราบ(๒)ให้สังคมร่วมลงโทษจำเลยด้วยเงื่อนไข ๑๘ ประการโดยพร้อมเพรียงกันเพื่อเป็นการกดดันจำเลยให้รู้สึกว่าเขาเองกระทำผิดต่อสงฆ์แล้วจะต้องอยู่อย่างลำบากและมีเงื่อนไขเดียวที่จะลดกระแสสังคมนั้นได้ก็คือการกลับสำนึกต่อสงฆ์ซึ่งถือเป็นการลงโทษโดยใช้กระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่งที่มุ่งให้ปรับจำเลยปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองให้ดีขึ้น

๑.๔) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยการลงปฏิสารณียกรรม คำว่าปฏิสารณียกรรม หมายถึง การลงโทษภิกษุผู้ด่าทอผู้ที่มีความอุปการะแก่พระพุทธศาสนาด้วยการให้โอกาสคิดทบทวนหรือให้สำนึกถึงความผิดที่ตนกระทำความแล้วกลับมาขอโทษด่าทอที่ตนเองด่าทอ^{๑๖๐} ซึ่งในกรณีนี้ทรงยกเหตุของพระสุธรรมที่ไปด่าจิตตคหบดี การลงโทษคือ การชี้แจงเหตุและให้ผู้กระทำผิดนั้นไปขอโทษหรือบังคับให้ไปทำการขอขมา สำหรับวิธีแก้ไขปัญหานี้มีดังต่อไปนี้

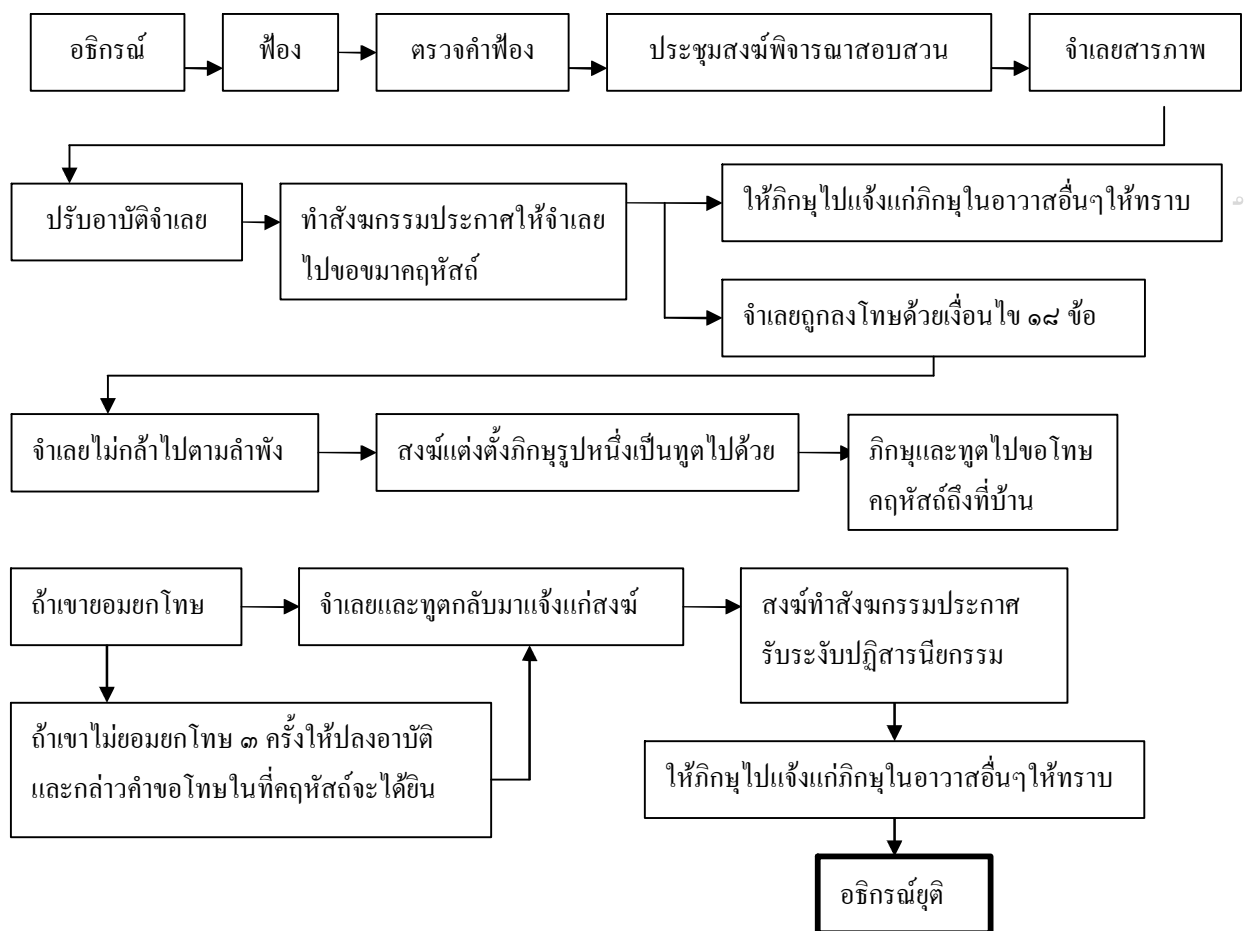
๑. สงฆ์เมื่อได้รับการฟ้องร้องเรื่องราวการกระทำผิดของจำเลยแล้วก็จะตั้งประชุมสงฆ์ พร้อมกับนิมนต์จำเลยเข้าร่วมการไต่สวนด้วย

^{๑๖๐} วิ.จู. (บาลี) ๖/๓๓-๔๕/๔๓-๕๗, วิ.จู. (ไทย) ๖/๓๓-๔๕/๖๕-๘๕.

๒. เมื่อองค์ประชุมพร้อมแล้วสงฆ์จะต้องแจ้งข้อหาให้จำเลยได้ทราบ จากนั้นสงฆ์เปิดโอกาสให้จำเลยให้การตามเป็นจริง จากนั้นก็ปรับอาบัติจำเลยตามคำสารภาพ

๓. สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดขอโอกาสสงฆ์ประกาศความผิดของจำเลย ๓ ครั้ง ด้วยอุตติจตุตถกรรมวาจาเพื่อเป็นการลงปฏิสารณียกรรม เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จให้ภิกษุผู้ฉลาดนำมติดังกล่าวไปแจ้งแก่ภิกษุในอาวาสอื่นๆให้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อให้สงฆ์ในสังฆมณฑลทั้งหมดร่วมกันลงโทษภิกษุจำเลยด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ข้อ

๔. ในช่วงที่จำเลยถูกลงโทษนี้จะไม่ได้รับสิทธิบางอย่างเสมอเหมือนภิกษุรูปอื่นจนกว่าจะสำนึก เมื่อจำเลยสำนึกได้แล้วมาแจ้งแก่สงฆ์ สงฆ์จะทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการระงับการลงปฏิสารณียกรรมแก่จำเลย หลังจากที่สงฆ์ทำสังฆกรรมเสร็จก็จะให้จำเลยเดินทางไปขอขมาอุบาสกที่จำเลยได้ด่าไว้ หากจำเลยไม่กล้าไปให้สงฆ์แต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งเป็นทูต พาจำเลยไปขอขมาอุบาสก เมื่อจำเลยขอขมาอุบาสกเสร็จก็เป็นอันว่าอิทธิคุณนั้นยุติและสงฆ์จะประกาศการระงับปฏิสารณียกรรมให้สังฆมทราทราบ ซึ่งรูปแบบและกระบวนการลงปฏิสารณียกรรมแก่จำเลยนั้นมีดังนี้

แผนภาพที่ ๑๑ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยการลงปฏิสารณียกรรม

จากแผนภาพเราจะพบว่าในการลงปฏิสารณียกรรมนี้ถือเป็นกรณีที่ภิกษุจำเลยต้องไปขอโทษภคฤหัสถ์ผู้มีอุปการคุณต่อพระพุทธศาสนาซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้นให้เกิดคติแก่ภคฤหัสถ์มาก โดยไม่ได้มีทฤษฎีหรือการสนับสนุนให้พระสงฆ์สามารถที่จะทำอะไรตามใจตัวเอง การทำเช่นนี้เพื่อให้พระภิกษุได้รู้ตนเองว่าการบวชต้องไม่เป็นผู้กระด้าง เมื่อทำผิดก็ต้องยอมรับผิด อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้เข้าข้างพระภิกษุแต่จะให้การคุ้มครองอย่างยุติธรรม

๑.๕) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยการลงอุกเขปนียกรรม คำว่า อุกเขปนียกรรม หมายถึง การลงโทษโดยการให้ออกจากหมู่ ให้แยกจากหมู่ ห้ามคบและไม่ให้สิทธิแก่ผู้กระทำความผิดเสมอไปกับภิกษุรูปอื่นๆ^{๑๖๑} โดยสงฆ์จะลงนิคหกรรมข้อนี้แก่ภิกษุในกรณีที่ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติและไม่ยอมทำคืน ไม่ยอมสละความเห็นผิดนั้น^{๑๖๒} ซึ่งกริยานี้จัดได้ว่าเป็นการคือแ่งไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของวินัยหรือกฎหมายที่สังคมปฏิบัติร่วมกัน อนึ่ง คำว่า อุกเขปนียนั้นหมายถึงการยกเลิกก็คือการขับออกออกจากกลุ่มหรือคนคือไม่มีสังวาส ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมของสงฆ์ได้^{๑๖๓} เหตุที่ไม่ให้เข้ากลุ่มก็เพราะ

(ก) ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ คือต้องอาบัติแล้วโต้แย้งสงฆ์ว่าพฤติกรรมที่ตนเองกระทำนั้นไม่เป็นอาบัติ^{๑๖๔}

(ข) ไม่ปลงอาบัติหรือไม่ยอมเข้าสู่กระบวนการออกจากอาบัติ เช่น ประพฤติวิฐานวิธี สำหรับอาบัติสังฆาทิเสส หรือปลงอาบัติสำหรับอาบัติเล็กน้อยด้วยความเย่อหยิ่งของตน^{๑๖๕}

(ค) ไม่สละความเห็นผิด เช่น การกล่าวว่าพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงบรรลุนั้นมิได้มีอะไรพิเศษ เรารู้ธรรมนั้นทั้งหมดเป็นต้น^{๑๖๖} สำหรับขั้นตอนในการลงอุกเขปนียกรรมมีดังนี้

๑. สงฆ์เมื่อได้รับการฟ้องร้องเรื่องราวการกระทำผิดของจำเลยและพิจารณาเห็นว่าการกระทำของจำเลยเป็นความผิดที่เข้าข่ายที่จะต้องลงอุกเขปนียกรรม ๓ กรณีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้เรียกประชุมสงฆ์พร้อมกับนิมนต์ภิกษุจำเลยและโจทก์เข้าร่วมประชุมโดยพร้อมเพรียงกันตามหลักสัมมุขาวินัย

^{๑๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๘.

^{๑๖๒} วิ.จู. (บาลี) ๖/๔๖-๓๔/๕๓-๕๔, วิ.จู. (ไทย) ๖/๔๖-๓๔/๘๕-๘๖.

^{๑๖๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^{๑๖๔} วิ.จู. (บาลี) ๖/๕๖/๓๐, วิ.จู. (ไทย) ๖/๕๖/๑๐๘.

^{๑๖๕} วิ.จู. (บาลี) ๖/๕๔/๖๓, วิ.จู. (ไทย) ๖/๕๔/๑๐๖-๑๐๗.

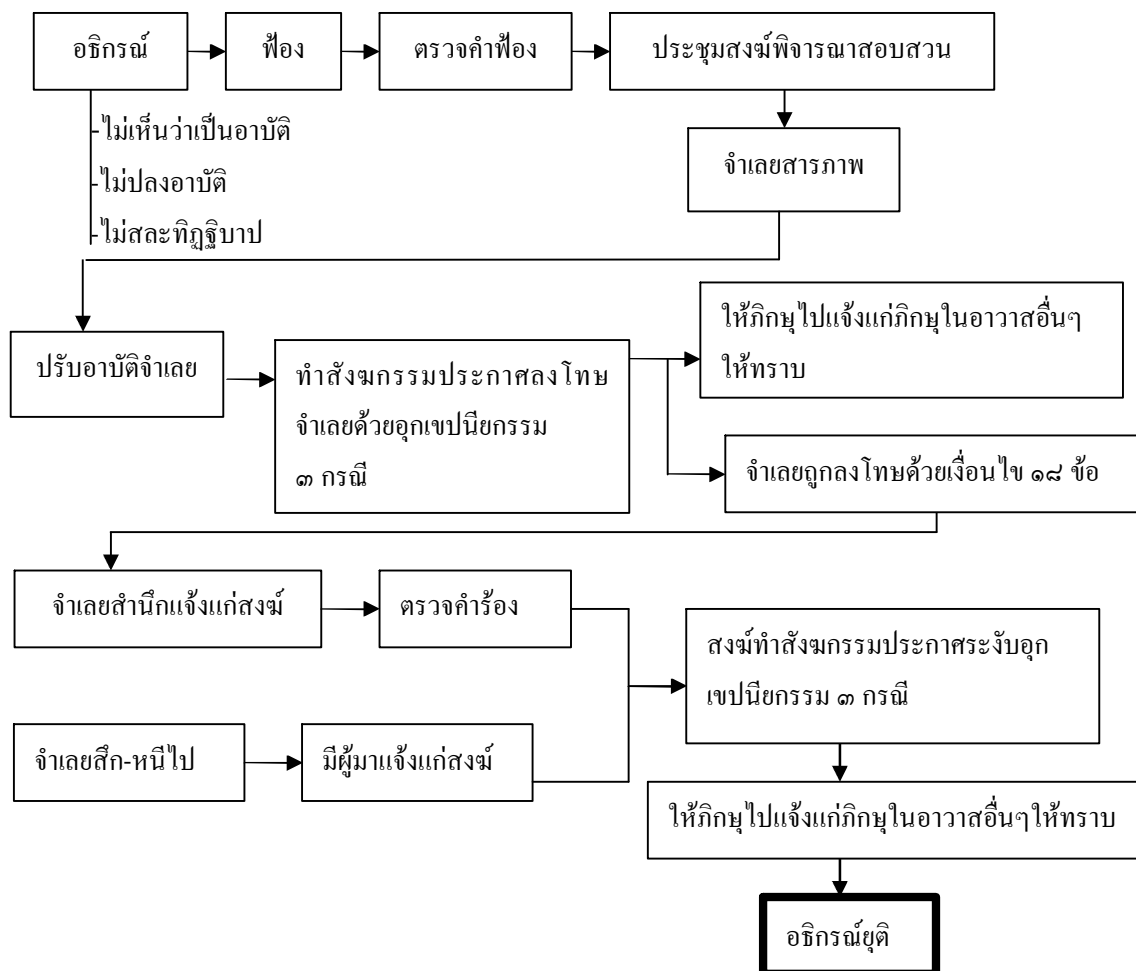
^{๑๖๖} วิ.จู. (บาลี) ๖/๕๕/๖๘, วิ.จู. (ไทย) ๖/๕๕/๑๐๗-๑๐๘.

๒. เมื่อองค์ประชุมพร้อมแล้วสงฆ์จะแต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดประกาศญัตติแจ้งข้อหาให้จำเลยได้ทราบ จากนั้นสงฆ์เปิดโอกาสให้จำเลยให้การตามเป็นจริง ว่าได้กระทำความผิดดังที่มีผู้กล่าวหาหรือไม่ หากจำเลยสารภาพอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขาได้กับนัยการตัดสินของพระธรรมวินัย พระวินัยธรพิจารณาลักษณะจำเลยและการให้การประกอบกันแล้วเห็นว่าจำเลยไม่มีมายาที่จะให้การผิดจากผลการกระทำก็ให้ปรับอาบัติจำเลย (ปาจิตติย) ตามคำสารภาพซึ่งถือเป็นการลงโทษตามคำปฏิญญา

๓. จากนั้นสงฆ์จะทำการประกอบสังฆกรรมคือ การสวดประกาศความผิดของจำเลยและขอมติเพื่อลงอุกเขปนียกรรม (๓ กรณี) แก่จำเลย ๓ ครั้ง เมื่อสงฆ์ประกาศลงอุกเขปนียกรรมแล้วก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมตินั้นไปประกาศให้สงฆ์ในอารามอื่นๆ ได้ทราบโดยทั่วกันเพื่อจะได้รื้อนนำเอามติสงฆ์ไปปฏิบัติในการลงอุกเขปนียกรรมแก่จำเลยด้วยการห้ามสมคบยุ่งเกี่ยวหรือด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ประการนั้น

๔. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมลงโทษเสร็จภิกษุในสังฆมณฑลทั้งหมดก็จะพร้อมกันลงโทษจำเลยตามเกณฑ์ในการลงอุกเขปนียกรรมและเงื่อนไข ๑๘ ประการ จนกว่าจำเลยจะสีกผิดและปรารถนาจะแจ้งความประสงค์นั้นแก่สงฆ์ และเมื่อจำเลยได้นำเหตุดังกล่าวมาแจ้งแก่สงฆ์เพื่อให้สงฆ์ระงับการลงอุกเขปนียกรรมแก่ตน สงฆ์ก็จะตรวจคำร้องและหากเห็นว่ามิมีมูลแห่งความจริงที่จำเลยได้เป็นคนที่หายเย่อหยิ่งและสำนึกผิดแล้วก็จะเรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมระงับการลงอุกเขปนียกรรมแก่จำเลย เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมประกาศระงับนิคหกรรมนั้นแล้วก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติดังกล่าวไปแจ้งแก่ภิกษุในอารามต่างๆ ให้ทราบเพื่อจะระงับการลงอุกเขปนียกรรมแก่จำเลย เมื่อดำเนินการเช่นนั้นแล้วก็ถือว่าอริกรรมก็ยุติ

๕. ในกรณีอุกเขปนียกรรมนี้เราจะพบว่าถ้ามีผู้ประพฤติดังตามภิกษุจำเลยในการมีทัญญูลามก ไม่ยอมรับการตัดสินของสงฆ์หรือเหตุที่จะลงอุกเขปนียกรรมก็ให้ปรับอาบัติตามความผิดคืออาบัติปาจิตติยด้วย ซึ่งรูปแบบและกระบวนการในการลงอุกเขปนียกรรมนั้นมีปรากฏในแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๑๔ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาดูแลการลงอุกเขปนียกรรม

๑.๖) กระบวนการแก้ไขปัญหาดูแลการลงอุกเขปนียกรรม คำว่า ตัตสปปิยสิกา จัดว่าเป็นกรรมที่สงฆ์พึงทำเพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เป็นบาป^{๑๖๗} หรือหมายถึงการลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดเมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีผิดจริงแม้จะไม่รับสารภาพก็ตามสงฆ์ก็สามารถลงนิคหกรรมข้อนี้ได้ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุของพระอุปา วาพะ^{๑๖๘} ที่ถูกซักถามอาบัติในท่ามกลางสงฆ์แล้วให้การกลับไปกลับมากลบเกลื่อนข้อมูลซึ่งสงฆ์ ต้องการ ซึ่งภิกษุเช่นนี้จัดได้ว่าเป็นบาปเพราะเป็นการพุดสับปรับกลับกลอก ในกรณีนี้พระพุทธ

^{๑๖๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๕๕.

^{๑๖๘} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๒๓๓-๒๔๑, ๒๓๘/๒๖๓-๒๖๕, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๓๒๐-๓๒๖, ๒๓๘/๓๖๒.

องค์ทรงอนุญาตให้ปรับโทษเพิ่ม หรือลงนิคหกรรมประเภทตัสสาปิยสิกการณแก่จำเลยโดยมีขั้นตอนในการลงที่สำคัญดังนี้

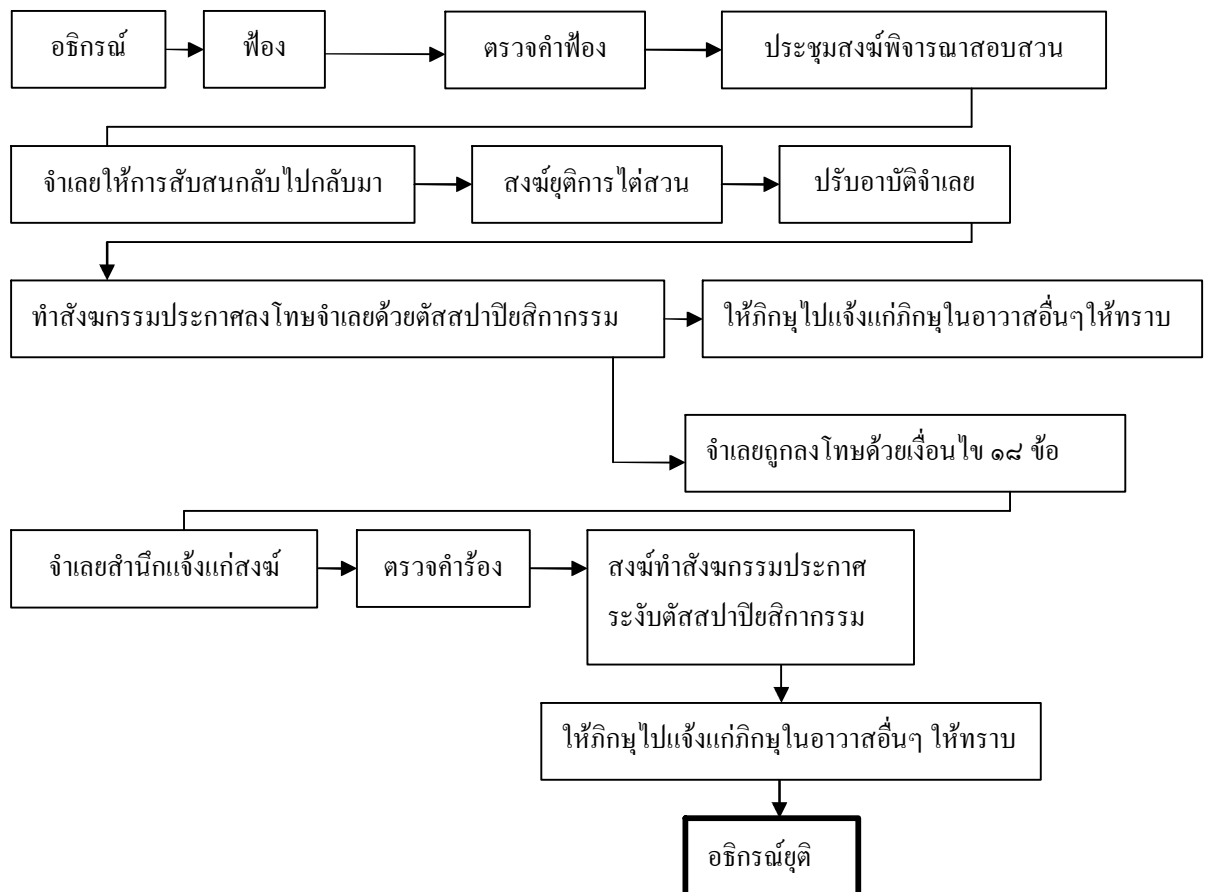
๑. สงฆ์เมื่อได้รับการฟ้องร้องเรื่องราวการกระทำผิดของจำเลยแล้วก็จะตั้งประชุมสงฆ์ พร้อมกับนิมนต์จำเลยเข้าร่วมการไต่สวนตามหลักสัมมาวินัยด้วย

๒. เมื่อองค์ประชุมพร้อมแล้วสงฆ์จะต้องแจ้งข้อหาให้จำเลยได้ทราบ จากนั้นสงฆ์เปิดโอกาสให้จำเลยให้การตามเป็นจริง ถ้าจำเลยให้การสับสนวุ่นและมีอาการไม่เคารพสงฆ์รับฟังปฏิเสธบ้าง สงฆ์พิจารณาเห็นว่าจำเลยมีมายาไม่เคารพสงฆ์จึงได้ปรับอาบัติแก่จำเลยและลงตัสสาปิยสิกการณแก่จำเลย

๓. สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดขอโอกาสสงฆ์ประกาศความผิดของจำเลย ๓ ครั้งด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาเพื่อเป็นการลงตัสสาปิยสิกการณ เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จก็เป็นอันว่าภิกษุจำเลยต้องถูกลงโทษด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ข้อ และให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติสงฆ์ไปประกาศให้สงฆ์ในอารามต่างๆ ได้ทราบเพื่อร่วมกันลงตัสสาปิยสิกการณแก่จำเลยโดยพร้อมเพรียงกัน

๔. เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จในช่วงที่จำเลยถูกลงโทษนี้จำเลยย่อมถูกลงโทษด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ประการ จนกว่าจะสำนึก เมื่อจำเลยสำนึกได้แล้วต้องแจ้งเหตุความเป็นผู้สำนึกแก่สงฆ์เพื่อให้สงฆ์พิจารณา ถ้าสงฆ์พิจารณาเห็นว่าจำเลยสำนึกได้จริงสงฆ์ต้องทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการระงับการลงตัสสาปิยสิกการณแก่จำเลย เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมเสร็จจำเลยก็จะพ้นโทษและจากนั้นสงฆ์ก็จะแต่งตั้งให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติดังกล่าวไปแจ้งให้แก่สงฆ์ในอารามต่างๆ ได้ทราบโดยทั่วกัน อธิกรณ์ก็เป็นอันยุติ

ซึ่งรูปแบบและกระบวนการในการลงตัสสาปิยสิกการณมีปรากฏในแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ ๑๕ แสดงรูปแบบและกระบวนการลงตัสสาปิยสิกการกรรม

จากแผนภาพเราจะพบว่ากระบวนการลงตัสสาปิยสิกการกรรมนี้คล้ายๆกับการลงตัสสาปิยสิกการกรรมในการแก้ไขปัญหาวาตตาริการณ์เพราะเป็นการลงโทษแบบมีเงื่อนไขเหมือนกันซึ่งการเลือกใช้การลงตัสสาปิยสิกการกรรมแบบนี้ต้องพิจารณาจากองค์ประกอบการกระทำเป็นสำคัญ

๑.๗) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวาตตาริการณ์ด้วยการลงปาสนียกรรม คำว่า ปาสนียกรรม หมายถึง การประกาศข้อเท็จจริงให้พุทธบริษัทได้ทราบโดยทั่วกัน กรณีที่มีผู้สร้างความแตกแยกขึ้นในสงฆ์ว่าการกระทำของจำเลยผู้กระทำผิดนั้นไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพราะจำเลยนั้นทำการกบฏหรือประกาศแยกตัวออกจากพระพุทธศาสนาเป็นการทำสังฆเภท เช่น กรณีของพระเทวทัตที่ขอปกครองสงฆ์แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตจึงได้หนีไปรวบรวมสมณะพรรคพวกเพื่อจัดตั้งองค์กรสงฆ์แข่งกับพระพุทธองค์และดำเนินการบริหารคณะด้วยตนเอง ซึ่งการกระทำของพระเทวทัตดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดผลเสียหายต่อคณะสงฆ์โดยรวม ดังนั้น พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้พระสารีบุตรไปทำปาสนียกรรมที่กรุงราชคฤห์ เพื่อเป็นการประกาศให้ชาวพุทธที่

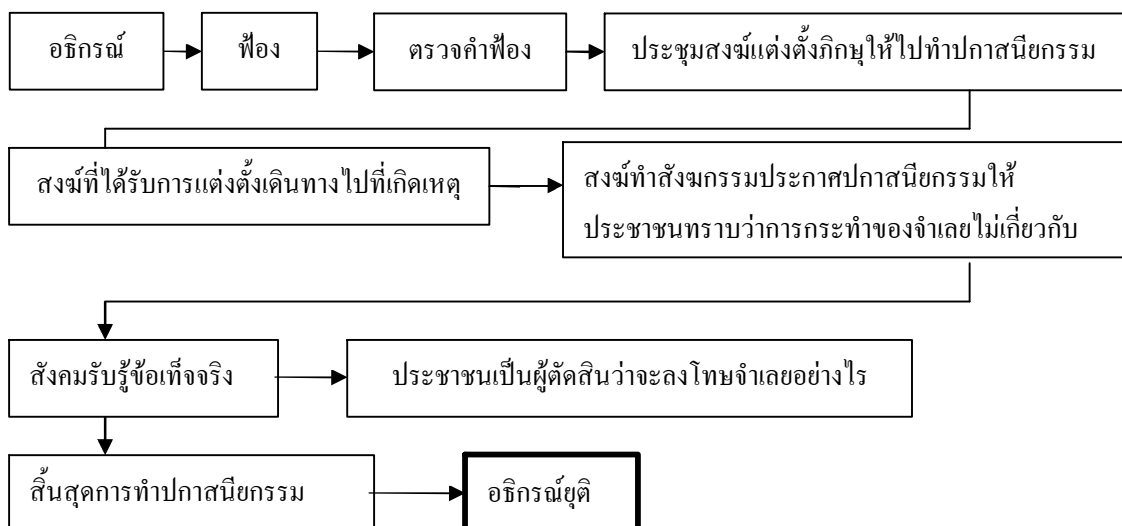
เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้เข้าใจในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น^{๑๖๕}ว่าไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งการทำปณณียกรรมต้องทำในท่ามกลางของพุทธบริษัทและทำโดยกลางแจ้งเป็นที่สาธารณะแก่คนโดยทั่วๆ ไปซึ่งมีกระบวนการดังนี้

๑. สงฆ์เมื่อได้รับการฟ้องร้องเรื่องราวการกระทำผิดของจำเลยแล้วก็จะตั้งประชุมสงฆ์พร้อมกับนิมนต์จำเลยหรือคณะของจำเลยเข้าร่วมการไต่สวนในท่ามกลางสงฆ์หรือเดินทางไปที่เกิดเหตุเพื่อประกอบสังฆกรรมระงับอธิกรณ์นั้น

๒. เมื่อองค์ประชุมพร้อมแล้วสงฆ์จะต้องแจ้งข้อหาให้จำเลยได้ทราบ จากนั้นสงฆ์เปิดโอกาสให้จำเลยให้การตามเป็นจริง หรืออาจจะไม่ให้การก็ตาม

๓. สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดขอโอกาสสงฆ์ประกาศความผิดของจำเลย ๓ ครั้งในท่ามกลางสงฆ์เป็นการทำสังฆกรรมเพื่อเป็นการลงโทษจำเลยและให้สังคมทั้งภุคฆ์และบรรพชิตได้รับรู้การลงโทษนั้นร่วมกัน เมื่อทำสังฆกรรมเสร็จสิ้นก็ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติสงฆ์ไปประกาศให้กับสงฆ์ในอารามต่างๆ ได้ทราบโดยทั่วกันและ

๔. เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จก็เป็นอันว่าการประกาศแยกตัวออกไปปกครองตนเองของภิกษุกลุ่มนั้นก็เป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับคณะสงฆ์เดิม โดยกระบวนการลงปณณียกรรมปรากฏในแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๑๖ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยการลงปณณียกรรม

^{๑๖๕} วิ.ญ. (บาลี) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕.

จากแผนภาพเราจะพบว่า การลงปกาสณียกรรมเป็นเพียงกระบวนการประกาศความชัดเจนของอิทธิฤทธิ์ระหว่างกลุ่มภิกษุผู้กระทำสังฆเภทกับภิกษุผู้เป็นปิกัดตะหรือผู้มีศีลโดยทั่วไปว่าการกระทำของกลุ่มจำเลยไม่เกี่ยวกับกลุ่มแนวคิดดั้งเดิม ส่วนการลงโทษให้สังคมเป็นผู้พิจารณาเองว่าจำเลยมีความผิดหรือไม่ หากพิจารณาในกรอบแนวคิดปัจจุบัน การลงนิคหกรรมประเภทนี้ก็คือการแสดงเจตจำนงผ่านทางสื่อมวลชนนั่นเองเป็นการให้ข้อเท็จจริงกับสังคมเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่าตอนนี้เป็นอย่างไบบ้าง สังคมจะคิดอย่างไรกับเหตุการณ์นั้น เป็นต้น

๑.๘) กระบวนการแก้ปัญหาด้วยการลงปัตตนิคฺขชนกรรม คำว่า ปัตตนิคฺขชนกรรม หมายถึง การลงโทษโดยการคว่ำบาตร คือการที่สงฆ์ลงโทษอุบาสกที่ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย^{๑๑๐} ด้วยการประณามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายคบด้วย คือไม่รับบิณฑบาตไม่รับนิมนต์ไม่รับไทยธรรม^{๑๑๑} จนกว่าอุบาสกคนนั้นจะสำนึกได้กลับมาเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์พระสงฆ์ไม่ว่าร้ายกล่าวติเตียนพระรัตนตรัยอีก สงฆ์จึงจะทำการ “หยายบาตร” คือการรับนิมนต์ และรับบิณฑบาตอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการคว่ำบาตรนี้พระพุทธร่องค์ทรงปรารภเหตุของพระเจ้าลิขณวิเคว้นวัชชีที่ถูกพระเมตติยะและพระกุมมชกะยุยงให้ ไปกล่าวหาพระทัฬหฬบุตรว่ามีเพศสัมพันธ์กับภรรยาของตน แต่เมื่อพระพุทธร่องค์ทรงไต่สวนแล้วก็ปรากฏว่าพระทัฬหฬบุตรไม่มีความผิด จึงได้รับสั่งให้พระสงฆ์ลงโทษโดยไม่รับบาตรและกิจนิมนต์ของพระเจ้าลิขณวิเคว้นวัชชีโดยให้พระอานนท์เป็นผู้ไปแจ้งความผิดนั้นให้ทราบ^{๑๑๒}

อนึ่ง ในกรณีอื่นๆ หากพบว่าอุบาสกผู้ประกอบด้วยโทษ ๘ ประการ คือ(๑) ขวนขวายเพื่อมิใช่ลาภ (๒) ขวนขวายเพื่อมิใช่ประโยชน์ (๓) ขวนขวายเพื่อการอยู่ไม่ได้แห่งสงฆ์ (๔) คำว่าเปรียบเปรยภิกษุทั้งหลาย (๕) ยุยง ภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน (๖) กล่าวติเตียนพระพุทธร (๗) กล่าวติเตียนพระธรรม (๘) กล่าวติเตียนพระสงฆ์^{๑๑๓} ข้อใดข้อหนึ่งสงฆ์ก็สามารถลงนิคหกรรมแก่อุบาสกนั้นได้ และเมื่อเขากลับตัวได้ก็ทำการระงับนิคหกรรม ซึ่งมีกระบวนการในการลงปัตตนิคฺขชนกรรมดังนี้

^{๑๑๐} นับเป็นมาตรการแรกที่ใช้สำหรับการดำเนินการทางวินัยแก่ภุหุสัถ์ที่กล่าวล่วงเกินกรรมหรือเข้ามาจากจ้วงงอกรพระพุทธรศาสนา การคว่ำบาตรจัดเป็นมาตรการเชิงให้สติหรือให้คอกาสกหุสัถ์ในการทบทวนการกระทำของตนต่อพระพุทธรศาสนา- ผู้วิจัย

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖.

^{๑๑๒} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๒๖๕-๒๖๘/๒๗-๓๓, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๘/๔๔-๔๕.

^{๑๑๓} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๒๖๕/๔๗, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๒๖๕/๑๖๔-๑๖๕.

ก. การคว่ำบาตร

๑. เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นและมีผู้มาฟ้องต่อสงฆ์เพื่อให้สงฆ์ทราบในกรณีที่มี
คฤหัสถ์บางคนบางกลุ่มทำการขัดขวางการปฏิบัติธรรมหรือติเตียนคำสอนพระพุทธศาสนาจน
อาจจะนำมาซึ่งความเสียหายต่อพระพุทธศาสนา เมื่อสงฆ์ตรวจคำฟ้องและเห็นว่าเหตุดังกล่าวเป็น
เรื่องจริงก็ให้เรียกประชุมสงฆ์เพื่อลงมติลงโทษกรรมแก่คฤหัสถ์คนนั้น

๒. เมื่อสงฆ์ประชุมกันแล้วสงฆ์จะทำการแต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดรูปหนึ่งให้เป็นผู้
ฟ้องต่อสงฆ์และสวดประกาศความผิดของคฤหัสถ์ต่อสงฆ์ จากนั้นสงฆ์ก็จะแต่งตั้งภิกษุอีกรูปหนึ่ง
เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ประกาศความผิดของคฤหัสถ์พร้อมทั้งขอมติรับรองจากสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถ
กรรมวาจา

๓. เมื่อสงฆ์ประกาศทำสังฆกรรมเสร็จก็จะให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติดังกล่าวไปประกาศให้แก่ภิกษุในอาวาสอื่นได้รับทราบเพื่อร่วมกันลงโทษคฤหัสถ์คนนั้น/กลุ่มนั้น
ด้วยการไม่รับกิจนิมนต์หรือรับบาตรรวมถึงไม่ไปสมทบช่วยเหลือจนกว่าคฤหัสถ์จะสำนึกและมา
ขอโทษสงฆ์ และสงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดอีกรูปหนึ่งให้เดินทางไปที่บ้านของคฤหัสถ์ผู้นั้นเพื่อนำ
มติสงฆ์ไปแจ้งให้ทราบ

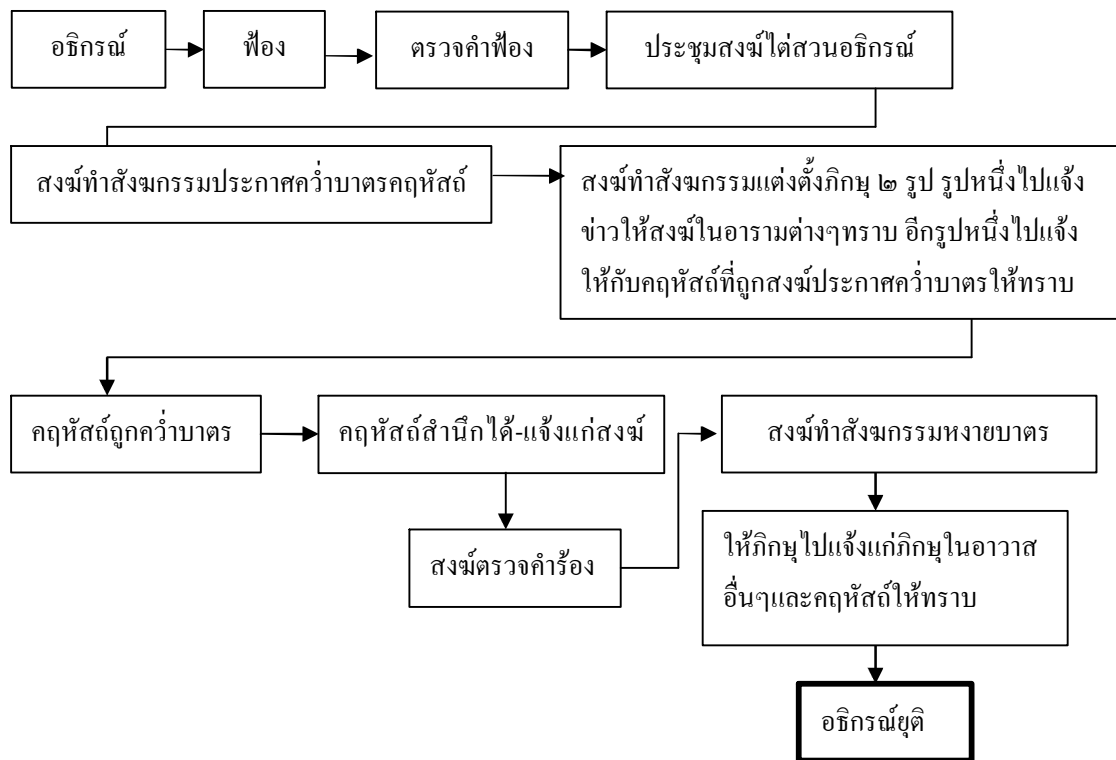
ข. กรณีหยายบาตร

๑. เมื่อคฤหัสถ์คนนั้นรับทราบมติสงฆ์และมีความสำนึกผิด^{๑๑๔}ก็ให้มาแจ้งแก่
สงฆ์เพื่อขอให้ระงับการลงปัตตนิคุชกรรมแก่ตน

๒. สงฆ์พิจารณาคำร้องเมื่อเห็นว่าจำเลย (คฤหัสถ์) สำนึกได้แล้วจึงทำสังฆ
กรรมเพื่อระงับอธิกรณ์

๓. จากนั้นให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติดังกล่าวไปประกาศให้แก่ภิกษุใน
อาวาสอื่นได้รับทราบและร่วมกันระงับการลงปัตตนิคุชกรรมโดยพร้อมเพรียงกัน ซึ่งรูปแบบการ
ลงปัตตนิคุชกรรมมีขั้นตอนการดำเนินการดังปรากฏในแผนภาพนี้

^{๑๑๔} การสำนึกผิดนั้นมี ๒ ลักษณะคือ (๑) หายเขื่อหึง ประพาศขอโทษ กลับตัวได้ (๒) ปรับปรุง
อุปนิสัยมีความอ่อนน้อมไม่แข็งกระด้าง ใน วิ.ญ. (บาลี) ๗/๔๐๑/๒๗๗, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๔๐๑/๓๐๗.

แผนภาพที่ ๑๑ แสดงรูปแบบและกระบวนการลงปิตตนิคฺชชกรรม (การคว่ำ-หาขบถ)

จากแผนภาพเราจะพบว่า การคว่ำบาตรต่อคดีผู้กระทำความผิดต่อพระพุทธศาสนานี้ถือว่าเป็นเรื่องที่น่าศึกษา เพราะการจะลงนิคฺคกรรมข้อนี้ได้นั้นไม่่ง่ายหากว่าสงฆ์ไม่มีความสามัคคี เพราะถ้าสงฆ์มีความแตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การลงนิคฺคกรรมข้อนี้ก็จะสำเร็จไม่ได้ แต่เหตุที่นิคฺคกรรมข้อนี้จะสำเร็จได้เพราะ (๑) สงฆ์มีความสามัคคี (๒) คดีข้อเท็จจริงมีสัมมตญาณคือ ทำผิดเพราะไม่รู้และเขามีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่ไม่คลอนแคลน (๓) การลงนิคฺคกรรมด้วยเหตุที่สมควรแก่ความผิดของคดีข้อเท็จจริงได้รอบพระธรรมวินัย หากสงฆ์ (๑) แตกแยกไม่สามัคคีก็ไม่สามารถที่จะลงนิคฺคกรรมข้อนี้ได้ เพราะเมื่อสงฆ์ลงนิคฺคกรรมแก่คนกลุ่มนี้แต่สงฆ์อีกอารามหนึ่งกลับให้ท้ายสนับสนุนก็เปล่าประโยชน์ที่จะลงนิคฺคกรรมดังกล่าว หรือ (๒) กรณีคดีข้อเท็จจริงเป็นมิจจาทิฎฐิไม่ว่าสงฆ์จะลงนิคฺคกรรมอย่างไรเขาก็ไม่สนใจไปนับถือศาสนาอื่นก็ไม่มีปัญหา (๓) หากสงฆ์เกิดมีอคติลงโทษไม่สมควรด้วยเหตุก็จะเป็นเหตุให้มีผู้ทักท้วงได้ การลงนิคฺคกรรมก็ไม่มีผลแต่อย่างใด

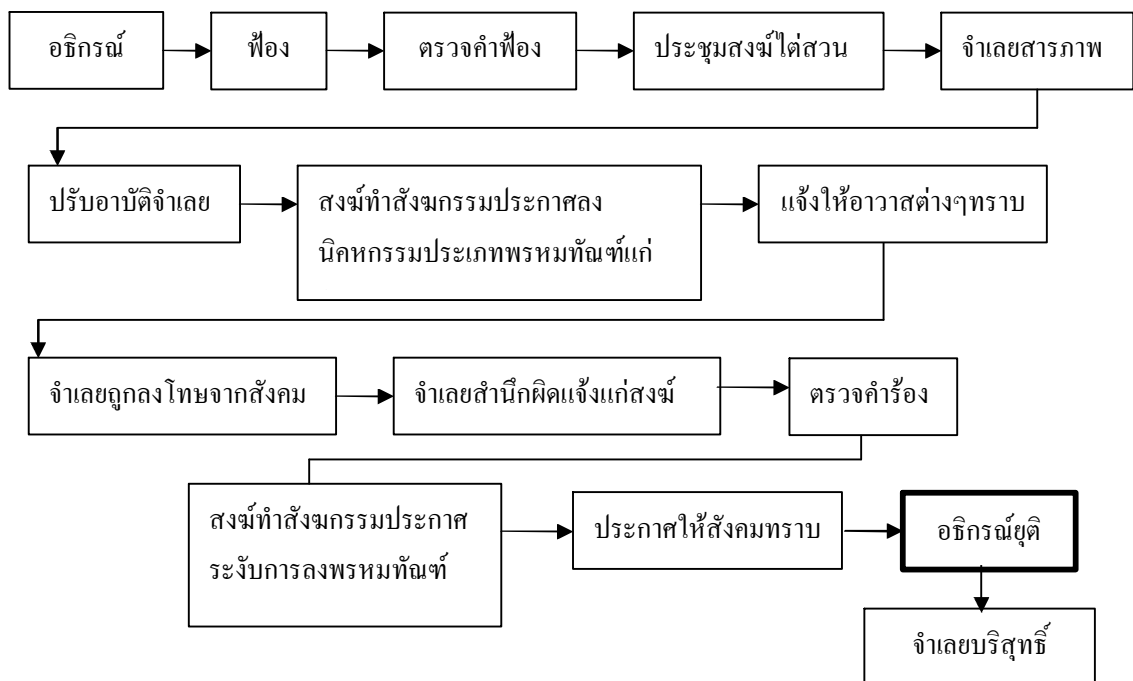
๑.๕) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยพรหมทัตตกรรม คำว่า พรหมทัตต หมายถึง การลงโทษภิกษุผู้ว่ายาสอนยากด้วยไม่พูดคุยนอกลูกศิษย์นิทสนม ไม่ว่ากล่าวติเตียนจะทำอะไรก็ปล่อยให้ทำไปเอง ซึ่งพระคัมภีร์ถือว่าเป็นต้นเหตุของนิคฺคกรรมข้อนี้ เพราะท่านถือตัวว่าเป็นคนสนิทของพระพุทธองค์มากจึงมีทิฎฐิไครว่ากล่าวตักเตือนไม่ได้ พระพุทธองค์จึง

ทรงรับสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์^{๑๑๕} จนเมื่อพระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้วสงฆ์จึงได้ระงับนิคหกรรมข้อนี้แก่ท่านซึ่งการลงพรหมทัณฑ์นั้นมีขั้นตอนดังนี้

๑. สงฆ์เมื่อได้รับการฟ้องร้องเรื่องการกระทำผิดของจำเลยแล้วก็จะตั้งประชุมสงฆ์ พร้อมกับนิมนต์โจทก์จำเลยเข้าร่วมการไต่สวนด้วย เมื่อองค์ประชุมพร้อมแล้วสงฆ์จะต้องแจ้งข้อหาให้จำเลยได้ทราบ จากนั้นสงฆ์เปิดโอกาสให้จำเลยให้การตามเป็นจริง จากนั้นก็ปรับอาบัติจำเลยตามคำสารภาพ

๒. สงฆ์ทำสังฆกรรมเพื่อลงพรหมทัณฑ์แก่จำเลยพร้อมกับประกาศให้สงฆ์ทั่วไปรับทราบและร่วมลงโทษจำเลย เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จในช่วงที่จำเลยถูกลงโทษนี้จำเลยย่อมถูกสงฆ์ลงโทษด้วยการไม่สนใจในการกระทำของจำเลยในทุกกรณีจนกว่าจำเลยจะสำนึกผิด

๓. เมื่อจำเลยสำนึกผิดแล้วมาแจ้งแก่สงฆ์เพื่อขอให้ระงับโทษดังกล่าวแล้ว สงฆ์พิจารณาคำร้องนั้นแล้วเห็นว่าจำเลยสำนึกผิดจริงก็จะระงับโทษให้จำเลย ซึ่งกระบวนการลงพรหมทัณฑ์กรรมนั้นมีขั้นตอนการดำเนินการดังปรากฏในแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๑๘ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาดูด้วยการลงพรหมทัณฑ์กรรม

^{๑๑๕} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๔๔๕/๓๘๖-๓๙๐, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๖๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕, วิ.อ. (บาลี) ๓/๔๕๕-๔๖๖/๕๕๗, พุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/-/๖-๗

๒.๑.๔.๔.๒ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานิกกรรมแบบพิเศษ
สำหรับนิกกรรมประเภทนี้เป็นนิกกรรมที่ไม่มีการทำสังฆกรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็น
นิกกรรมที่เป็นการดำเนินการภายใน เช่น การนาสนาคือการสึกพระ การประณาม การลงทัณฑ
กรรม เป็นต้น ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านนาสนากรรม สำหรับคำว่า นาสนา
กรรม หมายถึง การให้พ้นจากเพศบรรพชิต^{๑๖๖} เป็นการบังคับให้สละสมณเพศในกรณีที่สงฆ์
พิจารณาเห็นว่าผู้นั้นหมดภาวะความเป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี ซึ่งกรณีที่สงฆ์จะลงนาสนา
กรรมก็คือ

๑. กรณีภิกษุต้องอาบัติปาราชิกต้องนาสนาคือการให้สึก ถ้าไม่ยอมสึกก็ต้อง
บังคับให้สึก ซึ่งการลงนาสนากรรมตามนัยนี้มีลักษณะทั้งให้สึกและบังคับให้สึก

๒. กรณีภิกษุณีใส่ร้ายพระอรหันต์ด้วยเรื่องอื่นไม่มีมูล^{๑๖๗}

๓. กรณีที่เป็นบัณฑิตเขากลับมาบวชโดยที่สงฆ์ไม่ทราบสงฆ์จำต้องบังคับให้สึก^{๑๖๘}

๔. กรณีสามเณรประพฤดิเสียหยา ๑๐ ประการ^{๑๖๙}

๕. กรณีอื่นๆ เช่น ภิกษุหัวคือละเมิดอาบัติเป็นอาจินจนสงฆ์ไม่อาจแก้ไขให้
เป็นคนดีได้ เป็นต้น ซึ่งในการลงนาสนากรรมนั้นมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ ๑) มีอธิกรณ์คือ เหตุทั้ง
๕ ประการข้างต้นเมื่อสงฆ์สอบสวนแล้วเห็นว่าจำเลยมีความผิดจริงและสงฆ์เห็นควรว่าต้องมีการ
ลงนาสนาจากนั้นสงฆ์จะนิมนต์ภิกษุหรือภิกษุณี สามเณร สามเณรีผู้กระทำความผิดหรือมีคุณสมบัติ
บกพร่องมาประชุมพร้อมหน้าสงฆ์และประกาศให้จำเลยทราบต่อหน้าสงฆ์ถึงความผิดที่ได้รับ
๒) สงฆ์ลงนาสนาจำเลยโดย (๑) ให้สึกโดยสมัครใจ (๒) บังคับให้สึกโดยอำนาจสงฆ์ (๓) ภิกษุนั้น

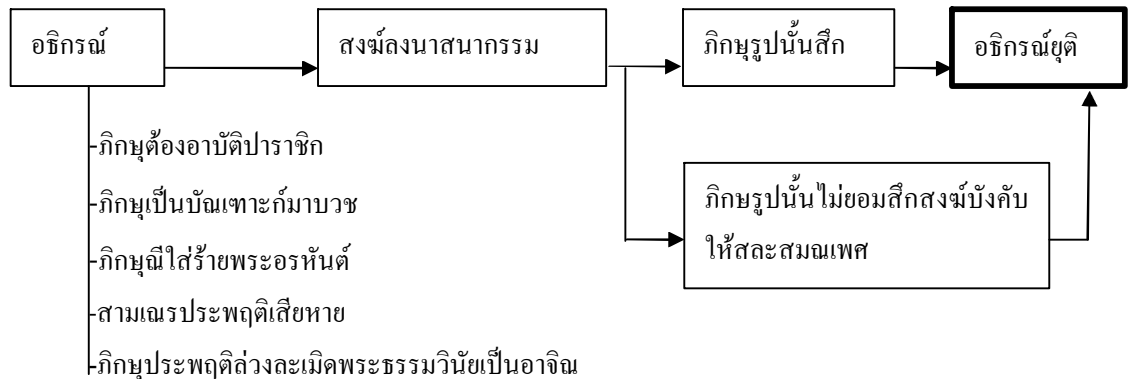
^{๑๖๖} คำว่านาสนานั้นแปลได้ ๓-๔ นัย คือ (๑) ลิงคนาสนา คือ ฉิบหายจากเพศ คือภิกษุต้องอาบัติ
ปาราชิก ภิกษุบัณฑิตเขากลับมาบวช (๒) อาวาสนาสนา คือ การขับให้พ้นอาวาส (๓) สมโภค
นาสนา คือ การไม่คบด้วยหรือไม่เกี่ยวข้องด้วย (๔) นาสนาที่เกี่ยวข้องกับอาบัติที่เป็นกรณีกถาผู้พระอรหันต์
(กรณีภิกษุณีเมตติยา) แต่ในกรณีอุกเขปนัยกรรมในที่นี้มุ่งถึงการพ้นจากสมณเพศเท่านั้น สมเด็จพระพุทธาจารย์
(ฟื้น ชุตินฺธโร ป.ธ.๘), **อุปกรณวินัยมุข เล่ม ๓**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓), หน้า ๗๕.

^{๑๖๗} วิ.จู. (บาลี) ๖/๑๕๓/๒๒๓-๒๒๔, วิ.จู. (ไทย) ๖/๑๕๓/๓๐๗.

^{๑๖๘} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๐๘-๑๐๘/๑๒๓-๑๒๔, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๐๘-๑๐๘/๑๗๒.

^{๑๖๙} อ้างตามมติของพระอรชรถกเถาจารย์ที่ให้มิดว่า นาสนากรรมที่ภิกษุพึงลงนั้นมี ๓ ประเภทคือ
(๑) สังวาสนาสนา การไล่ออกจากอาวาส (๒) ลิงคนาสนา การบังคับสึก (๓) ทัณฑกรรมนาสนา การไล่พ้นจากวัด
วิ.มหา.อ. (บาลี) ๒/๔๒๘/๔๒๐, วิ.ภิกษุณี.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๗๕.

ลึกซึ้งว่า อธิกรณยุค โดยรูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาโดยนาสนากรรมนั้น เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๑๕ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาประเภทนาสนากรรม

จากแผนภาพเราจะพบว่า การลงนาสนากรรมนั้นสงฆ์จะนำมาใช้ทั้งในกรณีที่เป็นการล่วงละเมิดอาบัติสูงสุดและกรณีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตเจ้ากรรมที่ต้องให้สึกเพราะขาดคุณสมบัติหรือที่สงฆ์อาจนำมาใช้ในกรณีอื่นๆ ก็ได้หากมีความจำเป็นเพราะถือว่าเป็นมาตรการขั้นเด็ดขาดที่สงฆ์จะนำมาใช้แก้ไขปัญหาต่างๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นและลุกลามจนถึงที่สุด

๒) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาประเภททัณฑกรรม การลงทัณฑกรรม คือการห้าม เช่น ห้ามรับภิกษุเป็นต้น เป็นนิคหกรรมที่ภิกษุผู้เป็นอาจารย์พึงลงแก่ศิษย์ ดังนั้น นิคหกรรมนี้จึงจัดเป็นประเภทพิเศษ ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงทัณฑกรรมว่าจะต้องลงแก่สามเณรกรณีสามเณรไม่เคารพต่อครูอาจารย์แต่ในอรรถกถาได้ระบุว่าทัณฑกรรมนั้นสงฆ์จะลงแก่ภิกษุก็ได้โดยการให้ภิกษุทำงานรับใช้ เช่น ตักน้ำ ขนฟืนเป็นต้น^{๔๐} แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า การลงนิคหกรรมนั้นมีขั้นตอนดังนี้

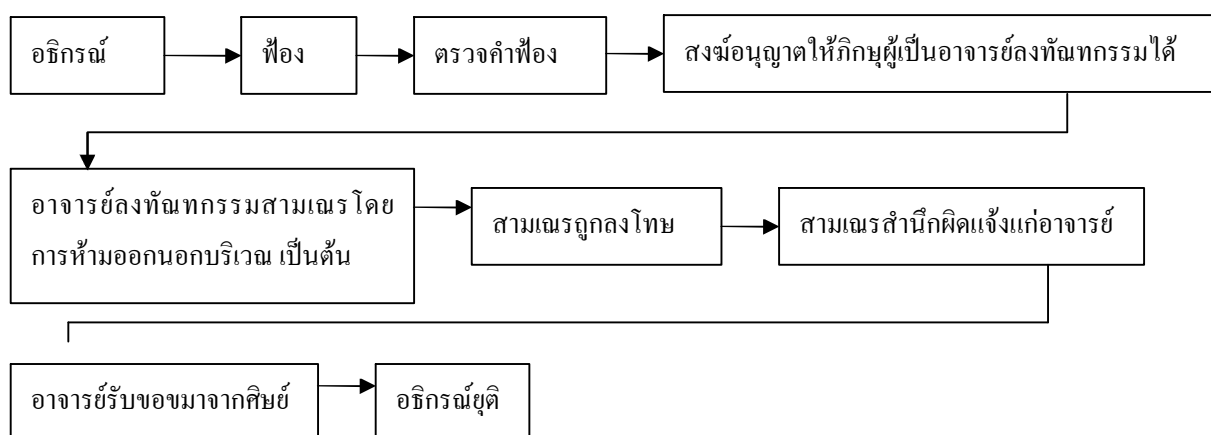
๑. อธิกรณคือ สามเณรไม่เคารพต่อครู อาจารย์

๒. มีผู้ฟ้องร้องต่อสงฆ์ สงฆ์อนุญาตให้ครูอาจารย์ลงนิคหกรรมประเภททัณฑกรรมแก่สามเณรได้ โดยการห้ามไม่ให้สามเณรทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ห้ามไม่ให้เข้ากุฏิ ห้ามไม่ให้มาในบริเวณที่กำหนดหรือห้าม ห้ามมิให้ออกนอกอาราม เป็นต้น

๓. เมื่อสามเณรที่ถูกลงโทษสำนึกได้และมาขอขมาอาจารย์

^{๔๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๒.

๔. ศึกษาคูเป็นอาจารย์ก็ต้องยกโทษให้และทำอปโลชนกรรมเรียกสามเณรเข้ามาช่วยเลิกการลงทัณฑ์กรรมเมื่ออาจารย์ยกโทษรับขอขมา ก็ถือว่าอภินิหารนั้นยุติ แต่ถ้าอาจารย์ไม่ยกโทษให้ลูกศิษย์ก็จะถูกปรับอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ไม่เชื่อฟังมติสงฆ์ โดยกระบวนการทั้งหมดนี้เราสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๒๐ แสดงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคติกรรม

๓) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคติกรรมประเภทการประณาม

คำว่า ประณาม หมายถึง การขับไล่หรือการไล่ออกจากสำนัก ซึ่งจะใช้ในกรณีของอาจารย์ที่จะพึงประณามลูกศิษย์ที่ไม่เอาธุระในการอุปถัมภ์บำรุงอาจารย์ หรือทำตัวเสียหาย อาจารย์สามารถที่จะประณามลูกศิษย์ด้วยการไล่ออกจากกุฏิหรืออาวาสไม่ให้มาอุปฐากดูแลอีกต่อไปโดยการประณามมักจะใช้คำว่า “เราขอไล่...เจ้าจงเอาบาตรและจีวรออกไปซะ”^{๘๘} ซึ่งการประณามหรือการขับไล่นั้น ก็จะทำให้รู้โดยกายกับวาจา เมื่อลูกศิษย์ถูกไล่ออกจากกุฏิแล้วก็ถือว่าเป็นการลงโทษโดยศิษย์ที่ถูกอาจารย์ไล่ออกจากกุฏินี้จะถูกลงโทษทางสังคมด้วยคือไม่มีผู้คบด้วย ทำให้ได้รับความยากลำบากในการดำรงชีพ เมื่อเป็นเช่นนี้ ลูกศิษย์ก็จะสำนึกถ้าสำนึกได้แล้วกลับมาขอขมาอาจารย์ ถ้าอาจารย์ไม่ยอมรับการขอขมา ปรับอาบัติทุกกฎอาจารย์ แต่ถ้าลูกศิษย์ไม่ยอมกลับมาขอขมาก็ให้ปรับอาบัติทุกกฎลูกศิษย์ทุกกรณี

^{๘๘} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๘๐/๘๘-๙๐, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๘๐/๑๑๗-๑๒๐.

๒.๑.๕ สรุปขั้นตอนและกระบวนการแก้ไขปัญหาดุริยธรรมสมถวิธิ

ในกระบวนการแก้ไขปัญหาดุริยธรรมสมถวิตินั้นเราจะพบว่ามัลักษณะหลายประการที่มีการจัดวางระบบไว้เป็นอย่างดีแต่เนื่องจากการรวบรวมพระไตรปิฎกในยุคแรกไม่ได้มีการวางระบบเหล่านี้ไว้อย่างเบ็ดเสร็จจึงทำให้มีความสับสนและไม่ค่อยมีผู้นำมาศึกษามากนักอย่างไรก็ตามจากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่าพระพุทธรูปได้ทรงจัดระบบวิธีปฏิบัติดังกล่าวไว้ดังนี้

๒.๑.๕.๑ ขั้นตอนที่ ๑ ขั้นตอนการกำหนดเหตุหรืออริกณ์ นับเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องพิจารณาประเด็นเรื่องอริกณ์เนื่องจากหากไม่มีอริกณ์แล้วก็ไม่สามารถที่จะมีการพิจารณาแก้ไขปัญหาดุริยธรรมได้ ดังนั้น ในการเริ่มต้นกระบวนการแก้ไขปัญหาก็ต้องเริ่มที่การพิจารณาให้เห็นเหตุหรืออริกณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญ สำหรับปัญหาดุริยธรรมที่เกิดขึ้นและจำเป็นที่จะต้องมีการแก้ไขนั้น ในทรรสนะของพระพุทธศาสนาได้แบ่งหมวดของปัญหาไว้เป็น ๔ หมวดดังนี้ (๑) วิวาทิกรณ (๒) อนุวาทิกรณ (๓) อาปิตตติกรณ (๔) กิจจาทิกรณซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ๑. ประเภทพิธีกรรมที่สงฆ์จะพึงดำเนินการให้ถูกต้องตามพระวินัย ๒. กิจประเภทการลงโทษผู้ที่กระทำความผิดวินัยเรียกว่านิกกรรมมีอยู่ ๒ ชนิด คือ ๒.๑ นิกกรรมประเภทมีเงื่อนไขซึ่งมีอยู่ ๕ ประเภท^{๘๒} ๒.๒ นิกกรรมประเภทพิเศษเรียกว่านสนา^{๘๓}

๒.๑.๕.๒ ขั้นตอนที่ ๒ การฟ้อง (โจทก์) เมื่อทราบว่ามีปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วขั้นตอนต่อไปที่จะต้องดำเนินการก็คือการฟ้องซึ่งในสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปได้ทรงวางรูปแบบของการดำเนินการฟ้องร้องไว้อย่างเป็นระบบ โดยให้พระภิกษุทุกรูปในสังฆมณฑลเข้าใจไว้ก่อนว่าการฟ้องถือเป็นหน้าที่ทั้งนี้เพราะเป็นการตรวจสอบ ฐิมูลพฤติกรรมของเพื่อนพรหมจารีให้สำนึกได้ว่าเป็นการละเมิดพระธรรมวินัยหรือไม่^{๘๔} ถ้าหากว่า ภิกษุพบการละเมิดพระธรรมวินัยแล้วไม่ฟ้องร้องการกระทำของผู้กระผิดจะต้องได้รับโทษทางวินัยก็ตนเองก็ต้องอาบัติด้วย^{๘๕} โดยพระพุทธรูปได้ทรงวางระเบียบวิธีปฏิบัติไว้ ดังต่อไปนี้

^{๘๒} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑-๓๔/๑-๕๔, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑-๓๔/๑-๕๔, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๒๓๗-๒๔๑/, ๒๓๘/๒๖๗-๒๖๘, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๓๒๐-๓๒๖, ๒๓๘/๓๖๑-๓๖๒, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๕๐-๑๕๕, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๕-๔๘, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๘/๒๓-๒๘, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๔๔๕/๓๘๖-๓๙๐, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๕๓/๒๒๗-๒๒๘, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๕๓/๓๐๗, วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๐๗/๑๒๑-๑๒๒, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๐๗/๑๕๖-๑๕๗.

^{๘๓} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๕๓/๒๒๗-๒๒๘, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๕๓/๓๐๗.

^{๘๔} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๕/๓๒๒, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๕/๕๓๕.

^{๘๕} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๘๔/๒๑๕-๒๒๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๔/๓๘๔.

๑. วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการฟ้อง เมื่อมีอธิกรณ์หรือความประทุษร้ายเกิดขึ้น^{๘๖} แล้วก็มีคำถามว่าแล้วใครจะฟ้องหรือจะฟ้องกับใครและบุคคลเหล่านี้จะถือว่ามิสิทธิ์ที่จะฟ้องได้ตามพระธรรมวินัยหรือไม่และผู้ที่จะฟ้องควรจะปฏิบัติอย่างไร หรือฝ่ายผู้รับฟ้องจะต้องทำอย่างไรหรือหลักเกณฑ์ในการจะฟ้องนั้นมีอย่างไรเป็นต้น โดยรายละเอียดคนนั้นมีดังต่อไปนี้

ก. วิธีปฏิบัติสำหรับผู้ฟ้อง การฟ้องความผิดหรือพฤติกรรมอันไม่ถูกต้องของภิกษุผู้กระทำความผิดพระธรรมวินัยถือว่าเป็น “หน้าที่” เพราะถ้าหากพบเห็น ได้ยิน ได้สงสัยในพฤติกรรมเสียหายของภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้วไม่ฟ้องต่อสงฆ์ถือว่า มีความผิด และต้องได้รับโทษตามความผิดที่มีระบุไว้ในพระธรรมวินัย^{๘๗} ซึ่งความผิดดังกล่าวก็มีโทษ ๑ ใน ๓ ของโทษผู้กระทำความผิด ดังนั้น ภิกษุในพระพุทธศาสนาจะต้องปฏิบัติตามกรอบแนวคิดดังกล่าวคือเมื่อพบเห็น ได้ยิน ได้สงสัย ในพฤติกรรมของภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้วต้องฟ้องโดยถือว่าการฟ้องมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัย และเพื่อรักษาเกียรติคุณคนดีและกำจัดคนชั่วตามหลักการของพระวินัยทั้ง ๑๐ ข้อ โดยผู้ฟ้อง (โจทก์) จะต้องปฏิบัติดังนี้

๑) จะต้องสำรวจตนเองว่ามีคุณสมบัติของการเป็นโจทก์หรือไม่โดยที่พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดคุณสมบัติของผู้จะโจทก์คนอื่นไว้ ๕ ประการคือ^{๘๘} และจะต้องตั้งอยู่ในคุณธรรมที่พึงประสงค์ เพื่อพิจารณาตนเองก่อนการนำเรื่องดังกล่าวไปฟ้องแก่สงฆ์^{๘๙}

๒) จะต้องนำเรื่องดังกล่าวไปฟ้องกับสงฆ์ด้วยอาการ ๒ คือ ด้วยกายคือการเข้าไปหาสงฆ์ด้วยวาจาคือการเข้าไปพูดกล่าวบอกให้กับสงฆ์ได้ทราบด้วยถ้อยคำอันเป็นจริงประกอบด้วยประโยชน์และไม่มุ่งร้าย^{๙๐}

^{๘๖} ขอนี้ยกเว้นกิจจาริกรณ์ ประเภทพิธีกรรม เพราะไม่เป็นส่วนของความเสียหาย แต่อธิกรณ์ในกิจจาริกรณ์ประเภท นี้หมายถึง เมื่อมีเหตุเกิดคือมีผู้ประสงฆ์ในการจะทำการานกฐิน กรณีเช่นนี้ก็เรียกอธิกรณ์เช่นกัน ในอธิกรณ์ประเภทพิธีกรรมนี้ต้องทำความเข้าใจว่า เป็นเรื่องที่สงฆ์จะพึงจัดทำให้เสร็จและถูกต้องตามพระธรรมวินัย ดังนั้นถ้ามีอธิกรณ์แบบนี้ต้องกล่าวว่า “เมื่อมีอธิกรณ์คือมีผู้ประสงฆ์จะบวช” สงฆ์ก็ต้องทำการพิจารณาเหตุเห็นว่าผู้ประสงฆ์จะบวช มีคุณสมบัติหรือไม่ เป็นคนอย่างไรมีอยู่ครบหรือไม่ เป็นต้นซึ่งกรณีเช่นนี้ก็เป็นการปฏิบัติเบื้องต้น เช่นกัน หรืออีกนัยหนึ่งการปฏิบัติเบื้องต้นก็คือพิจารณาจากผู้บวชว่ามีเหตุอย่างไรจะต้องทำอย่างไร ถึงจะได้บวชอย่างนี้เป็นต้น ซึ่งก็จัดเป็นวิธีปฏิบัติเบื้องต้นฝ่ายอธิกรณ์ประเภทพิธีกรรม ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงอธิกรณ์โดยภาพรวมจึงต้องทำความเข้าใจในประเด็นนี้ด้วยจะได้ไม่สับสน - ผู้วิจัย

^{๘๗} วิ.มหา. (บาลี) ๒/๓๕๓/๒๕๖-๒๕๗, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๓/๕๑๐..

^{๘๘} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๓๖/๓๘๘-๓๘๙, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๖/๖๑๖-๖๑๗.

^{๘๙} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๓๖/๓๘๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๖/๖๑๖.

^{๙๐} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๓๖/๓๘๙, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๖/๖๑๗.

๓) การฟ้องนอกจากจะไปฟ้องด้วยตนเองแล้วในบางครั้งผู้ฟ้องก็อาจจะใช้วิธีการสร้างกระแสคือ การโฆษณากล่าวถึงความผิดของผู้กระทำผิดในท่ามกลางสังคมหรือในที่ประชุมของสังคมจนเป็นเหตุให้พระเถระผู้ทรงวินัยรับรู้แล้วจะได้นำไปฟ้องซึ่งการฟ้องแบบนี้เป็นการป้องกันอันตรายให้กับผู้ฟ้องที่อาจจะถูกทำร้ายได้ ดังนั้น การใช้วิธีการสร้างกระแสให้ภิกษุจำนวนหลาย ๆ รูปร่วมกันจุดกระแสฟ้องโดยการโฆษณา ก็จะทำให้สังคมได้รับเรื่องดังกล่าวไปชำระได้ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีการปฏิบัติในสมัยพุทธกาล^{๑๕๑} ดังนั้น การฟ้องร้องจึงมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ๑.) การฟ้องโดยบุคคลเพียงคนเดียว ๒.) การฟ้องโดยกลุ่มบุคคล

๔) อาการที่ฟ้องผู้ฟ้องจะต้องฟ้องด้วยวิธีมุขปาฐะคือฟ้องด้วยวาจาหรือใช้ภาษากายเท่านั้น^{๑๕๒}

๕) ส่วนประเภทผู้ฟ้อง แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) บรรพชิต ได้แก่ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี (๒) คฤหัสถ์ ได้แก่ อุบาสกอุบาสิกา โดยบุคคลผู้ฟ้องทั้ง ๒ ประเภทนี้ ประเภทแรกมีสิทธิฟ้องเอง ส่วนประเภทที่ ๒ ต้องฟ้องต่อภิกษุแล้วให้ภิกษุฟ้องต่อสงฆ์อีกทอดหนึ่ง^{๑๕๓}

๖) การฟ้องมิได้จำเป็นต้องฟ้องในอารามที่เกิดอธิกรณ์ก็ได้เพราะปรากฏว่าภิกษุได้พบเห็นพฤติกรรมเสียหายในอารามหรือในเขตเมือง ๆ หนึ่งก็ได้เดินทางไปอีกเมืองหนึ่งเพื่อฟ้องเรื่องนั้นแก่สงฆ์ผู้เป็นธรรมวาทีได้^{๑๕๔} กล่าวคือเหตุเกิดอีกที่หนึ่งหากพิจารณาเห็นว่าอารามนั้นไม่มีสัตบุรุษมีฝ่ายธรรมวาทีมากกว่าธรรมวาทีก็ให้นำอธิกรณ์ไปฟ้องฝ่ายธรรมวาทีซึ่งอยู่อีกอารามหนึ่งได้โดยไม่ถือว่ามีความผิดแต่ประการใด

๗) ภิกษุจะเป็นบุคคลหรือคณะบุคคลสามารถที่จะรับคำฟ้องของอุบาสกไปฟ้องต่อสงฆ์ได้ในกรณีที่พิจารณาคำฟ้องแล้วเห็นว่ามิมูล^{๑๕๕}

กล่าวโดยสรุปเราจะพบว่าวิธีปฏิบัติสำหรับการฟ้องจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๒ ประการ คือ (ก) องค์ประกอบด้านหลักการฟ้อง ได้แก่ (๑) การฟ้องถือเป็นหน้าที่ของภิกษุ

^{๑๕๑} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๔๓/๑, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๔๓/๑.

^{๑๕๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๒/๓๓๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๒/๔๕๖.

^{๑๕๓} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๒/๒๓-๓๐, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๒/๔๐-๔๑.

^{๑๕๔} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๒/๒๓, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๒/๔๓.

^{๑๕๕} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๒/๒๓-๓๐, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๒/๔๐-๔๔.

สามเณรในพระพุทธศาสนาทุกรูปที่จะต้องทำเมื่อ (๑.๑) พบเห็น (๑.๒) ได้ยิน (๑.๓) ได้สงสัย^{๑๕๖} พฤติกรรมของภิกษุว่าได้กระทำความผิดต่อพระธรรมวินัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าพบเห็นแล้วไม่ฟ้องต่อสงฆ์ถือว่าต้องมีความผิดและต้องได้รับโทษในทางพระวินัย (๒) การฟ้องไม่มีข้อจำกัดของเขตปกครองเมื่อพบเห็นการกระทำผิด ณ สถานที่เวลาใด ก็สามารถฟ้องต่อสงฆ์หรือบุคคลได้ (๓) แม้อุบาสกก็สามารถฟ้องต่อภิกษุได้โดยให้ภิกษุเป็นตัวแทนตนไปฟ้องต่อสงฆ์เพื่อให้ดำเนินการแก้ไข (๔) ในกรณีพบเห็นการกระทำ ณ อารามหนึ่ง แต่พิจารณาเห็นว่าภิกษุฝ่ายธรรมวาทีมากกว่า ก็ให้นำเรื่องนั้นไปฟ้องกับฝ่ายธรรมวาทีได้หรือหากฟ้องต่อภิกษุฝ่ายธรรมวาทีแล้วไม่ได้รับความเป็นธรรมก็นำเรื่องดังกล่าวมาฟ้องแก่ฝ่ายธรรมวาทีซึ่งอยู่อารามหนึ่งได้^{๑๕๗} (๕) องค์ประกอบด้านวิธีการฟ้อง สำหรับการฟ้องนั้นมีดังต่อไปนี้

(๑) ฟ้องด้วยตนเอง ซึ่งแบ่งลักษณะการฟ้องแบบนี้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ฟ้องในสถานที่เกิดเหตุขึ้นเอง (๒) ฟ้องแก่สงฆ์ในอารามอื่นในกรณีที่พิจารณาเห็นว่าสงฆ์ในอารามที่เกิดเหตุขึ้นเป็นอธรรมวาที

(๒) ให้คนอื่นฟ้องแทน กรณีนี้ก็คือ กรณีของอุบาสกที่ฟ้องพฤติกรรมเสียหายของภิกษุในอารามหนึ่งแก่ภิกษุรูปหนึ่งโดยให้ภิกษุรูปนั้นนำอธิกรณ์ไปฟ้องสงฆ์ต่อ^{๑๕๘}

(๓) ใช้วิธีสร้างกระแสโดยการโฆษณา คือ การเรียกร้องและแจ้งพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดให้กระจายไปในวงกว้างโดยวิธีนี้การแจ้งความผิดผ่านสื่อมวลชนทั้งนี้ก็เพื่อให้สงฆ์ได้รับทราบปัญหาและจะได้ลงมาดำเนินการแก้ไข^{๑๕๙} ซึ่งในการฟ้องจะต้องฟ้องด้วยกายและวาจาในสมัยพุทธกาลใช้วิธีมุขปาฐะเป็นหลัก^{๑๖๐}

(๔) การฟ้องร้องต้องฟ้องร้องต่อบุคคล ๒ ประเภทคือ (๑) พระภิกษุผู้มีสติมีความประพฤติงดงามเรียกว่า ปกัตตภิกษุ จะเป็นเถระ มัชฌิมะหรือนวกะก็ได้แต่นวกะจะต้องเป็นผู้ที่มีพรรษาผ่านการถือศีลแล้วซึ่งถือว่าภิกษุในพระพุทธศาสนาหากเป็นผู้มีศีลยอมเห็นโทษของ

^{๑๕๖} “ติณิ โจทนาเวตฺถุนิ ทิฏฺฐเณ วา สุตฺเตน วา ปริสฺสกาย วา” วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๓/๒๖๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๓๘.

^{๑๕๗} กรณี ภิกษุถูกปรับอาบัติโดยไม่ปฎิญาณ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงมีพระบัญชาให้สงฆ์ดำเนินการสืบสวนใหม่อีกครั้งเพื่อให้ความเป็นธรรมกับจำเลยที่ถูกสงฆ์อธรรมวาทีคือ ผู้ไม่มีความเป็นธรรมร่วมกันลงโทษ ใน วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๐๐/๒๓๓-๒๓๔, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๐/๓๑๕-๓๑๖.

^{๑๕๘} วิ.จ. (บาลี) ๗/๒๔๓/๑, วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๔๓/๑.

^{๑๕๙} วิ.มหา. (บาลี) ๒/๕๕๒/๓๖๖-๓๖๗, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕๒/๔๗๕.

^{๑๖๐} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๒/๓๓๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๒/๔๕๖.

การประพาศเสียหายได้ (๒) ฟ้องกับสงฆ์ หมายถึงคณะภิกษุพระวินัยธรจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ที่เป็นฝ่ายบริหาร หรือเป็นฝ่ายตุลาการของอารามนั้นเพื่อให้สงฆ์ได้ดำเนินการประชุมไต่สวนตาม กระบวนการแก้ไขปัญห^{๒๐๐}

ข. วิธีปฏิบัติสำหรับผู้รับฟ้อง การรับฟ้องแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ (๑) ผู้รับฟ้องคือภิกษุ (๒) ผู้รับฟ้องคือ ๑. พระภิกษุในพระพุทธศาสนา (ปิกกตภิกษุ) ๒. คณะสงฆ์ หมายถึงภิกษุฝ่ายวินัยธรจำนวน ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งทั้งปิกกตภิกษุ และสงฆ์เมื่อมีผู้มาฟ้องแล้วจะต้องปฏิบัติดังนี้

ก) กรณีผู้รับฟ้องเป็นปิกกตภิกษุ ฟังปฏิบัติดังนี้

(๑) เมื่อมีผู้มาฟ้องการที่จะรับหรือไม่รับฟ้องจะต้องพิจารณาคำฟ้องก่อน โดยพิจารณาจากเกณฑ์การรับหรือไม่รับฟ้องว่าเรื่องที่ฟ้องนั้นเป็นเรื่องประเภทใด ผู้ฟ้องได้เห็นได้ยิน หรือได้สงสัยมาอย่างไร นอกจากนั้นก็ต้องพิจารณาตัวผู้ฟ้องว่าเป็นผู้มีความประพฤติอย่างไร เป็นที่รักของเพื่อนสหพรหมจารีหรือไม่ มีอิทธิพลที่คั่งค้างและเป็นผู้ที่ยังถูกสงฆ์ลงโทษตามเงื่อนไขหรือไม่^{๒๐๑} ถ้าเป็นบุคคลที่ยังต้องโทษอยู่ก็ไม่สามารถที่จะเป็นโจทก์ฟ้องได้ เมื่อพิจารณาองค์ประกอบในการรับฟ้องดังกล่าวแล้วเห็นว่า คำฟ้องมีมูลก็บอกกับผู้ฟ้องว่า ท่านสมควรฟ้องได้ แต่ถ้าพิจารณาเห็นว่าคำฟ้องไม่มีมูลก็ให้บอกแก่ผู้ฟ้องว่าท่านไม่สมควรฟ้องภิกษุรูปนั้น

(๒) เมื่อภิกษุรับฟ้องแล้วถ้าเป็นเรื่องที่ไม่เสียหายมากนักก็ให้เรียกภิกษุนั้นมาสอบสวนถ้าภิกษุนั้นสารภาพและเป็นอาบัติเบาที่ปรับอาบัติโดยการปลงอาบัติต่อหน้าภิกษุผู้ไต่สวน กรณีก็ถือว่า การดำเนินการแก้ไขอิทธิพลนั้นยุติ แต่ถ้าพิจารณาเห็นว่าปัญหานั้น ๑. เป็นความประพาศเสียหายต่อพระธรรมวินัยอย่างรุนแรง ๒. ภิกษุนั้นไม่ยอมรับสารภาพ ๓. เป็นเรื่องการทะเลาะวิวาท ๔. เป็นเรื่องการใส่ร้ายป้ายสีกันและกัน ๕. เป็นเรื่องที่ภิกษุฝ่ายอุทธรณาวาทีคือฝ่าย

^{๒๐๐} หลักฐานที่ยืนยันชัดเจนเกี่ยวกับการที่ภิกษูปิกกตจะรับฟ้องก็คือ ภิกษุบางรูปได้รับคำฟ้องจากอุบาสกที่เห็นพฤติกรรมของภิกษุชาวคิริชนบทที่ประพาศผิด และได้มาฟ้องแก่ภิกษุเมื่อภิกษุนั้นได้รับฟ้องและพิจารณาเห็นว่าเป็นเรื่องมีมูล จึงได้นำเรื่องดังกล่าวเข้าฟ้องร้องต่อสงฆ์ต่ออีกทอดหนึ่งกรณีนี้ถือว่าภิกษูปิกกตจะรับฟ้องได้ และกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติเบาที่สามารถที่จะแจ้ง (ฟ้อง) ต่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เพื่อให้ภิกษุนั้นปลงอาบัติให้ กรณีนี้ก็เป็นกรณารับฟ้องโดยปิกกตภิกษุเช่นกัน ใน วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๒/๒๕, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๒/๔๓.

^{๒๐๑} ในเงื่อนไขของนิกคกรรม ๑๘ ประการจะมีข้อห้ามว่าผู้ที่อยู่ในระยะของการถูกสงฆ์ลงโทษด้วยนิกคกรรม ข้อใดข้อหนึ่งจะต้องถูกห้ามไม่ให้ทำตัวเป็นโจทก์ฟ้องร้องผู้อื่นทั้งนี้เพราะตนเองไม่บริสุทธิ์พอที่จะฟ้องผู้อื่น ซึ่งในข้อห้ามหรือเงื่อนไข ๑๘ ข้อนั้น ข้อที่ ๑ ระบุเอาไว้ว่า ห้ามโจทก์ภิกษุรูปอื่น (น โจทเหตุ-โพ) ใน วิ.จ. (บาลี) ๖/๔๐/๕๓, วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๐/๗๕.

ที่เห็นแย้งกับพระวินัยเป็นผู้ฟ้องโดยอาศัยพวกมาก ๕. เป็นเรื่องที่ภิกษุมีพฤติกรรมไม่ยอมรับฟังคำสอนของภิกษุผู้เป็นเถระที่ตักเตือนมีนิสัยคือร้อนก้าวร้าว หรือประพฤติดะเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจิน ๖. เป็นผู้กล่าวลบหลู่ขัดแย้งพระธรรมวินัย เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนและยุ่งยากก็ให้นำภิกษุผู้ร้องนั้นไปฟ้องต่อสงฆ์ หรือรับคำฟ้องของภิกษุนั้นไปฟ้องร้องต่อสงฆ์แทน แต่ทั้งนี้ต้องนำภิกษุนั้นเข้าร่วมในการพิจารณาด้วย

(๓) ผู้รับฟ้องคือภิกษุได้แก่กรณีที่ภิกษุได้รับคำฟ้องจากอุบาสกอุบาสิกาที่ได้พบเห็นพฤติกรรมเสียหายของภิกษุทั้งในลักษณะของความผิดเฉพาะบุคคล และความผิดของกลุ่มบุคคลโดยภิกษุผู้ได้รับฟ้องนี้จะต้องนำเรื่องไปฟ้องต่อสงฆ์อีกทอดหนึ่ง

ข) กรณีผู้รับฟ้องเป็นสงฆ์ สำหรับสงฆ์ก็คือภิกษุที่เป็นฝ่ายทำหน้าที่ในการบริหารคณะสงฆ์ภายใต้กรอบของพระธรรมวินัยเมื่อมีภิกษุมาฟ้องต่อสงฆ์ ๗ ฟังปฏิบัติดังนี้

(๑) สงฆ์จะต้องตรวจสอบคำฟ้องโดยยึดวิธีการตรวจสอบ ๒ ประการคือ

(๑) ลักษณะของโจทก์ว่ามีคุณสมบัติหรือไม่เป็นคนดีมีศีลธรรมหรือไม่ (๒) ลักษณะของคำฟ้องคือเนื้อหาของเรื่องที่ฟ้องว่า การฟ้องในข้อหาดังกล่าวนั้นสมควรมีมูลหรือไม่ตรงตามเกณฑ์ที่จะรับฟ้องหรือไม่โดยเกณฑ์ของการพิจารณาคำฟ้องนั้นก็คือ

(ก) คำฟ้องมีมูลเหตุมาจากการที่ภิกษุผู้มาฟ้องได้เห็นการกระทำนั้นด้วยตัวเองหรือไม่

(ข) คำฟ้องมีมูลมาจากการที่ผู้ฟ้องนั้นได้ยินคำบอกเล่ามาจากบุคคลที่พอจะเชื่อถือได้หรือไม่

(ค) คำฟ้องมีมูลมาจากการที่ผู้ฟ้องนั้นสงสัยในพฤติกรรมของจำเลยว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริงหรือไม่^{๒๐๓}

ในการพิจารณาคำฟ้องโดยยึดหลักการ ๒ ประการ คือ (๑) คุณสมบัติผู้ฟ้องและ (๒) เนื้อหาคำฟ้องแล้วสงฆ์อาจจะให้โจทก์นำพยานบุคคลมาประกอบการพิจารณาก็ได้ เพื่อใช้เป็นหลักฐานประกอบการฟ้องร้อง สำหรับการตรวจคำฟ้องจะใช้วิธีการซักถามโจทก์เกี่ยวกับหลักการทางพระวินัยว่าโจทก์เป็นผู้มีความรู้เรื่องพระวินัยดีหรือไม่ รู้หลักในการฟ้องหรือหลักอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฟ้องหรือไม่อย่างไร (โปรดดูขั้นตอนที่ ๔ การตรวจคำฟ้อง ประกอบ) เมื่อสงฆ์สอบถามแล้วหากโจทก์ให้การไม่ชัดเจน คือ เลื่อนลอยขัดส่ายเอาแน่ไม่ได้ก็จะแจ้งแก่โจทก์ทันทีว่า

^{๒๐๓} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๐/๓๓๖-๓๓๗, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๐/๕๔๓.

ท่านไม่สมควรฟ้อง^{๒๐๔} หรือถ้าโจทก์ให้การที่แนชัดไม่เลื่อนลอยก็จะแจ้งแก่โจทก์ภายหลังจากที่มีการซักโจทก์เสร็จว่าท่านควรฟ้อง ถ้ามีมติว่าโจทก์ไม่ควรฟ้องก็ถือว่าอริศม์ดังกล่าวยุติ แต่ถ้ามีมติว่าเห็นควรให้โจทก์ฟ้องก็ดำเนินการไต่สวนได้ทันที

อนึ่งเราจะพบว่า การดำเนินการเกี่ยวกับขั้นตอนการพิจารณาสงฆ์จะต้องดำเนินการโดยรวดเร็วและรอบคอบเพื่อที่จะได้นำไปสู่การไต่สวนพิจารณาโดยเร็วทั้งนี้เพราะโดยหลักการในการแก้ไขปัญหของสงฆ์นั้นให้ยึดหลักความรวดเร็วไม่ปล่อยเวลาให้นานเพราะอริศม์จะลุกลาม

(๔) ในกรณีโจทก์มีรณภาพในกรณีที่กำลังตรวจคำฟ้องก็ให้ภิกษุรูปอื่นเป็นผู้ฟ้องแทนได้

ค) การอ้างพยานและหลักฐานประกอบการฟ้อง สำหรับการอ้างพยานและหลักฐานประกอบการพิจารณาชั้นในพระคัมภีร์มิได้ให้รายละเอียดมากนักแต่ก็วิธีการซักถามโจทก์และจำเลยที่มีการพาดพิงถึงผู้อื่น เช่น ในกรณีของการฟ้องที่เป็นการได้ยิน ได้ฟังเรื่องดังกล่าวมาจากผู้อื่น^{๒๐๕} คือพยานหรือถ้าพระวินัยธรสอบถามว่า ที่มีคนชื่อนี้ พุคแบบนี้ เวลานี้จริงหรือไม่ ถ้าจำเลยบอกว่าจริงพระวินัยธรถามต่อไปว่าแล้วคนนั้นอยู่ที่ไหนจำเลยตอบว่าที่นั่นที่นี้พระวินัยธรออาจจะให้นำบุคคลนั้นมาขึ้นยันก็ได้เมื่อบุคคลที่อ้างถึงมาขึ้นยันก็ถือว่าเป็นพยานตามความหมายนี้หรือนัยของหลักฐานก็เช่นเดียวกัน

นอกจากนั้นในการแก้ไขปัญหอริศม์บางข้อจำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นคฤหัสถ์สงฆ์สามารถที่จะให้ผู้เชี่ยวชาญมาให้การหรือตรวจสอบ เรื่องที่กำลังดำเนินการสอบสวนอยู่ก็ได้ เช่นกรณีภิกษุณีผู้เป็นสาวกของพระเทวทัตที่ด้งครรภก่อนบวชพอบวชก็เลยมีท้องใหญ่ พระเทวทัตแล้วความผิดจึงได้ขับออกจากสำนักและมาแจ้งเหตุขึ้นแก่พระพุทธรองค์ พระองค์ทรงให้นางวิสาขามาตรวจดูครรภว่าท้องตั้งแต่เมื่อไหร่ เมื่อนางวิสาขาตรวจดูแล้วก็ทราบว่ภิกษุณีท้องก่อนที่จะมาบวชจึงไม่มีความผิด^{๒๐๖} จะเห็นว่าการอ้างพยานหลักฐานหรือผู้เชี่ยวชาญก็มีอยู่ในกระบวนการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาล

๒.๑.๕.๓ ขั้นตอนที่ ๓ ขั้นตอนการตรวจคำฟ้อง สำหรับขั้นตอนในการตรวจคำฟ้องถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญเพราะการตรวจคำฟ้องเป็นการป้องกันไม่ให้มีการฟ้องผู้อื่นโดยไม่มีมูล

^{๒๐๔} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๕/๓๓๒-๓๓๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๕/๕๔๒.

^{๒๐๕} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๖/๓๕๕-๓๕๖, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๖/๕๖๗.

^{๒๐๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล และขุททกนิกายธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐๓-๒๐๕.

เป็นการป้องกันโทษที่จะเกิดแก่ผู้ฟ้องเองและผู้ถูกฟ้องก็จะได้รับความเสียหายเป็นการป้องกันไม่ให้มีการก่ออริกรรมเพราะการฟ้องอย่างพร่ำเพรื่อย่อมก่อให้เกิดความวุ่นวายและถ้าเป็นการฟ้องของผู้ที่ไม่มีปัญญาซัดส่าย โง่เขลาต้องการเอาชนะตามทิฐิและกิเลสโดยไม่หยุดยั้งการที่สงฆ์รับฟ้องโดยไม่มีการกลั่นกรองคำฟ้องย่อมเป็นการเสียเวลาและไม่มีกฎเกณฑ์ที่จะเอาโทษผู้ฟ้องชนิดนี้ได้จนอาจกลายมาเป็นปัญหาสำหรับสังคมที่ยากแก่การแก้ไข ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาสงฆ์จึงจะต้องตรวจสอบคำฟ้องก่อน โดยหลักเกณฑ์การตรวจสอบคำฟ้องสงฆ์จะต้องตรวจสอบในประเด็นดังนี้ (๑) คุณสมบัติของผู้ฟ้อง ว่าผู้ฟ้องมีคุณสมบัติอย่างไร มีความประพฤติเสียหายหรือไม่ ต้องอาบัติข้อใดมาก่อนหรืออยู่ในระหว่างการถูกลงโทษโดยสงฆ์อยู่หรือไม่ เป็นต้น^{๒๐๗} (๒) ความรู้เรื่องพระธรรมวินัย โดยสงฆ์จะตรวจสอบว่าผู้ฟ้องรู้หลักของพระธรรมวินัยหรือไม่รู้อย่างนี้เป็นอาบัติหรือไม่เป็นอาบัติและรู้ว่าการกระทำเช่นนี้จะต้องอาบัติข้อใดหมวดใดหรือไม่ เช่น การถามว่าคุณรู้หรือว่าจะอะไรคือศีลวิบัติ อะไรคือทฎฐวิบัติ อะไรคืออาชีวะวิบัติ เป็นต้น^{๒๐๘} ทั้งนี้ก็เพื่อให้แน่ใจว่าผู้ฟ้องเป็นผู้ที่มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระธรรมวินัยพอสมควร (๓) ประเด็นความเกี่ยวข้องกับปัญหาหรืออริกรรมที่นำมาฟ้องว่าเป็นเรื่องที่ผู้ฟ้องได้เห็นเอง ได้ยินมาหรือว่าได้สงสัยในพฤติกรรมของผู้กระทำผิด เป็นต้น เมื่อสงฆ์สอบถามจนครบแล้วก็จะพิจารณาถ้าเห็นว่าควรฟ้องก็ให้ฟ้อง ถ้าไม่เห็นควรที่จะให้ฟ้องก็ยกเลิกการฟ้องนั้นเสียโดยบอกกับผู้ฟ้องว่าคุณไม่สมควรฟ้องซึ่งก็จะทำให้อริกรรมหรือข้อกล่าวหาอันนั้นยุติ^{๒๐๙}

๒.๑.๕.๔ ขั้นตอนที่ ๔ ขั้นตอนการไต่สวน สำหรับการไต่สวนจะมีขึ้นโดยมติของสงฆ์ซึ่งจะเป็นการดำเนินการโดยเร็วไม่ปล่อยให้เนิ่นช้า จะก่อให้เกิดปัญหาลุกลามตามมามากมาย เหตุเพราะอริกรรมแต่ละประเภทมีความเชื่อมโยงกันกล่าวคือเมื่อเรื่องหนึ่งเกิดแล้วก็อาจจะนำไปสู่การเกิดขึ้นของอีกเรื่องหนึ่งได้ง่าย^{๒๑๐} ดังนั้น การดำเนินการไต่สวนสงฆ์จึงถือเป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะต้องทำโดยมีสถานที่ดำเนินการก็คือภายในเขตสีมา (โบสถ์) ซึ่งเป็นที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ เมื่อสงฆ์ได้มีมติประชุมเพื่อการชำระอริกรรมเรียบร้อยแล้วก็จะมีการดำเนินตามขั้นตอนต่างๆ ที่มีกำหนดไว้ ซึ่งขั้นตอนการไต่สวนจะต้องดำเนินไปตามบทบัญญัติของพระธรรมวินัย ดังนี้

(๑) สงฆ์ต้องสอบคุณสมบัติของพระวินัยธรผู้เป็นประธานในการไต่สวน เพราะในการดำเนินการไต่สวนอริกรรมไม่ว่าพระวินัยธรจะสามารถที่จะขึ้นนั่งบัลลังก์พิจารณา

^{๒๐๗} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๔๐/๕๓, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๔๐/๓๕.

^{๒๐๘} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๖/๓๕๕-๓๕๖, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๖/๕๖๓.

^{๒๐๙} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๐/๓๖๖-๓๖๗, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๐/๕๔๓.

^{๒๑๐} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๘/๓๒๓-๓๒๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๘/๕๒๘.

อธิกรณ์ได้อย่างง่าย ๆ โดยก่อนที่พระวินัยธรจะขึ้นพิจารณาจะต้องถูกถามคุณสมบัติอันเป็นความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระวินัยก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเป็นการให้ทุกฝ่ายได้แน่ใจว่าผู้ที่มาเป็นประธานในการไต่สวนมีคุณสมบัติที่เหมาะสมโดยเฉพาะเรื่องความรู้ในทางพระวินัย^{๒๑๑}

(๒) เมื่อพระวินัยธรได้ตอบคำถามของสงฆ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ประเด็นต่อไปก็คือ การแต่งตั้งภิกษุผู้ทำหน้าที่ในการถามและผู้ตอบแก่พระวินัย ในกรณีที่เมื่อมีการสอบสวนไปแล้วคำให้การหรือเหตุหรือปัญหาที่เกิดขึ้นว่าจะเป็นการต้องอาบัติประเภทใดหรือเมื่อมีพุทธบัญญัติในครั้งแรกพระองค์ได้บัญญัติเรื่องดังกล่าวไว้ว่าอย่างไร การที่ถามตอบเช่นนี้เพื่อที่จะหาข้อสรุปในการให้คำวินิจฉัยอธิกรณ์ในตอนต่อไปที่โจทก์และจำเลยได้มีการให้การต่อสู้กันจนถึงที่สุดแล้ว โดยการแต่งตั้งผู้ถามตอบพระวินัยนี้ต้องทำก่อนการซักโจทก์และจำเลย^{๒๑๒} ซึ่งมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ (๒.๑) การแต่งตั้งตนเอง(คือพระวินัยแต่งตั้งตนเองเป็นผู้ถาม) (๒.๒) การแต่งตั้งคนอื่นคือพระวินัยสามารถที่จะแต่งตั้งภิกษุอีก ๒ รูปคือ รูปหนึ่งเป็นผู้ถามอีกรูปเป็นผู้ตอบ โดยการแต่งตั้งต้องมีการประกาศญัตติตามวิธีการของสงฆ์

(๓) พระวินัยธร หรือภิกษุผู้ถามวินัยทำการซักโจทก์จำเลยและพยาน^{๒๑๓} เมื่อแต่งตั้งพระผู้ถามตอบพระวินัยแล้วพระวินัยธรก็จะดำเนินการไต่สวนโจทก์ จำเลยและพยาน โดยพระวินัยต้องยึดหลัก (๑) ไม่ด่วนพูด (๒) ไม่พูดด้วยความเกรี้ยวกราด(๓) ไม่ยั่วอารมณ์ของผู้ถูกถามด้วยความโกรธ (๔) ไม่ควรพูดกล่าวถ้อยคำชวนวิวาทไม่มีประโยชน์(๕) ไม่ควรพูดด้วยความผลุนผลัน^{๒๑๔} และการซักโจทก์ จำเลยหรือพยานก็ควรยึดหลักดังนี้ (๑) ซักถามด้วยคำ ที่มีประโยชน์ถูกกาล (๒) เมื่อจำเลยและโจทก์กำลังใช้อารมณ์โจทก์กันอย่างไม่ฟังกันและกัน เช่น โจทก์ฟ้องว่าจำเลยต้องอาบัติแต่จำเลยบอกว่าไม่ก็อย่าฟังเชื่อควรสอบสวนทั้งสองฝ่ายฟังปรับอาบัติตามคำสารภาพและถ้อยคำที่ให้การ (๓) ถ้าจำเลยเป็นอสังขีพมามาก ควรปรับตามจำนวนสอบสวน ไม่ควรฟังจำเลย

^{๒๑๑} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๒/๓๓๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๒/๕๔๕.

^{๒๑๒} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๕๒/๑๖๐-๑๖๑, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๕๒/๒๓๓.

^{๒๑๓} พยานบุคคลถ้าเป็นผู้หญิงให้ภิกษุณีเป็นผู้นำเข้าสู่การพิจารณาและให้ภิกษุณีเป็นผู้ดูแลเพราะภิกษุณีเป็นสตรีสามารถที่จะจับมือหรือทำการอันเกี่ยวกับสตรีได้ดังนั้น การดูแลพยานที่เป็นสตรีให้เป็นหน้าที่ของภิกษุณีเป็นหลัก- ผู้วิจัย.

^{๒๑๔} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๕/๓๔๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๕/๕๕๐.

(๔) เมื่อโจทก์หรือจำเลยกล่าวพาดพิงบุคคลผู้เป็นพยานก็จะทำการชักพยานประกอบการพิจารณา ในการชักพยาน หรือการสืบพยาน จะพบว่า นอกจากจะมีการชักโจทก์จำเลย แล้วในบางครั้งก็จะต้องมีการอ้างถึงพยานด้วยซึ่งมี ๓ ลักษณะคือ

(๔.๑) พยานบุคคล ได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือผู้เห็นเหตุการณ์ที่ฝ่ายโจทก์และจำเลยอ้างถึงและสามารถที่จะนำเข้ามาในสถานที่พิจารณาได้ โดยพยานบุคคลแบ่งเป็น ๕ ประเภทคือ (๑) พยานบุคคลประเภทพระภิกษุ สามเณร (๒) พยานบุคคลประเภทผู้นำของรัฐเช่นพระราชามหาอำมาตย์ เป็นต้น (๓) พยานบุคคลประเภททนายทนายสิทธิพ้องคำวานิชต่างๆ (๔) พยานบุคคลประเภทอุบาสกอุบาสิกาโดยทั่วไป (๕) พยานบุคคลประเภทนักบวชนอกศาสนา^{๒๑๕}

(๔.๒) พยานบุคคลประเภทผู้เชี่ยวชาญ^{๒๑๖} ได้แก่บุคคลที่มีความชำนาญพิเศษในเรื่องต่างๆ ที่พระภิกษุไม่มีความรู้เช่น หมอแพทย์ นักวิทยาศาสตร์ หมอตำแยผู้ชำนาญการ ทำคลอด เป็นต้น ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง ซึ่งสงฆ์สามารถที่จะเรียกมาเป็นพยานหรือมาทำการพิสูจน์หลักฐานประกอบการพิจารณาอธิกรณ์ได้

(๔.๓) พยานวัตถุ ได้แก่ วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่สามารถนำมาประกอบการพิจารณาอธิกรณ์ได้ เช่น อาวุธ ยาพิษ หรือสิ่งอื่นๆ ที่จะนำมาประกอบเพื่อชี้ให้ฝ่ายสงฆ์ได้พิจารณาเห็นว่าผู้กระทำผิดได้ใช้วัตถุดังกล่าวประกอบการกระทำผิด เป็นต้น ซึ่งโจทก์และจำเลยสามารถที่จะอ้างอิงพยานเพื่อใช้ในการต่อสู้คดีในสถานที่พิจารณาอธิกรณ์ได้^{๒๑๗}

อนึ่ง ก่อนการสืบพยานทุกครั้งให้สงฆ์ได้เบิกความหรือแจ้งข้อกล่าวหาให้พยานทั้ง ๒ ฝ่ายได้ทราบว่าการพิจารณาครั้งนี้เพราะมีอธิกรณ์อย่างนี้ๆ เป็นต้น เพื่อให้พยานได้ทราบข้อเท็จจริงก่อนการสืบพยานหากพบว่า พยานฝ่ายโจทก์หรือจำเลยก็ดี ถ้ามีความสัมพันธ์กับพระวินัยธรผู้เป็นประธานให้ถามเฉพาะประเด็น ที่เกี่ยวข้องกับคดีเท่านั้นห้ามถามถึงความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ เช่น อุปฌาယ် อาจารย์ เจ้าอาวาสเจ้าสังกัต์ เพราะเป็นการป้องกันข้อครหาอันเกิดจากความสนิทสนมกับจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นการเฉพาะทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการก่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในการดำเนินการแก้ไขปัญหา^{๒๑๘}

^{๒๑๕} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๖/๓๕๕, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๖/๕๖๖.

^{๒๑๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล และพุทธนิทานธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, หน้า ๒๐๓-๒๐๕.

^{๒๑๗} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๒/๓๓๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๒/๕๔๕.

^{๒๑๘} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๕/๓๔๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๕/๕๕๐.

อนึ่ง หากสงฆ์ทราบว่า จำเลยมีความผิดจริงก็ให้กล่าวถึงโทษและผลจากการกระทำผิดให้จำเลยฟังและให้สติแก่จำเลยเพื่อให้จำเลยระลึกได้ว่า ถ้าการกระทำอย่างนี้ย่อมได้รับโทษอย่างนี้เป็นต้น และเพื่อให้จำเลยระลึกได้ว่า การกระทำของจำเลยนั้นเป็นการกระทำผิดจริงถ้ากระทำผิดจริงก็ให้สารภาพ (ปฎิญาณตน) ซึ่งจะเป็นการง่ายต่อการดำเนินการตัดสิน แต่ถ้าจำเลยไม่สารภาพก็ให้ดำเนินการไต่สวนตามกระบวนการ

สำหรับเหตุที่จะต้องมีการสืบพยาน ในกรณีที่เกิดความไม่ชัดเจนในการตัดสินว่าการกระทำผิดของจำเลยเป็นการกระทำผิดอะไรกันแน่ระหว่าง (๑) อาบัติหนัก (๒) อาบัติเบา ซึ่งความไม่แน่นอนนั้นเรียกว่า “อนียตะ” เช่น กรณีภิกษุกับสตรีอยู่ในที่มุงบังลับหูลับตา พอที่จะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ระหว่าง (๑) อาบัติปาราชิก (๒) อาบัติสังฆาทิเสส (๓) อาบัติปาจิตตีย์ ในกรณีเช่นนี้สงฆ์จะต้องให้มีการอ้างพยานว่าในขณะที่ภิกษุจำเลยกับสตรีอยู่ในที่ลับหูลับตานี้ มีบุคคลอื่นอยู่ด้วยหรือไม่ เพราะตามพระวินัยแล้วการที่ภิกษุจะไปพบพูดคุยกับอุบาสิกา (สตรี) จะต้องมียุปลัมป็น คือ สามเณรไปด้วย ๑ รูป^{๒๑๕} ถ้ามีพยานก็นำพยานเข้ามาไต่สวนถ้าพยานให้การที่เป็นข้อเท็จจริงอย่างไรก็ให้ปรับอาบัติตามนั้น เช่น (๑) ถ้าสามเณรให้การว่าภิกษุจำเลยมีเพศสัมพันธ์กันก็ให้ปรับอาบัติปาราชิก (๒) ถ้าให้การว่าจำเลยจับมือกับสตรีก็ให้ปรับอาบัติสังฆาทิเสส^{๒๑๖} ถ้าให้การว่าไม่ได้ทำอะไรเพียงแค่พูดคุยกัน ธรรมดาโดยมีพยานคือสามเณรอยู่ในวงสนทนาด้วยก็ปรับทุกกฎในฐานะที่ก่อให้เกิดการฟุ้งรื้อแม้ว่าจะไม่มีความผิดก็ต้องปรับเพราะเป็นอาการที่เป็นเหตุให้เกิดอริกธัม (๔) ถ้าพยานให้การสับสนหรือไม่มีความรู้เห็นใด ๆ ก็ให้ปรับอาบัติอนียตแก่จำเลย ซึ่งในกรณีนี้หากโจทก์สามารถหาพยานหลักฐานมายืนยันได้ว่าจำเลยกระทำผิดจริงก็สามารถที่จะนำหลักฐานมาใช้ในการพิจารณาอริกธัมได้ แต่ถ้าโจทก์ไม่มีพยานหลักฐานก็ให้ถือว่ายกผลประโยชน์ให้จำเลย

(๕) เมื่อฟังการให้การหลังจากที่โจทก์และจำเลยสู้กันด้วยความจริงที่มีแล้ว สงฆ์ก็จะให้คำวินิจฉัยพร้อมหน้าทุกฝ่าย

^{๒๑๕} กรณีนี้พิจารณาได้จากอาบัติปาจิตตีย์ ที่พระพุทธองค์กำหนดให้ภิกษุต้องมีอนุปลัมป็นอยู่ด้วยทุกครั้งเมื่อจะพูดคุยกับสตรี ดูเรื่องการตั้งอาบัติปาจิตตีย์ โอวาทวรรคข้อที่ ๑๐ เรื่องการนั่งในที่ลับ ซึ่งในบทเฉพาะกาลของสิกขาบทข้อนี้กล่าวว่าถ้ามีบุรุษผู้รู้เคียงสา(อนุปลัมป็น) อยู่ด้วยก็ไม่เป็นอาบัติ ใน วิ.มหา. (บาลี) ๒/๑๕๘/๒๑๖-๒๑๑, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๕๘/๓๖๓.

^{๒๑๖} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๒๓๐/๑๕๔, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓๐/๒๕๓.

๒.๑.๕.๕ ขั้นตอนที่ ๕ การลงมติให้คำวินิจฉัย สำหรับขั้นตอนในการให้คำวินิจฉัยจัดเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นหลังจากที่สงฆ์ได้มีการไต่สวนเรียบร้อยจากคำให้การของโจทก์จำเลยและพยานที่เกี่ยวข้อง โดยจะมีการให้คำวินิจฉัยอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

(๑) การให้คำวินิจฉัยโดยถือเอาคำสารภาพของโจทก์และจำเลยเป็นหลัก กล่าวคือเมื่อสงฆ์ได้ดำเนินการไต่สวนจนถึงที่สุดแล้ว ก็จะได้คำสารภาพในลักษณะนี้ คือ กรณีโจทก์ ถ้าเขาสารภาพว่าต้องการกล่าวหาจำเลยด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง หรือสารภาพว่าถูกบุคคลอื่นให้เป็นผู้ใส่ร้ายจำเลย กรณีจำเลย ถ้าเขาสารภาพว่าต้องอาบัติหนัก – กลาง – เบา จริง หรือไม่รู้ว่าเป็นอาบัติแต่ได้กระทำความผิดตามที่กล่าวหาจริง

(๒) การให้คำวินิจฉัยโดยการพิจารณาของสงฆ์ ซึ่งกรณีนี้จะใช้ในเหตุการณ์ที่โจทก์หรือจำเลยไม่ยอมสารภาพเพราะต่างฝ่ายก็คิดว่าตนเองเป็นฝ่ายถูก สงฆ์จะต้องใช้เกณฑ์ในการพิจารณา ๓ ประการดังนี้

๑. เรื่องที่ (โจทก์) ได้เห็นสอดคล้องกับเรื่องที่ (พยาน) ได้ยินเรื่องที่ (โจทก์) ได้เห็น เทียบได้กับเรื่องที่ (พยาน) ได้เห็นแต่บุคคลนั้นไม่ยอมรับเพราะอาศัยการเห็นฟังปรับอาบัติตามคำสารภาพ (ปฏิกูญา) ฟังทำอุโบสถร่วมกับคนนั้นได้

๒. เรื่องที่ (โจทก์) ได้ยินสอดคล้องกับเรื่องที่ (พยาน) ได้ยินเรื่องที่ (โจทก์) ได้ยินเทียบได้กับเรื่องที่ (พยาน) ได้ยิน แต่จำเลยไม่ยอมรับ เพราะอาศัยแค่การเห็น นั้น จำเลยถูกสงสัยว่าไม่บริสุทธิ์ฟังปรับอาบัติตามคำสารภาพ ฟังทำอุโบสถร่วมกับบุคคลนั้น

๓. เรื่องที่ (โจทก์) ได้ทราบ สอดคล้องกับเรื่องที่ (พยาน) ได้ทราบ เรื่องที่ (โจทก์) ได้ทราบเทียบได้กับเรื่องที่ (พยาน) ได้ทราบแต่จำเลยไม่ยอมรับเพราะอาศัยแค่การได้ทราบ จำเลยถูกสงสัยว่าไม่บริสุทธิ์ฟังปรับอาบัติตามคำสารภาพแล้วทำอุโบสถร่วมกับจำเลยได้^{๒๒๑}

เมื่อโจทก์หรือจำเลยไม่ยอมสารภาพและสงฆ์ใช้เกณฑ์ดังกล่าวตัดสิน คำตัดสินของสงฆ์ถือว่าเป็นที่สุดห้ามรื้อฟื้นเด็ดขาด

๒.๑.๕.๖ ขั้นตอนที่ ๖ การปรับอาบัติ ภายหลังจากที่จำเลยหรือโจทก์ต่อสู้กันจนในที่สุดฝ่ายกระทำผิดก็สารภาพเพราะมีหลักฐานพยานเพียงพอที่จะเอาผิดและแสดงให้เห็นว่าผู้กระทำผิดนั้นได้กระทำผิดเพียงพอที่จะเอาผิดและแสดงให้เห็นว่าผู้กระทำผิดนั้นได้กระทำผิดจริง ขั้นตอนต่อไปก็ต้องปรับอาบัติโดยการดำเนินการปรับอาบัตินั้นมีวิธีการที่จะดำเนินการดังนี้

^{๒๒๑} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๕๗/๓๕๗, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๗/๕๖๘.

ก. กรณีโจทก์

๑) ถ้าโจทก์รับว่าฟ้องภิกษุด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ฟังปรับอาบัติสังฆาทิเสสโจทก์ ถ้าผู้ฟ้องเป็นภิกษุแม้จะถูกชักชวนโดยภิกษุก็ให้ลงนาสนากรรมคือสึกเสีย^{๒๒๒} และเมื่อลงโทษโจทก์แล้วก็ให้ทำสังกรรมประเภทสติวินัยให้เพื่อประกาศความเป็นผู้บริสุทธิ์แก่จำเลย

๒) ถ้าโจทก์รับว่าใส่ความภิกษุจำเลยนั้นด้วยอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูลฟังปรับอาบัติ ปาจิตติย์ โจทก์^{๒๒๓}

๓) ถ้าโจทก์รับว่าใส่ความจำเลยด้วยอาบัติินิสัคคีย์ ปาจิตติย์ ถุลลสังขย ทุกกฎ ทุพพาสิต ที่ไม่มีมูล ฟังปรับอาบัติทุกกฎ โจทก์^{๒๒๔}

ข. กรณีจำเลย

๑) ถ้าจำเลย สารภาพ ว่าตนต้องอาบัติปาราชิกก็ให้นาสนาคือสึกเสีย

๒) ถ้าจำเลยสารภาพว่า ตนต้องอาบัติสังฆาทิเสส ก็ให้เข้าปริวาสหรืออยู่กรรมเป็นเวลา ๖ ราตรี

๓) ถ้าจำเลยสารภาพว่าตนต้องอาบัติ อีก ๕ ข้อ ก็ให้แสดงคืน^{๒๒๕}

๔) ถ้าจำเลยให้การทวนสับสนก็ให้ลงนิกรรมประเภทคัสสปายสิการกรรม หรือถ้าจำเลยมีความผิดที่เข้าข่ายของนิคกรรมทั้ง ๕ ประเภท (ยกเว้นปกาสนิกรรม) ก็ให้ส่งลงนิกรรมแก่เธอตามความผิด

สรุปก็คือเมื่อได้ผลการตัดสินเช่นใดแล้วก็ให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาไปตามลักษณะของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยอธิกกรรมสมถวิธีทั้ง ๓ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหแบบไม่มีเงื่อนไข (๒) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหแบบมีเงื่อนไข (๓) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขแบบพิเศษ

^{๒๒๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๘๕/๒๒๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๕/๓๘๘.

^{๒๒๓} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๘๐/๒๒๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๐/๓๘๕.

^{๒๒๔} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๘๘/๒๒๒, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๘/๓๘๗, วิ.ป.อ. ๓/๒๓๓/๑๕๕

^{๒๒๕} การปรับอาบัติตามหลักการของพระวินัยนั้นเราจะพบว่าพระพุทธรองค์ได้ทรงกำหนดไว้เป็นแนวทาง ๓ ประการคือ การแสดงอาบัติที่จะต้องเป็นการแสดงคืนเพื่อออกจากอาบัตินั้นจะต้องแสดงคืนในลักษณะดังนี้ คือ ๑. การแสดงคืนในท่ามกลางสงฆ์ ๒. การแสดงคืนในสำนักของคณะบุคคล (ไม่ครบองค์สงฆ์คือ ๒-๓ รูป) ๓. แสดงคืนต่อหน้าบุคคลคือภิกษุ ๑ รูป ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๓/๓๒๒-๓๒๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๓/๕๒๓.

๒.๑.๕.๗ ขั้นตอนที่ ๗ การทำสังฆกรรมเพื่อชำระอธิกรณ์ ในกระบวนการแก้ไข ปัญหาในสมัยพุทธกาลสงฆ์เป็นผู้ที่ใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหายภายในภายนอกตามพุทธประสงค์ ที่ทรงมอบอำนาจให้ก่อนการปรินิพพาน^{๒๒๖} ดังนั้น ในการทำกิจของสงฆ์เกือบทุกอย่าง (ยกเว้น เรื่องที่ไม่สำคัญ) จะต้องมียोगค์ประกอบคือ การทำสังฆกรรม หมายถึง กรรมหรือกิจที่สงฆ์พึงทำ โดยการประชุมสงฆ์^{๒๒๗} สำหรับกระบวนการแก้ไขปัญหายในขั้นตอนนี้เมื่อสงฆ์ปรับอบัติตามคำ สาราพของจำเลยแล้วก็จะประกอบสังฆกรรมใน ๒ ลักษณะคือ (๑) สังฆกรรมในการแก้ไขปัญหาย ประเภทไม่มีเงื่อนไข เป็นการทำสังฆกรรมเพื่อรับรองผลการตัดสินอธิกรณ์แก่ผู้ที่บริสุทธิ์ และ (๒) สังฆกรรมในการแก้ไขปัญหายประเภทมีเงื่อนไข เป็นการทำสังฆกรรมเพื่อลงนิคหกรรมแก่ ผู้กระทำผิดและยกเลิกการลงนิคหกรรมแก่ผู้กระทำผิดนั้น

๒.๑.๕.๘ ขั้นตอนที่ ๘ ขั้นตอนการประกาศให้สงฆ์ได้รับทราบเพื่อรับรองโจทก์ หรือลงโทษจำเลย ถือเป็นขั้นตอนที่กระทำภายหลังจากที่ได้มีการทำสังฆกรรมแล้วโดย (๑) ใน อธิกรณ์สมถวิธีแบบไม่มีเงื่อนไข ได้แก่ กรณีการแก้ไขปัญหายโดยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูพหวินัย เขญยสิกขา ปฎิญญาตกรณวินัย และ คินณัตถการวินัย จะมีการประกาศให้สงฆ์ได้รับทราบ ข้อเท็จจริงเพียงครั้งเดียวคือภายหลังจากการทำสังฆกรรมรับรองความบริสุทธิ์ของจำเลยรับรองการ ระงับวิวาทาธิกรณ์ หรือรับรองการประนีประนอมของภิกษุก่อการทะเลาะวิวาทแล้ว โดยสงฆ์ จะต้องให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นตัวแทนนำคดีหรือมติที่ได้รับรองกันนี้ไปแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ใน อาวาสอื่นๆ ว่ามติอย่างนี้สงฆ์ได้กระทำแล้วแก่ภิกษุชื่อนี้ เป็นต้น ซึ่งในสมัยพุทธกาลวัฒนธรรม การติดประกาศข่าวแจ้งข่าวยังไม่มีดังนั้นจึงใช้รูปแบบของทูตหรือผู้นำข่าวสารไปบอก (๒) อธิกรณ์สมถวิธีแบบมีเงื่อนไขจะมีขั้นตอนในการแจ้งข้อเท็จจริงหรือข่าวการลงนิคหกรรมแก่ ภิกษุจำเลยถึง ๒ ครั้ง ตามจำนวนของสังฆกรรมที่ได้กระทำลงไป คือ (ก) การทำสังฆกรรมครั้งที่ ๑ เมื่อสงฆ์สอบสวนจะได้ความจริงหรือข้อเท็จจริงแล้วสงฆ์ก็ได้ทำสังฆกรรมเพื่อรับรองการลงโทษ จำเลยเมื่อสังฆกรรมเสร็จก็จะส่งภิกษุรูปหนึ่งไปบอกแก่สงฆ์ในอาวาสอื่นๆ ให้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อจะให้สงฆ์ทั้งหมดได้ร่วมกันลงโทษจำเลยหากว่าจำเลยได้ย้ายจากอาวาสที่เกิดอธิกรณ์มาอยู่ใน อาวาสของสงฆ์ต่างถิ่นซึ่งก็จะทำให้จำเลยไม่อาจจะหลีกเลี่ยงหนีความผิดได้^{๒๒๘} (ข) การทำสังฆกรรม ครั้งที่ ๒ เมื่อจำเลยถูกสังคมลงโทษตามมติของสงฆ์ได้สักระยะหนึ่งแล้วจำเลยมีความสำนึกผิด

^{๒๒๖} ที.ที. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ที. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๒๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๒.

^{๒๒๘} ในการลงนิคหกรรมทุกครั้งจะต้องให้สงฆ์แจ้งไปยังอาวาสอื่นๆ ทุกครั้ง ใน วิ.จู. (บาลี) ๖/๖๖/ ๘๕.. วิ.จู. (ไทย) ๖/๖๖/๑๓๕.

ต้องการแจ้งให้สงฆ์ทราบเพื่อจะได้ขอให้สงฆ์ระงับการลงโทษ เมื่อสงฆ์ได้รับการแจ้งดังกล่าวก็จะพิจารณาว่าสมควรหรือไม่ที่จะระงับการลงโทษจำเลย ถ้าเห็นควรก็จะประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมประกาศระงับการลงโทษจำเลย เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมเสร็จแล้ว สงฆ์ก็จะส่งข่าวไปแจ้งยังอวาสต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่งเพื่อที่จะให้สังฆมได้รับทราบมติสงฆ์และจะได้พากันยกเลิกการลงโทษจำเลยและยอมรับจำเลยเข้าสู่สังฆมในฐานะของผู้บริสุทธิ์ในกระบวนการแจ้งให้สังฆมทราบข้อเท็จจริงบางครั้งหากเป็นการลงนิคหกรรมเพื่อลงโทษคฤหัสถ์เช่นการคว่ำบาตร เมื่อทำสังฆกรรมเสร็จก็จะต้องส่งภิกษุรูปหนึ่งไปแจ้งข่าวแก่คฤหัสถ์ผู้กระทำผิดให้ทราบมติสงฆ์ด้วย และเมื่อคฤหัสถ์ปรับปรุงตนเองได้และขอมาสงฆ์แล้ว สงฆ์ก็ต้องส่งข่าวอีกครั้งหนึ่งว่าสงฆ์ได้ระงับการคว่ำบาตรแล้ว^{๒๒๕} เป็นต้น ซึ่งการแจ้งให้ทราบนี้เราจะพบว่า (๑) ถ้าเป็นเรื่องของจำเลยที่เป็นภิกษุให้แจ้งแก่ภิกษุในอวาสอื่นๆ ได้ทราบเพื่อจะได้ร่วมกันลงโทษตามมติสงฆ์ (๒) ถ้าเป็นเรื่องของอริกรณ์ที่เกี่ยวกับภิกษุและคฤหัสถ์สงฆ์ก็ต้องส่งภิกษุออกไป ๒ รูป คือ รูปที่ ๑ ไปแจ้งข่าวแก่สงฆ์ในอวาสต่างๆ ให้ทราบและร่วมกันลงโทษจำเลย รูปที่ ๒ ไปแจ้งข่าวแก่คฤหัสถ์ผู้ถูกสงฆ์ทำสังฆกรรมประกาศลงโทษเพื่อที่จะให้คฤหัสถ์คนนั้นได้ทราบข้อเท็จจริงต่างๆ ด้วยดี ส่วน(๓) อริกรณ์สมถวิธิแบบพิเศษนั้นเมื่อสีกภิกษุผู้เป็นจำเลยตามกระบวนการแล้วก็ให้ภิกษุไปประกาศให้สังฆมทราบว่ามีผู้พ้นจากการเป็นพระภิกษุแล้ว

๒.๑.๕.๕ ขั้นตอนที่ ๕ ขั้นตอนการลงโทษจำเลยโดยมติสงฆ์และสังฆม ภายใต้เงื่อนไขตามมติของสงฆ์

สำหรับขั้นตอนนี้จะปรากฏอยู่ในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบมีเงื่อนไข (โดยมากจะเป็นกรณีนิคหกรรม) เช่น กรณีการแก้ไขปัญหาอาปิตตาทิกรณ์ กรณีภิกษุให้การสับสน รับบ้างปฏิเสธบ้างหรือรับแล้วปฏิเสธแล้วรับ ซึ่งสงฆ์จะต้องลงโทษจำเลยด้วยการลงตีสปาปียสิกาวินัย คือการเพิ่มโทษ ด้วยการให้ปฏิบัติตามเงื่อนไข ๑๘ ประการ มีการห้ามร่วมในอุปสมบทพิธี เป็นต้น^{๒๓๐} หรือในรูปแบบของการแก้ไขปัญหานิคหกรรมโดยสัมมาวินัย (ยกเว้นปกาสนิยกรรม) เพราะมีไม่มีการทำสังฆกรรมระงับเป็นเพียงการประกาศให้ทราบเท่านั้น(ซึ่งในการลงนิคหกรรมจัดเป็นการลงโทษหรือแก้ไขปัญหาแบบมีเงื่อนไขโดยสังฆมจะต้องมีส่วนร่วมในการลงโทษภิกษุ (จำเลย) รูปนั้นตามคำสั่งสงฆ์ ภายหลังจากที่สงฆ์ได้ทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการลงโทษแล้วจะต้องกระจายข่าวให้ สงฆ์ในอารามต่างๆ ในเขตที่จะพอทราบกันได้นั้นให้ทราบโดย

^{๒๒๕} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๒๖-๒๘/๓๐-๓๑, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๒๖-๒๘/๔๕.

^{๒๓๐} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๗๑/๑๑, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๗๑/๑๖.

ทั่วกัน^{๒๓๑} ซึ่งก็หมายความว่าเมื่อสงฆ์ประกาศลงโทษภิกษุจำเลยด้วยรูปแบบของสังฆกรรมเช่น การขับไล่ออกจากอาวาส การขู่ให้กลัว การขับออกจากสังคม การห้ามสมคบพูดจาด้วย เป็นต้น แล้วก็มีเงื่อนไขอีก ๑๔ ข้อที่เป็นเสมือนหนึ่ง กฎเหล็กที่สังคมจะต้องลงโทษจำเลยด้วยเช่น ไม่ให้เข้าร่วมการอุปสมบทในกรณีมีผู้ขอบวชที่ห้ามภิกษุให้บวชหรือร่วมพิธีการบวชนั้น ไม่ให้ภิกษุนั้นให้นิสสัยแก่ภิกษุโดยทั่วไป ไม่ให้มีเนรอุปัฏฐาก แม้มีอยู่แล้วก็ให้ยกเลิก ไม่ให้เป็นผู้สอนภิกษุณี แม้ได้รับการแต่งตั้งอยู่แล้วก็ให้ยกเลิก ฯลฯ ไม่สามารถฟ้องใครอื่นได้ ไม่มีอำนาจในการเรียกคนอื่นมาสอบสวนและห้ามมิให้ก่อการทะเลาะวิวาทโดยเด็ดขาด^{๒๓๒} เป็นต้น ในเงื่อนไขทั้ง ๑๔ ข้อนี้ สงฆ์ทั่วไปจะต้องร่วมกันลงโทษคือ ถ้าพบภิกษุผู้เป็นจำเลยทำกิจเช่นนี้จะต้องห้ามหรือกีดกันมิให้ทำกรรมเช่นนั้น เหตุเพราะเป็นผู้ถูกสงฆ์ประกาศลงโทษนั่นเอง จะเห็นว่าในขั้นตอนการลงโทษจำเลยสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

(๑) การลงโทษตามชนิดของโทษที่ได้รับ เช่น การถอดยศลดพรรษา การขับออกจากวัด เป็นต้น ซึ่งโทษในลักษณะนี้ผู้กระทำผิดจะต้องถูกลงโทษคือ ถูกขับ ถูกถอดยศลดพรรษาดด้วยตัวเองและสงฆ์ที่ทำการสังฆกรรมได้ใช้อำนาจผ่านทางวิธีการคือสังฆกรรมในการบังคับให้จำเลยต้องปฏิบัติตาม

(๒) การลงโทษโดยสังคม เป็นโทษที่สังคมพึงจะลงแก่จำเลยภายหลังจากที่จำเลยถูกสงฆ์ทำสังฆกรรมแล้ว ถัดจากสังฆกรรมจำเลยต้องถูกสังคมลงโทษโดยเงื่อนไข ๑๔ ประการนั้น เช่น พระ ก. ถูกสงฆ์ลงโทษด้วยการให้กลับไปถือพรรษาใหม่ไปถือนิสสัย คืออยู่กับอุปัชฌาย์อาจารย์อีกครั้งหนึ่งจากนั้น พระ ก. ก็ไปอยู่กับอุปัชฌาย์แต่ในขณะเดียวกัน สงฆ์ในอาวาสที่พระ ก. อาศัยอยู่หรืออาวาสอื่นๆ ใกล้เคียงก็ต้องลงโทษ พระ ก. ด้วยเงื่อนไข ๑๔ ข้อเมื่อ พระ ก. ถูกลงโทษจนสำนึกได้ก็จะกลับมาแจ้งแก่สงฆ์สงฆ์ก็จะระงับอธิกรณ์นั้นให้

๒.๑.๕.๑๐ ขั้นตอนที่ ๑๐ ขั้นจำเลยสำนึกผิดแล้วมาแจ้งแก่สงฆ์ เมื่อจำเลยถูกลงโทษและสำนึกผิดต้องการที่จะให้สงฆ์ระงับการลงโทษดังกล่าวให้กับตนจึงได้เข้าแจ้งความดังกล่าวแก่สงฆ์โดยอาการของการแจ้งคำร้องก็ต้องประกอบด้วย (๑) การแจ้งคำร้องทางกาย (๒) การแจ้งคำร้องทางวาจา (๓) การแจ้งคำร้องทางกายและวาจาประกอบกัน เช่น กรณีของพระอุปวาพะ เป็นต้น^{๒๓๓}

^{๒๓๑} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๖๖/๘๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๖๖/๑๓๕.

^{๒๓๒} วิ.มหา. (บาลี) ๕/๔๖๕/๒๕๓-๒๕๔, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๖๕/๓๖๔-๓๖๕.

^{๒๓๓} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๐๕-๒๐๖/๒๓๓-๒๓๔, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๐๕-๒๐๖/๓๒๐-๓๒๑.

อนึ่งในขั้นตอนการยื่นคำร้องขอให้สงฆ์ยกโทษนี้ถ้าหากจำเลยไม่สำนึกผิด สักไปเอง หรือหนีไปอยู่ ณ สถานที่ซึ่งไม่มีใครรู้ชะตากรรม กรณีดังกล่าวหากภิกษุรูปใดรู้ก็ให้แจ้งแก่สงฆ์ หรือเป็นตัวแทนของภิกษุรูปนั้นไปแจ้งแก่สงฆ์เพื่อให้สงฆ์ระงับการลงโทษและจะได้แจ้งข่าวการ สึกหรือหนีไปของจำเลยให้กับสงฆ์ทั้งหมดได้ทราบ นอกจากนั้นในระหว่างการลงโทษภิกษุจำเลย มรณภาพก็ให้ปฏิบัติโดยนัยเดียวกับการสึกและการหนีไปนั้น^{๒๓๔} และมีข้อยกเว้นที่ไม่ต้องทำสังฆ กรรมระงับโทษหรือต้องมีการสำนึกก็คือ ภิกษุจำเลยบรรลุนิติภาวะให้ถือว่ายกผลประโยชน์ให้กับ จำเลย คือไม่ต้องทำสังฆกรรมใด ๆ อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นก็ถือว่ายุติ^{๒๓๕}

๒.๑.๕.๑๑ ขั้นตอนที่ ๑๑ การตรวจคำร้องของจำเลย ในกรณีที่ภิกษุเป็นจำเลยได้ สำนึกผิดแล้วยื่นคำร้องแก้สงฆ์ สงฆ์จะต้องพิจารณาคำร้องคือตัวผู้ถูกลงโทษก่อนว่า (๑) จำเลย สำนึกผิดจริงหรือไม่ (๒) ระยะเวลาที่ลงโทษจำเลยนั้นเพียงพอเหมาะสมหรือไม่ (๓) ในระหว่างถูก ลงโทษนั้นจำเลยได้กระทำความผิดซ้ำหรือกระทำความผิดในโทษอื่นๆ หรือไม่ เช่น การก่อการทะเลาะวิวาท หรือก่ออธิกรณ์อื่นๆ เพิ่มหรือไม่ (๔) จำเลยได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขของการลงโทษนั้นสมบูรณ์ หรือไม่ (๕) บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับจำเลยเช่นอุปัชฌาย์ อาจารย์ เพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลายติเตียน หรือไม่ เมื่อสงฆ์พิจารณาเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว เห็นว่าจำเลยมีคุณสมบัติที่จะประกาศรับรองหรือ ระงับการลงโทษนั้นได้ก็จะประชุมสังฆ์เพื่อทำสังฆกรรมระงับการลงโทษต่อไป^{๒๓๖}

๒.๑.๕.๑๒ ขั้นตอนที่ ๑๒ การทำสังฆกรรมเพื่อการระงับโทษแก่จำเลย เมื่อสงฆ์ พิจารณาคำร้องของจำเลยจนเป็นที่แน่ใจแล้วว่าจำเลยมิได้แสสร้งแกล้งทำหรือไม่มีความผิดใดๆ ภายหลังจากการถูกลงโทษจริง สงฆ์ก็จะทำสังฆกรรมเพื่อการระงับโทษแก่จำเลยซึ่งสังฆกรรมใน ครั้งนี้ถือว่าเป็นครั้งที่ ๒ ในกระบวนการแก้ไขปัญหามีเงื่อนไข โดยมีขั้นตอนในการประกอบ สังฆกรรมดังนี้

๑) ให้ภิกษุผู้เป็นจำเลยที่ได้อ่านคำร้องนั้นเข้าไปหาสงฆ์แล้วกล่าวคำร้องขอว่า ขอสงฆ์จงยกโทษแก่ข้าพเจ้าผู้ถูกลงนิกกรรม ข้อ....ในฐานะความผิดดังต่อไปนี้.....บัดนี้ข้าพเจ้า สำนึกผิดแล้วขอสงฆ์จงระงับโทษดังกล่าวแก่ข้าพเจ้าด้วย^{๒๓๗}

^{๒๓๔} วิ.จู. (บาลี) ๖/๓๑/๕๑, วิ.จู. (ไทย) ๖/๓๑/๑๔๗.

^{๒๓๕} วิ.จู. (บาลี) ๗/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๔๕/๓๘๖-๓๙๐, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/ ๑๖๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๖/๑๖๒, พ.ธ.อ. ๔/-/๖-๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๔๕๕-๔๕๖/๕๕๗.

^{๒๓๖} วิ.จู. (บาลี) ๖/๓๑/๕๒-๕๓, วิ.จู. (ไทย) ๖/๓๑/๑๕๐.

^{๒๓๗} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๐/๒๕, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๐/๓๗.

๒) จากนั้นสงฆ์ก็จะแต่งตั้งภิกษุอีกรูปหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่ประกาศญัตติแก่สงฆ์ว่าขอสงฆ์จะระงับการลงโทษภิกษุจำเลย เพราะภิกษุจำเลยสำนักผิดแล้วภิกษุรูปนั้นประกาศญัตติแล้วภิกษุอีกรูปหนึ่งก็จะสวดอนุสาวนา เพื่อขอมติจากสงฆ์ ๓ ครั้งว่าภิกษุนี้ได้สำนึกผิดแล้วและสงฆ์ก็ระงับโทษให้ถ้าสงฆ์เห็นด้วยให้หนึ่งถ้าไม่เห็นด้วยให้ทักท้วงท่ามกลางสงฆ์ ถ้าไม่ทักท้วงก็ถือว่าอาการนั้นเป็นมตिसงฆ์

๓) เมื่อสงฆ์รับรองเช่นนั้นแล้ว ก็ถือว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่มีมลทินในอันดับต่อไปก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องประกาศให้สังคมทราบถึงผลการออกมติดังกล่าวให้กับจำเลย

๒.๑.๕.๑๓ ขั้นตอนที่ ๑๓ การประกาศให้สังคมทราบ ภายหลังจากการประกาศระงับการลงโทษ

สำหรับขั้นตอนนี้เป็นการประกาศเพื่อให้สังคมสงฆ์ทราบว่าหลังจากที่สังคมได้ลงโทษจำเลยตามมติของสงฆ์มาระยะหนึ่งแล้วจำเลยได้สำนึกผิดและยื่นขอระงับการลงโทษบัดนี้จำเลยได้เป็นผู้บริสุทธิ์ไม่มีมลทินสงฆ์ควรยกเลิกการลงโทษและปฏิบัติต่อจำเลยเหมือนกับภิกษุผู้มีศีลโดยทั่วไป ซึ่งเหตุผลที่จำเป็นจะต้องประกาศให้สังคมทราบก็เพราะเกรงว่าจำเลยจะถูกลงโทษจากผู้ที่ไม่ทราบข่าวการระงับโทษของสงฆ์อีก ทำให้อริกรณ์ที่ระงับแล้วไม่เป็นอันระงับ เป็นเหตุให้มีความเคลือบแคลงสงสัยเกิดขึ้นจนอาจกลายเป็นอริกรณ์ใหม่ขึ้นก็ได้ ดังนั้น ขั้นตอนการประกาศให้สังคมทราบนี้ถือว่าเป็นมาตรการการรับรองความบริสุทธิ์ ของจำเลยอย่างหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นหน้าที่ของสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ให้การลงโทษจำเลยจะต้องแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้เดินทางไปแจ้งข่าวการระงับการลงโทษให้กับสังคมได้ทราบโดยทั่วกันอันเป็นหลักประกันว่าการดำเนินการของสงฆ์นั้นได้กระทำอย่างรอบคอบ

๒.๑.๕.๑๔ ขั้นตอนที่ ๑๔ ขั้นอริกรณ์ยุติ เมื่อสงฆ์ดำเนินการรับตามกระบวนการทุกขั้นตอนแล้วก็ถือว่าอริกรณ์นั้นได้ถูกระงับ (อริกรณ์สมณะ) ไปอย่างสมบูรณ์ผลของการระงับอริกรณ์ทำให้จำเลยกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่มีข้อท้วงติงใดๆ เพราะถือว่ามติสงฆ์ที่รับรองดังกล่าวมาทุกขั้นตอนเป็นที่สุดจำเลยสามารถที่จะได้รับตำแหน่งที่ตนเองเคยมีเคยเป็นได้ เช่นจำเลยเคยมีพรรษา ๒๐ แต่ถูกลบให้เหลือ ๑ เพราะการละเมิดอาบัติจนถูกสงฆ์ลงนิสยกรรมเมื่อสำนึกได้และสงฆ์รับรองแล้วก็สามารถกลับมาเป็นผู้มีพรรษา ๒๐ ได้ หรือจำเลยถูกลงทัณฑ์ปาชนียกรรม ขับออกจากอาวาสแม้เดิมจำเลยจะเป็นเจ้าอาวาส เมื่อถูกออกจากเจ้าอาวาสแล้วภายหลังถ้าสำนึกได้ เข้ายื่นคำร้องให้สงฆ์ระงับอริกรณ์ เมื่อสงฆ์ระงับอริกรณ์แล้วจำเลยจะกลับเข้าไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเหมือนเดิมก็ได้ เพราะไม่มีกฏเกณฑ์ห้ามเนื่องจากจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วการกลับมาดำรงตำแหน่งจึงถือว่าเป็นเรื่องที่ชอบธรรม

จากการกล่าวมาทั้งหมดสามารถที่จะสรุปภาพรวมของขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการแก้ไขปัญหาทั้งหมดได้จากตารางดังต่อไปนี้

แบบไม่มีเงื่อนไข	แบบมีเงื่อนไข	แบบพิเศษ
ขั้นตอนที่ ๑ อธิกรณ์ ขั้นตอนที่ ๒ การฟ้องร้อง ขั้นตอนที่ ๓ การตรวจคำฟ้อง ขั้นตอนที่ ๔ การไต่สวน ขั้นตอนที่ ๕ ผลการตัดสิน/ จำเลย ขั้นตอนที่ ๖ การปรับอาบัติ (โจทก์กรณีใส่ความ) ขั้นตอนที่ ๗ การทำสังฆกรรม รับรองผู้บริสุทธิ์ ขั้นตอนที่ ๘ ขึ้นการประกาศให้ สังคมรับรู้ความบริสุทธิ์ของ จำเลย ขั้นตอนที่ ๙ การประกาศให้ สังคมรับทราบ ขั้นตอนที่ ๑๐ อธิกรณ์ยุติ	ขั้นตอนที่ ๑ อธิกรณ์ ขั้นตอนที่ ๒ การฟ้องร้อง ขั้นตอนที่ ๓ การตรวจคำฟ้อง ขั้นตอนที่ ๔ การไต่สวน ขั้นตอนที่ ๕ ผลการตัดสิน/จำเลย ขั้นตอนที่ ๖ การปรับอาบัติ ขั้นตอนที่ ๗ การทำสังฆกรรมลงโทษ ขั้นตอนที่ ๘ ขึ้นการประกาศให้สังคม รับรู้เพื่อการลงโทษ ขั้นตอนที่ ๙ การลงโทษจำเลย ขั้นตอนที่ ๑๐ การสำนึกผิด ขั้นตอนที่ ๑๑ การตรวจคำร้องจำเลย ขั้นตอนที่ ๑๒ การประกาศให้สังคม รับทราบ ขั้นตอนที่ ๑๓ การทำสังฆกรรมระงับการ ลงโทษ ขั้นตอนที่ ๑๔ อธิกรณ์ยุติ	ขั้นตอนที่ ๑ อธิกรณ์ ขั้นตอนที่ ๒ การฟ้องร้อง ขั้นตอนที่ ๓ การตรวจคำฟ้อง ขั้นตอนที่ ๔ การไต่สวน ขั้นตอนที่ ๕ ผลการตัดสิน/ จำเลย ขั้นตอนที่ ๖ การนาสนา-ให้ สีก-บังคับสีก ขั้นตอนที่ ๗ การประกาศให้ สังคมรับทราบ ขั้นตอนที่ ๘ อธิกรณ์ยุติ

ตารางที่ ๑ แสดงขั้นตอนอธิกรณ์สมถวิธีแบบไม่มีเงื่อนไข, มีเงื่อนไขและแบบพิเศษ

๒.๒ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์โดยอธิกรณ์สมถวิธี

จากการศึกษามาทั้งหมดเราสามารถที่จะนำประเด็นที่สำคัญๆ มาศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพรวมของกระบวนการและองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ วิเคราะห์ลักษณะสำคัญของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา สำหรับลักษณะของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาของอธิกรณ์สมถวิธีมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑.๑ อธิกรณ์สมถวิธีมีเจตนารมณ์เพื่อรักษาพระธรรมวินัย สำหรับเจตนารมณ์ของอธิกรณ์สมถวิธีนั้นเราจะพบว่า (๑) มีเจตนารมณ์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์ที่เนื่องด้วยพระธรรมวินัยคือ (๑.๑) ปัญหาเกี่ยวกับพระธรรมได้แก่ การคัดค้านหรือปฏิเสธหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเช่นการปฏิเสธว่านิพพานมิใช่อนัตตาแต่เป็นอัตตา เป็นต้น

ซึ่งผิดจากหลักการของพระพุทธศาสนาปัญหาเช่นนี้เรียกว่าปัญหาพระธรรม (๑.๒) ปัญหาพระวินัย ได้แก่ปัญหาข้อโต้แย้งกันระหว่างภิกษุ ๒ พวกว่า การทำเช่นนี้เป็นวินัย ส่วนการทำแบบนี้ไม่ใช่พระวินัย สิ่งนี้พระตถาคตตรัสไว้สิ่งนี้พระตถาคตไม่ได้ตรัสไว้เป็นต้น^{๒๓๘} ปัญหาเช่นนี้เรียกว่า ปัญหาพระวินัยการรูปแบบการแก้ไขปัญหาคือการที่พระภิกษุผู้หนึ่งมุ่งที่จะแก้ไขปัญหานั้น ๒ ประการนี้เป็นหลักเพื่อเป็นการรักษาคัมภีรพระธรรมวินัยให้มีความศักดิ์สิทธิ์ให้คนเคารพยำเกรง (๒) มีเจตนารมณ์ในการให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการได้ส่วนหาข้อเท็จจริงในการแก้ไขปัญหาคือแต่ละประเภทเพื่อจะลงโทษคนผิดและคุ้มครองคนที่บริสุทธิ์เช่นการแก้ไขปัญหาคือการฟ้องร้องผู้ไม่มีความผิดด้วยเรื่องอันไม่มีมูลอันจัดอยู่ในลักษณะของการใส่ร้ายร้ายสีกันของคนในสังคม^{๒๓๙} หรือปกป้องผู้กระทำผิดขณะไม่มีผิดเป็นบ้าไม่รู้ตัวเองขณะทำความผิด^{๒๔๐} หรือการประกาศโทษของผู้ก่อความวุ่นวายในสงฆ์ว่าไม่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์^{๒๔๑} เป็นต้น (๓) มีเจตนารมณ์เพื่อที่จะใช้เป็นวิธีการในการประกอบกิจกรรมที่สงฆ์พึงจะกระทำให้ถูกต้องตามธรรมเนียมหรือตามแนวทางพระธรรมวินัยเช่นการบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น (๔) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยเพื่อให้สังคมสงฆ์ได้ยึดเป็นรูปแบบในการปฏิบัติว่าอะไรควรทำไม่ควรทำอะไรถูกอะไรผิดและการพึงสังวรระวังในการกระทำผิดนั้นๆ ด้วย จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าอิทธิพลของสงฆ์จะมีเจตนารมณ์ที่สามารถจะอธิบายได้หลากหลายแต่เมื่อสรุปรวมแล้วก็มีเพียงประการเดียวก็คือ การมุ่งรักษาคัมภีรพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์นั่นเอง

๒.๒.๑.๒ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามีความสัมพันธ์กับปัญหา สำหรับการกำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญหาคือการที่สงฆ์พุทธกาลมีความสอดคล้องกับปัญหาเป็นอย่างดี กล่าวคือมีการกำหนดปัญหาไว้เป็น ๔ หมวด ได้แก่ (๑) หมวดการทะเลาะวิวาท (๒) หมวดการฟ้องร้องกล่าวหา (๓) หมวดการละเมิดอาบัติ (๔) หมวดกิจที่สงฆ์พึงทำ แล้วจึงมีการกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหานั้นทั้งหมด ๗ ประการโดยใช้สำหรับการแก้ไขปัญหานั้นทั้งหมดซึ่งจะมีวิธีการดำเนินการแก้ไขที่เหมาะสมและสอดคล้องกัน

๒.๒.๑.๓ อำนาจในการใช้แก้ไขปัญหาคืออำนาจของพระธรรมวินัย ในการศึกษาการแก้ไขปัญหาคือการที่มีความจำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องอำนาจว่าคณะสงฆ์ได้ใช้การ

^{๒๓๘} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๔๓-๒๔๖/๒๒๖-๒๒๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๔๓-๒๔๖/๓๕๒-๓๕๕.

^{๒๓๙} ม. อุ. (บาลี) ๑๔/๔๔/๓๔, ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๔๔/๕๓.

^{๒๔๐} ม. อุ. (บาลี) ๑๔/๕๐/๓๖, ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๕๐/๓๖, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๔๖/๑๓๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๔๖/๓๔๐.

^{๒๔๑} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕.

แก้ไขปัญหานี้ในอสังค์อำนาจอะไร ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดเราสามารถสรุปได้ว่าคณะสงฆ์ได้ใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหาดังนี้

(ก) อำนาจของพระธรรมวินัย ได้แก่ อำนาจอันเกิดจากหลักธรรมอันเนื่องมาจากการตรัสรู้ของพระองค์ที่เราเรียกว่า เป็นอำนาจโดยธรรมเป็นอำนาจที่เกิดจากความศรัทธาเลื่อมใสแล้วปฏิบัติตามแนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้าจนบรรลุและสามารถใช้ความรู้ที่ไปในการแก้ไขปัญหาวินัยและสงคมได้ ซึ่งสงฆ์ใช้อำนาจนี้ภายใต้ความเคารพในการตรัสรู้ของพระพุทธองค์และถือว่าเป็นอำนาจหลักที่สังคมจะต้องให้ความเคารพ^{๒๔๒} สงฆ์จะใช้อำนาจขอบพระธรรมวินัย (คือ หลักการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตและทรงห้าม) ในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการบริหารคณะมาตลอดโดยมีสงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจนี้

(ข) อำนาจแฝงอันเกิดจากความไม่เป็นเอกภาพของสงฆ์ อำนาจข้อนี้เกิดมาจากพระธรรมวินัยกล่าวคือเมื่อสังคมสงฆ์เคารพในพระธรรมวินัยก็สามารถยึดโยงกันเป็นเอกภาพจนมีอำนาจในการต่อรองหรือใช้ในการแก้ไขปัญหาก็รอบทุกประเภทได้เช่นกรณีการลงโทษพระภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมด้วยเงื่อนไข ๑๘, ๔๓, ๕๒ ข้อ ซึ่งเป็นข้อห้ามที่สมาชิกในสังคมสงฆ์จะต้องร่วมกันลงโทษด้วยหวังว่าจะทำให้เขาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้^{๒๔๓} ซึ่งถ้าภิกษุมีความเป็นเอกภาพเช่นนี้ก็จะทำให้อำนาจที่ใช้ข่มและบีบบังคับให้ภิกษุผู้กระทำผิดและถูกลงโทษสำนึกกลับตัวได้ แต่ถ้าภิกษุไม่มีความเป็นเอกภาพแล้วการลงโทษก็จะไม่เป็นผลแต่ประการใด แต่การที่สมาชิกในสังคมสงฆ์มีความเป็นเอกภาพภายใต้พระธรรมวินัยเดียวกันแล้วก็ย่อมมีอำนาจที่ใช้แบบการแก้ไขปัญหาวินัยให้ประสบผลสำเร็จได้ เช่น กรณีการคว่ำบาตรคฤหัสถ์^{๒๔๔} ดังนั้น อำนาจแฝงจึงเป็นอำนาจที่เกิดจากความเคารพในพระธรรมวินัยหรือการเคารพในการตัดสินใจและมติของสงฆ์

๒.๒.๑.๔ การแก้ไขปัญหามองใช้สงฆ์เป็นหลักในการดำเนินการ เป็นที่ทราบกัน
ว่าในการดำเนินการแก้ไขปัญหาวินัย (ยกเว้นอาบัติเล็กน้อยในอาปตตวินัย) จะสำเร็จลงไม่ได้ถ้าหากไม่ผ่านการประชุมสงฆ์เพื่อลงมติในการแก้ไขปัญหามอง ซึ่งโครงสร้างของการบริหารคณะสงฆ์

^{๒๔๒} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๑/๓๖๓, อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑/๓๔, อญ.จตุกก.อ. ๒๑/๒๕๘.

^{๒๔๓} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๕-๔๘, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๘/๒๓-๒๘, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๔๔๕/๓๖๖-๓๖๙.

^{๒๔๔} อญ.อุฏฐก. (บาลี) ๒๓/๘๗/๒๘๕-๒๘๖, อญ.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๘๗/๔๑๕, อญ.อุฏฐก.อ. ๓/๘๗/๒๘๓, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๓๓-๓๖/๔๔-๔๖, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๓๖/๗๗-๗๘.

จะต้องมีการประชุมสงฆ์ก่อน ในการตัดสินใจหรือการแต่งตั้งผู้ที่จะมาทำกิจของสงฆ์จะต้องผ่านมติของที่ประชุมสงฆ์เป็นอันดับแรก เรื่องใดก็ตามที่เป็นปัญหาและกระทบต่อความมั่นคงของพระธรรมวินัยล้วนแต่ต้องเป็นกิจที่สงฆ์พึงกระทำและหากไม่ได้ดำเนินการผ่านทางที่ประชุมสงฆ์แล้วก็ถือได้ว่าการแก้ไขปัญหานั้นไม่ถูกต้องหรือไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยเลย^{๒๔๕} ดังนั้น สงฆ์จึงมีความสำคัญต่อการบริหารเป็นอย่างยิ่ง และถ้าหากสงฆ์มีมติต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วก็ถือว่าสงฆ์ทั้งมวลจะต้องปฏิบัติตามจะคัดค้านหรือรื้อฟื้นไม่ได้^{๒๔๖} ยกเว้นเสียจากการดำเนินการของที่ประชุมสงฆ์ไม่เป็นไปตามพระธรรมวินัย ซึ่งสามารถที่จะคัดค้านหรือรื้อฟื้นได้^{๒๔๗}

อนึ่ง เราจะพบว่าสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญกับสงฆ์ในการบริหารก็เพราะเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงมอบอำนาจในการบริหารให้กับสงฆ์^{๒๔๘} ซึ่งโดยนัยคือการมอบอำนาจให้ที่ประชุมสงฆ์ในการบริหารคณะแทนพระองค์ภายใต้พระธรรมวินัย

๒.๒.๑.๕ การแก้ไขปัญหาคือต้องใช้สงฆ์โดยมีพระวินัยธรเป็นประธาน ในการแก้ไขปัญหาโดยอธิกรณสมถวิธีนั้นได้ระบุคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหาว่า (๑) ถ้าเป็นบุคคลผู้ที่เป็นประธานจะต้องมีคุณสมบัติคือ (๑) เป็นผู้มั่งคั่ง (๒) เป็นพหูสูต ทรงสุตะมาก (๓) ท่องจำปาฏิโมกข์ได้ (๔) ตั้งมั่นในพระธรรมวินัย ไม่เอนเอียงคลอนแคลน^{๒๔๙} (๕) สามารถที่จะปรับผู้ความทั้ง ๒ ฝ่ายให้อินยอมกันได้ หรือให้สำนึกตัวได้ (๖) เป็นผู้ฉลาดในการระงับอธิกรณ์ (๗) เป็นผู้รู้อธิกรณ์ (๘) เป็นผู้รู้เหตุแห่งอธิกรณ์ (๙) เป็นผู้รู้ความดับอธิกรณ์ (๑๐) รู้วิธีปฏิบัติเพื่อระงับอธิกรณ์^{๒๕๐} และที่สำคัญก็ต้องเป็นพระอรหันต์^{๒๕๑} ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ค่อนข้างสูงซึ่งผู้ที่จะมีลักษณะดังกล่าวต้องเป็นพระวินัยธรเพราะต้องมาแก้ไขปัญหาวาเรื่องพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงต้องมีความเชี่ยวชาญและต้องยึดมั่นพระวินัยการตัดสินใจต้องไม่เห็นแก่ความสัมพันธ์ส่วนตัว (ครู + อุปัชฌาย์ + อาจารย์) ถ้าสงฆ์สืบทราบว่ามีเจตนาแก้ไขปัญหาวาเรื่องพระธรรมวินัย

^{๒๔๕} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๐/๓๑๗, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๐/๕๒๐.

^{๒๔๖} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๑/๓๑๗-๓๑๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๑/๕๒๐.

^{๒๔๗} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๔๐/๓๑๖, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๔๐/๕๒๐.

^{๒๔๘} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๓๖, พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๔๔/๑๖๒, พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๒๖๐} พุ.อุ.อ. ๔๕/๓๑๕.

^{๒๔๙} อัง.สตุตถ. (บาลี) ๒๓/๘๐/๑๑๗, อัง.สตุตถ. (ไทย) ๒๓/๘๐/๑๓๖, อัง.สตุตถ.ฎีกา ๓/๓๕-๘๒/๒๔๓.

^{๒๕๐} อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๓๔/๕๗, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๔/๘๔.

^{๒๕๑} อัง.สตุตถ. (บาลี) ๒๓/๓๕/๑๑๔, อัง.สตุตถ. (ไทย) ๒๓/๓๕/๑๓๑, วิ.มหา. (บาลี) ๑/๖๘/๔๖, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๖๘/๕๖-๕๗, วิ.กัญญ.อ. ๓/๓๒๑/๔๔๒, วิสุทฺธิ. ๑/๑๔/๑๗.

หรือเป็นครูอาจารย์กันมาก่อนก็จะยกเลิกหรือถอนภิกษุรูปนั้นออกจากการเป็นพระวินัยธรที่^{๒๕๒} ส่วนคณะสงฆ์ที่เหลือจะต้องมีคุณสมบัติที่รองจากพระวินัยธรก็ได้ (๒) ถ้าพิจารณาโดยคณะกรรมการดำเนินการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์โดยอธิกรณ์สมถวิธีได้กำหนดว่าจะต้องใช้อย่างน้อย๔รูป จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้หรือสามารถที่จะประชุมสงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหาได้ ถ้ามีสงฆ์ไม่ครบองค์ประชุมแล้วดำเนินการก็จะถือว่าเป็นการกระทำที่บกพร่อง^{๒๕๓} ไม่สอดคล้องและไม่ถูกต้องตามวิธีปฏิบัติของอธิกรณ์สมถวิธี

๒.๒.๑.๖ กระบวนการแก้ไขปัญหายุทธวิธีต้องเน้นความพร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) ในการแก้ไขปัญหายุทธวิธีไม่ว่าจะเป็นวิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์หรือกิจจาธิกรณ์ นั้นมีข้อบังคับอยู่ข้อ ๑ คือ จะต้องดำเนินการตัดสินและลงโทษต่อหน้า (๑) บุคคล (๒) สงฆ์ (๓) พระธรรมวินัย และ (๔) วัดอุปัชฌาย์ หากการดำเนินการใด ๆ ก็ตามต้องประกอบทั้ง ๔ ประการไม่ครบก็ให้ถือว่าเป็นโมฆะ ไม่สำเร็จผล ดังนั้น การวินิจฉัยอธิกรณ์ทุกอย่างจะต้องทำต่อหน้าอย่างน้อยจำเลย โจทก์และวัดอุปัชฌาย์ เป็นต้น จึงจะถือว่าถูกต้องและสอดคล้องกับพระธรรมวินัย

๒.๒.๑.๗ เน้นการยอมรับในผลการวินิจฉัยของสงฆ์ การดำเนินการของสงฆ์ในการแก้ไขอธิกรณ์แต่ละครั้งสงฆ์จะต้องประกาศให้สังคมได้ทราบโดยทั่วกันและถือว่ามติสงฆ์เป็นที่สุดที่สมาชิกในสังคมจะต้องยอมรับโดยสงฆ์จะแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งซึ่งทำหน้าที่เหมือนเลขานุการสงฆ์เป็นผู้นำการตัดสินไปแจ้งแก่สมาชิกในเขตอารามอื่นๆ ให้ได้ทราบโดยทั่วกันโดยภิกษุผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวจะต้องมีลักษณะของผู้ฉลาดพูดฉลาดในการเข้าหาบุคคลที่ถูกสงฆ์ลงโทษไม่เย่อหยิ่งและสามารถที่จะใช้คำพูดให้อีกฝ่ายเข้าใจถึงเรื่องราวต่างๆ ได้ เช่น กรณีการแจ้งข่าวการลงนิคหกรรมคว่ำบาตรแก่พระเจ้าลจันวีที่สนับสนุนพระภิกษุที่ร่วมกันใส่ร้ายพระทัพนมัลลกุลบุตรในข้อหาที่เลื่อนลอย^{๒๕๔} ของพระอานนท์เถระ^{๒๕๕} ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวให้ถือว่าสงฆ์จะต้องมีเอกภาพคือยึดเอามติสงฆ์เป็นหลักไม่คลอนแคลนและไม่แตกแยกมีความสามัคคีพร้อมเพรียงตามหลักอุปนิทานิยธรรม^{๒๕๖} ทำให้สงฆ์เกิดความเข้มแข็งและมีอำนาจต่อรองสูง ซึ่งการที่จะทำให้สังคมมีเอกภาพจะต้องให้ข้อมูลกับสังคมโดยละเอียดเพื่อป้องกันข้ออ้างจากสงฆ์บางกลุ่มว่าไม่รู้

^{๒๕๒} การจับพระธรรมกถึก ดูเพิ่มเติมใน วิ.จุ. (บาลี) ๖/๒๓๑/๒๕๗-๒๕๘, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๕.

^{๒๕๓} วิ.จุ. (บาลี) ๖/๕๑/๖๓, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๕๑/๕๖.

^{๒๕๔} ม.อุ. (บาลี) ๔/๔๔/๓๔, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๔/๕๓

^{๒๕๕} วิ.จุ. (บาลี) ๖/๒๖๐-๒๖๑/๒๐-๒๔, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๖๐-๒๖๑/๓๐-๓๑.

^{๒๕๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐ /๑๓๖/๖๘-๗๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๑-๘๕, อ.สุตต. (บาลี) ๒๓/๒๓/๑๕-๒๐, อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๗-๓๘.

เรื่อง และเป็นเหตุให้ภิกษุผู้กระทำความผิดถือเป็นช่องทางในการดำเนินการเพื่อหาข้อโต้แย้งได้ ถ้าสงฆ์ให้ข้อมูลแก่สังคมโดยละเอียดแล้วสงฆ์ทั้งปวงก็จะมีเอกภาพมีพลังอำนาจในการต่อรองและบีบบังคับให้ฝ่ายที่ถูกกลโหมข่มขู่จนได้ ดังเช่นกรณีของพระเจ้าลิจนวิถึงกับร้องไห้เสียใจเมื่อได้ข่าวว่าจนถูกสงฆ์คว่ำบาตร^{๒๕๙} ซึ่งลักษณะการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินการของสงฆ์นั้นคล้ายๆ กับการประกาศผลของมติที่ประชุมสันนิบาตสภาของกษัตริย์รัฐสามัคคี^{๒๕๙} อันเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ารูปแบบการแก้ไขปัญหาวาทกรรมในสมัยพุทธกาลได้รับอิทธิพลจากรูปแบบการดำเนินการปกครองรัฐสามัคคีธรรมโดยตรง

๒.๒.๑.๘ เน้นหลักการแก้ไขปัญหาคด้วยการใช้เสียงข้างมาก มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการดำเนินการแก้ไขปัญหาวาทกรรมในสมัยพุทธกาลก็คือ การถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ (เอกุยยสิกา) แต่คำว่าเสียงข้างมากมิใช่เสียงข้างมากตามแนวทางของระบอบประชาธิปไตยแต่เป็นเสียงข้างมากแบบธรรมาธิปไตยคือให้ถือเสียงข้างมากของฝ่ายวินยวาทิ (ฝ่ายที่มีความเห็นเข้าข้างพระธรรมวินัย) ฝ่ายธรรมวาทิ (ฝ่ายที่เคารพพระธรรม) เป็นเกณฑ์ แม้ในบางครั้งการตัดสินใจ จะพบว่าฝ่ายธรรมวาทิ (ฝ่ายที่ไม่เคารพพระธรรมวินัย) มีจำนวนมากกว่าก็ให้แก้ไขโดย (๑) ยกเลิกการลงมตินั้นเสียเพราะถ้ามติฝ่ายวินยวาทิก็คงแพ้ (๒) ให้มีผู้ให้ข้อมูลแก่ผู้ลงคะแนนว่าต้องลงคะแนนแก่ฝ่ายธรรมวาทิเท่านั้น (๓) ให้ใช้ฝ่ายธรรมวาทิซึ่งมีจำนวนมากกว่าไปดำเนินการแก้ไข^{๒๕๙} ซึ่งวิธีการนี้ถ้านำหลักประชาธิปไตยมาวัดก็ถือว่าไม่เป็นประชาธิปไตยเพราะไม่เคารพเสียงข้างมาก แต่ถ้าพิจารณาตามหลักธรรมาธิปไตยหรือการยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นใหญ่แล้วถือว่าถูกต้อง เพราะเสียงข้างมากจะต้องเข้าข้างฝ่ายพระธรรมวินัยเท่านั้น ถ้ายึดตามหลักประชาธิปไตยหากฝ่ายที่เห็นผิดไม่เคารพพระธรรมวินัยมีมากกว่าก็จะเป็นฝ่ายชนะฝ่ายที่สนับสนุนพระธรรมวินัยก็จะถูกข่มขู่ เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาดังกล่าว การถือเสียงข้างมากจึงยึดจากฝ่ายธรรมวาทิเป็นสำคัญ

อนึ่ง จะพบว่าการแก้ไขปัญหาวาทกรรมในบางครั้งหากเห็นว่าผู้กระทำความผิดต่อพระธรรมวินัยมีจำนวนมากและเข้มแข็งกว่าวิธีแก้ไขปัญหาวาทกรรมนี้จะต้องนำสมาชิกไปให้มีจำนวนมากกว่าฝ่ายธรรมวาทิเพื่อที่จะได้ใช้จำนวนคนมากกว่าข่มให้ฝ่ายตรงข้ามยอมแพ้หรือสำนึกได้^{๒๖๐} แต่ถ้าฝ่าย

^{๒๕๙} อกุฏจก. (บาลี) ๒๓/๘๓/๒๕๕-๒๕๖, อกุฏจก. (ไทย) ๒๓/๘๓/๑๔๕, วิ.จู. (บาลี) ๖/๓๕/๕๑-๕๒, วิ.จู. (ไทย) ๖/๓๕/๓๗-๓๘.

^{๒๕๙} ปรีชา ช้างขวัญยืน, วรรณคดีการเมืองในพระไตรปิฎก, หน้า ๗.

^{๒๕๙} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๔๓๑-๔๓๖/๓๒๑-๓๒๕, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๓๑-๔๓๖/๒๔๕๕-๔๖๗, วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๑๑-๒๑๖/๒๖-๔๓, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๑๑-๒๑๖/๓๕-๖๕.

^{๒๖๐} วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๑๑-๒๑๖/๒๖-๔๓, วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๑๑-๒๑๖/๓๕-๖๕.

อรรถมวที่มีจำนวนมากกว่าฝ่ายวินยวาทีหลายเท่าจนเรียกว่า มหาสังฆิกะ คือมีพวกมากกว่าก็ให้แยกตัวออกมาทำสังฆกรรมกับฝ่ายวินยวาทีที่มีอยู่และลงปกาสนียกรรมแก่ฝ่ายตรงข้ามว่าเป็นฝ่ายที่ผิดพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์เช่นกรณีของการสังคยานาครั้งที่ ๒^{๒๖๑} ซึ่งก็ต้องยอมรับว่าในบางครั้งผู้ที่ข้ายพระธรรมวินัยก็มีมากกว่าจนเหลือกำลังที่ฝ่ายธรรมวาทะจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ก็ต้องออกมาทำการแยกตัวออกมาแสดงจุดยืนเพื่อที่จะรักษาพระธรรมวินัยให้คงอยู่ได้

๒.๒.๑.๕ เน้นการระงับอธิกรณ์โดยเร็วมิให้ยืดเยื้อยาวนาน หลักสำคัญอีกประการหนึ่งของกระบวนการแก้ไขปัญห่อธิกรณ์โดยอธิกรณ์สมถวิธีคือการระงับอธิกรณ์ให้ยุติโดยเร็วไม่ให้มีการยืดเยื้อจนลุกลามเป็นเรื่องราวใหญ่โต โดยการแก้ไขปัญห (ไม่ว่าจะใช้รูปแบบการแก้ไขปัญหโดยวิธีใดหรือแก้ปัญหประเภทใด) ก็มีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์อยู่ที่การให้อธิกรณ์ยุติลงในเวลาอันสั้นและมีความยุติธรรมซึ่งเหตุที่มีการวางธงว่าจะต้องให้อธิกรณ์ยุติลงในระยะเวลารวดเร็วก็คือ (๑) เพื่อป้องกันมิให้เกิดการ โกลาหลและมีการก่ออธิกรณ์อย่างอื่นขึ้นอีก เพราะอธิกรณ์ทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันกล่าวคือ ถ้าเกิดอธิกรณ์ใดขึ้นแล้วไม่แก้ไขให้ยุติลงก็จะกลายเป็นชนวนให้เกิดอธิกรณ์อื่น ๆ ขึ้นตามมาได้เสมอ เช่น ถ้าภิกษุวิวาทกันด้วยเรื่องพระธรรมวินัยจัดเป็นวิวาทอธิกรณ์เมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายมีทิลุฐิตต่างกันมีความโกรธเคืองก็ฟ้องกันด้วยเรื่องต่าง ๆ ก็จัดเป็นอนุวาทอธิกรณ์ ต่อมาการฟ้องร้องก็เป็นเหตุให้ต้องอาบัติก็จัดเป็นอาปัตตอธิกรณ์ และเมื่อต้องอาบัติก็ต้องมีการแก้ไขเช่น ถ้าต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้วสงฆ์จำเป็นต้องชำระด้วยการทำสังฆกรรม การกระทำได้กล่าวจัดเป็นกิจจาธิกรณ์หรือเกิดการแก่งแย่งจนต้องมีการลงนิคหกรรมข้อใดข้อหนึ่งก็จัดเป็นกิจจาธิกรณ์เช่นเดียวกัน^{๒๖๒} ดังนั้น ถ้าอธิกรณ์บางอย่างเกิดขึ้นแล้วไม่มีการชำระปล่อยให้อยืดเยื้อก็จะทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาได้ (๒) การลุกลามของอธิกรณ์ทำให้เกิดความแตกสามัคคีและอาจกลายเป็นสังฆเภทได้หากว่าไม่มีการดำเนินการแก้ไขให้ยุติโดยเร่งด่วนเพราะความหมักหมมของปัญหาย่อมก่อให้เกิดความยุ่งยาก (๓) การที่อธิกรณ์ยืดเยื้อย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคง ความเชื่อมั่นต่อพระธรรมวินัยและศรัทธาที่มหาชนมีต่อพระพุทธศาสนาได้เพราะเมื่อเกิดการทะเลาะวิวาทและก่อความบาดหมางกันขึ้นในหมู่ภิกษุและไม่อาจจะแก้ไขยอมเป็นเครื่องวัดว่าพระธรรมวินัยเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายเนื่องจากไม่สามารถที่จะยังความวุ่นวายดังกล่าวให้สงบลงได้ อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุผู้เชื่อว่าเป็นผู้สงบเมื่อมีการทะเลาะคู่คี่ว่ากล่าวฟ้องร้องกันด้วยเหตุอันไม่ควรยอมเป็นกิริยาอาการที่ไม่สมด้วยสมณสาธูปอันเป็นภาพลักษณ์และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับ

^{๒๖๑} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๔๔๖-๔๕๘/๒๘๖-๓๐๔, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๔๔๖-๔๕๘/๓๕๓-๔๑๕.

^{๒๖๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๘๕/๒๒๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๕/๓๘๘-๓๘๐.

ชาวบ้านหรือประชาชนโดยทั่วไป^{๒๖๓} เมื่อประชาชนพบเห็นความวุ่นวายและกิริยาอันขัดต่อภาพลักษณ์ที่คาดหวังดังกล่าวก็จะเบือนหน้าและคลายความศรัทธาลงไป ซึ่งโทษดังกล่าวพระพุทธองค์ทรงตรัสเสมอๆ ว่า นั่นไม่ใช่ทางที่จะทำคนที่ไม่มีเลื่อมใสให้เลื่อมใส ทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสมากยิ่งขึ้น แต่เป็นพฤติกรรมที่ทำลายภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง ซึ่งหากประชาชนทั่วไปไม่เคารพก็จะนำไปสู่การปฏิเสธไม่ให้การอุปถัมภ์บำรุงทำให้พระภิกษุได้รับความลำบากและนำไปสู่ปัญหาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในที่สุด ด้วยเหตุผลและความจำเป็นทั้ง ๓ ประการดังกล่าวจึงเป็นเหตุที่สงฆ์จะต้องใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาเพื่อระงับอิทธิพลที่เกิดขึ้นโดยเร็วไม่ปล่อยให้ยืดยาวนาน

๒.๒.๒ วิเคราะห์อุปสรรคและปัญหาในการนำไปใช้ สำหรับการนำอิทธิพลสมถวิธีมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหานั้นแม้จะไม่มีปัญหาในช่วงสมัยพุทธกาลแต่ภายหลังที่ทรงปรินิพพานแล้วก็ปรากฏว่ารูปแบบการแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็ไม่อาจจะนำมาใช้และก่อให้เกิดผลได้ทั้งหมดเนื่องจากสาเหตุหลาย ๆ ประการซึ่งสามารถที่จะสรุปได้ดังนี้

๒.๒.๒.๑ ปัญหาการขาดผู้นำที่สามารถควบคุมบังคับบัญชาสงฆ์ในสังฆมณฑล
แม้ว่าจะทรงมอบอำนาจให้สงฆ์แล้วและในระยะต่อมาก็ทำให้การดำเนินงานของสงฆ์สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี เช่น กรณีของพระเทวทัต เป็นต้น^{๒๖๔} แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้วแม้จะทรงมอบพระธรรมวินัยให้เป็นศาสดาแทนพระองค์^{๒๖๕} หรือทรงวางกฎเกณฑ์ต่างๆ เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติในพระธรรมวินัย ประหนึ่งว่าจะให้เป็นพันธักรรมาให้สงฆ์รุ่นต่อมาได้อาศัยแนวทางดังกล่าวเพื่อการแก้ไขปัญหา แต่แม้อย่างนั้นหากไม่มีผู้ที่มีความเข้มแข็งหรือไม่มีพุทธอาณาเหมือนกับพระพุทธองค์ บวกกับการประพฤติด้อยของพระสงฆ์สามเณรหรือการมีธรรมวาทีวาทิมากกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีแล้ว สงฆ์และพระธรรมวินัยก็ไม่อาจจะทำให้ภิกษุเป็นธรรมวามีเคารพในพระธรรมวินัยได้ หรือแม้ว่าวิธีการดังกล่าวใช้ก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด ดังเช่นการสังคายนาครั้งที่ ๒ ที่พระพุทธศาสนาถูกแบ่งเป็น ๒ นิกาย^{๒๖๖} และกลายมาเป็น ๑๘ นิกาย ในระยะต่อมา สาเหตุก็เพราะสงฆ์ฝ่ายธรรมวาทีไม่สนใจว่าฝ่ายธรรมวาทีจะทำถูกต้องพระธรรมวินัยหรือไม่ เมื่อมีพวกมากกว่าย่อมใช้เป็นข้ออ้างและไม่ขึ้นตรงต่อพระธรรมวินัยที่ฝ่ายเถรวาทยึดถือมา

^{๒๖๓} วิ.มหา. (บาลี) ๕/๔๕๖/๒๓๖, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๕๖/๓๔๑, วิ.จุ. (บาลี) ๖/๕๖/๓๐-๓๑, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๕๖/๑๐๘.

^{๒๖๔} วิ.จุ. (บาลี) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕.

^{๒๖๕} ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๒๖๖} วิ.จุ. (บาลี) ๗/๔๔๖-๔๕๘/๒๘๖-๓๐๔, วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๔๖-๔๕๘/๓๕๓-๔๕๘.

แต่ครั้งพุทธกาลและการสังคายนาครั้งที่ ๑ ดังนั้น จึงเป็นสาเหตุก่อให้เกิดปัญหากับรูปแบบและแนวทางแก้ไขปัญหาแบบอริกธมมวิธีได้โดยตรงเพราะถ้าหากมีผู้นำที่เข้มแข็งแล้วก็จะทำให้สงฆ์เข้มแข็งและมีอำนาจที่จะดำเนินการความครองของพระธรรมวินัย

๒.๒.๒.๒ ปัญหาการที่สงฆ์ไม่มีอำนาจอย่างเด็ดขาดในการจัดองค์กร ปัญหาข้อนี้ถือว่าเป็นปัญหาที่ค่อนข้างรุนแรงเท่าๆ กับปัญหาการขาดผู้นำกล่าวคือ เมื่อพระพุทธองค์ทรงปรินิพพานไปแล้วก็ได้มอบให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ การมอบอำนาจให้สงฆ์เป็นผู้มีอำนาจการดำเนินการบริหารคณะนี้ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นปัญหาเนื่องจากสงฆ์ไม่ระบุว่าให้สงฆ์ระดับไหนเป็นผู้นำหรือเป็นผู้มีอำนาจ ส่วนมากสงฆ์ในความหมายที่เข้าใจก็คือสงฆ์โดยทั่วๆ ไปในขณะที่ทรงพระชนม์อยู่นั้นสงฆ์มีอำนาจเพราะมีพระพุทธองค์เป็นแกนกลาง เมื่อจะตัดสินใจพระทัยส่งสงฆ์ระดับใดไปแก้ปัญหาก็สามารถทำได้ แต่เมื่อไม่มีพระพุทธองค์สงฆ์ส่วนมากก็จะกระจัดกระจาย ไม่มีความเป็นเอกภาพทำให้ไม่สามารถที่จะรวมกันได้ ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหขึ้นการที่ภิกษุผู้ปรารถนาดีต่อพระธรรมวินัยจะเที่ยวแสวงหาสงฆ์ผู้เป็นวินัยวาทีมาเพื่อชำระอริกธมมวิธีจึงกลายเป็นเรื่องที่จะต้องใช้เวลาในการค้นหาเพราะสงฆ์ไม่อยู่เป็นกลุ่มก้อนเหมือนกับสมัยพุทธกาล เมื่อจะแก้ปัญหาจึงไม่สามารถแก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่และไม่อาจจะระงับอริกธมมวิธีที่เกิดขึ้นได้ ดังนั้น ประเด็นนี้จึงกลายมาเป็นปัญหาต่อการนำเอารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยอริกธมมวิธีไปใช้

๒.๒.๓ การวิเคราะห์ผลการประยุกต์ใช้อริกธมมวิธี สำหรับการประยุกต์ใช้อริกธมมวิธีในการแก้ไขปัญหามีผลที่เกิดจากการนำไปใช้อยู่ ๒ ประการคือ

๒.๒.๓.๑ การประยุกต์ใช้อริกธมมวิธีแล้วประสบผลสำเร็จ สำหรับกรณีที่นำรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นนำไปใช้แล้วประสบผลสำเร็จนั้น เราสามารถพิจารณาได้จากรูปแบบการแก้ไขปัญหานั้น ๓ รูปแบบดังนี้

(๑) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นแบบไม่มีเงื่อนไข สำหรับกรณีตัวอย่างการแก้ไขปัญหามิตรแบบไม่มีเงื่อนไขที่ประสบผลสำเร็จก็ได้แก่ (๑.๑) กรณีวิวาทาภิกรรมของภิกษุชาวเมืองโกสัมพีโดยวิธีประนีประนอมรวมความกันทั้ง ๒ ฝ่าย หรือการใช้การจับฉลาก ก็ถือว่าเป็นวิธีการที่ทรงนำมาใช้แล้วเกิดผลสำเร็จแม้ว่าจะยุ่งยากนิดหน่อยก็ตาม (๑.๒) กรณีอนุวาทาภิกรรมในกรณีของพระทัพพมัลลบุตร พระภิกษุ เป็นต้น ซึ่งกรณีดังกล่าวก็สามารถแก้ไขได้ (๑.๓) กรณีอาบัติตาทิกรรม ทรงวางกรอบการแก้ไขปัญหานั้นเฉพาะเรื่องคือ กรณีอาบัตินัก เช่น ถ้าเป็นกรณีคล้ายๆ กับพระสุทินก็ให้ปรับอาบัติปาราชิกคือให้สึก ส่วนอาบัตินักที่เสกก็ให้อยู่

ปริวาสส่วนอาบัติเล็กน้อยก็ให้แสดงคืน (๑.๔) กรณีกิจจาริกรรมเฉพาะพิธีกรรมคือการบวชผลการนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ก็ก่อให้เกิดผลด้วยดี

(๒) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามีเงื่อนไข ในกรณีการแก้ไขปัญหามีเงื่อนไขนี้ได้แก่ การลงนิคหกรรมในกิจจาริกรรม ๕ ประการนั้น ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาที่มุ่งลงโทษ ภิขุ-สามเณร และอุบาสกให้เป็นไปโดยธรรมคือถ้าผิดก็ลงโทษไม่มีข้อยกเว้น ซึ่งในกรอบการพิจารณานี้ก็ถือว่ากรณีตัวอย่างก็สามารถแก้ไขปัญหาก็ได้ แต่ถ้าในกรณีที่ไม่ว่าตามสงฆ์ก็จะลงโทษตามเงื่อนไขซึ่งก็สามารถแก้ไขไปได้ด้วยดี

(๓) รูปแบบกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบพิเศษ การแก้ไขปัญหามีแนวโน้มที่จะลงโทษขั้นเด็ดขาดแก่ภิขุ ภิขุผู้กระทำความผิด ต่อบทบัญญัติของพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรงซึ่งตัวอย่างการแก้ไขปัญหโดยวิธีพิเศษนี้คือ กรณีผู้ต้องอาบัติปาราชิกหรือกรณีของเมตตย ภิขุผู้ใส่ความพระทัฬหะมัลลบุตร เป็นต้น

๒.๒.๓.๒ การประยุกต์ใช้อธิกรณสมถวิธีแล้วไม่ประสบความสำเร็จ ในการนำเอารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยอธิกรณสมถวิธีไปใช้นั้นก็เชื่อว่าประสบความสำเร็จเพียงอย่างเดียว เพราะในบางครั้งเมื่ออธิกณียัดเยียดลูกถามก็ยากจะแก้ไขด้วยการใช้อธิกรณสมถวิธี เช่น กรณีของภิขุชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งแม้สงฆ์จะดำเนินการแก้ไขตามแนวทางพระธรรมวินัยแล้วก็อาจจะระงับได้ ในที่สุดแม้ว่าพระพุทธองค์จะเข้าไปแก้ไขก็อาจจะระงับอธิกรณดังกล่าวได้โดยทันทีจนกระทั่งทรงใช้วิธีการให้ผู้ทะเลาะกันสำนึกได้เอง หรือกรณีของการตั้งคายนาครั้งที่ ๒ ที่พระยัสถากันฐบุตรและคณะต้องทำตั้งคายนาโดยไม่สนใจว่าฝ่ายภิขุชาววัชชีจะทำอะไรจนในที่สุดก็แก้ไขไปได้แต่ก็ต้องใช้ระยะเวลาและที่สำคัญในกรณีนี้มีการแตกแยกนิกายขึ้นเป็นครั้งแรกซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อสิ้นพระพุทธองค์แล้วแม้ว่าการแก้ไขปัญหจะตกอยู่ในมือของสงฆ์ก็ไม่ค่อยจะเป็นผลเท่าที่ควร

บทที่ ๓

แนวความคิดเรื่องกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านคุณธรรมของมหาเถรสมาคม ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

๓.๑ แนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านคุณธรรม

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือ กรอบแนวคิดของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านคุณธรรมของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีประเด็นที่จะต้องศึกษาดังนี้

๓.๑.๑ บริบทแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านคุณธรรม

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านคุณธรรมนั้น จำเป็นที่จะต้องศึกษาเฉพาะเนื้อหาเพียงอย่างเดียวก็ไม่าจะเพียงพอที่จะทำให้เราเข้าใจถึงกรอบแนวคิดทั้งหมดได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบการศึกษาด้วยการอธิบายถึงบริบทของประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะให้ผู้ศึกษาได้ทราบข้อมูลทั้งหมดก่อนที่จะศึกษาและทำความเข้าใจในเนื้อหาและโครงสร้างของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านคุณธรรมของมหาเถรสมาคม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๑.๑ ความหมายของกฎนิคหกรรม คำว่า นิคหกรรม เป็นภาษาบาลีมาจากคำว่า นิคคะ แปลว่า การข่มซึ่งเป็นกิจอย่างหนึ่งของผู้ปกครองหมู่ที่มักจะใช้คู่กับปัจจัยสี่คือ การข่มขู่^๑ เมื่อรวมกับคำว่า กัมมะ แปลว่า การกระทำหรือสิ่งที่ควรกระทำ หรือวิธี, วิธีการ (Methodology or procedure) เมื่อนำมารวมกันเป็นคำว่า นิคหกรรม จึงหมายถึง กรรมหรือกิจที่พึงทำ หรือวิธีการคือ การลงโทษพระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย^๒ ซึ่งในสมัยพุทธกาลใช้วิธีการนี้เพื่อเป็นการลงโทษหรือกำหนดโทษผู้ประพฤติดังละเมิดหรือไม่อยู่ในกรอบของสังคมจำเป็นที่สงฆ์จะพึงลงโทษด้วยการข่มเพื่อให้กลัวหรือจะได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นไปสอดคล้องตามระเบียบของสังคม แต่เมื่อนำคำนี้มาใช้ในกรอบของกฎหมายหรือองค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวเนื่องกับการปกครองของสงฆ์จึงมักใช้คำว่า กฎ หรือระเบียบเป็นคำนำหน้าเป็นคำว่ากฎนิคหกรรม จึงมีความหมายว่า ระเบียบหรือกฎที่ใช้

^๑ ประสาน ทองภักดี, กฎหมายมหาชนตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๓.

^๒ ปลื้ม โชติสุขยางกูร, “นิคหกรรมและการสละสมาณเพศ”, ใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : พุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์, สนธิ โชติวงศ์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๕.

สำหรับเป็นเกณฑ์หรือเครื่องมือในการลงโทษภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยในประเภทอาบัติหนักในส่วนของการต้องอาบัติและการกล่าวหากันด้วยเรื่องการต้องอาบัติหนักคืออาบัติปาราชิก ดังนั้น กฎนิคกรรมก็คือกฎที่คณะสงฆ์นำมาใช้เพื่อเป็นวิธีการในการสืบสวนสอบสวนหาผู้กระทำความผิดและอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในกรณีที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาปัจจุบัน ซึ่ง หากพิจารณาเปรียบเทียบกับลักษณะอธิกรณ์ในสมัยพุทธกาลก็จะพบว่า กฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคมนี้เป็นกฎที่นำมาใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาเฉพาะกรณีอนุวาทาธิกรณ์และอาปัตตาทิกรณ์คือเรื่องการใส่ร้ายหรือการกล่าวหาด้วยเรื่องอาบัติและการต้องอาบัติของพระภิกษุสามเณรในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งเป็นไปตามกรอบหรือข้อกำหนดของกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์ คือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๓ ที่กำหนดให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจในการออกกฎระเบียบของมหาเถรสมาคมเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ได้

๓.๑.๑.๒ ความเป็นมาของกฎนิคกรรม สำหรับความเป็นมาของกฎนิคกรรมนั้นเราจะพบว่ามาบทบัญญัติของพระราชบัญญัติจากอำนาจของ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๕ จัตวา ความว่า เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความสงบเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคมเพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครองสำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้ ดังนั้นบ่อเกิดที่สำคัญของกฎนิคกรรมจึงมาจากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับดังกล่าว

ซึ่งหากเราจะพิจารณาถึงบ่อเกิดอันเป็นพัฒนาการของการใช้กฎในลักษณะนี้ก็จะพบว่ามีกรจะพบว่ามีกรนำมาใช้ตั้งแต่ครั้งโบราณ ครั้งเมื่อสังคมไทยมีการเริ่มก่อตั้งรัฐขึ้นมาพระพุทธศาสนาก็จะได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐและได้ใช้อำนาจรัฐในการแก้ไขปัญหาการประพฤติเสื่อมเสียของพระภิกษุ เพราะลัทธิอำนาจสงฆ์ที่ยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นหลักนั้นไม่อาจจะเข้าไประงับเหตุเช่นนั้นได้ ดังนั้น รัฐจึงเข้ามาคุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยในหลายยุคหลายสมัย เช่น ในสมัยอยุธยาได้ได้ออกกฎหมายลักษณะผ้าขาวขึ้นโดยมีบทลงโทษแก่พระภิกษุสามเณรที่ประพฤติผิดต้องอาบัติปาราชิกเสพลังวาสดด้วยบุตรชาวบ้าน หรือลูกเมียผู้อื่นเมื่อได้สวนได้ความแล้วให้ลงโทษประหารชีวิตทั้งพระผู้กระทำผิดและสตรีผู้ร่วมกระทำความผิดนั้นด้วย โดยรัฐได้ตั้งศาลธรรมการขึ้นทำหน้าที่ในการชำระความผิดดังกล่าว

^๓ บทบัญญัติเกี่ยวกับการลงนิคกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ นั้นดูมาตราที่ ๒๔-๓๐, ภาคผนวก ก.

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ผู้ปกครองรัฐโดยมากก็ได้เน่าคดิจากระบอบปกครองและคตินิยมจากสมัยกรุงศรีอยุธยาในการใช้อำนาจรัฐเข้ามาดำเนินการแก้ไขโดยการออกพระราชกำหนดหรือกฎพระสงฆ์เพื่อใช้เป็นกฎหมายลงโทษพระสงฆ์ผู้กระทำผิด เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.๔) ทรงระบุโทษของพระภิกษุผู้ละเมิดอาบัติหนักด้วยการให้ไปเป็นคนเลี้ยงช้าง^๔ เป็นต้น ซึ่งก็ถือว่าพระราชกำหนดนั้นเป็นทั้งกฎหมายและนิคหกรรมคือวิธีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ขึ้นภายในคณะสงฆ์ด้วยการลงโทษภิกษุผู้กระทำผิด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ในกฎหมายฉบับดังกล่าวมีการระบุมตราที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการไต่สวนลงโทษพระสงฆ์ไว้ในหมวดที่ ๘^๕ ว่าด้วยอำนาจซึ่งในพระราชบัญญัติฉบับนี้ให้อำนาจแก่เจ้ากระทรวงธรรมการเป็นผู้ดำเนินการไต่สวนผู้กระทำผิดซึ่งบทลงโทษในยุคนี้ก็ยังเป็นไปตาม (๑) พระธรรมวินัย และ (๒) กฎหมายบ้านเมืองอยู่เช่นเดิมแต่การตรากฎหรือระเบียบที่กล่าวถึงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคติกรรมของพระสงฆ์ยังไม่ปรากฏชัดเจนนักแต่ถือได้ว่าในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) นี้ก็ถือได้ว่าเป็นต้นเค้าของการออกกฎที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคติกรรมสงฆ์โดยองค์กรหรือหน่วยงานของคณะสงฆ์ที่ชัดเจนขึ้นในระยะต่อมา

สำหรับรูปแบบและวิธีการในการแก้ไขปัญหาโดยการลงนิคหกรรมในทางกฎหมายที่เหมือนกับกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมในสมัยปัจจุบันได้ปรากฏชัดเจนขึ้นในพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้จัดรูปแบบการบริหารคณะสงฆ์ผ่านทางองค์กรบริหารที่เรียกว่าสังฆสภา^๖ โดยมีสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประมุขสงฆ์และทรงใช้อำนาจการบริหารผ่านสังฆสภาซึ่งมีพระเถระผู้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีเป็นคณะกรรมการอยู่ โดยได้กำหนดอำนาจสังฆสภาเกี่ยวกับการดำเนินการแก้ไขปัญหาไว้ในมาตราที่

^๔ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), **ประชุมพงศาวดารรัชกาลที่ ๔**, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

^๕ มาตรา ๔๐ เป็นหน้าที่ของเจ้ากระทรวงธรรมการและเจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องที่ จะช่วยอุดหนุนเจ้าคณะให้ได้กำลังและอำนาจพอที่จะจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ใน พระวิสุทธิกัทรชาดา, **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕.

^๖ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีการแบ่งหน่วยงานปกครองออกเป็น ๔ ฝ่ายทำหน้าที่ในการปกครองตามลักษณะและอำนาจหน้าที่ เช่น ฝ่ายปกครอง ฝ่ายสาธารณูปการ ฝ่ายการศึกษา คู ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ ตอนที่ ๗๒ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔, หน้า ๑๓๕๑-๑๔๑๐.

๒๑^๖ ว่า สังฆสภาสามารถที่จะออกสังฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์กร พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวงหรือข้อบังคับและระเบียบที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัยได้ ซึ่งการออกสังฆานัตินั้นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสมเด็จพระสังฆราชและมีการกำหนดโทษจากการละเมิดสังฆานัติไว้ ๓ สถานคือ (๑) ให้สึกและห้ามอุปสมบทอีก (๒) ให้สึก (ไม่ห้ามบวช) (๓) ให้ปัพพนิยกรรม (ขับออกจากหมู่) (๔) ให้พ้นหรือเวนคืนตำแหน่งหน้าที่ ๕ (นิสยกรรม) (๕) ให้กักบริเวณ (ทัณฑกรรม) (๖) ให้ทำงานในวัด (๗) ให้ทำทัณฑบ้นหรือให้ขอมาโทษ

ซึ่งต่อมาคณะสงฆ์ในสังฆสภาได้ใช้อำนาจของสังฆสภาตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ออกสังฆานัตินี้ออกมาบังคับใช้ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖^๗ เรียกว่าประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจัย อธิกรณ์ คืออีก ๒ ปี หลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้ว โดยในสังฆานัตินี้ได้ระบุอำนาจหน้าที่ของผู้มีอำนาจในการปฏิบัติหน้าที่คือ สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดที่พึงใช้อำนาจตุลาการผ่านทางคณะพระวินัยธร ตามมาตรา ๙^๘ โดยในประมวลระเบียบของการวินิจัยอธิกรณ์นี้ระบุการได้ส่วนโดยพระวินัยธร พระธรรมธรไว้เป็น ๓ ชั้นคือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา ไว้อย่างละเอียดซึ่งถือว่าระเบียบนี้เป็นรูปแบบและวิธีการที่ใช้แก้ไขปัญหาคติกรณ์ที่มีลักษณะที่เป็นรูปแบบมากขึ้นกว่าระเบียบที่ปรากฏในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เพราะมีการจัดระบบการพิจารณาได้ส่วนที่ยึดรูปแบบการพิจารณาของกระบวนการยุติธรรมของรัฐทั้งหมด และถือว่าเป็นแบบแผนของการร่างกฎระเบียบว่าด้วยการแก้ไขปัญหาคติกรณ์ทุกฉบับในระยะต่อมา โดยลักษณะของการลงโทษที่ปรากฏในประมวลระเบียบดังกล่าวไม่ได้เรียกว่า กฎนิคหกรรมแต่จะใช้คำว่า การลงทัณฑกรรมแทน^๙ เมื่อมีการยกเลิกพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ผู้ร่างระเบียบการแก้ไขปัญหาคติกรณ์ประกอบกฎหมายจึงใช้คำว่า นิคหกรรม เป็นลักษณะของการลงโทษ^{๑๐} และเรียกระเบียบการแก้ไขปัญหาดังกล่าวว่า กฎนิคหกรรมและใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบัน

^๖ มาตรา ๒๑ มาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ ตอนที่ ๗๒ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔, หน้า ๑๓๕๑-๑๔๑๐.

^๗ สังฆานัติ ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจัย อธิกรณ์.

^๘ มาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ สมเด็จพระสังฆราชทรงวินิจัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ ตอนที่ ๗๒ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔, หน้า ๑๓๕๑.

^๙ มาตรา ๒๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔. ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ ตอนที่ ๗๒ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔, หน้า ๑๓๕๑.

^{๑๐} มาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

จะเห็นได้ว่า พัฒนาการของการใช้กฎหมายในความหมายของรูปแบบและกระบวนการดำเนินแก้ไขปัญหามิติดของกฎหมายได้มีจุดเริ่มต้นขึ้นภายหลังจากที่ได้มีการประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้วทางคณะรัฐบาลสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้นมาแทนก็คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยมีการกำหนดถึงการให้อำนาจมหาเถรสมาคมในการออกกฎหรือระเบียบว่าด้วยการลงนิคกรรมแก่พระภิกษุผู้ประพฤติต่อพระธรรมวินัย และขั้นตอนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลงนิคกรรม ดังนั้นใน ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มหาเถรสมาคมจึงได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคมขึ้นภายใต้กรอบของมาตราที่ ๑๕^{๑๒}, และให้สอดคล้องกับมาตรา ๒๔-๒๕^{๑๓} แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยมีเหตุผลประกอบการตรากฎหมายมหาเถรสมาคมว่าด้วย นิคกรรมของการสละสมณเพศเอาไว้ว่า

เนื่องจากความในข้อ ๓ (๓) ข. แห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งได้กำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ว่าการลงนิคกรรมและกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการลงนิคกรรมแก่ภิกษุนั้นเป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้การลงนิคกรรมแก่พระภิกษุเป็นไปตามกำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม และมอบหมายให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ที่ต้องปฏิบัติอยู่ก่อนวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๖ บัดนี้สมควรยกเลิกความในข้อ ๓ (๓) ข. แห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่ง

^{๑๒} มาตรา ๑๕ จัตวา แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ความว่า เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความสงบเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครองสำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้, ภาคผนวก ก.

^{๑๓} มาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ความว่าพระภิกษุจะต้องรับนิคกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิคกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิคกรรมตามพระธรรมวินัย.

มาตรา ๒๕ ภายใบบังคับมาตรา ๒๔ มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติและเป็นธรรม และให้ถือว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายที่มหาเถรสมาคมจะกำหนดให้มหาเถรสมาคม ให้มหาเถรสมาคมหรือพระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งกำหนดให้การวินิจฉัย การลงนิคกรรมให้เป็นอันยุติในชั้นใดๆ นั้นด้วย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎหมายตราสามัคคี ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) และตราขึ้นเป็นกฎหมายตราสามัคคี ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกหกรรม^{๑๔}

จะเห็นได้ว่าการตรากฎหมายตราสามัคคี ฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๒๑ ย่อมเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ในมาตราที่ ๒๕ และกฎหมายตราสามัคคีฉบับนี้กฎหมายตราสามัคคีได้ยกร่างและตราขึ้นใช้แทนกฎหมายตราสามัคคี ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ซึ่งเป็นฉบับเดิมที่ว่าด้วยการลงนิกหกรรมแก่ภิกษุเช่นเดียวกัน ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงที่มาของกฎหมายตราสามัคคีว่าด้วยการลงนิกหกรรม จึงมาจากข้อกฎหมาย มาตรา ๑๕ และ ๒๔-๒๕ ของกฎคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน ที่ต้องการให้มีการกำหนดกรอบในการลงโทษและพิจารณาคดี (อธิกรณ์) ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในสังคมไทยด้วย

๓.๑.๑.๓ ประเภทของการลงนิกหกรรมตามกฎหมายตราสามัคคี สำหรับเกณฑ์ที่จะต้องลงโทษหรือลงนิกหกรรมนั้นจะต้องลงในกรณีเกิดการละเมิดพระธรรมวินัย (อย่างร้ายแรง) ซึ่งปรากฏในมาตราที่ ๒๔ ว่าพระภิกษุจะต้องรับนิกหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิกหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิกหกรรมตามพระธรรมวินัย^{๑๕} และมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ว่า “ภายใต้บังคับมาตรา ๒๔ มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายตราสามัคคี กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การลงนิกหกรรมเป็นไปโดยถูกต้องสะดวกและเป็นธรรม และให้ถือว่า เป็นการชอบด้วยกฎหมายที่มหาเถรสมาคมจะกำหนดในกฎหมายตราสามัคคีให้มหาเถรสมาคม หรือพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งใดเป็นผู้มีอำนาจลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งกำหนดให้การวินิจฉัย การลงนิกหกรรมให้เป็นอันยุติในชั้นใดๆ นั้นด้วย”^{๑๖}

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบันได้กำหนดให้มีการลงโทษพระภิกษุผู้กระทำผิดพระธรรมวินัยไว้ ๒ ชนิดคือ (๑) การลงนิกหกรรม (๒) การสละสมณเพศ ซึ่งการลงโทษทั้ง ๒ ลักษณะมีนัยของการลงโทษที่แตกต่างกันดังนี้

^{๑๔} แฉกการณคณะสงฆ์ เล่มที่ ๖๖ พ.ศ. ๒๕๒๑, หน้า ๔๓.

^{๑๕} มาตราที่ ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

^{๑๖} มาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

(๑) การลงนิคหกรรม เป็นการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมของสงฆ์ตามกฎหมายนิคหกรรม ซึ่งมีโทษที่จะต้องลงนิคหกรรมอยู่ ๒ ประการคือ (๑.๑) นิคหกรรมให้สึก ได้แก่ นิคหกรรมที่ลงแก่ภิกษุผู้ต้องครุภัตติ ได้แก่ อาบัติปาราชิก มีการเสกสังวาสกับสตรี เป็นต้น (๑.๒) นิคหกรรมไม่ถึงให้สึก ได้แก่ นิคหกรรมที่ลงแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติขนาดกลางคืออาบัติสังฆาทิเสส และอาบัติที่มีโทษเล็กน้อย เช่น อาบัติปาจิตตีย์ เป็นต้น ในการลงนิคหกรรมทั้ง ๒ ประการนั้นในบางครั้งแม้เป็นนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก แต่ถ้าพบว่า

(๑) ไม่ยอมรับนิคหกรรมตามคำวินิจฉัย มาตรา ๒๕

(๒) ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจิน

(๓) ไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง

(๔) ไม่มีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

ก็ให้คณะผู้พิจารณาสั่งให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศตามหลักเกณฑ์และวิธีที่กำหนดในกฎหมายอาศรมาคมได้

(๒) การสละสมณเพศ หมายถึง โทษที่คณะสงฆ์จะพึงลงแก่ภิกษุผู้แม้ไม่ได้ละเมิดพระธรรมวินัยโดยตรงแต่ได้กระทำความผิดกฎหมายทั้งกฎหมายคณะสงฆ์และกฎหมายของรัฐทั้งทางกฎหมายอาญาหรือกำหนดแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งการสละสมณเพศนั้นมีปรากฏอยู่ในมาตราที่ ๒๗-๓๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^{๑๑} ซึ่งแบ่งได้เป็น ๔ ประการคือ (๑) การให้สละสมณเพศตามคำสั่งมหาเถรสมาคม (๒) การให้สละสมณเพศเพราะเป็นบุคคลล้มละลาย (๓) การให้สละสมณเพศเพราะถูกจับในข้อหาคดีอาญา (๔) การให้สละสมณเพศเพราะต้องจำคุก กักขัง^{๑๒}

จะเห็นได้ว่าการลงนิคหกรรมนั้นจะเป็นอำนาจของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งถือเป็นอำนาจของกฎหมาย ส่วนกฏนิคหกรรมเป็นเพียงวิธีการที่จะนำมาใช้เพื่อไต่สวนหาคนกระทำความผิดหรือหาข้อเท็จจริงเท่านั้น ส่วนอำนาจบังคับเป็นเรื่องของกฎหมาย ดังนั้นเราจะพบว่าลักษณะการลงนิคหกรรมทั้ง ๒ ประการเป็นการบังคับให้เป็นไปตามอำนาจของกฎหมายคือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ การบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาเป็นเพียงอำนาจของศาลคือผู้ดำเนินการไต่สวนกล่าวคือเมื่อ

^{๑๑} มาตรา ๒๗-๓๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

^{๑๒} ปลื้ม โชติธรรมชฎา, “นิคหกรรมและการสละสมณเพศ”, หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

จำเลยรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้รับนิทกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งถึงที่สุดแล้วให้คณะผู้พิจารณาซึ่งอ่านคำวินิจฉัย แจ้งผลคำวินิจฉัยแก่ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นทราบ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยนั้น ถ้าจำเลยดังกล่าวไม่ยอมรับนิทกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

(๑) ไม่ยอมรับนิทกรรมคำวินิจฉัยให้สีก ไม่สีกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ได้รับคำวินิจฉัยนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๔ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๒๖ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

(๒) ไม่ยอมรับนิทกรรมคำวินิจฉัยไม่ถึงสีก ให้ผู้บังคับบัญชารายงานโดยลำดับถึงมหาเถรสมาคม เมื่อมหาเถรสมาคมวินิจฉัยหรือมีคำสั่งให้สละสมณเพศแล้วไม่สีกภายในเจ็ดวัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคม อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๗ วรรค ๒ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๒๔ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๙

จะเห็นได้ว่าการลงนิทกรรมหรือการลงโทษผู้กระทำความผิดนั้นเมื่อพิจารณาโดยอำนาจแล้วกฏนิทกรรมไม่มีอำนาจในการลงโทษเนื่องจากกฏนิทกรรมไม่ใช่กฎหมายเป็นเพียงกฎหรือระเบียบที่มหาเถรสมาคมตราขึ้นมาใช้ในการไต่สวนหาคนกระทำความผิดหรืออำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่ผู้เกี่ยวข้องในอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ดังนั้น การลงนิทกรรมจึงเป็นเรื่องของกฎหมายคือเป็นไปภายใต้อำนาจของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕เป็นหลักกฏนิทกรรมเป็นเพียงหรือกระบวนการทางศาลเท่านั้น

๓.๑.๑.๔ วัตถุประสงค์ในการใช้กฏนิทกรรม สำหรับวัตถุประสงค์ในการนำกฏนิทกรรมของมหาเถรสมาคมมาใช้นั้นก็เพื่อที่จะใช้เป็นกรอบวิธีการในการดำเนินการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ไทยภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ให้มีความกระชับรวดเร็วและสอดคล้องกับกระบวนการยุติธรรมของรัฐ คือกระบวนการทางศาลเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ผู้เกี่ยวข้องในอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นทั้งฝ่ายโจทก์และจำเลย รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินการแก้ไขปัญหายภายในคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย อีกทั้งยังสอดคล้องกับระบบการบริหารของคณะสงฆ์ที่เป็นแบบระบบ

^๙ มาตรา ๒๔ พระกฤษฎีกาจะต้องรับนิทกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิทกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิทกรรมตามพระธรรมวินัย, ภาคผนวก ก.

ราชการ ซึ่งผู้มีหน้าที่ทางการปกครองล้วนเป็นเจ้าพนักงานของรัฐตามกฎหมาย^{๒๐} ซึ่งจะสามารถดำเนินการบริหารได้ทั้งปกครองและเป็นผู้พิจารณาอธิกรณ์ได้ในเวลาเดียวกัน นอกจากนั้นยังพบว่า กฎนิคหกรรมมีวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาวินัยที่เป็นปัญหาการละเมิดพระธรรมวินัยร้ายแรงซึ่งจะต้องมีการลงโทษคนผิด ส่วนอธิกรณ์ในหมวดที่เกี่ยวกับกิจหรือพิธีกรรมมีการอุปสมบทหรือการลงนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยประเภทต่างๆกลับไม่มี เพราะถือว่ากิจดังกล่าวเป็นเรื่องที่ไม่มีปัญหา

๓.๒.๑.๕ แนวคิดเรื่องปัญหา (อธิกรณ์) ในกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจให้ชัดเจนก็คือประเด็นในเรื่องของคำว่าปัญหา ซึ่งพบว่าคำว่าปัญหาในกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมยังเป็นถ้อยคำหรือศัพท์ที่ยังไม่ได้มีการระบุเอาไว้อย่างชัดเจนมากนัก หรือยังมีความหมายสับสนระหว่างคำว่าความผิดกับปัญหา แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาในรายละเอียดของกฎนิคหกรรมข้อที่ ๔ ในหมวดนิยามความหมายเราก็จะพบว่าคำว่าปัญหา หมายถึง “ความผิด” ได้แก่ การล่วงละเมิดพระธรรมวินัย^{๒๑} ซึ่งสอดคล้องกับบทบัญญัติของพระราโชบายบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๒๔ พระภิกษุจะต้องรับนิคหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำความผิดพระธรรมวินัย และนิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัย^{๒๒} ดังนั้น จึงมีความชัดเจนว่าคำว่าปัญหา (อธิกรณ์) ของกฎนิคหกรรมนั้น เป็นความผิดอันเนื่องมาจากการละเมิดพระธรรมวินัย และที่สำคัญก็คือกฎหมายคณะสงฆ์ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่านิคหกรรมที่จะลงแก่ภิกษุนั้นต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัย ก็จะต้องยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นเกณฑ์ ซึ่งการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ก็คือการละเมิดศีลหรือวินัยของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีถึง ๒๒๗ ข้อ (เฉพาะศีลของพระภิกษุ) ซึ่งแบ่งหมวดได้ ๒ หมวด คือ (๑) อาบัติหนัก ได้แก่ อาบัติปาราชิก และสังฆาทิเสส (๒) อาบัติเบา ได้แก่ นิสกัถียปาจิตติย ปาจิตติย ทุกกฎ ทุพพาสิต อาณิยต โดยอาบัติทั้ง ๒ หมวดนี้ หมวดแรกอาบัติปาราชิก มีโทษหนักสุดคือ การพ้นจากความเป็นพระภิกษุ จะต้องสึกจะถือว่าพ้นผิดและอาบัติอาจิตสังฆาทิเสสนั้นมีโทษหนักก็ต้องเข้ากรรมประพฤติวัตรถึง ๖ ราตรี จึงจะพ้นผิด ส่วนอาบัติหมวดที่ ๒ คืออาบัติเบานั้น ภิกษุผู้ละเมิดแสดงเจตนาสารภาพผิดต่อบุคคลหรือคณะก็ถือว่าพ้นผิดและในปัญหาเรื่องการละเมิดพระธรรมวินัยนี้มี

^{๒๐} มาตรา ๔๕ ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาจักร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา, ภาคผนวก ก.

^{๒๑} มาตรา ๒๖ พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มีคำวินิจฉัยถึงที่สุดได้รับนิคหกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น, ภาคผนวก ก.

^{๒๒} มาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

โทษ ๒ อย่างคือ (๑) โทษให้สึกคืออาบัติปาราชิก (๒) โทษไม่พึงให้สึก^{๒๓} คืออาบัติสังฆาทิเสส กับอาบัติเล็กน้อย ที่เหลือแม้มีโทษไม่ถึงให้สึก

อย่างไรก็ตามคำว่าปัญหาหรือความผิดตามการนิยามของกฏนิคหกรรมนั้นกลับไม่ได้มุ่งหมายถึงการละเมิดพระวินัยทั้งหมด โดยมากปัญหาที่จะนำเข้ามาสู่การพิจารณาโดยกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมนั้น ก็จะมีเฉพาะปัญหาการละเมิดอาบัติหนักคือ อาบัติปาราชิกเท่านั้น^{๒๔} ส่วนปัญหาคือความผิดเพราะการละเมิดอาบัติเล็กน้อยนั้นไม่ปรากฏว่ามีการนำวิธีการของกฏนิคหกรรมมาใช้เลย ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงเฉพาะคำว่าปัญหาหรือความผิดในกฏนิคหกรรมจึงหมายถึงเฉพาะอาบัติปาราชิกเท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าในข้อเท็จจริงจะมีเฉพาะปัญหาหรือความผิด เพราะละเมิดอาบัติหนักเท่านั้นที่มีการนำเข้าพิจารณาตามกระบวนการของกฏนิคหกรรม แม้ถึงอย่างนั้นก็ปรากฏว่า ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการระบุถึงลักษณะความผิดที่จะต้องลงนิคหกรรมตามกฎหมายไว้อย่างครบถ้วนคือ ทั้งอาบัติหนัก (ให้สึก) และอาบัติเบา (ไม่ถึงให้สึก) อันแสดงให้เห็นว่า ผู้ร่างหรือจัดทำพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวมีความรอบคอบเป็นอย่างยิ่งที่จะไม่ให้มีคำถามในภายหลังว่า ความผิดนั้นมีเฉพาะเรื่องร้ายแรงเท่านั้นหรือ ซึ่งการมีข้อระบุบังคับดังกล่าวทำให้เราได้ข้อสรุปอย่างชัดเจนว่า คำว่า ปัญหาหรืออธิกรณ์ครอบการนิยามของกฏนิคหกรรมนั้นหมายถึง ความผิด คือการละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งก็คล้ายๆ กับสมัยพุทธกาลแต่จะไม่เหมือนกันเสียทั้งหมดเพราะในรายละเอียดยังมีบางประเด็นที่แตกต่างกันอยู่

๓.๒.๑.๖ แนวคิดเรื่องผู้มีอำนาจในการพิจารณา สำหรับแนวคิดเรื่องผู้มีอำนาจในการพิจารณาอธิกรณ์นั้น กฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมได้กำหนดให้มีภิกษุผู้ทำหน้าที่ในการพิจารณาหรือชำระอธิกรณ์อยู่ ๒ ประเภทคือ

(ก) ผู้พิจารณา หมายถึง หมายถึง เจ้าสังกัดหรือเจ้าของเขตแล้วแต่กรณี ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติเบื้องต้น^{๒๕}

^{๒๓} มาตรา ๒๖ (๑) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘ ราชบัณฑิต), คำวัด, (กรุงเทพฯ : ชอระกา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๐๐.

^{๒๕} กฏนิคหกรรมข้อ ๔ วรรค (๑๔), ภาคผนวก ข.

(ข) คณะผู้พิจารณา หมายถึง มหาเถรสมาคม และคณะผู้พิจารณา ซึ่งมีผู้ดำรงตำแหน่งสูงเป็นหัวหน้า มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจัยการลงนิคกรรม^{๒๖} ซึ่งแบ่งได้เป็น ๓ ระดับดังนี้

(๑) คณะผู้พิจารณาชั้นต้น หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๔ ซึ่งประกอบด้วยอันดับ ๗ อันดับ ตามข้อ ๗ มีอำนาจลงนิคกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจัยการลงนิคกรรมชั้นต้น^{๒๗}

(๒) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๕ ซึ่งประกอบด้วยอันดับ ๔ อันดับ มีอำนาจลงนิคกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้อง และวิธีพิจารณาวินิจัยการลงนิคกรรมชั้นอุทธรณ์^{๒๘}

(๓) คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๖ ซึ่งเป็นชั้นและอันดับสูงสุด ตามข้อ ๒๗ มีอำนาจลงนิคกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจัยการลงนิคกรรมชั้นฎีกา^{๒๙}

สำหรับอำนาจของผู้ทำหน้าที่ในการวินิจฉัยอธิกรณ์นั้นมาจาก (๑) อำนาจของรัฐซึ่งมาจากกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน (๒) อำนาจพระธรรมวินัยได้แก่อำนาจที่มาจากพระธรรมวินัยที่พุทธองค์ได้ทรงบัญญัติให้เหล่าสาวกนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหา ได้แก่การปรับโทษหรือลงโทษผู้กระทำความผิดต่อพระธรรมวินัยทั้งในระดับโทษที่มีความรุนแรงคือการให้สึกและโทษที่ไม่รุนแรงคือการลงทัณฑ์หรือภาคทัณฑ์เป็นต้น ซึ่งอำนาจดังกล่าวแม้จะไม่ใช่อำนาจที่มาจากพระธรรมวินัยโดยตรงแต่ก็เป็นการนำเอากรอบการลงโทษตามพระธรรมวินัยมาประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางกฎหมายซึ่งก็จัดเป็นอำนาจของพระธรรมวินัยได้

๓.๒.๒ รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านวินัยโดยกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม

จากการศึกษากรอบแนวคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านวินัยโดยกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมมาทั้งหมดเราจะพบว่ากฏนิคกรรมเป็นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามีขั้นตอนที่ถูกกำหนดไว้อย่างมีระบบตามกระบวนการทางด้านยุติธรรมของรัฐที่ทางคณะผู้ร่างกฏ

^{๒๖} กฏนิคกรรมข้อ ๔ วรรค (๑๕), ภาคผนวก ข.

^{๒๗} กฏนิคกรรมข้อ ๔ วรรค (๑๖), ภาคผนวก ข.

^{๒๘} กฏนิคกรรมข้อ ๔ วรรค (๑๗), ภาคผนวก ข.

^{๒๙} กฏนิคกรรมข้อ ๔ วรรค (๑๘), ภาคผนวก ข.

นิคหกรรมในสมัยยุคเริ่มต้นได้ปรับปรุงประยุกต์มาใช้ให้เป็นรูปแบบที่จะสามารถแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยได้ ซึ่งมีขั้นตอนอยู่ ๒ ระดับ ดังนี้

(๑) การพิจารณาไต่สวนอธิกรณ์ในระดับผู้พิจารณา

(๒) การพิจารณาไต่สวนอธิกรณ์ในระดับคณะผู้พิจารณา ซึ่งแบ่งย่อยออกไปอีกเป็น ๓ ระดับคือ (๒.๑) การวินิจฉัยอธิกรณ์ชั้นต้น (๒.๒) การวินิจฉัยอธิกรณ์ชั้นอุทธรณ์ (๒.๓) การวินิจฉัยอธิกรณ์ชั้นฎีกา ซึ่งรายละเอียดของขั้นตอนทั้งหมดดังต่อไปนี้

๓.๒.๒.๑ การพิจารณาไต่สวนอธิกรณ์ในระดับผู้พิจารณา

การพิจารณาในระดับพระผู้พิจารณา หมายถึง การแก้ไขปัญหาโดยพระภิกษุเจ้าสังกัดหรือเจ้าของเขตแล้วแต่กรณี ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติเบื้องต้น^{๓๐} ซึ่งก็ได้แก่ ภิกษุผู้มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสหรือเป็นพระสังฆาธิการที่เป็นเจ้าสังกัด ระดับเจ้าอาวาสหรือ เจ้าคณะ เจ้าสังกัด มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่ การดำเนินการไต่สวนในระดับนี้ถือเป็นการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นฐาน ซึ่งภิกษุผู้พิจารณาสามารถที่จะดำเนินการแก้ไขปัญห่อธิกรณ์ในระดับนี้ ในลักษณะของการแก้ไขปัญหา ๔ ประการคือ

ก. วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการฟ้อง โดยมีขั้นตอนอยู่ ๓ วิธี ดังนี้

๑. หลักเกณฑ์ในการยื่นฟ้อง เมื่อโจทก์^{๓๑}ฟ้องพระภิกษุในข้อหาว่าได้กระทำความผิด โดยยื่นฟ้องเป็นหนังสือด้วยตนเองต่อเจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะสังกัด หรือเจ้าคณะของเขตในเขตที่มีความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เว้นแต่โจทก์ไม่สามารถจะไปยื่นฟ้องด้วยตนเอง จะมีหนังสือมอบให้ผู้อื่นหนึ่งไปยื่นฟ้องแทนก็ได้ ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจลักษณะของโจทก์ และลักษณะของคำฟ้องนั้นก่อน

๒. การตรวจคำฟ้อง หลักเกณฑ์ข้อนี้เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝ่ายผู้รับฟ้องหรือพระภิกษุผู้พิจารณา เมื่อมีผู้มาฟ้องต่อพระภิกษุผู้พิจารณาในกรณีที่เกิดเหตุไม่สมควรเกิดขึ้น พระภิกษุผู้พิจารณาจะต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้

^{๓๐} กฎนิคหกรรมข้อ ๔ วรรค (๑๔), ภาคผนวก ข.

^{๓๑} “โจทก์” หมายถึง ก. ผู้มีส่วนได้เสีย หรือผู้เสียหาย ซึ่งฟ้องพระภิกษุสงฆ์ต่อภิกษุสงฆ์ผู้พิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิด หรือ ข. พระภิกษุ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่แทนโจทก์สงฆ์ ในชั้นการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา, ภาคผนวก ข.

(๑) ตรวจสอบลักษณะของโจทก์ตามความปรากฏในข้อ ๔ (๖) ก.

(๒) ตรวจสอบคำฟ้องของโจทก์ว่าประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้หรือไม่ คือ

ก. ฟ้องโดยระบุการกระทำทั้งหลายที่อ้างว่าจำเลยได้กระทำความผิดข้อเท็จจริง และรายละเอียดอันเกี่ยวกับเวลา และสถานที่ซึ่งเกิดการกระทำนั้นๆ อีกทั้งบุคคลและสิ่งของที่เกี่ยวข้องด้วย โดยสมควรเท่าที่จะทำให้จำเลยเข้าใจข้อหาได้ดี

ข. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เป็นเรื่องเก่าอันมิได้คิดจะมาฟ้องมาแต่เดิม

ค. เรื่องที่นำมาฟ้องมิใช่เรื่องที่มีคำวินิจฉัยหรือคำสั่งของผู้มีอำนาจลงโทษหรือการถึงที่สุดแล้ว

ง. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เรื่องที่มีอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลฝ่ายราชอาณาจักร หรือมิใช่เรื่องที่มีคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลฝ่ายราชอาณาจักรถึงที่สุดแล้วเว้นแต่กรณีที่มีปัญหาทางพระวินัย

ถ้าคำฟ้องเข้าข่ายในลักษณะดังกล่าวก็ให้พระผู้พิจารณารับคำฟ้องไว้เพื่อพิจารณาดำเนินการตามความในข้อ ๑๓

(๓) ถ้าปรากฏว่า โจทก์หรือคำฟ้องของโจทก์บกพร่องจากลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังกล่าวใน (๑) ให้สั่งไม่รับคำฟ้องนั้น โดยระบุข้อบกพร่องไว้ในคำสั่ง และแจ้งให้โจทก์ทราบก่อนสั่งรับคำฟ้องหรือไม่รับคำสั่งฟ้อง ตามความในข้อ (๑) หรือ (๒) ข้างต้น จะสอบถามโจทก์ให้ชี้แจงในเรื่องใดๆ ซึ่งเกี่ยวกับลักษณะของโจทก์ หรือลักษณะของคำฟ้องนั้นอันเป็นที่สงสัยก็ได้ และให้จดคำชี้แจงของโจทก์นั้นไว้เพื่อประกอบการพิจารณาด้วย

๓. กรณีการรับหรือไม่รับคำฟ้อง การรับหรือไม่รับคำฟ้องนั้นให้พิจารณาจากคำฟ้องของโจทก์เป็นสำคัญในกรณีที่รับคำฟ้องแล้วให้ดำเนินการไต่สวนได้ทันที แต่ถ้าไม่รับคำฟ้องให้ดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) เมื่อมีการไม่รับฟ้อง ในกรณีที่พระภิกษุผู้พิจารณาสั่งไม่รับคำฟ้องของโจทก์ตามความในข้อ ๑๒ (๒) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี โจทก์มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น แล้วแต่กรณี โดยยื่นอุทธรณ์คำสั่งนั้นเป็นหนังสือเสนอผู้ออกคำสั่งภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่งนั้น และให้ผู้ออกคำสั่งส่งอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นต้นแล้วแต่กรณีภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำอุทธรณ์คำสั่ง

(๒) เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้รับคำอุทธรณ์คำสั่งนั้นแล้ว ให้วินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นเสร็จแล้ว ให้ส่งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังผู้ออกคำสั่ง เพื่อแจ้งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นแก่โจทก์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้น (๓) ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้นวินิจฉัยสั่งให้รับคำฟ้องนั้น ให้ผู้ออกคำสั่งดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ ต่อไป (๔) ถ้าวินิจฉัยสั่งไม่ให้รับคำฟ้องนั้น ให้เป็นอันถึงที่สุด

๔. การดำเนินการไต่สวน ในกรณีที่พระภิกษุผู้พิจารณารับคำฟ้องของโจทก์ไว้แล้ว ให้เรียกพระภิกษุซึ่งตกเป็นจำเลย ตามข้อ ๔ (๓) ก. มา แจ้งคำฟ้องของโจทก์ให้จำเลยทราบแล้วสอบถามและจดคำให้การของจำเลยไว้ โดยให้จำเลยลงชื่อในคำให้การนั้นด้วย

๕. การให้คำวินิจฉัยและการลงนิคหกรรม สำหรับการดำเนินการไต่สวนในระดับผู้พิจารณานี้เราจะพบว่า การให้คำวินิจฉัยแบ่งเป็น ๒ กรณีคือ (๑) คำวินิจฉัยเป็นที่สุด ใช้ในกรณีที่จำเลยให้การสารภาพตามคำฟ้องของโจทก์ ให้มีอำนาจสั่งลงนิคหกรรมแก่จำเลย ตามคำรับสารภาพนั้น ถ้าเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับความเสียหายในทางแพ่ง หรือเมื่อโจทก์กับจำเลยตกลงประนีประนอมยอมความกันประการใด ให้ทำบันทึกข้อตกลงนั้นไว้ และให้โจทก์จำเลยพร้อมด้วยพยานลงชื่อในบันทึกข้อตกลงนั้นด้วย การให้คำตัดสินประเภทนี้ถือว่าเป็นที่สุดไม่ต้องมีการนำคำฟ้องขึ้นฟ้องในระดับคณะผู้พิจารณา(๒) คำวินิจฉัยที่ไม่เป็นที่สุดในกรณีที่จำเลยให้การแบ่งรับความผิดเบากว่า หรือน้อยกว่าที่ถูกฟ้องก็ดี ให้การปฏิเสธก็ดี ซึ่งแม้ผู้พิจารณาจะเห็นว่าจำเลยผิดแต่การตัดสินไปอย่างนั้นก็ยังไม่ว่าว่าเป็นความยินยอมของจำเลยเนื่องจากจำเลยยังต้องการพิสูจน์ความจริงอยู่ กรณีนี้ให้ผู้พิจารณารายงานพร้อมทั้งส่งคำฟ้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการไต่สวนมูลฟ้องในระดับคณะผู้พิจารณาชั้นต้นต่อไป

๖. วิธีปฏิบัติเมื่อมีการกล่าวหา สำหรับวิธีปฏิบัติเมื่อมีการกล่าวหานั้นวิธีการปฏิบัติสำหรับผู้กล่าวหาและผู้รับคำกล่าวหา ให้ดำเนินการตามขั้นตอนที่ปรากฏในข้อ ๑๕ ดังนี้

ก. วิธีปฏิบัติสำหรับผู้กล่าวหา เมื่อมีผู้กล่าวหาบอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุ โดยยื่นคำกล่าวหาเป็นหนังสือด้วยตนเอง ต่อเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังฆค หรือเจ้าคณะเจ้าของเขต ในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี

ข. วิธีปฏิบัติสำหรับผู้รับคำกล่าวหา ให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจลักษณะของผู้กล่าวหาตามข้อ ๔ (๔) ก. และลักษณะของคำกล่าวหา โดยอนุโลมตามลักษณะของคำฟ้องดังที่กำหนดไว้ในข้อ ๑๒ (๑) ก่อน (๑) ถ้าปรากฏว่าผู้กล่าวหาและคำกล่าวหานั้นต้องด้วยลักษณะดังกล่าวในวรรคต้น ให้ส่งรับคำกล่าวหาไว้พิจารณาดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้

ได้สวนมูลคำกล่าวหาแล้ว ปรากฏว่าคำกล่าวหาไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒) (๒) ถ้าปรากฏว่าผู้กล่าวหาหรือคำกล่าวหานั้นบกพร่องจากลักษณะดังกล่าวในวรรคต้น ให้สิ่งไม่รับคำกล่าวหานั้น โดยระบุข้อบกพร่องไว้ในคำสั่งและแจ้งให้ผู้กล่าวหาทราบ แต่ถ้าเป็นกรณีความผิดครุฑาบติ ให้สิ่งไม่รับคำกล่าวหานั้นโดยความเห็นชอบของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี คำสั่งไม่รับคำกล่าวหาดังกล่าวนั้นให้เป็นอันถึงที่สุด

นอกจากนั้นถ้าเป็นกรณีที่ผู้รับคำกล่าวหาไม่ได้รับคำกล่าวหานั้น ผู้กล่าวหาไม่มีสิทธิที่จะอุทธรณ์คำสั่งนั้น (กรณีที่เป็นอาบัติเล็กน้อย) แต่ถ้าเป็นครุฑาบติแล้วผู้รับคำกล่าวหาจะสั่งไม่ได้รับคำกล่าวหาโดยลำพังไม่ได้ จะต้องได้รับการรับรองจากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเสียก่อน หากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นสั่งให้รับคำกล่าวหา ผู้สั่งจะต้องดำเนินการให้มีการไต่สวนคำกล่าวหาต่อไป หากไม่ได้ไต่สวนสิ่งยักคำกล่าวหา นั้น ก็ถือว่าอันถึงที่สุดผู้กล่าวหาจะอุทธรณ์คำกล่าวหาแบบเดียวกับโจทก์ก็ไม่ได้ ส่วนการปฏิบัติในเรื่องการฟ้องนั้นให้ปฏิบัติเหมือนกับโจทก์ปฏิบัติ^{๓๒}

ค. วิธีปฏิบัติเมื่อมีการแจ้งความผิด สำหรับขั้นตอนนี้เป็นวิธีปฏิบัติสำหรับการแจ้งความผิดที่ผู้แจ้งเป็นพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองสงฆ์ชั้นใดชั้นหนึ่งเมื่อพบเห็นการกระทำผิดของภิกษุให้ดำเนินการตามที่ปรากฏในข้อ ๑๖ (๑)^{๓๓} กล่าวคือเมื่อพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ได้พบเห็นพฤติกรรมอันเป็นที่รังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุ หรือพบเห็นการกระทำ ความผิดของพระภิกษุ ถ้าผู้พบเห็นนั้น ไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม ให้แจ้งพฤติกรรมหรือการกระทำ ความผิดที่ได้พบเห็นนั้น เป็นหนังสือไปยังเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัดหรือเจ้าคณะเจ้าของเขต ในเขตที่มีความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าผู้ถูกกล่าวหาให้การแบ่งรับ

^{๓๒} พระมหาอุดม สารเมธี, “กระบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับกฎหมายของมหาเถรสมาคม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๕.

^{๓๓} ข้อ ๑๖ เมื่อพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ได้พบเห็นพฤติกรรมอันเป็นที่รังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุ หรือพบเห็นการกระทำความผิดของพระภิกษุ

(๑) ถ้าผู้พบเห็นนั้น ไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม ให้แจ้งพฤติกรรมหรือการกระทำความผิดที่ได้พบเห็นนั้นเป็นหนังสือไปยังเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัดหรือเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่มีความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าผู้ถูกกล่าวหาให้การแบ่งรับความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกกล่าวหาที่ดี ให้การปฏิเสธที่ดีตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำแจ้งความผิดนั้น ปรากฏว่าคำแจ้งความผิดนั้นไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒), ภาคผนวก ข.

ความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกกล่าวหาที่ดี ให้การปฏิเสธที่ดี ตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำแจ้งความพิดนั้นปรากฏว่าคำแจ้งความพิดนั้นไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑

ง. ระเบียบปฏิบัติเมื่อมีการพบเห็นความผิด เป็นขั้นตอนที่พระภิกษุผู้พิจารณาได้พบเห็นพฤติกรรมอันน่าสงสัยของภิกษุว่าเป็นการกระทำความผิดของภิกษุให้ดำเนินการตามข้อ ๑๖ (๒) ดังต่อไปนี้ ถ้าผู้พบเห็นนั้น เป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่ความพิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจลงนิกกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี ให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้ (ก) ในกรณีที่พบเห็นพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความพิด ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าพระภิกษุผู้ต้องสงสัยในความพิดนั้นให้การแบ่งรับความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกรังเกียจสงสัยก็ดี หรือให้การปฏิเสธที่ดี ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม และเมื่อได้ไต่สวนแล้ว ปรากฏว่าพฤติกรรมอันเป็นที่น่าสงสัยในความพิดนั้น ไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒) (ข) ในกรณีที่พบเห็นการกระทำความผิดโดยประจักษ์ชัด ให้มีอำนาจสั่งลง นิกกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความพิดนั้น โดยบันทึกพฤติกรรมและความพิดพร้อมด้วยคำสั่งลง นิกกรรมนั้นไว้เป็นหลักฐาน และให้พระภิกษุผู้ถูกลงนิกกรรมลงชื่อรับทราบไว้ด้วย คำสั่งลงนิกกรรมตามความในข้อ (๒) ข. ถ้าเป็นกรณีความพิดครุภาพดี พระภิกษุผู้ถูกลงนิกกรรมมีสิทธิอุทธรณ์และฎีกาได้ แล้วแต่กรณี และให้นำความในหมวด ๓ ส่วนที่ ๓ และส่วนที่ ๔ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

จะเห็นว่าวิธีการปฏิบัติเบื้องต้นนี้เป็นการให้แนวทางในการปฏิบัติแก่ผู้ยื่นคำฟ้อง^{๓๔}, คำกล่าวหา, คำแจ้งความผิด (ของโจทก์ที่เป็นคฤหัสถ์หรือพระภิกษุ) และฝ่ายผู้รับคำฟ้องคือพระภิกษุผู้พิจารณาว่าจะพึงปฏิบัติอย่างไร โดยวิธีการดังกล่าวถือว่าการให้ข้อเท็จจริงกับฝ่ายผู้รับฟ้องและผู้รับฟ้องว่าจะควรปฏิบัติอย่างไร หรือดำเนินการอย่างไรเพื่อให้ถูกต้องตามวิธีการของการเริ่มต้นให้การดำเนินการได้สวนตามแนวทางของกฎนิคหกรรม

อนึ่ง เราจะพบว่าในขั้นตอนการดำเนินการนี้ถือเป็นขั้นตอนของการได้สวนในชั้น เจ้าพนักงานซึ่งสามารถที่จะลงนิคหกรรมและยุติเรื่องนั้นได้ หากว่าจำเลยคือผู้ถูกกล่าวหาสารภาพ ซึ่งในกฎข้อที่ ๑๒ – ๑๖ นี้ได้ให้อำนาจกับภิกษุดำรงตำแหน่งในทางการปกครองทุกระดับชั้นในกรอบของ (๑) เจ้าอาวาส (๒) เจ้าคณะของเขต (๓) เจ้าสังกัต ในการดำเนินการสอบสวนได้ดังปรากฏในข้อ ๑๓ ว่า เมื่อภิกษุพิจารณารับคำฟ้องแล้วมีอำนาจในการเรียกภิกษุซึ่งตกเป็นจำเลย ตามข้อ ๔ (๑) ก. มาแจ้งคำฟ้องของโจทก์ให้ทราบ พร้อมทั้งสอบถาม (สอบสวน) และบันทึกคำให้การประกอบคำสารภาพ ถ้าปรากฏว่าจำเลยสารภาพ ก็ให้ลงนิคหกรรมตามโทษนั้น ถ้ามีความแพ่งพอ

^{๓๔} ผู้ที่ยื่นฟ้องความผิดภิกษุได้มี ๓ ประเภทดังนี้ ก. ผู้ฟ้อง คือ (๑) ผู้มีส่วนได้เสีย หมายถึง พระภิกษุ ปกัตตตะ ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกันและมีสังวาสเสมอกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย หรือ (๒) ผู้เสียหาย หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายเฉพาะตัว เนื่องจากการกระทำความผิดของพระภิกษุผู้เป็นจำเลย และหมายความรวมถึงผู้จัดการแทนผู้เสียหายในกรณีดังต่อไปนี้

ก. ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาลโดยกฎหมาย หรือตามที่พระภิกษุผู้มีส่วนได้เสียลงนิคหกรรมพิจารณาเห็นสมควรให้เป็นผู้จัดการแทนผู้เสียหาย เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อ ผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถ ซึ่งอยู่ในความดูแล

ข. ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน สามเณรหรือภริยา พี่น้องร่วมบิดามารดา หรือต่างบิดา หรือต่างมารดา เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งผู้เสียหายตายก่อนหรือหลังฟ้องหรือป่วยเจ็บไม่สามารถจะจัดการเองได้

ค. ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำแก่นิติบุคคล ซึ่งฟ้องพระภิกษุสงฆ์ต่อภิกษุสงฆ์พิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิด หรือ (๒) พระภิกษุ

(๒) ผู้กล่าวหา หมายถึง ผู้บอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุต่อพระภิกษุ ผู้พิจารณา โดยที่ตนมิได้เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือมิได้เป็นผู้เสียหายและประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก. เป็นพระภิกษุ ปกัตตตะหรือสามเณร ซึ่งถึงพร้อมด้วยศีลและอาการและมีสังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง

ข. เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี บริบูรณ์ มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ และมีอาชีพเป็นหลักฐาน

(๓) ผู้แจ้งความผิดหมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งไม่มีอำนาจนิคหกรรมแจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุซึ่งได้พบเห็นต่อพระภิกษุผู้พิจารณา.

ประณิประณอมได้ก็ให้ประณิประณอม ยกเว้นแต่การให้การไม่สมความผิด หรือปฏิเสธจึงให้ยื่นฟ้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น^{๓๕} หรือในข้อ ๑๔ ในกรณีที่พระภิกษุพิจารณาสั่งไม่รับคำฟ้องของโจทก์ตามความในข้อ ๑๒ (๒) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี โจทก์มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น แล้วแต่กรณี โดยยื่นอุทธรณ์คำสั่งนั้นเป็นหนังสือเสนอผู้ออกคำสั่งภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่งนั้น และให้ผู้ออกคำสั่งส่งอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นต้นแล้วแต่กรณีภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำอุทธรณ์คำสั่ง

เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้รับคำอุทธรณ์คำสั่งนั้นแล้ว ให้วินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นเสร็จแล้ว ให้ส่งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังผู้ออกคำสั่ง เพื่อแจ้งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นแก่โจทก์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้น

ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้นวินิจฉัยสั่งให้รับคำฟ้องนั้น ให้ผู้ออกคำสั่งดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ ต่อไป ถ้าวินิจฉัยสั่งไม่ให้รับคำฟ้องนั้น ให้เป็นอันถึงที่สุด

และข้อที่ ๑๕ เมื่อมีผู้กล่าวหาบอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุ โดยยื่นคำกล่าวหาเป็นหนังสือด้วยตนเอง ต่อเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขต ในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิทกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจลักษณะของผู้กล่าวหาตามข้อ ๔ (๘) ก. และลักษณะของคำกล่าวหา โดยอนุโลมตามลักษณะของคำฟ้องดังที่กำหนดไว้ในข้อ ๑๒ (๑) ก่อน

(๑) ถ้าปรากฏว่า ผู้กล่าวหาและคำกล่าวหาขึ้นด้วยลักษณะดังกล่าวในวรรคต้น ให้สั่งรับคำกล่าวหาไว้พิจารณาดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำกล่าวหาแล้ว ปรากฏว่าคำกล่าวหาไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒)

(๒) ถ้าปรากฏว่า ผู้กล่าวหาหรือคำกล่าวหาบกพร่องจากลักษณะดังกล่าวในวรรคต้น ให้สั่งไม่รับคำกล่าวหาขึ้น โดยระบุข้อบกพร่องไว้ในคำสั่งและแจ้งให้ผู้กล่าวหาทราบ แต่ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี ให้สั่งไม่รับคำกล่าวหาโดยความเห็นชอบของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี คำสั่งไม่รับคำกล่าวหาดังกล่าวให้เป็นอันถึงที่สุด

^{๓๕} กฎนิทกรรม หมวด ๑ ข้อ ๑๓-๑๕, ภาคผนวก ข.

ดังนั้น เราจึงจะพบว่า วิธีปฏิบัติในเบื้องต้นนี้ถือว่าเป็นการได้สวนในระดับผู้พิจารณาซึ่งเป็นขั้นก่อนขั้นต้นที่สามารถจะระงับอธิกรณ์ได้

๓.๒.๒.๒ กระบวนการพิจารณาแก้ไขปัญหาระดับคณะผู้พิจารณา

สำหรับการดำเนินการแก้ไขปัญหในระดับคณะผู้พิจารณาถือเป็นระดับขั้นของการพิจารณาที่เป็นรูปแบบของการได้สวนตามกระบวนการของศาลยุติธรรม แต่ทางคณะสงฆ์ไม่ประสงค์ที่จะใช้คำว่าศาลเพราะเป็นกระบวนการที่มุ่งแก้ไขปัญหภายในคณะสงฆ์ แต่ถึงอย่างนั้นกระบวนการในระดับนี้ก็มีนัยของการได้สวนตามหลักของระบบศาลยุติธรรม คือการแบ่งการพิจารณาออกเป็น ๓ ขั้น ได้แก่ ขั้นต้น ขั้นอุทธรณ์และชั้นฎีกา โดยกระบวนการในการแก้ไขปัญหาก็จะประยุกต์รูปแบบของศาลมาใช้เกือบทั้งหมด ดังมีรายละเอียดของขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

(๑) วิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น

เมื่อมีการได้สวนเป็นเบื้องต้นในระดับผู้พิจารณาเสร็จสิ้นแล้วเกิดกรณีที่น่าสงสัยหรือโจทก์ไม่ยินยอมที่จะประนีประนอมยอมความกัน ทางด้านผู้พิจารณาก็จะส่งมูลฟ้องที่เป็นการรายงานคำฟ้องที่โจทก์มีต่อจำเลยในข้อหาอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นต่อคณะผู้พิจารณาขั้นต้นภายในระยะเวลาที่กำหนดแล้วต่อไปก็เป็นการดำเนินการของฝ่ายคณะผู้พิจารณาขั้นต้น ซึ่งองค์ประกอบดำเนินการได้สวนในระดับขั้นต้นนี้มีดังนี้

ก. ผู้มีอำนาจในการพิจารณาขั้นต้น คณะผู้พิจารณาที่มีอำนาจในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ขั้นต้นสามารถที่จะแบ่งลำดับขั้นตามหน้าที่ทางการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งมี ๘ อันดับดังนี้

ระดับที่ ๑ กรณีผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาสหรือภิกษุทั่วไปกระทำความผิด ให้ปฏิบัติดังนี้ (ก) ถ้าความผิดเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่พระภิกษุอยู่ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีได้สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาขั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสเจ้าสังกัด (ข) ถ้าความผิดเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่พระภิกษุนั้นมิได้สังกัดอยู่ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของคณะตำบลของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีได้สวนมูลฟ้อง และพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาขั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป เว้นแต่กรณีที่อำเภอนั้นมีตำบลเดียว กรณีดังกล่าว (ค) ให้ผู้พิจารณาแจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นแก่เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด เพื่อแจ้งให้เจ้าคณะและเจ้าอาวาสเจ้าสังกัดของพระภิกษุนั้นทราบ

ระดับที่ ๔ ในกรณีที่เจ้าคณะอำเภอ หรือรองเจ้าคณะจังหวัดกระทำความผิด ให้ปฏิบัติ ดังนี้ (ก) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่สังกัดอยู่ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด เป็นผู้พิจารณา ส่วนในการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น ให้เป็น หน้าที่ของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะภาค เจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาค ให้เจ้าคณะภาคเลือกเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป (ข) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่ไม่ได้สังกัดอยู่ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดของ เจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น ให้เป็นหน้าที่ของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค และเจ้า คณะภาคเจ้าของเขต ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาค ให้เจ้าคณะภาคเลือกเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นเข้า ร่วมอีก ๑ รูป

ระดับที่ ๕ เจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะภาคกระทำความผิด ให้ปฏิบัติดังนี้(ก) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตภาคที่สังกัดอยู่ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนในการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ให้เป็นหน้าที่ของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ เจ้าคณะภาค เจ้าสังกัด และให้เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคในหนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป (ข) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตภาคที่ไม่ได้สังกัดอยู่ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคของเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ให้เป็นหน้าที่ของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ เจ้าคณะภาคเจ้าของเขต และให้เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคในหนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

ระดับที่ ๖ ในกรณี เจ้าคณะภาคกระทำความผิด ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ให้เป็นหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

ระดับที่ ๗ ในกรณีเจ้าคณะใหญ่ หรือกรรมการเถรสมาคมกระทำความผิด ให้เป็นหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

ตำแหน่งดังกล่าวข้างต้น ให้ถือตำแหน่งในขณะถูกฟ้อง หรือถูกกล่าวหา ถ้าดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง ให้ถือตำแหน่งสูงสุดเป็นหลักดำเนินการ กรณีดังกล่าว (๒) และ (๓) ถ้าผู้พิจารณานั้น มิใช่เจ้าสังกัดของจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหาให้นำความในข้อ ๕ วรค ๕ สุดท้าย มาใช้บังคับโดยอนุโลม ส่วนในกรณีดังกล่าวใน (๔) และ (๕) ถ้าผู้พิจารณามิใช่เจ้าสังกัดของจำเลยหรือผู้ถูก กล่าวหาให้แจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นแก่เจ้าสังกัด ซึ่งดำรงตำแหน่งชั้นเดียวกันกับตนทราบ

อนึ่ง ในการลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุผู้มีสมณศักดิ์ก็ดี ผู้ดำรงตำแหน่ง ที่ปรึกษาเจ้าคณะก็ดี ผู้ดำรงตำแหน่งเทียบพระสังฆการีก็ดีให้นำความในข้อ ๗ มาบังคับโดยอนุโลม ส่วนใน การลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุทรงสมณศักดิ์พระราชคณะชั้นต่างๆให้นำความในข้อ ๗ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ถ้าพระราชคณะรูปนั้นดำรงตำแหน่งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ให้เจ้าอาวาสเจ้าสังกัดเข้าร่วมปฏิบัติหน้าที่เพิ่มขึ้นอีกรูปหนึ่งเฉพาะในกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม สำหรับคณะผู้พิจารณาในระดับชั้นต้นนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังนี้

ความผิดที่เกิดในจังหวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดอยู่			ความผิดที่เกิดนอกจังหวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดอยู่		
ผู้กระทำความผิด	ผู้พิจารณา	คณะผู้พิจารณาชั้นต้น	ผู้กระทำความผิด	ผู้พิจารณา	คณะผู้พิจารณาชั้นต้น
พระภิกษุรูปเดียว หรือหลายรูป ซึ่งมีสังกัดวัดเดียวกัน	เจ้าอาวาสวัดเจ้าสังกัด	๑) เจ้าคณะอำเภอ ๒) เจ้าคณะตำบล ๓) เจ้าอาวาสเจ้าสังกัด	พระภิกษุรูปเดียว หรือหลายรูป ซึ่งมีสังกัดวัดเดียวกัน	เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะอำเภอ ๒) เจ้าคณะตำบล ๓) เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต
พระภิกษุรูปเดียว หรือหลายรูป ต่างวัด กระทำความผิดร่วมกัน	เจ้าอาวาสวัดเจ้าสังกัดของพระภิกษุเหล่านั้น ร่วมกันพิจารณา	๑) เจ้าคณะอำเภอ ๒) เจ้าคณะตำบลเจ้าสังกัดร่วมกัน ๓) เจ้าอาวาสเจ้าสังกัดของพระภิกษุเหล่านั้นรูปใดรูปหนึ่ง ที่เจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอเห็นสมควร	พระภิกษุหลายรูป มิได้สังกัดอยู่ในเขตจังหวัดที่สังกัดเพียงบางรูป	เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะอำเภอ ๒) เจ้าคณะตำบล ๓) เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต

แผนภาพที่ ๒๑ แสดงคณะสงฆ์ผู้มีอำนาจในการพิจารณาคดี (อธิกรณ์) และลงนิคหกรรมแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดต่อพระวินัย

ความคิดที่เกิดในจังหวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดอยู่			ความคิดที่เกิดนอกจังหวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดอยู่		
ผู้กระทำผิด	ผู้พิจารณา	คณะผู้พิจารณาชั้นต้น	ผู้กระทำผิด	ผู้พิจารณา	คณะผู้พิจารณาชั้นต้น
เจ้าอาวาส หรือ เจ้าคณะตำบล	เจ้าคณะตำบลเจ้า สังกัด	๑) เจ้าคณะอำเภอ ๒) รองเจ้าคณะอำเภอ ๓) เจ้าคณะตำบล	เจ้าอาวาส หรือ เจ้าคณะตำบล	เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะอำเภอ ๒) รองเจ้าคณะอำเภอ ๓) เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต
เจ้าคณะตำบล หรือรองเจ้าคณะ ตำบล	เจ้าคณะอำเภอเจ้า สังกัด	๑) เจ้าคณะจังหวัด ๒) รองเจ้าคณะจังหวัด ๓) เจ้าคณะอำเภอเจ้าสังกัด	เจ้าคณะตำบล หรือ รองเจ้าคณะอำเภอ	เจ้าคณะอำเภอเจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะจังหวัด ๒) รองเจ้าคณะจังหวัด ๓) เจ้าคณะอำเภอเจ้าของเขต
เจ้าคณะอำเภอ หรือรองเจ้าคณะ จังหวัด	เจ้าคณะจังหวัดเจ้า สังกัด	๑) เจ้าคณะภาค ๒) รองเจ้าคณะภาค ๓) เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด	เจ้าคณะอำเภอ หรือ รองเจ้าคณะจังหวัด	เจ้าคณะจังหวัดเจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะภาค ๒) รองเจ้าคณะภาค ๓) เจ้าคณะจังหวัดเจ้าของเขต
เจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะ จังหวัด	เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด	๑) เจ้าคณะใหญ่ในเขต ปกครองสงฆ์ ๒) เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด ๓) เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะ ภาคในหนน้นร่วมอีก ๑ รูป	เจ้าคณะจังหวัด หรือ รองเจ้าคณะภาค	เจ้าคณะภาคเจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะใหญ่ในเขต ปกครองสงฆ์ ๒) เจ้าคณะภาคเจ้าของเขต ๓) เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะ ภาคในหนน้นร่วมอีก ๑ รูป

แผนภาพที่ ๒๒ แสดงผู้มีอำนาจลงนิคกรรมแก้ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองสงฆ์

ความผิดที่เกิดในจังหวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดอยู่			ความผิดที่เกิดนอกจังหวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดอยู่		
ผู้กระทำความผิด	ผู้พิจารณา	คณะผู้พิจารณาชั้นต้น	ผู้กระทำความผิด	ผู้พิจารณา	คณะผู้พิจารณาชั้นต้น
พระราชคณะชั้นสามัญหรือชั้นราชที่ดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะจังหวัดหรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์	เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด	๑) เจ้าคณะภาค ๒) รองเจ้าคณะภาค ๓) เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด	พระราชคณะชั้นสามัญหรือชั้นราชที่ดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะจังหวัด หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์	เจ้าคณะจังหวัด เจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะภาค ๒) รองเจ้าคณะภาค ๓) เจ้าคณะจังหวัดเจ้าของเขต
พระราชคณะชั้นเทพซึ่งดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะภาค หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์	เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด	๑) เจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองสงฆ์ ๒) เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด ๓) เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคภายในหนนั้น ร่วมอีก ๑ รูป	พระราชคณะชั้นเทพซึ่งดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะภาค หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์	เจ้าคณะภาค เจ้าของเขต	๑) เจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองสงฆ์ ๒) เจ้าคณะภาคเจ้าของเขต ๓) เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคภายในหนนั้น ร่วมอีก ๑ รูป

แผนภาพที่ ๒๑ แสดงผู้มีอำนาจวินิจฉัยและลงนิคกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิด โดยสมณศักดิ์

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ข. การดำเนินการเบื้องต้นก่อนการพิจารณาในระดับคณะผู้พิจารณาชั้นต้น

เมื่อภิกษุผู้พิจารณาได้พิจารณาคำฟ้องหรือปฏิบัติตามวิธีการที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อง เป็นเบื้องต้นแล้วและได้ส่งเรื่อง (คดี) ดังกล่าวมาสู่กระบวนการไต่สวนในระดับคณะผู้พิจารณา ชั้นต้นจะต้องทำการนัดประชุมจากนั้นก็จะต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. การไต่สวนมูลฟ้อง การไต่สวนมูลฟ้องถือว่าเป็นขั้นตอนแรกของการพิจารณา วินิจฉัยลงนิคหกรรมในระดับคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งต้องไต่สวนมูลฟ้องเพื่อที่จะให้คำตอบกับ โจทก์-จำเลยว่าจะรับพิจารณาไต่สวนหรือไม่ถ้าผลการไต่สวนมูลฟ้องพบว่ามูลฟ้องมีความบกพร่อง ก็อาจมีการพิจารณาขกฟ้องได้ ซึ่งคำว่ามูลฟ้องนั้น หมายถึง มูลแห่งเหตุการฟ้องของโจทก์ ซึ่งฟ้อง จำเลยด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อไปนี้ (๑) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์ ได้พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง (๒) ด้วยสาเหตุที่โจทก์ได้ยินการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง หรือได้ฟังคำบอกกล่าวที่มีหลักฐานอันควรเชื่อถือได้ (๓) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์ อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิด โดยที่มูลฟ้องนั้นจะต้องมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้ (๑) การกระทำของจำเลยที่โจทก์นำมาฟ้อง ต้องด้วยบทบัญญัติพระธรรมวินัยหรือไม่ (๒) การฟ้องของโจทก์มีมูลอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๑๒ คือ

(๑) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์ ได้พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง

(๒) ด้วยสาเหตุที่โจทก์ได้ยินการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง หรือได้ฟังคำบอกกล่าวที่มีหลักฐานอันควรเชื่อถือได้

(๓) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์ อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่^{๓๖} ซึ่งถือว่าการไต่สวนมูลฟ้องนี้ถ้าพิจารณาจากกระบวนการทางศาลของรัฐก็คืออยู่ในชั้นของพนักงานอัยการที่จะตรวจสอบก่อนการให้คำตอบว่าจะรับหรือไม่รับฟ้อง

๒. การกำหนดวันไต่สวนมูลฟ้อง เมื่อจะดำเนินการไต่สวนมูลฟ้อง ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแจ้งวัน เวลา และสถานที่ ทำการไต่สวนมูลฟ้อง ให้โจทก์และจำเลยทราบ พร้อมทั้งส่งสำเนาคำฟ้องของโจทก์ให้จำเลยทราบด้วย และโจทก์ต้องมาฟังการไต่สวนมูลฟ้องทุกครั้ง ถ้าไม่มาตามที่ได้รับแจ้งติดต่อกัน ๓ ครั้ง โดยมิได้ชี้แจงถึงเหตุผลขัดข้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุดส่วนจำเลยจะมาฟังการไต่สวนมูลฟ้องหรือไม่ก็ได้^{๓๗}

^{๓๖} กฎนิคหกรรม ข้อ ๑๒วรรค (๑), ภาคผนวก ข.

^{๓๗} กฎนิคหกรรม ข้อ ๑๕ หรือใน หมวด ๓ วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ส่วนที่ ๒ วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ข้อ ๓๐, ภาคผนวก ข.

๓. **วิธีการไต่สวนมูลฟ้อง** สำหรับการไต่สวนมูลฟ้องนั้นจะต้องมีลักษณะของการปฏิบัติดังนี้ (๑) การไต่สวนมูลฟ้องให้กระทำการเป็นการลับและให้นำความในข้อ ๓๐ มาใช้บังคับโดยอนุโลม (๒) ห้ามไม่ให้บุคคลผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปในบริเวณที่ทำการไต่สวน จะมีเฉพาะผู้ที่สามารถอยู่ในการไต่สวนได้ดังนี้ (๑) โจทก์และจำเลย (๒) พยานเฉพาะที่กล่าวให้การ (๓) ผู้ที่ได้รับเชิญมาเพื่อปฏิบัติการใดๆเกี่ยวกับการพิจารณา (๔) พระภิกษุผู้ทำการจดบันทึกข้อความในการไต่สวน (๕) หากมีผู้ใดที่อยู่ในบริเวณการไต่สวนก่อความไม่สงบขึ้น คณะผู้พิจารณาสามารถสั่งให้ผู้ผู้นั้นออกจากบริเวณที่ไต่สวนได้^{๓๘}

๔. **วิธีการดำเนินการเมื่อมีเหตุขัดข้อง** หากพบว่าการ ก่อนไต่สวนมูลฟ้อง หรือในระหว่างการดำเนินการไต่สวนนั้นมีเหตุขัดข้องขึ้นให้ดำเนินการดังนี้ (๑) ถ้าจำเลยถึงมรณภาพ ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด (๒) ถ้าโจทก์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียตามความในข้อ ๔ (๔) ถึงมรณภาพก็ดี หรือโจทก์ซึ่งเป็นผู้เสียหายถึงมรณภาพหรือตาย โดยไม่มีผู้จัดการแทนในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๔ (๕) ก็ดี ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแต่งตั้งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิรูปใดรูปหนึ่ง ตามที่เห็นสมควรให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นโจทก์แทน

๕. **วิธีการดำเนินการเมื่อมีการไต่สวนเสร็จ** เมื่อผู้พิจารณาชั้นต้นไต่สวนมูลฟ้องเสร็จแล้ว ให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้ (๑) ถ้าปรากฏว่าคำฟ้องเรื่องใดมีมูลให้สั่งประทับฟ้อง แล้วดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยต่อไป (๒) ถ้าปรากฏว่ามูลฟ้องเรื่องใดไม่มีมูลให้สั่งยกฟ้อง แล้วแจ้งให้โจทก์ทราบ

๖. **วิธีการดำเนินการเมื่อมีการยกฟ้อง** ในกรณีที่พบว่าคำฟ้องหรือผลการไต่สวนไม่มีมูลคณะผู้พิจารณาที่จะสั่งยกฟ้องโดยการออกคำสั่งยกฟ้องให้ดำเนินการตามความในข้อ ๒๑ (๒)^{๓๙} โดยมีวิธีปฏิบัติ ๒ ประการดังนี้ (๑) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุฑาบัติ ซึ่งมีใช้คำสั่งของมหาเถรสมาคม โจทก์มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ตามที่กำหนดไว้ในข้อ ๒๕^{๔๐} แล้วแต่กรณี โดยยื่นอุทธรณ์คำสั่งต่อผู้ออกคำสั่งภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่งนั้น และให้ผู้ออกคำสั่งส่งอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่ง เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นแล้วให้วินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่ง เมื่อวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นเสร็จ แล้วให้ส่งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังผู้ออกคำสั่ง เพื่อแจ้งคำวินิจฉัยคำสั่งนั้นแก่โจทก์ภายใน ๑๕ วัน นับ

^{๓๘} กฎนิกกรรม ข้อ ๓๐, ภาคผนวก ข.

^{๓๙} กฎนิกกรรม ข้อ ๒๑วรรค(๒), ภาคผนวก ข.

^{๔๐} กฎนิกกรรม ข้อ ๒๕, ภาคผนวก ข.

แต่วันได้รับคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่ง ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยว่าคำฟ้องมีมูลให้ดำเนินการตามข้อ ๒๑ (๑) ต่อไป ถ้าวินิจฉัยว่าคำฟ้องไม่มีมูลให้ถือเป็นอันถึงที่สุด (๒) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุฑาบติ ซึ่งเป็นคำสั่งของมหาเถรสมาคม หรือเป็นกรณีความผิดลหุฑาบติให้เป็นอันถึงที่สุด โจทก์จะไม่สามารถอุทธรณ์ได้เช่นกัน

ค. วิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น

เมื่อการไต่สวนมูลฟ้องผ่านการไต่สวนเป็นที่เรียบร้อยแล้วจากนั้นก็เป็นขั้นตอนของการดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์ในระดับคณะผู้พิจารณาขั้นต้น ในการดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น ในกฎนิคหกรรมได้กำหนดวิธีดำเนินการไว้ ๖ วิธี คือ

๑. วิธีดำเนินการเบื้องต้นกรณีที่ไม่มีผู้สมควรเป็นโจทก์ ก่อนดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้กล่าวหาตามความในข้อ ๑๕ (๑)^{๑๑} หรือกรณีที่ผู้แจ้งความผิดตามความในข้อ ๑๖ (๑)^{๑๒} หรือในกรณีตามความในข้อ ๑๖ (๒)^{๑๓} ก. ไม่มีสิทธิเป็นโจทก์ให้คณะผู้พิจารณาขั้นต้น แต่งตั้งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิรูปใดรูปหนึ่งตามความเห็นสมควรให้

^{๑๑} กฎนิคหกรรม ข้อ ๑๕ วรรค (๑) ถ้าปรากฏว่าผู้กล่าวหาและคำกล่าวหาขึ้นต้องด้วยลักษณะดังกล่าวในวรรคต้น ให้ส่งรับคำกล่าวหาไว้พิจารณาดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำกล่าวหาแล้ว ปรากฏว่าคำกล่าวหาขึ้นไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒), ภาคผนวก ข.

^{๑๒} กฎนิคหกรรม ข้อ ๑๖ วรรค (๑) ถ้าผู้พบเห็นนั้น ไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม ให้แจ้งพฤติการณ์หรือการกระทำความผิดที่ได้พบเห็นนั้นเป็นหนังสือไปยังเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังฆัดหรือเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่มีความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณาอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าผู้ถูกกล่าวหาให้การแบ่งรับความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกกล่าวหาที่ดี ให้การปฏิเสธที่ดี ตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำแจ้งความผิดนั้นปรากฏว่าคำแจ้งความผิดนั้นไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒), ภาคผนวก ข.

^{๑๓} กฎนิคหกรรม ข้อ ๑๖ วรรค (๒) ถ้าผู้พบเห็นนั้น เป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังฆัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่มีความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี ให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก. ในกรณีที่พบเห็นพฤติการณ์อันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิด ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าพระภิกษุผู้ต้องสงสัยในความผิดนั้นให้การแบ่งรับความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกรังเกียจสงสัยที่ดี หรือให้การปฏิเสธที่ดี ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม และเมื่อได้ไต่สวนแล้ว ปรากฏว่าพฤติการณ์อันเป็นที่น่าสงสัยในความผิดนั้น ไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒), ภาคผนวก ข.

ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์ ในกรณีเช่นนี้ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นส่งสำเนาคำกล่าวหา หรือคำ
แจ้งความความผิดรวมทั้งสำเนานับที่ก้อยคำสำนวนที่มีอยู่ให้แก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์

๒. วิธีปฏิบัติในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม สำหรับวิธีในการพิจารณา
ลงนิคหกรรมนั้นแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

(ก) การพิจารณาพร้อมหน้าโจทก์-จำเลย กรณีนี้ให้กระทำในที่พร้อมหน้าโจทก์ จำเลย
เว้นแต่กรณีดังต่อไปนี้

(๑) โจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายไม่มาฟังการพิจารณาตาม
กำหนดที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นนัดหมายไว้ โดยมีได้แจ้งเหตุขัดข้องเป็นหนังสือให้คณะผู้พิจารณา
ชั้นต้นทราบ ก่อนถึงวันนัดหมายให้ถือว่าฝ่ายนั้นหรือทั้งสองฝ่ายสละสิทธิเข้าฟังการพิจารณา
คณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจดำเนินการพิจารณาต่อไปตามที่เห็นสมควร

(๒) โจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย มีหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องที่จะ
มาฟังการพิจารณาตามกำหนดไม่ได้ และคณะผู้พิจารณาชั้นต้นพิจารณาไม่เห็นสมควรอนุญาตให้
เลื่อนการพิจารณา

(๓) โจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ก่อความไม่สงบเรียบร้อยขึ้น
ในที่พิจารณา และคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้สั่งให้โจทก์หรือจำเลยนั้นออกไปจากที่พิจารณาตาม
ความในข้อ ๓๐ วรรค ๒ คณะผู้พิจารณาชั้นต้น มีอำนาจดำเนินการพิจารณาต่อไปตามที่
เห็นสมควร

(ข) การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมให้กระทำการเป็นการลับ กรณีนี้ได้กำหนดให้ทำ
เป็นการลับคือการพิจารณาจะต้องมีเฉพาะผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอริกณ์เท่านั้น ซึ่งบุคคลที่มีสิทธิอยู่
ในที่พิจารณา คือ

(๑) โจทก์และจำเลย

(๒) พยานเฉพาะที่กำลังให้การ

(๓) ผู้ที่ได้รับเชิญมาเพื่อปฏิบัติการใดๆ เกี่ยวกับการพิจารณา

(๔) พระภิกษุผู้ทำหน้าที่จดบันทึกถ้อยคำสำนวน

(ค) วิธีการดำเนินการกรณีมีเหตุจำเป็นเกิดขึ้น ในการพิจารณาวินิจฉัยนั้นหาก (๑) ถ้าผู้ใด
ก่อความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในที่พิจารณาหรือในบริเวณที่พิจารณา คณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจ

สั่งให้ผู้นั้นตั้งอยู่ในความสงบเรียบร้อย หรือสั่งให้ผู้นั้นออกไปจากที่นั้นหรือบริเวณนั้นได้ และ(๒) ถ้าเป็นการสมควรจะขออารักขาต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรให้มารักษาความสงบเรียบร้อยก็ได้

๓. **วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับพยานหลักฐาน** ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ให้รวบรวมพยานหลักฐานฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลย หรือพยานหลักฐานที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นเห็นสมควรนำมาสืบซึ่งอาจพิสูจน์ให้เห็นความผิด หรือความบริสุทธิ์ของจำเลย เพราะการดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยกรณีนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพาดพิงถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือเอกสารหลักฐานต่างที่สามารถจะนำมาเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาในการลงนิคหกรรมได้ ซึ่งในการไต่สวนเพื่อลงนิคหกรรมตามกฏนิคหกรรมได้กำหนดให้พยานหลักฐานที่สามารถนำมาเป็นข้อมูลได้ ๕ ประเภท คือ พยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ พยานผู้ชำนาญการพิเศษ ข้อความหรือเอกสารลับ ซึ่งน่าจะพิสูจน์ได้ว่าจำเลยมีความผิดหรือบริสุทธิ์ และพยานหลักฐานที่อ้างนั้น ต้องเป็นพยานหลักฐานชนิดที่มีได้เกิดจากการจงใจ มีคำมั่นสัญญาอยู่เจ้ญ หลอกลวง หรือโดยประการอื่นอันมิชอบ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับพยานแต่ละประเภทนั้นมีดังต่อไปนี้

(๑) พยานบุคคล^{๔๔} ในการอ้างพยานบุคคลนั้นห้ามมิให้โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยาน จำเลยอาจอ้างตนเองเป็นพยานก็ได้ ถ้าจำเลยอ้างตนเป็นพยาน และให้จำเลยเข้าสืบก่อนพยานของฝ่ายจำเลยก็ได้ และถ้าคำของจำเลยซึ่งให้การเป็นพยานนั้น ประักปร่าหรือเสียหายแก่จำเลยอื่น จำเลยอื่นซักค้านได้

(๒) พยานเอกสาร^{๔๕} ในกรณีอ้างพยานเอกสาร ให้นำต้นฉบับเอกสารนั้นมาอ้าง หากหาต้นฉบับไม่ได้จะอ้างสำเนาที่รับรองว่าถูกต้อง หรือพยานบุคคลที่รู้ข้อความมาเป็นพยานก็ได้ ถ้าพยานเอกสารที่อ้างนั้น เป็นหนังสือของทางการคณะสงฆ์หรือหนังสือราชการ แม้ต้นฉบับยังมีอยู่ จะส่งสำเนาซึ่งเจ้าหน้าที่รับรองว่าถูกต้องก็ได้ เว้นแต่ในหนังสือเรียกจะบ่งไว้เป็นอย่างอื่นทั้งที่อยู่ของเอกสารต่อคณะผู้พิจารณา ให้คณะผู้พิจารณาเรียกเอกสารนั้นจากผู้ยึดถือ

(๓) พยานวัตถุ^{๔๖} ในการอ้างสิ่งใดเป็นพยานวัตถุ ให้นำสิ่งนั้นมายังคณะผู้พิจารณา ถ้านำมาไม่ได้ให้คณะผู้พิจารณาทุกรูปหรือมอบหมายให้ผู้พิจารณารูปใดรูปหนึ่งไปตรวจจดยางานยังที่ที่พยานวัตถุนั้นตั้งอยู่ ตามเวลาและวิธีซึ่งคณะผู้พิจารณาหรือผู้พิจารณาเห็นสมควรตามลักษณะแห่งพยานวัตถุ

^{๔๔} กฏนิคหกรรม หมวด ๓ ส่วนที่ ๕ วิธีอ้างพยานหลักฐาน ข้อ ๕๕, ภาคผนวก ข.

^{๔๕} กฏนิคหกรรม หมวด ๓ ส่วนที่ ๕ วิธีอ้างพยานหลักฐาน ข้อ ๕๖, ภาคผนวก ข.

^{๔๖} กฏนิคหกรรม หมวด ๓ ส่วนที่ ๕ วิธีอ้างพยานหลักฐาน ข้อ ๕๗, ภาคผนวก ข.

(๔) พยานผู้ชำนาญการพิเศษ^{๔๓} หมายถึง ผู้ใดโดยอาชีพมิใช่ก็ตาม มีความชำนาญพิเศษในการใดๆ เช่น ในทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ฝีมือ พาณิชยกรรม หรือการแพทย์ และความเห็นของผู้ผู้นั้นอาจเป็นประโยชน์ในการไต่สวนมูลฟ้อง หรือการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคมกรรม ซึ่งอาจเป็นพยานในกรณีต่างๆ เป็นต้นว่าตรวจร่างกาย หรือจิตของผู้เสียหาย ตรวจลายมือ ทำการทดลอง หรือกิจการอื่นๆ คณะผู้พิจารณาจะให้ผู้ชำนาญการพิเศษทำความเห็นเป็นหนังสือก็ได้ แต่ต้องให้มาเบิกความประกอบหนังสือนั้นและต้องส่งสำเนาหนังสือดังกล่าวแก่โจทก์และจำเลยทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า ๓ วัน ก่อนวันเบิกความ เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการพิเศษ ถ้าหากไม่ได้ในฝ่ายสงฆ์ จะขอจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรก็ได้

(๕) ข้อความหรือเอกสารลับ^{๔๔} ในกรณีที่โจทก์จำเลยหรือผู้ใด ซึ่งจะต้องให้การหรือส่งพยานหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่งอันประกอบด้วยลักษณะดังนี้ (๑) ข้อความหรือเอกสารซึ่งยังเป็นความลับในการคณะสงฆ์ หรือในราชการ (๒) ความลับหรือเอกสารลับ ซึ่งได้มาหรือทราบเนื่องด้วยปกติธุระหรือหน้าที่ของเขา (๓) วิธีการ แบบแผน หรืองานอย่างอื่น ซึ่งมีกฎหมายควบคุมมิให้เปิดเผยโจทก์จำเลยหรือผู้นั้นอาจปฏิเสธไม่ยอมให้การ หรือส่งพยานหลักฐานดังกล่าว นั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากทางการคณะสงฆ์ ทางราชการ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความลับนั้น กรณีดังกล่าวข้างต้น คณะผู้พิจารณาอาจแจ้งให้ทางการคณะสงฆ์ ทางราชการ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความลับนั้น มาชี้แจงเหตุผลที่ไม่สมควรให้การหรือส่งพยานหลักฐานดังกล่าวนั้นโดยชัดแจ้งต่อคณะผู้พิจารณา^{๔๕} เพื่อประโยชน์แก่การพิจารณาดังกล่าวในวรรคต้น ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑) แจ้งกำหนด วัน เวลา และสถานที่พิจารณา แก่โจทก์จำเลย

๒) ออกหนังสือเรียกพยานหรือบุคคลใดๆ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ฟ้องนั้นมาให้ถ้อยคำ

๓) ออกหนังสือเรียกเอกสารหรือวัตถุสิ่งของจากบุคคลผู้ครอบครองหรือให้ผู้นั้นส่งเอกสารหรือวัตถุสิ่งของ ซึ่งอาจใช้เป็นพยานหลักฐาน

๔) ทำการตรวจตัวผู้เสียหายหรือตัวจำเลย ตรวจสถานที่ วัตถุสิ่งของหรือสิ่งอื่นใด ซึ่งอาจใช้เป็นพยานหลักฐานได้ โดยบันทึกรายละเอียดการตรวจไว้ด้วย

^{๔๓} กฎนิคมกรรม หมวด ๓ ส่วนที่ ๕ วิธีอ้างพยานหลักฐาน ข้อ ๕๘, ภาคผนวก ข.

^{๔๔} กฎนิคมกรรม หมวด ๓ ส่วนที่ ๕ วิธีอ้างพยานหลักฐาน ข้อ ๕๙, ภาคผนวก ข.

^{๔๕} กฎนิคมกรรม หมวด ๓ ส่วนที่ ๕ วิธีอ้างพยานหลักฐาน ข้อ ๕๕-๖๐, ภาคผนวก ข.

๕) แจ้งให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะในเขตอื่นรวบรวมข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานอันอยู่ในเขตนั้น หรือให้ชี้แจงพฤติการณ์ใดๆ อันเกี่ยวกับเรื่องที่ฟ้องนั้น

๖) จัดบันทึกถ้อยคำสำนวนการพิจารณาด้วยตนเอง เว้นแต่กรณีจำเป็นจะให้มีพระภิกษุผู้จัดบันทึกตามถ้อยคำผู้พิจารณาก็ได้

๗) ทำรายงานการพิจารณาแต่ละครั้งรวมไว้ในสำนวน ถ้านัดหมายเพื่อปฏิบัติการใดๆ ให้จัดบันทึกไว้ในรายงานนั้น และให้คู่กรณีผู้มาฟังการพิจารณาลงชื่อรับทราบไว้ด้วย

ในกรณีที่คณะผู้พิจารณารูปใดรูปหนึ่งไม่อาจร่วมปฏิบัติหน้าที่ได้ โดยเหตุสุดวิสัย ให้ผู้พิจารณาอีก ๒ รูป ดำเนินการพิจารณาอีกต่อไป กรณีดังกล่าวใน (๒) (๓) และ (๔) ถ้าเป็นการจำเป็นจะขอให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรเข้าร่วมดำเนินการด้วยก็ได้

๔. วิธีปฏิบัติในการสืบพยาน ในการสืบพยานนั้นได้มีกำหนดไว้ในข้อ ๓๒-๓๔ ซึ่งสามารถที่จะประมวลมาพิจารณาได้ ๔ เรื่อง คือ

(๑) เรื่องการลำดับการสืบพยาน การรวบรวมพยานหลักฐานนั้นควรดำเนินการดังนี้

ก) ให้สืบพยานโจทก์ก่อนพยานจำเลย

ข) ก่อนสืบพยาน ให้โจทก์และจำเลยเสนอบัญชีระบุพยานหลักฐานของตนต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นล่วงหน้าก่อนถึงวันสืบพยานไม่น้อยกว่า ๑๕ วัน

ค) ถ้าโจทก์หรือจำเลยร้องขอระบุพยานของตนเพิ่มเติมในระหว่างสืบพยานหลักฐานฝ่ายตนยังไม่เสร็จ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นใช้ดุลยพินิจสั่งตามที่เห็นสมควร

ง) เมื่อสืบพยานของฝ่ายใดไปแล้วพอสมควรแก่กรณี คณะผู้พิจารณาชั้นต้นจะสั่งให้งดการสืบพยานของฝ่ายที่ยังมิได้สืบ ซึ่งเห็นว่าไม่จำเป็นก็ได้

จ) เมื่อสืบพยานของโจทก์และจำเลยแล้ว ถ้าปรากฏว่ายังมีพยานหลักฐานใดๆ ซึ่งคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเห็นสมควรสืบเพิ่มเติม ก็ให้ดำเนินการสืบพยานหลักฐานนั้นได้

(๒) อำนาจของคณะกรรมการผู้พิจารณาในการสืบพยาน

ก) คณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีหน้าที่ซักถามพยานโจทก์และพยานจำเลย ตามประเด็นข้อกล่าวหาของโจทก์และประเด็นข้อแก้ของจำเลยแล้วแต่กรณี

ข) เปิดโอกาสให้โจทก์และจำเลยซักถามตามประเด็นดังกล่าวข้างต้น โดยคณะผู้พิจารณาชั้นต้นถามฝ่ายโจทก์ว่า จะซักถามพยานของตนอย่างไรบ้างหรือไม่

ค) ถ้าโจทก์ซักถามแล้วหรือไม่ซักถาม ให้ถามฝ่ายจำเลยว่าจะซักถามพยานโจทก์อย่างไรหรือไม่

ง) เมื่อฝ่ายจำเลยซักค้านพยานโจทก์แล้ว ให้ถามฝ่ายโจทก์ว่าจะถามถึงพยานฝ่ายตนอย่างไรบ้างหรือไม่

จ) ถ้าเป็นพยานฝ่ายจำเลย ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นถามฝ่ายจำเลยว่าจะซักถามพยานของตนอย่างไรบ้างหรือไม่

ฉ) ถ้าจำเลยซักถามแล้วหรือไม่ซักถาม ให้ถามฝ่ายโจทก์ว่าจะซักค้านพยานจำเลยอย่างไรบ้างหรือไม่

ช) เมื่อโจทก์ซักค้านพยานจำเลยแล้ว ให้ถามฝ่ายจำเลยว่าจะถามถึงพยานฝ่ายตนอย่างไรบ้างหรือไม่

ซ) ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นบันทึกการซักถาม ซักค้าน และถามถึง ดังกล่าวไว้ในจำนวนพิจารณาด้วย

ณ) ในกรณีสืบพยานที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นนำมาสืบ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นซักถามพยานแล้ว ถ้าโจทก์หรือจำเลยขออนุญาตซักถามพยานนั้นคณะผู้พิจารณาชั้นต้นจะอนุญาตให้ซักถามตามประเด็นนั้นก็ได้แล้วแต่เห็นสมควร แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายขออนุญาตซักถามก็ให้โจทก์ซักถามก่อน

ญ) ถ้าให้การของพยาน ให้จดไว้แล้วอ่านให้พยานฟัง และให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้น พยาน ผู้จดคำให้การของพยานลงชื่อไว้ด้วย

(๓) ข้อห้ามในการซักพยาน ในการซักถามพยาน ซักค้านพยาน และถามถึงพยาน ตามความดังกล่าวข้างต้น

ก) ห้ามมิให้โจทก์หรือจำเลยฝ่ายที่อ้างพยาน ให้คำถามเพื่อให้พยานตอบ

ข) ห้ามมิให้โจทก์หรือจำเลยทั้งสองฝ่าย ใช้คำถามอันไม่เกี่ยวกับประเด็นคำถามที่เป็นการหมิ่นประมาทพยาน หรือคำถามที่อาจทำให้พยานต้องถูกฟ้องทางคณะสงฆ์หรือทางราชอาณาจักร

อนึ่ง พยานไม่ต้องตอบคำถามที่ต้องห้ามดังกล่าวข้างต้นและถ้ามีคำถามเช่นนั้น ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นเตือนผู้ถามและพยาน

(๔) เมื่อมีกรณีจำเป็น คณะผู้พิจารณาชั้นต้นอาจสืบพยานโดยวิธีเดินเผชิญสืบในเขตอำนาจของตน หรือวิธีส่งประเด็นไปให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นในเขตอื่นอันเป็นที่พำนักของพยานทำการสืบพยานอันอยู่ในเขตนั้นก็ได้

ในกรณีส่งประเด็นไปสืบตามความในวรรคต้น ให้ส่งคำฟ้องของโจทก์และคำให้การของจำเลยพร้อมทั้งสำเนาเท่าที่จำเป็นไปยังผู้รับประเด็น เพื่อดำเนินการสืบพยานตามประเด็นนั้น

ก่อนส่งประเด็นไปสืบ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแจ้งให้โจทก์และจำเลยทราบ ถ้าโจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดไม่ตั้งใจไปฟังการพิจารณาก็ได้

ผู้รับประเด็นมีอำนาจดำเนินการสืบพยานเช่นเดียวกันกับผู้ส่งประเด็น เมื่อมีกำหนดจะสืบพยาน ณ วัน เวลา และสถานที่ใด ให้แจ้งกำหนดสืบสืบพยานไปยังผู้ส่งประเด็น เพื่อแจ้งให้โจทก์และจำเลยทราบ เมื่อสืบพยานตามประเด็นแล้ว ให้ส่งสำนวนคืนมายังผู้ส่งประเด็นโดยไม่ชักช้า

๕. ระเบียบปฏิบัติเมื่อมีเหตุขัดข้อง ก่อนพิจารณาหรือในระหว่างพิจารณา ถ้าปรากฏว่า

(๑) เรื่องที่นำมาฟ้องนั้น ได้มีการฟ้องร้องกันในศาลฝ่ายราชอาณาจักรในรอกการพิจารณาเรื่องนั้นไว้ก่อน

(๒) จำเลยเป็นบ้าคลั่ง เป็นผู้เพ้อไม่รู้สติตัว กระสับกระส่ายเพราะเวทนาคล้าถึงไม่มีสติสัมปชัญญะ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ให้รอกการพิจารณาไว้ก่อนจนกว่าจำเลยจะหายเป็นปกติ

(๓) จำเลยถึงมรณภาพ ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด

(๔) จำเลยพ้นจากความเป็นพระภิกษุ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีผิดครุภาพดี

(๕) โจทก์ขอถอนฟ้องทั้งหมดหรือเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ให้ยุติการพิจารณาคำขอถอนของโจทก์ เว้นแต่กรณีความผิดครุภาพดี หรือในกรณีที่จำเลยคัดค้านการขอถอนคำฟ้องนั้น

(๖) โจทก์ไม่มาดำเนินการตามที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นนัดหมายไว้ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่โจทก์จะได้ชี้แจงเหตุผลขัดข้องเป็นหนังสือภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่สั่งยุติการพิจารณา

(๗) โจทก์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียตามความข้อ ๔ (๔) ถึงมรณภาพก็ดี หรือโจทก์ซึ่งเป็นผู้เสียหายถึงมรณภาพหรือตาย โดยไม่มีผู้จัดการแทนตามความในข้อ ๔ (๕) ก็ดี ให้นำความในข้อ ๒๐ (๒) มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในกรณียุติการพิจารณาตาม (๕) และ (๖) ไม่ตัดสิทธิของโจทก์อื่นที่จะฟ้องในเรื่องนั้น และไม่ตัดสิทธิของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นที่จะดำเนินการพิจารณาเรื่องนั้นต่อไปตามที่เห็นสมควร

๖. หลักการให้คำวินิจฉัย เมื่อมีการสืบพยานทุกฝ่ายเสร็จแล้ว ให้คณะผู้พิจารณา
ชั้นต้นดำเนินการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าปรากฏว่า จำเลยมิได้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด
หรือมีเหตุผลที่จำเลยไม่ต้องรับนิโทษกรรม ให้วินิจฉัยยกคำฟ้องของโจทก์

(๒) ถ้าปรากฏว่า จำเลยได้กระทำความผิด หรือการกระทำของจำเลยเป็นความผิด
และไม่มีข้อยกเว้นโทษอย่างใด ให้วินิจฉัยลงนิโทษกรรมแก่จำเลยตามความผิดนั้น

นอกจากนี้ในการวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามความในข้อ ๓๖ (๒) นอกจากคณะผู้
พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามคำฟ้องของโจทก์แล้ว ให้มีอำนาจวินิจฉัยลง
นิโทษกรรมในกรณีดังต่อไปนี้ (๑) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงในการพิจารณาต่างจากข้อเท็จจริงในคำ
ฟ้องของโจทก์ แต่เป็นข้อเท็จจริงที่อยู่ในฐานความผิดลักษณะเดียวกัน ให้มีอำนาจวินิจฉัยลง
นิโทษกรรมตามสมควรแก่กรณี (๒) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงดังกล่าวในคำฟ้องของโจทก์นั้น โจทก์
สืบสมแต่โจทก์อ้างลักษณะผิด ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามลักษณะที่ถูกต้องได้ (๓) ถ้า
ปรากฏว่า ข้อเท็จจริงในทางการพิจารณาได้ความว่า การกระทำของจำเลยเป็นความผิดอย่างใด
อย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ถึงแม้โจทก์จะมีได้กล่าวไว้ในคำฟ้อง ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรม
ตามความผิดนั้นได้

๗. หลักการเขียนคำวินิจฉัยชั้นต้น การเขียนคำวินิจฉัยชั้นต้นจะต้องมีข้อความ
สำคัญ ดังต่อไปนี้

- (๑) ชั้นของคำวินิจฉัย
- (๒) สถานที่ ที่วินิจฉัย
- (๓) วัน เดือน ปี ที่วินิจฉัย
- (๔) กรณีระหว่างผู้ใดโจทก์ ผู้ใดจำเลย
- (๕) เรื่องที่ยกขึ้นฟ้อง
- (๖) ข้อหาของโจทก์
- (๗) คำให้การของจำเลย
- (๘) ข้อเท็จจริงที่พิจารณาได้ความ
- (๙) เหตุผลในการวินิจฉัยทั้งในปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาพระวินัย

(๑๐) บทบัญญัติแห่งพระวินัยที่ยกขึ้นวินิจฉัย

(๑๑) คำชี้ขาดที่ยกขึ้นฟ้อง หรือให้ลงนิคหกรรม^{๕๐}

๘. วิธีปฏิบัติในการอ่านคำวินิจฉัย คำวินิจฉัยชั้นต้น ให้อ่านให้โจทก์จำเลยฟังตามกำหนดวัน เวลา และสถานที่ ซึ่งได้นัดหมายไว้ แล้วให้โจทก์จำเลยลงชื่อรับทราบ ถ้าโจทก์หรือจำเลยไม่ยอมลงชื่อรับทราบคำวินิจฉัย ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นบันทึกไว้ท้ายคำวินิจฉัย และให้ถือว่าโจทก์จำเลยได้รับทราบแล้ว

ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้นแจ้งกำหนดการอ่านคำวินิจฉัยแก่โจทก์จำเลยไม่ได้ ให้แจ้งแก่ผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาใกล้ชิด เพื่อแจ้งแก่โจทก์จำเลย แต่ถ้าโจทก์เป็นคฤหัสถ์เมื่อได้แจ้งกำหนดนัดหมายไปยังภูมิลำเนาเดิมของโจทก์แล้วให้ถือว่าแจ้งแก่โจทก์นั้นแล้ว

ถ้าโจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มาฟังคำวินิจฉัยตามกำหนดที่นัดหมายไว้โดยมิได้มีหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นก่อนถึงเวลานัดหมาย ให้อ่านคำวินิจฉัยและให้ถือว่าฝ่ายที่ไม่ได้มาฟังคำวินิจฉัยได้ทราบคำวินิจฉัยนั้นแล้ว ถ้าทั้งสองฝ่ายไม่มาฟังคำวินิจฉัยโดยมิได้แจ้งหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องดังกล่าวข้างต้น ให้ถือว่าทั้งสองฝ่ายนั้นได้ทราบคำวินิจฉัยนั้นแล้ว

ถ้าโจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ไม่มาฟังคำวินิจฉัยโดยมีหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นก่อนถึงเวลาที่นัดหมาย เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเห็นสมควรจะเลื่อนกำหนดการอ่านคำวินิจฉัยไปวันอื่นก็ได้ โดยแจ้งให้โจทก์จำเลยทราบ ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายไม่มาฟังคำวินิจฉัยตามกำหนดที่นัดหมายในครั้งหลัง โดยแจ้งเหตุขัดข้องหรือมิได้แจ้งเหตุขัดข้องก็ตาม ให้นำความในวรรค ๓ แล้วแต่กรณีมาใช้บังคับโดยอนุโลม

๙. คำวินิจฉัยชั้นต้นให้ถึงที่สุดในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้ (๑) โจทก์และจำเลยมิได้อุทธรณ์ตามความในข้อ ๔๑ (๒) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์มีคำสั่งให้ยุติการพิจารณาตามความในข้อ ๔๕

๑๐. การบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัย เมื่อจำเลยรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้ลงนิคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งถึงที่สุดแล้วให้คณะผู้พิจารณาซึ่งอ่านคำวินิจฉัย แจ้งผลคำวินิจฉัยแก่ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นทราบ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยนั้น ถ้าจำเลยดังกล่าวในข้อ ๖๑ ไม่ยอมรับนิคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

^{๕๐} กฎนิคหกรรม ข้อ ๓๘, ภาคผนวก ข.

(๑) ไม่ยอมรับนิทกรรมคำวินิจฉัยให้สึก ไม่สึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ได้รับคำวินิจฉัยนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๔ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

(๒) ไม่ยอมรับนิทกรรมคำวินิจฉัยไม่ถึงสึก ให้ผู้บังคับบัญชารายงานโดยลำดับถึงมหาเถรสมาคม เมื่อมหาเถรสมาคมวินิจฉัยหรือมีคำสั่งให้สละสมณเพศแล้วไม่สึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคม อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๔ วรรค ๒ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในกรณีเช่นนี้ ให้พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นขออารักขาต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักร

(๒) วิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิทกรรมชั้นอุทธรณ์

สำหรับการดำเนินการแก้ไขปัญหาดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยเพื่อลงนิทกรรมชั้นอุทธรณ์นี้มีข้อมูลที่จะพึงทำความเข้าใจและมีวิธีการดำเนินการที่เราจะต้องทำความเข้าใจได้ดังต่อไปนี้

ก. ผู้มีอำนาจในการลงนิทกรรม ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิทกรรมชั้นอุทธรณ์ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งมี ๔ อันดับ ดังต่อไปนี้

อันดับที่ ๑ ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะอำเภอเป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด และรองเจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัดให้เจ้าคณะภาคพิจารณาเลือกเจ้าคณะจังหวัดในภาคเดียวกันเข้าร่วมอีก ๑ รูป

อันดับที่ ๒ ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะจังหวัดเป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาคให้เจ้าคณะใหญ่พิจารณาเลือกเจ้าคณะภาคในหนเดียวกันเข้าร่วมอีก ๑ รูป

อันดับที่ ๓ ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะภาคเป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะภาคในหนนั้น ที่มีได้เข้าร่วมในการพิจารณาชั้นต้น ซึ่งเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเลือกอีก ๒ รูป

อันดับที่ ๔ ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะใหญ่เป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

ข. วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นอุทธรณ์ สำหรับวิธีในการดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยลงนิคกรรมในชั้นอุทธรณ์นั้นมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

(๑) หลักในการอุทธรณ์และวิธียื่นอุทธรณ์ ในการอุทธรณ์นั้น โจทก์จำเลยมีสิทธิอุทธรณ์ได้ในปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาพระวินัย โดยให้ระบุข้อเท็จจริงที่ยกอ้างอิงไว้โดยย่อ ส่วนข้อพระวินัยที่ยกอ้างอิงให้แสดงไว้โดยชัดเจน และต้องเป็นข้อพระวินัยที่ได้ยกขึ้นว่ากันมาแล้วในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นต้น การยื่นอุทธรณ์นั้นให้ยื่นอุทธรณ์เป็นหนังสือพร้อมด้วยสำเนาอีกตามจำนวนที่จะต้องส่งแก่อีกฝ่ายหนึ่งต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันทราบคำวินิจฉัยนั้น

(๒) หลักการส่งอุทธรณ์ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้รับอุทธรณ์แล้ว ให้ส่งสำเนาอุทธรณ์แก่อีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อแก้อุทธรณ์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับสำเนาอุทธรณ์นั้น ถ้าส่งสำเนาอุทธรณ์แก่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้เพราะหาตัวไม่พบหรือหลบหนี หรือจงใจไม่รับสำเนาอุทธรณ์ หรือได้รับแก้อุทธรณ์แล้ว หรือพ้นกำหนดแก้อุทธรณ์แล้ว ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นรีบส่งไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ เพื่อพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

(๓) ขั้นตอนในการดำเนินการวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นอุทธรณ์ให้ดำเนินการตามลำดับดังนี้

๑) เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์พิจารณาเห็นว่า อุทธรณ์ของโจทก์หรือจำเลยมิได้ยื่นภายในเวลาตามที่กำหนดไว้ ให้วินิจฉัยยกอุทธรณ์นั้นเสีย

๒) ถ้าคณะพิจารณาชั้นอุทธรณ์เห็นสมควรสืบพยานเพิ่มเติมในปัญหาใดหรือกรณีใด เพื่อประโยชน์แก่การพิจารณาวินิจฉัย ให้มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเองหรือส่งคณะผู้พิจารณาชั้นต้นสืบให้ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นสืบพยานแล้ว ให้ส่งสำนวนมายังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ เพื่อพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

๓) ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์เห็นเป็นการจำเป็น เนื่องจากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นมิได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามวิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นต้น ให้สั่งให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นปฏิบัติให้ถูกต้อง แล้วส่งสำนวนคืนไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์

๔) ในกรณีที่จำเลยผู้หนึ่งอุทธรณ์คำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งวินิจฉัยให้ลงนิคกรรมแก่จำเลยหลายรูปในความผิดฐานเดียวกันหรือต่อเนื่อง ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยกลับ หรือแก้คำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นโดยไม่ลงนิคกรรมหนีลดนิคกรรมให้จำเลย อันเป็นการอยู่ในส่วนลักษณะความผิด คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์มีอำนาจ

วินิจฉัยตลอดไปถึงจำเลยอันซึ่งมิได้อุทธรณ์ ให้มิต้องถูกลงนิคหกรรมหรือลดนิคหกรรม เช่นเดียวกับจำเลยผู้อุทธรณ์

สำหรับวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นอุทธรณ์ นอกจากที่กำหนดไว้ในส่วนที่ ๓ นี้ ให้นำความในส่วนที่ ๒ ว่าด้วยวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้นมาใช้บังคับโดยอนุโลมตามควรแก่กรณี

(๔) วิธีปฏิบัติเมื่อมีเหตุขัดข้อง ในระหว่างพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นอุทธรณ์ ถ้าปรากฏว่า(๑) จำเลยถึงมรณภาพ ให้ยุติการพิจารณา(๒) จำเลยพ้นจากความเป็นพระภิกษุ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีผิดครุภาพดี

(๕) หลักการวินิจฉัยและเขียนคำวินิจฉัย ในการวินิจฉัยนั้นให้ใช้เกณฑ์จากชั้นต้นและการเขียนคำวินิจฉัยก็ให้ยึดแนวการเขียนตามแบบของชั้นต้นแต่ให้เพิ่มเติมประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้ ด้วย(๑) ชื่อ ฉายา นามสกุล อายุ พรรษา สำนัก และสังกัดของผู้อุทธรณ์(๒) คำวินิจฉัยให้ยื่น ยก แก่ หรือกลับคำวินิจฉัยชั้นต้น

(๖) การอ่านคำวินิจฉัย เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์พิจารณาวินิจฉัยเสร็จแล้ว ให้อ่านคำวินิจฉัยโดยมิได้ชักช้า และจะอ่านคำวินิจฉัยนั้น โดยคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ หรือจะส่งไปให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นอ่านก็ได้ ในการอ่านคำวินิจฉัยดังกล่าวในวรรคต้น ให้นำความในข้อ ๓๘ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

(๗) คำวินิจฉัยถึงที่สุด คำวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ให้ถึงที่สุดโดยวิธีใดอย่างหนึ่ง(๑) โจทก์และจำเลยมิได้ฎีกาตามความในข้อ ๔๘(๒) คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกามีคำสั่งให้ยกเลิกฎีกาตามความในข้อ ๕๐ วรรค ๒ หรือสั่งให้ยุติการพิจารณาตามความในข้อ ๕๑

(๘) การบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัย ให้นำเอาข้อความที่ปรากฏในหมวด ๕ มาใช้โดยอนุโลมได้

(๓) วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา

สำหรับการดำเนินการแก้ไขปัญหาดตามกระบวนการพิจารณาวินิจฉัยเพื่อลงนิคหกรรมชั้นต้นนี้มีข้อมูลที่จะพึงทำความเข้าใจและมีวิธีการดำเนินการที่เราจะต้องทำความเข้าใจได้ดังต่อไปนี้

ก. ผู้มีอำนาจในการลงนิคหกรรม สำหรับผู้ที่มีอำนาจในการดำเนินการลงนิคหกรรมในระดับชั้นฎีกานั้นมีกำหนดไว้ในข้อ ๒๖ ว่า การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา ให้เป็น

อำนาจของมหาเถรสมาคม ซึ่งถือว่าคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมนั้นเป็นที่สุดไม่สามารถจะรื้อฟื้นหรือคัดค้านได้

ข. วิธีวินิจฉัยลงนิคหกรรมชั้นฎีกา ในการพิจารณาวินิจฉัยขอธิกรณ์ชั้นฎีกานั้นมีข้อที่พึงพิจารณาได้ ๖ ประการ ดังนี้

๑. หลักเกณฑ์ในการฎีกาและข้อห้ามในการฎีกา ได้กำหนดไว้ในข้อ ๔๕ ว่า คำวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ โจทก์จำเลยมีสิทธิฎีกาได้ในปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาพระวินัย ส่วนเรื่องข้อเท็จจริงและข้อพระวินัยที่ยกขึ้นอ้างอิงในฎีกาให้นำความในข้อ ๔๑ วรรค ๑ มาใช้บังคับโดยอนุโลม คือคำวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ โจทก์จำเลยมีสิทธิอุทธรณ์ได้ในปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาพระวินัย โดยให้ระบุข้อเท็จจริงที่ยกอ้างอิงไว้โดยย่อ และต้องเป็นข้อพระวินัยที่ได้ยกขึ้นว่ากันมาแล้ว ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ในกรณีอุทธรณ์คำวินิจฉัยชั้นต้นตามความในวรรค ๑ ให้ยื่นอุทธรณ์เป็นหนังสือพร้อมด้วยสำเนาอีกตามจำนวนที่จะต้องส่งแก่อีกฝ่ายหนึ่งต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันทราบคำวินิจฉัยนั้น

ส่วนปัญหาข้อเท็จจริงตามความในวรรค ๑ ห้ามมิให้โจทก์จำเลยฎีกาในกรณีดังต่อไปนี้

(๑) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่จำเลยยืนตามคควินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเกี่ยวกับความผิดอย่างอื่น นอกจากความผิดอันเดิมวัตถุ

(๒) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่จำเลยยืนตามคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเกี่ยวกับความผิดที่มีการวินิจฉัยการลงนิคหกรรมเกินกว่าคำฟ้องของโจทก์ตามความในข้อ ๓๗ (๓)^{๔๐} นอกจากความผิดอันเดิมวัตถุ

(๓) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่จำเลยยืนตามคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นให้ยกฟ้องของโจทก์โดยอาศัยข้อเท็จจริงเช่นเดียวกัน

๒. วิธีการยื่นฎีกาและการรับส่งฎีกาไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา วิธีการยื่นฎีกาและการรับส่งฎีกาไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาให้นำความในข้อ ๔๑ วรรค ๒ และข้อ ๔๒ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

^{๔๐} ข้อ ๓๗ วรรค (๓) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงในทางการพิจารณาได้ความว่า การกระทำของจำเลยเป็นความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ถึงแม้โจทก์จะมีได้กล่าวไว้ในคำฟ้อง ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิคหกรรมตามความผิดนั้นได้, ภาคผนวก ข.

ถ้าปรากฏว่า ฎีกาของโจทก์หรือจำเลยประกอบด้วยลักษณะข้อห้ามอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๔๕ วรรค ๒ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาวินิจฉัยยกฎีกานั้นเสีย

๓. วิธีปฏิบัติในการวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา วิธีการปฏิบัติในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา ให้นำความในข้อ ๔๓ และข้อ ๔๔ มาใช้บังคับโดยอนุโลม คือ ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา

(๑) เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาพิจารณาเห็นว่า อุทธรณ์ของโจทก์หรือจำเลยมิได้ยื่นภายในเวลาตามที่กำหนดไว้ ให้วินิจฉัยยกฎีกานั้นเสีย

(๒) ถ้าคณะพิจารณาชั้นฎีกาเห็นสมควรสืบพยานเพิ่มเติมในปัญหาใดหรือกรณีใดเพื่อประโยชน์แก่การพิจารณาวินิจฉัย ให้มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเองหรือตั้งคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์สืบให้ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์สืบพยานแล้ว ให้ส่งสำนวนมายังคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา เพื่อพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

(๓) ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาเห็นเป็นการจำเป็น เนื่องจากคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์มิได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามวิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นอุทธรณ์ ให้ส่งให้คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ปฏิบัติให้ถูกต้อง แล้วส่งสำนวนคืนไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา

(๔) ในกรณีที่จำเลยผู้หนึ่งฎีกาคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งวินิจฉัยให้ลงนิคหกรรมแก่จำเลยหลายรูปในความผิดฐานเดียวกันหรือต่อเนื่อง ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาวินิจฉัยกลับ หรือแก้คำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์โดยไม่ลงนิคหกรรมหนึ่งลดนิคหกรรมให้จำเลย อันเป็นการอยู่ในส่วนลักษณะความผิด คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกามีอำนาจวินิจฉัยตลอดไปถึงจำเลยอันซึ่งมิได้ฎีกา ให้มีต้องถูกลงนิคหกรรมหรือลดนิคหกรรม เช่นเดียวกับจำเลยผู้ฎีกา

นอกจากนี้ยังกำหนดให้วิธีปฏิบัติไว้ในข้อ ๕๔ ว่า วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา นอกจากกำหนดไว้แล้วในส่วนที่ ๔ นี้ ให้นำความในส่วนที่ ๓ ว่าด้วยวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นอุทธรณ์มาบังคับใช้โดยอนุโลมตามควรแก่กรณี

๔. วิธีปฏิบัติเมื่อมีเหตุขัดข้อง ในระหว่างการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา ถ้าปรากฏว่า (๑) จำเลยถึงมรณภาพ ให้ยุติการพิจารณา (๒) จำเลยพ้นจากความเป็นพระภิกษุ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีผิดครุภาพติ

๕. การวินิจฉัยปัญหาพระวินัยชั้นฎีกา ในกรณีที่มีการฎีกาในปัญหาพระวินัย โดยไม่มีการฎีกาปัญหาข้อเท็จจริง การวินิจฉัยปัญหาพระวินัยนั้น ให้คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาฟังข้อเท็จจริงตามที่คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยมาแล้วจากพยานหลักฐานในสำนวน

๖. หลักการให้คำวินิจฉัยในชั้นฎีกา การทำคำวินิจฉัยชั้นฎีกา และการอ่านคำวินิจฉัยชั้นฎีกา ให้นำความในข้อ ๔๕ และ ๔๖ มาใช้บังคับโดยอนุโลม คือ

(ก) การทำคำวินิจฉัยชั้นฎีกา ให้นำความในข้อ ๔๕ มาใช้ดังนี้ คำวินิจฉัยชั้นฎีกา นอกจากมีข้อความซึ่งกำหนดให้มีในคำวินิจฉัยชั้นต้นตามความในข้อ ๓๔ แล้วให้มีข้อความดังต่อไปนี้

(๑) ชื่อ นามสกุล อายุ พรรษา สำนัก และสังกัดของผู้อุทธรณ์

(๒) คำวินิจฉัยให้ยื่น ยก แก่ หรือกลับคำวินิจฉัยชั้นต้น

(ข) การอ่านคำวินิจฉัยชั้นฎีกา เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์พิจารณาวินิจฉัยเสร็จแล้วให้อ่านคำวินิจฉัยโดยมิได้ชักช้า และจะอ่านคำวินิจฉัยนั้น โดยคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ หรือจะส่งไปให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นอ่านก็ได้ ในการอ่านคำวินิจฉัยดังกล่าวในวรรคต้น ให้นำความในข้อ ๓๔ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

๓.๒ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม

จากการศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหอาธิกรณโดยกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม ภายใต้กรอบของบทบัญญัติของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาทั้งหมดเราสามารถที่จะนำประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงสาระสำคัญและการประยุกต์ใช้ในสังคมไทยนับตั้งแต่การประกาศใช้มาจนถึงปัจจุบันได้ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ลักษณะสำคัญของกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม

สำหรับกฏนิคกรรมนั้น ถือได้ว่าเป็นกฏระเบียบในการนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหอาธิกรณในปัจจุบันซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้กรอบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งคณะสงฆ์ไทยใช้แก้ไขปัญหอาธิกรณมากกว่า ๓๐ ปี ถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่สามารถแก้ไขปัญหภายในคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง จากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่า กฏนิคกรรมมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

(๑) **กฏนิคกรรมไม่ใช่กฎหมาย** เป็นเพียงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหอาธิกรณที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบของกฎหมายคณะสงฆ์คือพระราชบัญญัติ

คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๙^{๕๒} สำหรับข้อนี้ถือว่าเป็นลักษณะของกฏนิคหกรรมโดยเฉพาะคือ ไม่ใช่กฎหมายที่จะมีอำนาจในการบังคับ แต่เป็นเพียงกฎระเบียบที่มหาเถรสมาคมออกหรือร่างออกมาใช้เพื่อเป็นแนวทางหรือรูปแบบที่จะใช้สำหรับการแก้ไขปัญหาวินัยที่ประเทอภัยหนักคืออาบัติปาราชิกที่พระภิกษุบางรูปในสังฆมณฑลถูกกล่าวหาว่ากระทำการละเมิดพระวินัยอย่างร้ายแรงคือการเสพเมถุน(การมีเพศสัมพันธ์กับสตรี)เมื่อภิกษุรูปใดถูกกล่าวหาที่จะต้องนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมคือการดำเนินการตามกฏนิคหกรรมเพื่อไต่สวนหาความจริงว่าผู้ถูกกล่าวหา มีความผิดจริงหรือไม่ ซึ่งกระบวนการดำเนินการตามกฏนิคหกรรมนั้นสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ระดับคือ (๑) ระดับพระผู้พิจารณาและ (๒) ระดับคณะผู้พิจารณา โดยในระดับนี้สามารถแบ่งย่อยลงไปอีกเป็น ๓ ชั้น คือ (๑) การพิจารณาชั้นต้น (๒) การพิจารณาชั้นอุทธรณ์ (๓) การพิจารณาชั้นฎีกา ซึ่งกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมจะมีสถานะคล้ายกับกฎหมายในเรื่องอื่นๆ ที่ออกมาบังคับใช้ซึ่งมีทั้งหมด ๒๘ ฉบับ^{๕๓} (จากอดีตถึงปัจจุบัน) โดยกฎหมายมหาเถรสมาคมทั้งหมดเป็นเพียงข้อบัญญัติของมหาเถรสมาคม ดังนั้น จึงไม่มีลักษณะหรือเข้าข่ายว่าเป็นกฎหมาย เมื่อนำมาใช้จึงเป็นเพียงระเบียบที่จะพึงปฏิบัติโดยจะต้องอ้างอิงอำนาจจากกฎหมายคณะสงฆ์ อำนาจการบังคับตามกฎหมายจึงเป็นไปตามอำนาจของพระราชบัญญัติบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตราที่เกี่ยวข้อง

(๒) กฏนิคหกรรมไม่ใช่วิธีการของพระธรรมวินัย ในการศึกษาเกี่ยวกับกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมประการแรกที่จะต้องทำความเข้าใจก่อนก็คือ ต้องเข้าใจว่ากฏนิคหกรรมไม่ใช่วิธีการหรือรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวินัยของพระธรรมวินัย^{๕๔} เพราะเป็นการนำเอารูปแบบการแก้ไขปัญหาละเมิดวินัยของของรัฐธรรมนูญคือการชำระการพลเรือนมาใช้^{๕๕} ดังนั้น โครงสร้างด้านรูปแบบและกระบวนการจึงไม่ใช่โครงสร้างของการแก้ไขปัญหาวินัย

^{๕๒} มาตรา ๙ ในกรณีสมเด็จพระสังฆราชทรงลาออกจากตำแหน่งหรือพระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งให้เป็นที่พักพิงของสมเด็จพระสังฆราชหรือตำแหน่งอื่นใดตามพระราชอัธยาศัยก็ได้.

^{๕๓} พระวิสุทธิกัฏฐา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓-๖๕.

^{๕๔} เสวก สุบรรณเกตุ, “บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการบริหารคณะสงฆ์ (พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕)”, หน้า ๕๕.

^{๕๕} ใสว จิตเพียร, “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย : ศึกษากรณีปัญหาองค์กรตุลาการและวิธีพิจารณาความอาชญากรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕”, หน้า ๒๕๒-๒๕๓, ร.ด.อ. ธวัช หนูคำ, “ปัญหาดำเนินคดีอาชญากรรมกับพระภิกษุสงฆ์ไทย”, หน้า ๑๑๕.

อธิกรณ์ตามพระธรรมวินัยคืออธิกรณ์สมถวิธิ ถึงอย่างนั้นกฏนิคหกรรมก็มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนก็คือการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์คณะสงฆ์^{๕๖}ที่เป็นปัญหาของพระธรรมวินัย^{๕๗}เช่นกัน ซึ่งถือว่ารูปแบบและกระบวนการที่มีความทันสมัยและสอดคล้องกับระบบการบริหารการปกครองคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก ซึ่งจะมีประโยชน์ในการช่วยสนับสนุนและคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้ดีขึ้น

(๓) กฏนิคหกรรมมีกรอบการใช้อำนาจที่มาจากรัฐ เนื่องจากสงฆ์และพระธรรมวินัยไม่มีอำนาจในการลงโทษพระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิด พระธรรมวินัยขั้นร้ายแรง และไม่ยอมสละสมณเพศ ไม่มีอำนาจลงโทษผู้ไต่ความสงฆ์ หากว่ามีปล่อยไว้อย่างนั้นจะนำความเสื่อมเสียมาสู่การคณะสงฆ์ได้^{๕๘} ในกรณีนี้คณะสงฆ์จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งอำนาจรัฐ เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระธรรมวินัย^{๕๙} หรือเพราะสังคมสงฆ์ปัจจุบันมีปัญหาซับซ้อนมากยิ่งขึ้นที่จะนำเอาพุทธวิธีระงับอธิกรณ์ตามพระไตรปิฎกมาใช้ให้ครอบคลุมทุกกรณี^{๖๐} ดังนั้น จึงจำเป็นที่สงฆ์จะต้องใช้อำนาจรัฐเป็นหลักในการดำเนินการแก้ไขปัญหาซึ่งการใช้อำนาจรัฐจะใช้อำนาจโดยตำแหน่งทางการปกครองของคณะสงฆ์เช่นเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล ถึง มหาเถรสมาคม ผู้ที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าวมีอำนาจที่จะทำการวินิจฉัยแก้ไขปัญหาอธิกรณ์คณะสงฆ์ได้ตามกฎหมายและโดยตำแหน่ง ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะสำคัญของกฏนิคหกรรมที่มีการวางรูปแบบการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจในการวินิจฉัยอธิกรณ์ตามโครงสร้างคณะสงฆ์ ซึ่งมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด อันจะเอื้อต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ในแต่ละระดับได้เป็นอย่างดี

(๔) กฏนิคหกรรมมีลักษณะของการวินิจฉัยเพื่อลงโทษผู้กระทำผิดตามกฎหมาย เนื่องจากกฏนิคหกรรมไม่มีอำนาจในการบังคับหรือลงโทษเหตุเพราะไม่ใช่กฎหมาย การสั่งบังคับหรืออำนาจในการลงโทษจึงให้เป็นไปตามอำนาจของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๒๔-๓๐ เพราะถือว่ากฏนิคหกรรมเป็นเพียงวิธีการดำเนินการเพื่อพิจารณาไต่สวนหาข้อเท็จจริงของอธิกรณ์แล้วมีคำตัดสินว่าใครผิดใครถูก แต่ไม่ได้มี

^{๕๖} สนิท ศรีสำแดง, กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบ : นิติกรสงฆ์, (กรุงเทพฯ : สายสการพิมพ์ ๒๕๔๗), หน้า ๑๖.

^{๕๗} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๖๓-๖๗, มาตรา ๒๔-๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ง.

^{๕๘} สนิท ศรีสำแดง, กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบ : นิติกรสงฆ์, หน้า ๒๐.

^{๕๙} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๖๖, ปลื้ม โชติสุขยางกูร, “นิคหกรรมและการสละสมณเพศ”, หน้า ๑๔๕.

^{๖๐} พ.ท. ประสาร ทองภักดี, กฎหมายมหาชนตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๐), หน้า ๗๓.

อำนาจบังคับเพื่อลงโทษหรือทำการลงโทษตามคำตัดสินนั้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นนิคหกรรมคือการบังคับให้สึก หรือการสละสมณเพศ ก็ให้เป็นไปด้วยอำนาจของกฎหมายเพราะถือว่าการละเมิดต่อกฎหมายคณะสงฆ์และกฎหมายของรัฐมีความผิด^{๖๐}

๓.๒.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการใช้กฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม การนำกฏนิคหกรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์พบว่า มีข้อขัดข้องหรือก่อให้เกิดอุปสรรคในทางปฏิบัติดังนี้

(๑) ผู้มีอำนาจหรือผู้นำกฏนิคหกรรมไปใช้ไม่มีความรู้ทางด้านกฎหมาย เป็นข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งก็คือ พระสงฆ์สามเณรส่วนมากไม่มีความรู้ในทางกฎหมายทั้งนี้เพราะหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ไม่เอื้ออำนวย เนื่องจากพระสงฆ์เป็นสมณะ ผู้ปกครองจึงเห็นว่าไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับทางบ้านเมืองโดยเฉพาะด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้เรียนศึกษาเฉพาะวิชาฉันทกรรม หลักการแสดงธรรม พุทธประวัติหรือพระวินัยของสงฆ์เท่านั้นทำให้พระสงฆ์ไม่ได้มีโอกาสเรียนหรือศึกษาด้านกฎหมาย เมื่อผู้ปกครองส่งข้อออกกฎระเบียบหรือกฎเกณฑ์สำหรับการปกครองมาใช้โดยเฉพาะกฎดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับกฎหมายทำให้เกิดปัญหาที่สำคัญดังนี้ (๑) การดำเนินการแก้ไขปัญหามิเป็นไปตามขั้นตอนของกฏนิคหกรรม (๒) การปฏิบัติผิดหรือไม่เข้าใจในกฎระเบียบการดำเนินการตามวิธีการของกฎหมายโดยเฉพาะการดำเนินการกระบวนการทางศาล (๓) มีความเชื่อผิดๆ ต่อกฏนิคหกรรมว่าไม่ใช่วิธีการทางพระธรรมวินัยและไม่เชื่อมั่นในกฎดังกล่าวทำให้การดำเนินการไม่มีประสิทธิภาพหรือสัมฤทธิ์ผล เป็นต้น เมื่อไม่เข้าใจในระเบียบปฏิบัติหรือขั้นตอน/กระบวนการดำเนินการทางด้านกฎหมายตามกฎระเบียบทำให้เกิดเป็นอุปสรรคต่อกฏนิคหกรรมถือว่าเป็นกระบวนการยุติธรรมซึ่งต้องดำเนินการตามวิธีการของกฎหมายแทบทั้งสิ้น เมื่อพระสังฆาธิการไม่เข้าใจเพราะไม่มีความรู้ทางด้านนิติศาสตร์หรือด้านกฎหมายมาก่อน ย่อมจะส่งผลกระทบต่อการทำงานด้านยุติธรรมตามกฏนิคหกรรมดังได้กล่าวมาแล้ว

อนึ่ง หากจะนำกรณีดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับสังคมของชาวบ้าน การใช้กฎหมายบางประเภท เช่น กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จะพบว่าผู้ที่มีส่วนในการใช้กฎหมายล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมายโดยตรง เช่น ผู้พิพากษา อัยการ ทนาย ตำรวจ เป็นต้น ดังนั้นบุคคลที่กล่าวมานั้นเป็นผู้ที่มีความรู้ในทางกฎหมายและรู้ระบบการหลักการและวิธีการแก้ไขปัญหาก็อย่างดีจนอาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานี้ เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับกฎหมายโดยตรง ดังนั้น การนำกฎหมายฉบับนี้ไปใช้จึงเป็นประโยชน์และง่ายต่อการนำไปใช้แก้ไขปัญหามาตามวิธีทางของกฎหมายได้ แต่เมื่อหันมาพิจารณาในแวดวงคณะสงฆ์จะพบว่า

^{๖๐} มาตรา ๒๔-๒๗ เป็นการลงนิคหกรรม มาตรา ๒๘ – ๓๐ เป็นการให้สละสมณเพศ, ภาคนว ก.

(๑) พระสงฆ์มิใช่นักกฎหมาย และไม่เชี่ยวชาญในกฎหมายของรัฐเพราะพระสงฆ์มิใช่ผู้มีวิชาชีพในทางกฎหมาย (๒) วิธีชีวิตของพระสงฆ์ก็ได้เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายและการนำกฎหมายมาใช้จนเกิดความคุ้นชิน (๓) ผู้ปกครองของคณะสงฆ์นับตั้งแต่มหาเถรสมาคมมาจนถึงเจ้าอาวาส ๘๐% ก็มีใช้นักกฎหมายแต่อาจจะอนุโลมเป็นนักปกครองได้ ดังนั้น เมื่อนักกฎหมายหรือนักกฎหมายมาใช้จึงเกิดปัญหาคือการแก้ไขปัญหานั้นไปด้วยความล่าช้า ไม่สามารถที่จะยุติปัญหาภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว และทำให้อิทธิพลลุกลามใหญ่โต เป็นต้น

(๒) ปัญหาความใกล้ชิดของผู้พิจารณากับผู้เป็นจำเลย ในปัญหาข้อนี้ถือเป็นปัญหาที่มีความกรังเกรงกันในลักษณะของความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่าง (๑) ผู้ดำเนินการพิจารณาอธิการ (๒) ผู้ถูกกล่าวหา (จำเลย) และ (๓) ผู้เสียหาย โดยมีผู้ให้ข้อสังเกตว่ากระบวนการแก้ไขปัญหาคือการที่ผู้ถูกกล่าวหาหรือระเบียบที่มุ่งแก้ปัญหานั้นในคณะสงฆ์ อาจจะทำให้มีความไม่ยุติธรรมในกรณีที่เกิดขึ้นในวัดใดวัดหนึ่งแล้วผู้ตัดสินอธิการก็เป็นเจ้าอาวาส ผู้ทำผิดก็คือภิกษุที่เป็นลูกศิษย์เจ้าอาวาส ในกรณีดังกล่าวอาจเป็นไปได้ที่เจ้าอาวาสอาจอาศัยความใกล้ชิดในการให้การช่วยเหลือภิกษุผู้เป็นจำเลย ซึ่งถ้าหากเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นจริงๆ แล้วปัญหาก็จะเกิดขึ้น คือความยุติธรรมในกระบวนการแก้ไขปัญหาก็จะขาดไป^{๒๒} เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะกฏนิคกรรมกำหนดให้ภิกษุผู้เป็นเจ้าสังกัทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาหรือเป็นคณะผู้พิจารณาได้ในเขตที่ตนรับผิดชอบหรือในขอบเขตของอำนาจและตำแหน่งที่ตนเองมีอยู่ ซึ่งการให้อำนาจกับคณะผู้พิจารณาที่มีความใกล้ชิดกับผู้เป็นจำเลยการให้ผู้ปกครองมาเป็นผู้ตัดสินความผิดของผู้ที่ได้การปกครองก็ย่อมจะทำให้เกิดความลำเอียงในการแก้ไขปัญหาคือ

(๓) ปัญหาเรื่องปัญหาในกฏนิคกรรมกับกับปัญหาพระธรรมวินัยไม่สอดคล้องกัน เป็นที่ทราบกันว่ากฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๕ ไม่ใช่กฎหมายแต่ก็มีจุดประสงค์ที่ชัดเจนว่าต้องการที่จะแก้ไขปัญหของพระธรรมวินัยโดยเฉพาะปัญหาเรื่องอาบัติหนักในหมวดอาปตตาทิการและอนุวาทิการซึ่งปัจจุบันถือว่า เป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความเสียหายให้กับคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก เหตุเพราะการกำหนดโครงสร้างการแก้ไขปัญหของคณะสงฆ์เพียงบางหมวดบางประเด็นก็อาจจะทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในเรื่องปัญหาอื่นๆ เช่น เรื่องการทะเลาะวิวาทกันเกี่ยวกับปัญหาของพระธรรมและพระวินัย (วิวาทิการ) ซึ่งหากเกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นการนำกฏนิคกรรมไปใช้ก็จะไม่ก่อให้เกิดผลได้เพราะปัญหาบางอย่างไม่อาจจะให้ยุติได้เพียงเพราะการได้สวน โดยอาจจะต้องใช้

^{๒๒} ไสว จิตเพียร “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย : ศึกษากรณีปัญหาองค์กรตุลาการและวิธีพิจารณาความอธิการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕”, หน้า ๒๕๐.

วิธีการอื่นๆ ที่เหมาะสมกว่า หรือปัญหาการลงนิคหกรรมที่เป็นวิธีการที่ได้อยู่แล้วแต่ในปัจจุบันนี้ไม่สามารถนำมาใช้ได้จริงหรืออาจไม่เหมาะสมกับวิธีการทางกฎหมาย ซึ่งในปัจจุบันกำหนดให้มีภาระแก้ไขปัญหาก็เพียงวิธีเดียวคือกฏนิคหกรรมซึ่งเป็นวิธีการที่เนื่องด้วยกฎหมายและ เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วก็จะพบว่าวิธีการดังกล่าวไม่สอดคล้องกับวิธีการทางพระธรรมวินัย ดังนั้น การนำไปใช้จึงก่อให้เกิดปัญหาคือการโต้แย้งจากสังคมในลักษณะของการไม่ยอมรับและตั้งข้อสังเกตว่าการใช้กฏนิคหกรรมกับพระสงฆ์นั้นไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย

๓.๒.๓ วิเคราะห์การประยุกต์ใช้ในสังคมไทย (กรณีตัวอย่าง) นับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และมหาเถรสมาคมได้มีการออกกฏนิคหกรรมฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ได้มีการนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์ไทยมาโดยตลอด ซึ่งเราสามารถที่จะศึกษาได้จากกรณีตัวอย่างที่ใช้กฏนิคหกรรมในการแก้ไขปัญหานั้นถือว่าอิทธิพลที่เกิดขึ้นและได้ก่อให้เกิดความสับสนเกี่ยวเนื่องการสงฆ์และเป็นมาตรฐานประสิทธิภาพของการแก้ไขปัญหายาไ้กรอบของกฏนิคหกรรมซึ่งมีทั้งหมด ๒ กรณีดังต่อไปนี้

๑. กรณีของพระครูใบฎีกานิกธ รมมาภิ สำหรับพระนิกร รมมาภินี้เป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงมากในเรื่องของการเป็นนักเทศน์ที่รูปหล่อ หน้าตาดิการเทศน์ของท่านมีญาติโยมให้ความสนใจเป็นอย่างมาก และเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในหมู่ของชาวพุทธทั้งในและต่างประเทศ ความที่ท่านเป็นพระภิกษุรูปหล่อ และมีชื่อเสียงทำให้ท่านกลายมาเป็นที่ต้องการของคนทั้งหลายในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๓๐ ถือได้ว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่ท่านมีชื่อเสียงมากที่สุด ต่อมาท่านได้ต้องคลิพพันกับหญิงสาวชื่ออรปวีณา บุตรขุนทองในข้อหาปาราชิก โดยในปี ๒๕๓๐ โดยในวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๓๓ นายชัยศักดิ์ ลีวีวัฒน์ เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พร้อมกับนางสาวอรปวีณาฯ ได้เข้าแจ้งความและยื่นฟ้องพระครูใบฎีกานิกธฯ ในข้อหาต้องอาบัติปาราชิกข้อที่ ๑ กับคณะผู้พิจารณาชั้นต้น (ทางฝ่ายปกครองในเขตคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่) เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้สืบพยานโจทก์พยานจำเลยเพื่อหาข้อเท็จจริงแล้วได้ให้คำวินิจฉัยว่าพระครูใบฎีกานิกธฯ ได้ประพฤติละเมิดพระธรรมวินัยด้วยการต้องอาบัติปาราชิกในฐานะเสพเมถุน กับสตรีคือนางสาวอรปวีณา จจริงและมีคำสั่งให้สึกภายใน ๒๔ ชั่วโมง^{๖๓} ในการพิจารณาอิทธิพลในครั้งนั้นได้มีข้อมูลในการพิจารณาวินิจฉัยอิทธิพลชั้นต้นเท่านั้น ปัจจุบันนายนิกร ยศคำจู้ ได้นุ่งขาวห่มขาวปฏิบัติธรรมอยู่ที่สำนักปฏิบัติธรรมคอยนางแล อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

^{๖๓} กรมการศาสนา, การประชุมคณะกรรมการศึกษาปัญหาและปรับปรุงปกครองคณะสงฆ์ ครั้งที่ ๒/ ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ ฯ : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐-๕๓.

๒. กรณีพระยันตระ อมโร หรือนายวินัย ละอองสุวรรณ กรณีนี้เป็นการต้องอธิกรณ์ในกรณีต่างๆ ดังนี้ (๑) กรณีของนางแก้วตา เพชรศรี หรือแม่ชีแก้วตาในข้อหาปาราชิก (๒) กรณีนางจันทิมา มาะรังยี จนมีบุตรร่วมกันคนหนึ่งชื่อเด็กหญิงกระต่าย มาะรังยี นอกจากนั้นก็เสพเมถุนกับนางสาวอิวา คาลเดน รวมถึงได้ลวนลามทางเพศกับนางสาวชูชาน วอร์นิกเก้น นอกจากนั้นก็ได้อัดลอกบทกวีของ ศ.ดร.ระวี ภาวิไล ซึ่งถือเป็นความผิดฐานลักทรัพย์เพราะเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์อันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาของผู้อื่น ในกรณีนี้กระบวนการดำเนินการตามกฎหมายยังไม่ถึงจุดสิ้นสุดเนื่องจากพระยันตระได้หลบหนีออกไปจากประเทศก่อนทำให้กระบวนการแก้ไขปัญหายังอยู่ในชั้นพิจารณาชั้นอุทธรณ์เท่านั้น

จากกรณีศึกษาที่ได้นำเสนอดังกล่าวเราจะพบว่าทุกกรณีเป็นกรณีที่คณะสงฆ์ได้ใช้กฏนิคหกรรมในการแก้ไขปัญหานั้นหมดและผลการแก้ไขปัญหานั้นมีอยู่ ๒ ประการคือ

(๑) **กรณีที่สามารรถแก้ไขได้** สำหรับปัญหาที่แก้ไขได้และยุติลงแล้วก็คือ ปัญหาพระนิกร ธรรมวาทิ ซึ่งในกรณีดังกล่าวปรากฏว่ากว่าจะแก้ไขปัญหานั้นให้ยุติลงได้ต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่า ๕-๑๐ ปี จากสถิติการแก้ไขปัญหาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การแก้ไขปัญหานั้นด้วยกฏนิคหกรรมมีความยุ่งยากและผลการแก้ไขปัญหาก็ยืดเยื้อไม่สามารถที่จะยุติปัญหาโดยระยะเวลาอันสั้นและก่อให้เกิดผลเสียกับภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมากกว่าที่จะเป็นผลดี

(๒) **กรณีที่สามารรถแก้ไขไม่ได้** ก็คือในกรณีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องพระธรรมวินัยด้วยการปฏิเสธคำสอนที่ผิดพลาดอันจัดเป็นประเภทสังฆกรรมปฏิรูป ซึ่งปัญหานี้ไม่มีกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหานั้นไว้ในกฎหมายคณะสงฆ์และในกฏนิคหกรรมทำให้ทางคณะสงฆ์หรืออำนาจรัฐไม่อาจจะเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นได้กฏหมายและระเบียบอื่นๆที่เกี่ยวข้องได้เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในกรอบการกำหนดปัญหาของพระธรรมวินัยมีเพียงกำหนดไว้ว่ากฏนิคหกรรมมีไว้เพื่อลงโทษผู้ประพฤติดะเมิดพระธรรมวินัย แต่โดยมากมักจะเป็นความผิดที่เกี่ยวกับพระวินัยร้ายแรงเท่านั้น เช่น การต้องอาบัติปาราชิก เป็นต้นซึ่งกรณีนี้ใช้กฏนิคหกรรมได้ แต่ปัญหาพระธรรมวินัยซึ่งเป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อนกลับเป็นปัญหาที่ไม่มีการให้ความสำคัญและกำหนดวิธีการในการแก้ไขปัญหานั้นไว้อย่างชัดเจน ทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหานั้นในกรณีดังกล่าวได้เนื่องจากมีข้อจำกัดคือ (๑) อำนาจการดำเนินการในกรอบของกฏหมายไม่ครอบคลุม (๒) รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นตามกฎหมายของมหาเถรสมาคมมีข้อจำกัดในเรื่องรูปแบบที่ไม่อาจจะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหานั้นประเภทได้ เช่น การทะเลาะวิวาทของภิกษุที่มีการแบ่งขั้วกันอย่างชัดเจน เป็นต้น ซึ่งความไม่สอดคล้องของรูปแบบดังกล่าวทำให้เกิดอุปสรรคในการนำไปใช้ได้

บทที่ ๔

เปรียบเทียบแนวความคิด เรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา โดยอภินิหารสมมติวิธีกับกฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคม

๔.๑ เปรียบเทียบบริบทเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา

สำหรับประเด็นที่จะนำมาเปรียบเทียบเป็นเบื้องต้นนี้ถือว่าเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาอภินิหารสมมติวิธีในสมัยพุทธกาลและกฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคมในสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษามาเป็นเบื้องต้นแล้ว ซึ่งมีรายละเอียดของการเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ เปรียบเทียบประเด็นเรื่องความหมาย สำหรับการศึกษาประเด็นเรื่องความหมายของทั้ง ๒ รูปแบบ เพื่อที่จะทำให้ทราบถึงเนื้อหาและความจริงที่ซ่อนอยู่ในความหมายของศัพท์ที่นำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหามาในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของอภินิหารสมมติวิธี คำว่า อภินิหารสมมติวิธี มาจากคำว่า อภินิหาร แปลว่า เรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์และเป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการแก้ไขสำเร็จลุล่วงไป^๑ และคำว่า สมณะ แปลว่า ระเบียบ การทำให้สงบ เมื่อนำมารวมกันจึงเป็นคำว่า อภินิหารสมมติวิธี หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องระงับอภินิหารหรือวิธีการระงับอภินิหาร^๒ หรือหมายถึง วิธีดำเนินการเพื่อระงับอภินิหาร^๓ กระบวนการในการแก้ปัญหาหรือวิธีการที่จะดำเนินการเพื่อทำกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมให้สำเร็จลุล่วงไปตามความประสงค์ หรือหมายถึง กระบวนการในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นให้สงบระงับลงไป

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๐๓.

^๒ วิมหา. (ไทย) ๒/(๓๖).

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๓.

^๔ วิมหา. (ไทย) ๒/(๓๖).

๒. ความหมายของกฏนิคหกรรม คำว่า นิคหกรรม เป็นภาษาบาลีมาจากคำว่า นิคหะ แปลว่า การข่มซึ่งเป็นกิจอย่างหนึ่งของผู้ปกครองหมู่ที่มีก็จะใช้คู่กับปัลลียะคือการข่มยั้ง^๕ เมื่อรวมกับคำว่า กัมมะ แปลว่า การกระทำหรือสิ่งที่ควรกระทำเป็นคำว่า นิคหกรรม หมายถึง กรรมหรือกิจที่พึงทำด้วยการลงโทษในที่นี้หมายถึงการลงโทษแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย^๖ เมื่อนำมารวมกับคำว่ากฏ หมายถึง ระเบียบข้อบังคับหรือหลักการ ก็จะหมายถึงกฏที่ตราขึ้นเพื่อลงโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัยหรือ หมายถึงกฏของคณะสงฆ์ที่มีไว้เพื่อลงโทษภิกษุผู้ประพฤติดะเมิดพระธรรมวินัยในกรณีอาบัติหนักตามพระธรรมวินัยเท่านั้น^๗

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ จากการกล่าวถึงการให้ความหมายของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขทั้ง ๒ วิธีจะพบว่าโดยเนื้อหาของศัพท์ที่นำมาใช้เรียกชื่อก็มีความแตกต่างกัน คือ ๑) อธิกรณสมถวิธี หมายถึง รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาที่มุ่งแก้ไขปัญหาคือการที่เกิดขึ้นในพระธรรมวินัยทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการด้านพิธีกรรมซึ่งมิใช่เรื่องที่เป็นปัญหาแต่เป็นกิจของสงฆ์ที่จะกระทำให้สำเร็จลุล่วงไม่ให้ค้างค้ำหากไม่ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็จะลุกลามยากแก่การแก้ไข และเรื่องที่เป็นปัญหาความวุ่นวายอันจะเกิดปัญหาแก่คณะสงฆ์โดยรวม^๘ ๒) กฏนิคหกรรม หมายถึง กฏหรือกระบวนการดำเนินการเพื่อข่มหรือการลงโทษผู้กระทำความผิดต่อพระธรรมวินัย คือการละเมิดอาบัติหนักหรือการฟ้องร้องกันด้วยข้อหาถือการละเมิดอาบัติหนักได้แก่อาบัติปาราชิก ซึ่งก็คือเฉพาะอธิกรณ์หมวดอนุวาทาธิกรณ์และอาปัตตาธิกรณ์เท่านั้น ดังนั้น ในประเด็นนี้กฏนิคหกรรมจึงมีความแตกต่างไปจากอธิกรณสมถะคือ (๑) อธิกรณสมถะเป็นรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหาคือการที่มีกรอบการดำเนินการครบทั้ง ๔ ด้าน (๒) ส่วนกฏนิคหกรรมเป็นกฏหรือคำสั่งที่ออกโดยองค์กรปกครองสงฆ์ที่มีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาคือเฉพาะปัญหาหมวดที่เกี่ยวข้องกับอาบัติร้ายแรงคือปาราชิกเท่านั้น ส่วนปัญหาในด้านอื่นๆเป็นเพียง

^๕ ประสาน ทองภักดี, กฎหมายมหาชนตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓.

^๖ ปลื้ม โชติขยางกูล, “นิคหกรรมและการสละสมณเพศ”, ใน มหาจุฬาวชิรากร : พุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์, สนิท โชติกส์คัด บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔๕.

^๗ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘ ราชบัณฑิต), คำวัด, (กรุงเทพฯ : ช่อระกา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๐๔.

^๘ วิ.จุ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๓-๓๓๕, วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๑๕/๒๑๐ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๑๕/๒๑๐, ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๖-๕๓/๓๔-๓๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๖-๕๓/๕๕-๕๖, ม.อุ.อ.๓/๔๖/๒๘, กงขา.อ. หน้า ๓๓๖, วิ.ภิกขุณี.อ.๓/๓๒๕/๔๖๕, อญ.ทุก.อ. ๒/๑๕/๑๓, ม.อุ.อ. ๓/๔๖/๒๘.

กรอบที่กำหนดเป็น โครงสร้างเอาไว้เท่านั้น ดังนั้น เมื่อพิจารณาประเด็นนี้จึงจะพบว่ากฎนิคกรรม นั้นมีความหมายที่แคบกว่าอธิกชนสมณะมา

๔.๑.๒ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกำเนิดและ พัฒนาการ สำหรับประเด็นเรื่องของบ่อเกิด ของกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบอธิกชนสมณวิธีและกฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคมมีบ่อเกิด ที่มาแตกต่างกันดังนี้

๑. อธิกชนสมณวิธี สำหรับวิธีการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาลนั้นมีวิวัฒนาการมาเป็น ลำดับดังนี้ (๑) พระพุทธองค์ทรงค้นพบพระธรรม (๒) ทรงสร้างสังคมสงฆ์ขึ้น (๓) เมื่อมีปัญหาเกิด การละเมิดพระธรรมอันเป็นกฎธรรมชาติก็ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบในการฝึกหัด และเรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขของสงฆ์ (๔) ในขณะที่เดียวกันก็ทรงบัญญัติวิธีแก้ไข ปัญหาอันเนื่องมาจากอธิกชนคือทั้งในส่วนที่เป็นกิจที่พึงกระทำและการละเมิดทั้งพระธรรมและ พระวินัยที่ทรงค้นพบนั้น ซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเรียกว่า อธิกชนสมณวิธี หมายถึง รูปแบบ และกระบวนการไขปัญหาในสังคมสงฆ์ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประการ หรือแบ่งเป็นประเภทตาม ลักษณะของการลงโทษคือ (๑) ประเภทการแก้ไขปัญหามีเงื่อนไข ได้แก่ การพิจารณาแก้ไข ปัญหาแล้ววางเงื่อนไขให้ผู้กระทำผิดได้มีโอกาสกลับตัวเช่นการลงนิคกรรมทั้ง ๘ ประการ ตาม หลักของกัจจายิกชน^๙ (๒) ประเภทการแก้ไขปัญหามีไม่มีเงื่อนไข ได้แก่ การพิจารณาแก้ไขปัญห โดยการลงโทษผู้กระทำผิดภายหลังจากที่ศาลได้มีคำตัดสินแล้วโดยไม่ต้องรอเงื่อนไขใด ๆ ได้แก่ อธิกชนสมณวิธีในอธิกชนทั้ง ๓ คือ (๒.๑) วิวาทาธิกชน (๒.๒) อนูวาทาธิกชน (๒.๓) อาปัดตาทิ กรณ และ (๓) ประเภทการแก้ไขปัญหาแบบพิเศษ ได้แก่ วิธีการแก้ไขปัญหาร้ายแรงที่เกิดขึ้นโดย การให้ผู้กระทำผิดพ้นจากภาวะหรือเพศความเป็นภิกษุ

อนึ่ง การกำหนดให้มีการใช้วิธีการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาลก็เพราะพระพุทธองค์ ทรงเห็นโทษของการขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันภายในสังคมสงฆ์ซึ่งเป็นมลทินและเป็นอุปสรรคใน

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติศาสตร์เชิงพุทธ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๑๐} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๑-๓๔/๑-๕๔, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๑-๓๔/๑-๑๕๒, วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๒๓๓-๒๔๑/, ๒๓๘/๒๖๓-๒๖๕, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๓๒๐-๓๒๖, ๒๓๘/๓๖๑-๓๖๒, วิ.ฐ. (บาลี) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ฐ. (ไทย) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕, วิ.ฐ. (บาลี) ๓/๒๖๕-๒๖๖/๔๕-๔๕, วิ.ฐ. (ไทย) ๓/๒๖๕-๒๖๕/ ๒๓-๒๘, วิ.ฐ. (บาลี) ๓/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.ฐ. (ไทย) ๓/๔๔๕/๓๖๖-๓๖๐.

การบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๑๑} ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงต้องกำหนดรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหานี้ขึ้นเพื่อให้คณะสงฆ์นำไปปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้สงฆ์อื่นไม่เป็นอุปสรรคในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของทางศาสนาต่อไป

๒. กฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคม มีบ่อเกิดมาจาก (๑) พัฒนาการในการใช้อำนาจอธิปไตยเพื่อการอุปถัมภ์คุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งมีวิวัฒนาการมาพร้อมๆ กับการก่อตั้งรัฐไทย ซึ่งในระยะแรกไม่มีการเรียกชื่อว่าเป็นกฎนิคกรรม หรือมีการจัดรูปแบบของกระบวนการแก้ไขปัญหาไว้อย่างชัดเจน เพราะเป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหาที่อยู่ภายใต้กรอบของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีการใช้รูปแบบการแก้ไขปัญหาในลักษณะของกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ออกมามั่งคั่งใช้ร่วมกับบทลงโทษของชาวบ้าน เช่น การกำหนดโทษของพระสงฆ์ไว้ในกฎหมายลักษณะพัวเมียสมัยกรุงศรีอยุธยา^{๑๒} หรือกฎหมายพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๑^{๑๓} รวมถึงพระราชกำหนดฉบับต่างๆ ที่ออกมาบังคับใช้ในสมัยต่อมา^{๑๔} ต่อมาเมื่อรัฐไทยได้มีการปรับปรุงรูปแบบของกฎหมายให้ทันสมัยขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาจึงมีการปรับปรุงให้มีความทันสมัยและสอดคล้องกับรูปแบบการใช้กฎหมายปกครองของรัฐมากขึ้นกล่าวคือสอดคล้องใน ๒ ประเด็น ได้แก่ (๑) สอดคล้องกับโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์(๒) สอดคล้องกับโครงสร้างของการใช้อำนาจขององค์กรสงฆ์ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) เป็นต้นมา ซึ่งมีการกำหนดรูปแบบของการดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยการแบ่งการ

^{๑๑} อ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๒/๒๓๘, อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๒/๓๕๔-๓๕๕, อ.ปญจก.อ. ๓/๒๑๒/๘๗, อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๔๔/๒๕๖, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๔/๓๖๐-๓๖, อ.ติก.อ. ๒/๑๓/๘๖, พ.อ. (บาลี) ๒๕/๔๕/๑๖๓-๑๗๐, พ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๐-๒๖๑, อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๕๓/๑๔๕-๑๕๒, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๓/๒๑๗.

^{๑๒} มอชิงเจอร์ เอ (ร.เลกการ์ด), ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (เล่ม ๒), (กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕), หน้า ๑๖๘.

^{๑๓} กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔, (กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๖), หน้า ๑๖๑-๒๒๘, ปลื้ม ไซติยางกูร, คำบรรยาย กฎหมายคณะสงฆ์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๔๖-๕๔.

^{๑๔} หอสมุดแห่งชาติ กฎหมายรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๒ พระราชกำหนดว่าด้วยเรื่องพระสงฆ์สามเณรประพฤติมิชอบด้วยพระธรรมวินัย เลขที่ ๓ -๒๒๒ ๕๐๘ ขึ้น ๑/๓ มัดที่ ๑๗๐, หอสมุดแห่งชาติ ธรรมคดี หมู่พระวินัยแปลร้อย โอวาทานสาสน์ เลขที่ ๘๕ ๕๐๗ มัดที่ ๕๐ สมุดไทยดำ, สุขาวี พลอยชุม, รายงานการวิจัยเรื่องการส่งเสริมพระพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๒, หน้า ๖๗-๘, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ประชุมพงสาวดารรัชกาลที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

พิจารณาออกเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์และชั้นฎีกาซึ่งเป็นการปรับให้สอดคล้องกับรูปแบบการพิจารณาคดีของรัฐโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและคุ้มครองพระธรรมวินัย^{๕๕} (๒) มีข้อเกิดมาจากการจัดโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ ตามแนวคิดสมัยใหม่ที่ต้องการให้พระสงฆ์มีอำนาจในการปกครองด้วยการแบ่งอำนาจการปกครองออกเป็น ๓ ส่วน คือ อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ ซึ่งการแบ่งอำนาจดังกล่าวมีมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แม้จะไม่มี การจัดแบ่งการบริหารโดยระบบสภา แต่ก็ให้อำนาจดังกล่าวแก่องค์กรของสงฆ์ที่จะใช้อำนาจดังกล่าวได้ ซึ่งแม้ว่าในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ จะเปิดกว้างเพื่อการใช้ระบบสังฆสภาเข้ามาใช้แต่ก็ปรากฏว่า รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหายังคงใช้ระบบการพิจารณาคดีของรัฐมาใช้ดังปรากฏในมาตราที่ ๒๒-๒๔ ซึ่งกำหนดให้สังฆมนตรีออกสั่งวินิจฉัยเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์^{๕๖} คือ “ประมวนระเบียบว่าด้วยการแก้ไขปัญหาวชิรกรรม”^{๕๗} แม้จะเป็นส่วน ของอำนาจตุลาการฝ่ายวินัยแต่รูปแบบการแก้ไขปัญหายังคงมีการแบ่งการพิจารณาเป็น ๓ ชั้น เช่นเดิม และต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงมาใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แม้รูปแบบ และโครงสร้างการปกครองจะกลับไปใช้รูปแบบเดิมคือสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ก็ยังคงมีการใช้รูปแบบ การพิจารณาอุทธรณ์ที่เน้นความสอดคล้องกับการใช้อำนาจของฝ่ายปกครอง ซึ่งมีรูปแบบการแบ่ง การพิจารณาออกเป็น ๓ ชั้น จะเห็นได้ว่าการใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหายา จัดเป็น วิธีการที่จะเข้าไปรองรับการมีอำนาจและการใช้อำนาจของภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ดังจะพบว่าใน โครงสร้างการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ ปัจจุบันภิกษุผู้มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ ย่อมมีอำนาจที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับการแก้ไขปัญหาวชิรกรรมในแต่ละระดับชั้นด้วย เช่น กรรมการ มหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล หรือเจ้าอาวาส ล้วนมี การระบุไว้ในกฎหมายว่า ต้องมีหน้าที่ในการวินิจฉัยอุทธรณ์ในระดับการพิจารณาที่เหมาะสมกับ ตำแหน่งของตนเมื่อเป็นเช่นนั้นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวชิรกรรม โดยกลุณิการกรรม

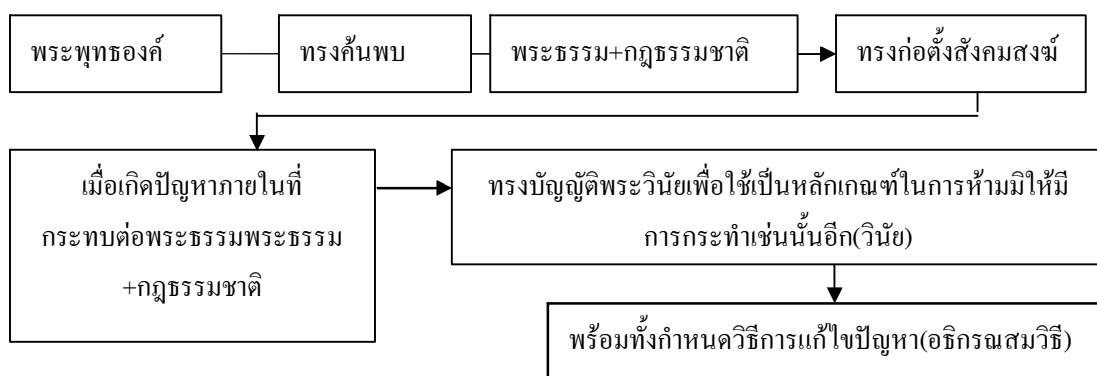
^{๕๕} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร เอกสารรัชการที่ ๕ เลขที่ ศ. ๑๕ พระราชบัญญัติลักษณะ ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑, คูหาคผนวก ก, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า สมพระวชิรญาณวโรรส, การคณะสงฆ์, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๔๓.

^{๕๖} มาตรา ๒๒ สังฆานัติกติกาสงฆ์ กฎองค์กรพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง ข้อ ระเบียบ ต้องไม่ขัดกับวินัยสังฆานัติ จะบัญญัติความผิดและกำหนดทัณฑกรรมแก่บรรพชิตผู้ประพฤติล่วง ละเมิด และสังฆานัติไว้ให้เป็นโทษหนึ่งต่างหากจากโทษตามพระวินัยก็ได้.

^{๕๗} แลลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๑ ภาค ๖-๗ ประจำเดือน กันยายน กับ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖, หน้า ๒๓๔ - ๒๕๖.

ของมหาเถรสมาคมจึงเกิดขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้อำนาจของภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายคณะสงฆ์^{๔๔}

๓. **ทรงสนับทึบเปรียบเทียบ** เมื่อนำรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคำที่ ๒ มาเปรียบเทียบกันก็จะพบว่าอธิกธรรมาภิบาลจัดเป็นรูปแบบที่พระพุทธองค์ทรงตั้งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมวินัย ให้กับคณะสงฆ์โดยอำนาจของพระธรรมวินัยไม่มีการนำเอาอำนาจของรัฐมาใช้หรือให้อำนาจรัฐเข้ามาใช้ทั้งนี้เพราะพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้นำที่ความสามารถในการชำระอธิกธรรมาภิบาลได้ภายใต้วิธีการของพระธรรมวินัยที่ทรงค้นพบ และภายหลังได้ทรงมอบให้สงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจผ่านทางรูปแบบการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งเราสามารถพิจารณาบ่อเกิดของกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมวินัยได้ดังแผนภาพนี้

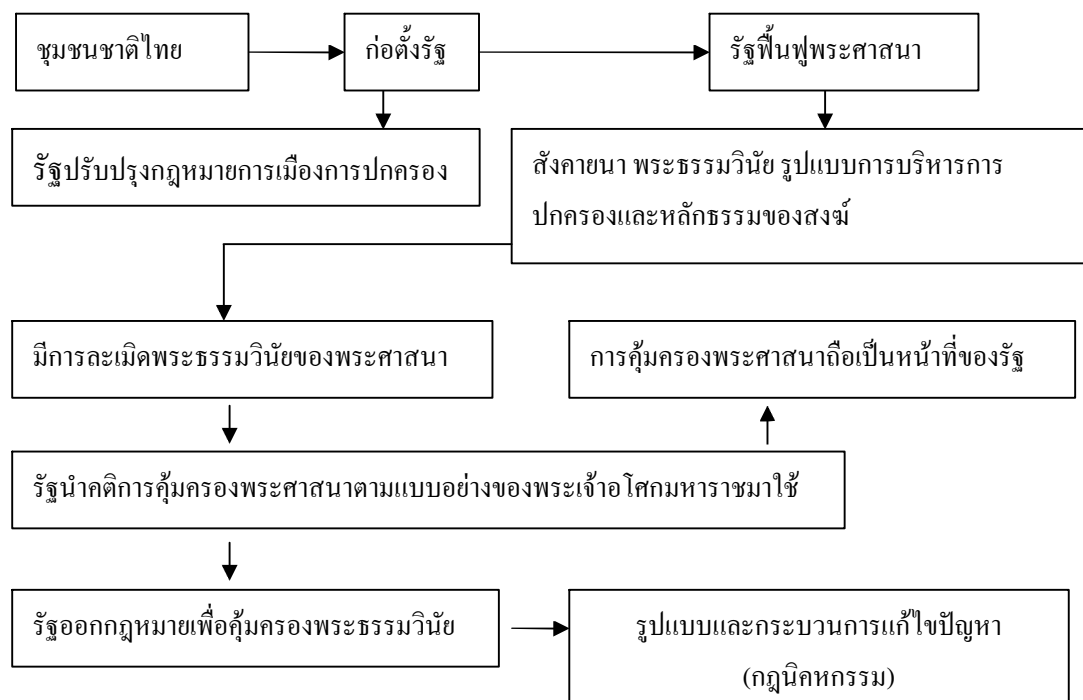

แผนภาพที่ ๒๔ แสดงกระบวนการอันเป็นบ่อเกิดของอธิกธรรมาภิบาลวินัยในสมัยพุทธกาล

จะเห็นได้ว่า กระบวนการอันเป็นจุดเริ่มต้นของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมเกิดมาจาก (๑) การค้นพบพระธรรม (๒) การก่อตั้งสังคมาสงฆ์ (๓) การที่สมาชิกในสังคมาละเมิดพระธรรม (๔) ทรงก่อตั้ง/บัญญัติพระวินัยขึ้น (๕) ทรงบัญญัติรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมวินัย โดยที่อธิกธรรมาภิบาลวินัยจะเป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมวินัยโดยมุ่งที่จะรักษาความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัย รวมถึงการคุ้มครองภิกษุผู้มีศีลและลงโทษผู้ที่กระทำผิด ส่วนกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมมีบ่อเกิดมาจากอำนาจรัฐที่รัฐเข้ามากำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมวินัย เพราะเห็นว่า พระสงฆ์ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมวินัยเองอันเนื่องมาจากข้อจำกัดหลายประการ เช่น รัฐอาจเห็นว่าการสืบสวนได้ส่วน

^{๔๔} กฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ข้อ (๕), (๒๕), (๔๕) ดูภาคผนวก ข., ธวัช หนูคำ, ร.ต.อ., “ปัญหาการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย”, หน้า ๕๐, เสวก สุบรรณเกตุ, “บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการบริหารคณะสงฆ์ (พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕)”, หน้า ๕๕.

ตามหลักการยุติธรรมของศาลเป็นเรื่องที่ขัดต่อธรรมเนียมของสงฆ์หรืออาจก่อให้เกิดความยุ่งยาก^{๑๙} ดังนั้น รัฐซึ่งอยู่ในฐานะของผู้ให้การอุปถัมภ์พระศาสนาจึงได้เข้ามากำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์ให้กับสงฆ์โดยเห็นว่าการมีส่วนในการจัดปัญหาความประพฤติไม่งามของสงฆ์ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์หรือรัฐในการให้การคุ้มครองพระศาสนาและเป็นการรักษาพระธรรมวินัย^{๒๐} หรือเป็นกฎของพระสงฆ์ที่ตราขึ้นไว้เพื่อลงโทษภิกษุผู้ละเมิดอาบัติหนัก ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๒๕ แสดงกระบวนการที่เป็นบ่อเกิดของกฏนิคกรรมในสมัยปัจจุบัน

จะเห็นว่าในสังคมไทยตั้งแต่อดีตเป็นต้นมารัฐทำหน้าที่เป็นผู้ให้การคุ้มครองพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงได้ออกกฎหมายโดยความยินยอมของสงฆ์ในการให้การคุ้มครองและบริหารจัดการที่เกิดขึ้นซึ่งผิดกับสมัยพุทธกาลที่บ่อเกิดของอธิกรณ์สมณวินัยนั้นมาจากการที่พระพุทธองค์ทรงวางรูปแบบการบริหารปกครองให้เป็นไปตามเจตนาของอำนาจสงฆ์ หรืออำนาจพระธรรม

^{๑๙} เสวก สุบรรณเกตุ, “บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการบริหารคณะสงฆ์ (พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕)”, หน้า ๑๒๕.

^{๒๐} มาตรา ๑๕ วรรค (๔) กำหนดให้หาเถรสมาคมทำหน้าที่รักษาพระธรรมวินัย ภาคผนวก ข.และปลื้ม โชติชชาญกูร, คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์, หน้า ๘๖-๘๗.

วินัย ทรงใช้อำนาจรัฐเพียงแต่น้อยหรือรัฐจะมีหน้าที่เพียงเป็นผู้ให้คำปรึกษาในบางกรณี^{๒๑} แต่กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ให้สงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจพระธรรมวินัยตามรูปแบบของการบริหารปกครองสงฆ์โดยระบอบสามัคคีธรรมหรือสังฆาธิปไตยส่วนรัฐเป็นแต่เพียงผู้ให้การคุ้มครองภายนอก^{๒๒} แม้ว่ารูปแบบการคุ้มครองของรัฐในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันจะคล้ายๆ กันกับสมัยปัจจุบันการคุ้มครองแต่รัฐในสมัยพุทธกาลจะทำหน้าที่เป็นเพียงการคุ้มครองในเหตุนอกเหนือจากอำนาจสงฆ์ไม่ให้ผู้เข้ามาทำลายพระศาสนา แต่เหตุภายในให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์เป็นฝ่ายดำเนินการเองโดยมิได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของสงฆ์ เมื่อสงฆ์ต้องการให้รัฐอุปถัมภ์และขอรับรองจึงจะสามารถเข้าไปช่วยเหลือได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งในสมัยพุทธกาลรัฐทำหน้าที่เหมือนไวยาจักรหรืออุบาสกที่ดีเป็นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท สงฆ์ก็มีรูปแบบและวิธีการของสงฆ์มีการดำเนินการปกครองสงฆ์ตามนัยคำสอนเป็นการเฉพาะรัฐก็มีหน้าที่ในการบริหารปกครองรัฐตามวิถีทางของรัฐเมื่อใดก็ตามที่รัฐจะพึงขอความช่วยเหลือจากสงฆ์หรือสงฆ์ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐก็สามารถกระทำการช่วยเหลือกันและกันได้ ดังนั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของบ่อเกิดเราจึงพบว่า ทั้งอธิกรณสมถวิธีและกฎนิคกรรมแบบของมหาเถรสมาคมมีบ่อเกิดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

ก) อธิกรณสมถวิธีมีบ่อเกิดมาจาก พระธรรมวินัยในมิติที่สามารถพิจารณาได้ดังนี้

(๑) พิจารณาจากประเด็นบ่อเกิดจากพระพุทธประสงค์ของพระองค์ที่จะใช้วิธีการดังกล่าวเพื่อการแก้ไขปัญหาละเมิดพระธรรมวินัยโดยให้สงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจผ่านทางสังฆสภาในการแก้ไขปัญหา

(๒) พิจารณาจากประเด็นเรื่องอำนาจ อธิกรณสมถวิธีเกิดจากอำนาจของพระธรรมวินัย

(๓) พิจารณาในประเด็นการแก้ไขปัญหามุ่งหวังที่จะจัดปัญหาอันเกิดมาจากการละเมิดพระธรรมวินัยอันเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุนิพพาน ดังนั้นจึง ทรงกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหานี้ขึ้น

ข) กฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคมมีบ่อเกิดมาจากอำนาจรัฐ โดยมีนัยของการพิจารณาดังนี้

^{๒๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล และขุททกนิกายธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, หน้า ๒๐๓-๒๐๕.

^{๒๒} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๘๔-๘๕/๕๕-๕๕, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๔-๘๕/๓๖-๓๘.

(๑) พิจารณาจากประเด็นบ่อเกิดมาจากวัตถุประสงค์ของกฎหมายคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่ให้อำนาจแก่มหาเถรสมาคมในการตรากฎนิคหกรรมขึ้นมาใช้ เพื่อเป็นวิธีการในการแก้ไขปัญหาด้านมาตราที่ ๒๔ -๓๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

(๒) พิจารณาจากประเด็นเรื่องอำนาจกฎนิคหกรรมเกิดจากอำนาจของกฎหมายของรัฐคือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่กำหนดให้มีการแบ่งอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ ประการคือ อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ มหาเถรสมาคมร่างกฎนิคหกรรมเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์ในส่วนของอำนาจตุลาการ

๔.๑.๓ เปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้าน สำหรับวัตถุประสงค์ของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านทั้ง ๒ นั้นมีประเด็นที่เป็นข้อแตกต่างซึ่งได้มาจากการเปรียบเทียบดังนี้

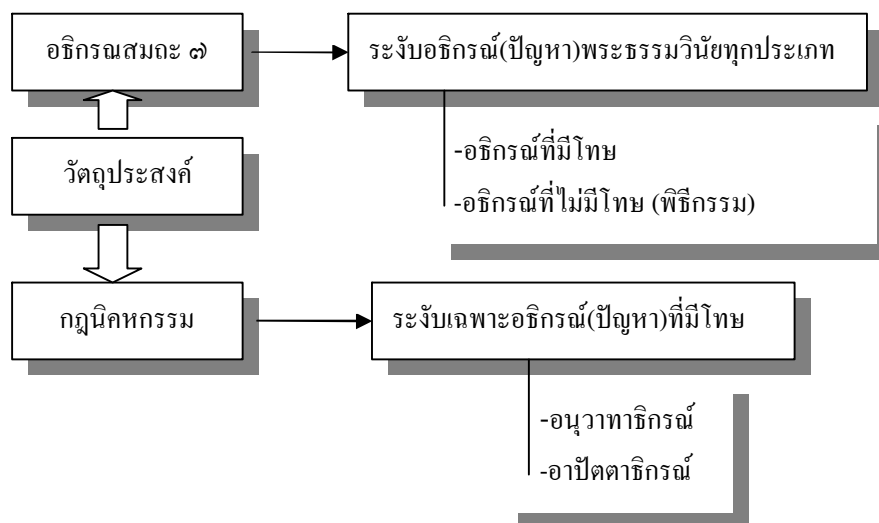
๑. อธิกรณสมถวิธี สำหรับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้านโดยอธิกรณสมถะนั้นมีวัตถุประสงค์โดยทั่วไปคือการรักษาและคุ้มครองพระธรรมวินัยอยู่ ๔ ประการคือ (๑) ใช้สำหรับการสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นกับพระธรรมวินัย คือให้ความคุ้มครองผู้ประพฤติดีเคารพพระธรรมวินัยและกำจัดคนชั่วให้รู้สำนึกหรือให้ได้รับโทษ (๒) ใช้สำหรับเป็นกรอบให้การฝึกฝนสมาชิกของสงฆ์ให้เกิดการเรียนรู้ปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับวิถีทางของสงฆ์(นิคหกรรม) (๓) เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของคณะสงฆ์และพระธรรมวินัย (๔) เพื่อรักษาอำนาจของสงฆ์ที่ดำเนินการโดยยึดหลักพระธรรมวินัยให้เป็นสิ่งที่ให้ความเป็นธรรมและทรงไว้ซึ่งอำนาจในการแก้ไขปัญหารวมถึงการบริหารคณะสงฆ์ด้านอื่นๆ เพราะหากไม่มีรูปแบบการแก้ไขปัญหาด้านที่มีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัยแล้ว สงฆ์ก็จะไม่มีอำนาจในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ได้^{๒๓} นอกจากนั้น อธิกรณสมถะยังมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าไประงับอธิกรณ ๒ ประเภทคือ (๑) อธิกรณที่มีโทษอันเนื่องมาจากการกระทำผิดพระธรรมวินัย ได้แก่ วิวาทาธิกรณ อนุวาทาธิกรณ อาปัติอาธิกรณ และกิจาธิกรณประเภทนิคหกรรม (๒) อธิกรณที่ไม่มีโทษเป็นเพียงระเบียบปฏิบัติหรือพิธีกรรมที่สงฆ์จะพึงทำร่วมกัน

^{๒๓} วิมหา. (บาลี) ๑/๓๕/ ๒๔-๒๕, วิมหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๔-๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส, การคณะสงฆ์, หน้า ๔๐-๔๑.

๒. กฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคม สำหรับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดย กฎนิคกรรมมีวัตถุประสงค์ที่จะ(๑)ลงโทษผู้กระทำความผิดต่อพระธรรมวินัย กรณีพระวินัยคืออาบัติ ปาราชิกและอาบัติอื่นๆ ในมิติของการละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจิม (๒) ลงโทษผู้กระทำความผิดต่อ กฎหมายของบ้านเมืองในกรณีต่างๆ เช่น การตกเป็นผู้ต้องหาในคดีอาชญากรรม หรือในกรณีที่ เป็นผู้ถูกศาลพิพากษาว่าเป็นบุคคลล้มละลาย^{๒๔} ซึ่งถือว่าอริกัตที่ที่จะต้องนำกฎนิคกรรมมาแก้ไขนั้น จะมีเพียงประเภทเดียวก็คือ เฉพาะอริกัตที่มีโทษและเป็นปัญหาความวุ่นวาย ซึ่งผลการพิจารณา เมื่อถึงที่สุดก็ต้องมีการลงโทษผู้กระทำความผิด จะไม่เกี่ยวข้องกับอริกัตที่เป็นพิธีกรรมเลย และแม้ อริกัตที่มีโทษนั้นก็จะยังมีเพียงแค่ ๒ หมวด คืออนุวาทาธิกัตและอาปัตตาทิกัตเท่านั้น

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ เมื่อนำวัตถุประสงค์ของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้ง ๒ ประเภทมาเปรียบเทียบกันก็จะพบว่า (๑) อริกัตสมถวิธิ มีวัตถุประสงค์ในการเข้าไปปรับ อริกัตทั้งส่วนที่มีโทษและไม่โทษ ส่วนกฎนิคกรรมนั้นจะมีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปปรับ อริกัตเฉพาะส่วนที่มีโทษและเป็นเหตุวุ่นวายเท่านั้นซึ่งเมื่อพิจารณาจากประเด็นนี้ก็จะพบว่า อริกัตสมถะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากกฎนิคกรรมมาก ส่วนความเหมือนกันก็คือทั้ง ๒ รูปแบบมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหามหาเถรวินัยด้วยการจัดคนไม่ดีออกจากศาสนาและ รักษาคนดีให้สามารถดำรงอยู่ในพระศาสนาได้อย่างมีความสุข ซึ่งวัตถุประสงค์ที่แตกต่างของทั้ง ๒ รูปแบบนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

^{๒๔} มาตรา ๘ เจ้าหนี้ยะฟ้องลูกหนี้ยให้ล้มละลายได้ก็ต่อเมื่อ (๑) ลูกหนี้ยมีหนี้สินล้นพ้นตัว (๒) ลูกหนี้ย ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาเป็นเจ้าหนี้ยผู้เป็นโจทก์คนเดียวหรือหลายคนเป็นจำนวนไม่น้อยกว่าห้าหมื่นบาทหรือลูกหนี้ย ซึ่งเป็นนิติบุคคลเป็นหนี้ยเจ้าหนี้ยผู้เป็น โจทก์คนเดียวหรือหลายคนเป็นจำนวนไม่น้อยกว่า ห้าแสนบาท และ (๓) หนี้ยนั้นอาจกำหนดได้แน่นอนไม่ว่าหนี้ยนั้นจะถึงกำหนดชำระโดยพลันหรือในอนาคตก็ตาม อ้างอิงจาก ร.ต.อ.ชวช หนูคำ, “ปัญหาการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย”, หน้า๖๖.

แผนภาพที่ ๒๖ แสดงวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหของอธิรณสมณะและกฎนิคหกรรม

จากแผนภาพดังกล่าวเราจะพบว่าทั้งอธิรณสมณะและกฎนิคหกรรมมีความแตกต่างกันในด้านการกำหนดวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นเพราะอธิรณสมณะนั้นมุ่งที่จะใช้เป็นเครื่องมือเข้าไประงับอธิรณทุกประเภทที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ทั้งกรณีที่เป็นปัญหาหรือมีโทษ ส่วนกฎนิคหกรรมกลับมีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหเฉพาะอธิรณที่เป็นปัญหา คือ (๑) การฟ้องร้องด้วยเรื่องอาบัติร้ายแรง และ (๒) การต้อน (ละเมิด) อาบัตินักคือ ปาราชิกส่วนเรื่องอื่นๆที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยความประพฤติเสียหาย เช่น การประกอบพิธีกรรมต่างๆ หรือส่วนที่เป็นการขัดเกลาพฤติกรรมของสมาชิกด้วยการลงนิคหกรรมประเภทต่างๆ นั้นกลับไม่จัดว่าเป็นเรื่องที่จะใช้กฎนิคหกรรมเข้าไประงับเลย

อย่างไรก็ตามทั้งอธิรณสมณะและกฎนิคหกรรมก็มีความคล้ายคลึงกันคือต่างก็เป็นวิธีการที่คณะสงฆ์จะพึงนำมาใช้เพื่อรักษาคัมภีร์พระธรรมวินัยและขจัดคนไม่ดีออกจากพระศาสนา ซึ่งอธิรณสมณะจะให้เข้าไปโดยอำนาจของพระธรรมวินัยหรือใช้สำหรับแก้ไขปัญหพระธรรมวินัยอย่างเดียว^{๒๕} ส่วนกฎนิคหกรรมมุ่งที่จะแก้ไขปัญหทั้งพระธรรมวินัยและกฎหมาย

^{๒๕} มีแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านที่ยืนยันว่าการดำเนินการปกครองโดยกฎหมายหรือการแก้ไขปัญหภายในคณะสงฆ์ภายใต้การบริหารด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ผ่านมาและปัจจุบันนั้นไม่ใช่รูปแบบดั้งเดิมของพระธรรมวินัยเป็นเพียงรูปแบบที่ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อใช้ในการรักษาหรือสนับสนุนพระธรรมวินัยเท่านั้น ดู ทรศนะของพระเมธีธรรมาภรณ์ (ประจักษ์ ฐมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๖๔.

โดยให้เป็นไปด้วยอำนาจของและรูปแบบและกระบวนการของรัฐ^{๒๖} หรืออธิกรณสมถวิธิมุ่งแก้ไข ปัญหาพระธรรมวินัยด้วยการลงโทษและมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมสงฆ์ ส่วนกฎ นิคหกรรมมุ่งแก้ไขปัญหาโดยการลงโทษด้วยวิธีการให้ผู้กระทำผิดคิดอย่างเดียวไม่มีกรอบการ ลงโทษเพื่อเปิดโอกาสให้มีการปรับปรุงพฤติกรรม ซึ่งอธิกรณสมถวิธิไม่ได้มุ่งเฉพาะการกำจัดคน ไม่ดีเท่านั้น แต่ยังมุ่งที่จะใช้มาตรการบางอย่างในการลงโทษเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้ ปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้มากที่สุด ส่วนกฎนิคหกรรมมุ่งที่จะค้นหาผู้ที่กระทำผิดและลงโทษ โดยอย่างเดียว แม้จะมีการกำหนดโทษว่าในกรณีที่ทำผิดไม่มากก็มีโทษไม่ถึงให้สึกแต่ในทางการ ปฏิบัติเมื่อเกิดอธิกรณขึ้นและมีการดำเนินการแล้วโทษมักจะเป็นโทษถึงที่สุดก็คือการให้สึกเท่านั้น

๔.๑.๔ เปรียบเทียบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไข

ปัญหา สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาของรูปแบบ และกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบอธิกรณสมถวิธิและกฎนิคหกรรมเราสามารถที่จะพิจารณาใน รายละเอียดได้ดังนี้

๑. อธิกรณสมถวิธิ สำหรับการก่อกำเนิดของอธิกรณสมถวิธิถือเป็นเรื่องที่มีพัฒนาการมา ภายหลังจากที่มีการบัญญัติพระวินัยแล้ว หากเราไม่พิจารณาโดยถ้อยคำแล้วเราจะเข้าใจว่าพระพุทธ องค์ทรงเป็นผู้กำหนดรูปแบบดังกล่าวขึ้นมาด้วยพระองค์เอง แต่ถ้าเราพิจารณาถึงระบบการบริหาร และปกครองรัฐในสมัยพุทธกาลหลาย ๆ รัฐก็จะพบว่ามีมีการปกครองรัฐบางรัฐ เช่น การปกครอง แบบสามัคคีธรรมมีการจัดรูปแบบ การประชุมสภา หรือได้สวนคดีความต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในรัฐ คล้าย ๆ กับรูปแบบและกระบวนการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นเช่นมีประธานในที่ประชุม เรียกว่า วินัยธร หมายถึงผู้ทรงความรู้ด้านกฎหมายมีการประกาศหัวข้อของการประชุมเรียกว่า ญัตติ และมีการประกาศรับรองคำหาหรือผลการประชุมในเรื่องนั้นๆ เรียกว่า อนุสาวนา และมีรูปแบบ ของการประชุมที่วางไว้เป็นกฎเกณฑ์ในตอนท้ายว่า ญัตติใดๆ ก็ตามที่ได้รับการพิจารณาจากสภา แล้วถือว่ายุติห้ามรื้อฟื้น^{๒๗} ถ้ารื้อฟื้นก็จะมีผลตามกฎหมาย เมื่อนำรูปแบบดังกล่าว มา เปรียบเทียบกับรูปแบบของการประชุมพิจารณาอธิกรณต่าง ๆ ของสงฆ์แล้ว จะพบว่ารูปแบบของ การประชุมจะมีองค์ประกอบดังนี้ (๑) ประธานในที่ประชุมเรียกว่าพระวินัยธร (๒) หัวข้อการ ประชุมเรียกว่าญัตติ (๓) การประกาศรับรองการพิจารณาของสงฆ์เรียกว่า อนุสาวนา และผลการ

^{๒๖} ปลื้ม โชติชอุยางกูร, “นิคหกรรมและการสละสมณเพศ”, หน้า ๑๔๕.

^{๒๗} ปรีชา ช้างขวัญอิน, วรรณคดีการเมืองในพระไตรปิฎก, หน้า ๗.

พิจารณาอิทธิพลของสงฆ์ห้ามรื้อฟื้น ถ้าใครรื้อฟื้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ทุกกรณี^{๒๘} เมื่อนำรูปแบบของสงฆ์ในสมัยพุทธกาลไปเปรียบเทียบกับรูปแบบของการพิจารณาคดีของรัฐร่วมสมัยจึงจะพบว่ามีคล้ายกันเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบการพิจารณาอิทธิพลของสงฆ์ได้เกิดขึ้นมาภายหลัง และพระพุทธองค์ทรงเป็นเจ้าชายที่อยู่ในการปกครองแบบสามัคคีธรรมมาก่อน^{๒๙} ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่พระพุทธองค์จะทรงนำเอาวิธีการพิจารณาอิทธิพลในสมัยพุทธกาลของรัฐสามัคคีธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับพระสาวกของพระองค์หรืออาจจะสรุปได้ว่าอิทธิพลสมถวิธีเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบของการประชุมสภาหรือการบริหารของรัฐสามัคคีธรรมอย่างแน่นอน

๒. กฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคม จะพบว่าเนื่องจากพุทธศาสนาในสังคมไทยมีพัฒนาการโดยการได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐมาโดยตลอดและรัฐได้เข้ามากำหนดรูปแบบของการแก้ไขปัญหามาตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัยและมาชัดเจนในสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยุครัชกาลที่ ๔ ซึ่งรูปแบบที่ใช้ใช้นั้นนอกจากส่วนหนึ่งจะยึดรูปแบบสมัยพุทธกาลคืออิทธิพลสมถวิธีแล้วอีกส่วนหนึ่งก็ได้้นำเอารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหารัฐมาใช้ เช่น ในสมัยอยุธยาเมื่อมีอิทธิพลด้วยการละเมิดอาบัติปาราชิกของภิกษุผู้กระทำความผิดจะต้องถูกสอบสวนโดยศาลของรัฐและตามกระบวนการของรัฐ ภายใต้กฎหมายคือกฎหมายลักษณะพัวเมีย^{๓๐} และลงโทษอย่างหนักเทียบได้กับการประหารชีวิตโดยรูปแบบดังกล่าวได้นำมาปรับปรุงใช้จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ –

^{๒๘} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๓๑-๒๓๓/๒๑๘-๒๑๙, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๓๑-๒๓๓/๓๔๕-๓๕๒, วิ.มหา. (บาลี) ๒/๓๕๒/๒๕๖, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๒/๕๐๕.

^{๒๙} มีข้อเสนอสนับสนุนของนักวิชาการหลายท่านที่เสนอว่า พระพุทธองค์นั้นทรงปฏิเสธการปกครองระบบกษัตริย์ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่าการเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระราชานั้นย่อมมีความผิดและเป็นบาป หรือทรงยึดเอารูปแบบการปกครองของรัฐสามัคคีธรรมมาใช้เป็นกรอบในการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ ดังที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ครั้งเมื่อทรงแสดงอภิธานิธรรมทั้งของกษัตริย์ลิจฉวีและภิกษุอภิธานิธรรมซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงยอมรับการปกครองแบบสามัคคีธรรมเป็นรูปแบบที่มีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัยและวิถีชีวิตของพระสงฆ์มากที่สุด ดู Sukumar Dutt, **Early Buddhist Monachism**, pp. 126-127, Sukumar Dutt, **Buddhist Monk and Monasteries of India :Their History and Their contribution to Indian Culture**, pp. 86-88, NN.Bhattacharyya, **Ancient India History and Civilization :Trends and Perspective**, pp. 144-145, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๓๖/๖๘-๗๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๑-๘๕, อ.สุตต. (บาลี) ๒๓/๒๓/๑๕- ๒๐, อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๗-๓๘.

^{๓๐} ไสว จิตเพียร, “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย : ศึกษากรณีปัญหาองค์กรตุลาการและวิธีพิจารณาความอาชญากรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕“, หน้า ๑๑๖.

๔ แต่ในด้านบทลงโทษอาจมีการปรับเปลี่ยนบ้าง และพอถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) ก็ได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นโดยได้นำกรอบของกฎหมายตะวันตกมาใช้ทำให้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ได้เปลี่ยนมาเป็นรูปแบบการไต่สวนตามนัยของการพิจารณาคดีของรัฐอย่างเต็มรูปแบบภายใต้กรอบของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งกฎหมายฉบับดังกล่าวได้มีการกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาไว้เป็นครั้งแรกไว้ในมาตราที่ ๔๐-๔๓^{๓๑} ซึ่งเป็นการกำหนดอำนาจการวินิจฉัยอธิกรณ์โดยให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการเป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาร่วมกับคณะสงฆ์^{๓๒} และในช่วงประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์นี้ก็ได้มีการออกกฎระเบียบเพิ่มเติมในสมัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งมีการออกพระราชบัญญัติปฐมปาราชิก^{๓๓} เพื่อใช้เป็นกรอบในการพิจารณาอธิกรณ์ เป็นต้น

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็ได้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔^{๓๔} ขึ้นซึ่งถือว่ามีความเป็นประชาธิปไตยค่อนข้างสูง โดยมีการแบ่งการปกครองออกเป็น ๓ ฝ่าย คือฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ โดยฝ่ายนิติบัญญัติและบริหารเป็นหน้าที่ของสังฆสภาที่มีสังฆมนตรี ๔ รูปคือสังฆมนตรีการปกครอง สังฆมนตรีเผยแผ่ สังฆมนตรีการศึกษาและสังฆมนตรีสาธารณูปการ^{๓๕} ส่วนฝ่ายตุลาการเป็นหน้าที่ของพระวินัยธร ซึ่งมีการออกสัจฉาณัติที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ภายใต้กรอบของพระราชบัญญัติฉบับนี้ชื่อว่า “ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์”^{๓๖} ให้เป็นแบบแผนสำหรับพระวินัยธรที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญห โดยรายละเอียดในระเบียบดังกล่าวได้

^{๓๑} มาตราที่ ๔๐-๔๓ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑, พระวิสุทธิกัทรชาดา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาณัติ, หน้า ๒๓-๓๐.

^{๓๒} มาตรา ๔๐ เป็นหน้าที่ของเจ้ากระทรวงธรรมการและเจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องที่ จะช่วยอุดหนุนเจ้าคณะให้ได้กำลังและอำนาจพอที่จะจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗. และใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, การคณะสงฆ์, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔-๑๒๖.

^{๓๔} ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ ตอน ๒๒ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๔, หน้า ๑๓๘๑-๑๔๑๐.

^{๓๕} มาตรา ๒๘ สมเด็จพระสังฆราชทรงตั้งคณะมนตรีขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยสังฆนายกูปหนึ่ง และสังฆมนตรีอีกไม่เกินเก้ารูป, เรื่องเดียวกัน.

^{๓๖} แดงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๓๑ ภาค ๖-๗ ประจำเดือน กันยายน กับ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖, หน้า ๒๓๔ - ๒๕๖.

แบ่งกระบวนการไต่สวนออกเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา ซึ่งลักษณะของรูปแบบการแก้ไขปัญหาคือได้ยึดหลักและวิธีการสอบสวนตามวิธีของศาลยุติธรรมของรัฐ

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ก็ได้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขึ้นมาใช้แทนโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ได้กลับไปใช้รูปแบบของการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕ เช่นเดิม และในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มหาเถรสมาคมได้ออกกฤษฎีกาออกมาใช้เพื่อเป็นระเบียบและวิธีการในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ โดยแบ่งกระบวนการไต่สวนออกเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา เหมือนกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาคือ ๒ แบบมีความเหมือนกันและแตกต่างกันดังนี้

๑. ประเด็นที่เหมือนกันคือทั้ง อธิกชนสมวิธีและกฤษฎีกาได้มีการกำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญหามาจากการอาศัย บริบทของการพิจารณาคดีของสังคมโลกมาเป็นกรอบในการพิจารณาแก้ไขปัญหาคือ อธิกชนสมวิธีได้ประยุกต์รูปแบบการประชุมของสภาสังฆาการของรัฐสามัคคีธรรมมาเป็นแบบ ส่วนกฤษฎีกาได้มีการประยุกต์รูปแบบของประมวลกฎหมายพิจารณาความแพ่ง-อาญาของศาลหรือระเบียบว่าด้วยการดำเนินการทางวินัยของข้าราชการพลเรือน^{๓๗} มาใช้เป็นแบบในการกำหนดรูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหา

๒. ประเด็นที่แตกต่างกัน คือ (ก) อธิกชนสมวิธี ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงนำรูปแบบการบริหารบ้านเมืองของรัฐสามัคคีธรรมมาใช้เป็นกรอบในการกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาก็จริง แต่ในด้านรายละเอียด ประเภท ของรูปแบบการแก้ไขปัญหานั้นประยุกต์ขึ้นมาใหม่คือทรงจัดกลุ่มปัญหาและได้แบ่งวิธีการแก้ไขปัญหาวัดถึง ๗ รูปแบบตามความเหมาะสมของปัญหาในหมวดนั้นๆ (ข) ในกรณีของกฤษฎีกาจะพบว่าการนำรูปแบบของการไต่สวนตามหลักประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา-แพ่ง หรือนำระเบียบคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ฉบับที่ ๑๘ ว่าด้วยวิธีการดำเนินการทางวินัยมาใช้เพียงวิธีการเดียวด้วยหวังที่จะสามารถแก้ไขปัญหาคือที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์ทั้งหมด โดยไม่มีการประยุกต์เพื่อให้เข้ากับสภาพการณ์ความเหมาะสมของพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับ

^{๓๗} กฤษฎีกาของมหาเถรสมาคมมีลักษณะคล้ายกับระเบียบคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ฉบับที่ ๑๘ ว่าด้วยวิธีการดำเนินการทางวินัย ใน รัช หนูคำ, ร.ด.อ, “ปัญหาคำวินิจฉัยอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย”, หน้า ๑๒๐.

วิธีการของพระธรรมวินัยอันเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมก็ทำให้การแก้ไขปัญหามิอาจเกิดขึ้นในสมัยปัจจุบันมิปัญหามากดังมีผู้สรุปลักษณะที่เป็นปัญหาของกฏนิคกรรมไว้ดังนี้

(๑) กฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม มีลักษณะการกำจัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลภายนอกและหมิ่นเหม่หรือขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ และประเพณีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

(๒) การดำเนินการแก้ไขปัญหโดยกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมทำให้เกิดการลำเอียงอันเนื่องมาจากความใกล้ชิดระหว่างผู้ตัดสิน (ผู้พิจารณา-คณะผู้พิจารณาซึ่งเป็นครูอาจารย์ของโจทก์หรือจำเลย) กับโจทก์หรือจำเลยได้

(๓) กฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมไม่สอดคล้องกับรูปแบบของการดำเนินการตามแนวทางของพระธรรมวินัยคือไม่ใช่สงฆ์หรือสังฆสภาในการพิจารณาอธิกรณ์^{๓๔}

(๔) คณะกรรมการผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหโดยกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมไม่มีความสันทัดเรื่องกฎหมายทั้งในด้านการตีความ การพิจารณาหรือการใช้กฎหมาย

(๕) กฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมเป็นเพียงระเบียบการดำเนินคดีด้านพระธรรมวินัยภายในคณะสงฆ์เท่านั้นไม่มีพันธะที่เกี่ยวกับบุคคลภายนอก (อำนาจของกฎหมายคณะสงฆ์ไม่อาจลงโทษหรือเอาผิดบุคคลภายนอกได้)

(๖) หลักเกณฑ์ ขั้นตอน วิธีการดำเนินคดีตามพระธรรมวินัยไม่อาจใช้ดำเนินคดีกับพระภิกษุในสังคมไทยได้^{๓๕}

จะเห็นได้ว่าปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นปัญหาที่มักจะถูกสังคมโต้แย้งหรือตั้งข้อสงสัยอยู่เสมอว่าเป็นวิธีการที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ซึ่งผู้มีอำนาจฝ่ายสงฆ์โดยมากก็ไม่อาจจะตอบข้อโต้แย้งเหล่านี้ได้อย่างชัดเจนมากนัก ดังนั้น เมื่อพิจารณาในประเด็นนี้จึงทำให้เห็นข้อแตกต่างได้อย่างชัดเจน กล่าวคือแม้ว่า อธิกรณสมถวิธีและกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมจะมีการนำรูปแบบการพิจารณาแก้ไขปัญหของรัฐมาใช้เหมือนกันแต่วิธีการที่นำมาใช้กลับมีความแตกต่างกันกล่าวคือสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ก็ทรงปรับปรุงและประยุกต์รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหของรัฐให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ให้มากที่สุดโดยการ

^{๓๔} ไสว จิตเพียร, “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย : ศึกษากรณีปัญหาองค์กรทางตุลาการและวิธีพิจารณาความอธิกรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕”, หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

^{๓๕} ธวัช หนูคำ, ร.ด.อ., “ปัญหาดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย”, หน้า ๗๒.

เพิ่มเนื้อหาและรูปแบบบางประการเข้าไป เช่น การเพิ่มแนวคิดเรื่องสังฆกรรมอันเป็นรูปแบบของการใช้อำนาจของสงฆ์ เพิ่มกรอบแนวความคิดเรื่องบุคคลและคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการใช้อำนาจที่อาจจะมีผลแตกต่างรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหารัฐ เพราะปัญหาบางอย่างอาจจะเป็นปัญหาที่รัฐอาจจะไม่สนใจ เช่น ปัญหาเรื่องอาบัติหรือโทษเล็กน้อยในวิถีของชาวโลกเรื่องดังกล่าวอาจไม่สำคัญแต่ในทางพระธรรมวินัยจะต้องมีการให้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ เช่น การเสพเมถุนเป็นต้นหรือการพุดคุยกันด้วยความคะนอง เป็นต้น ซึ่งเรื่องเหล่านี้ในทางโลกไม่จำเป็นต้องมีโทษอะไร แต่ในทางพระธรรมวินัยกลับมีการกำหนดโทษปรับเป็นอาบัตินั้น การประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพสังคมจึงมีความสำคัญ ส่วนกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมการนำรูปแบบของรัฐมาใช้เป็นการนำมาทั้งหมดโดยไม่มีการประยุกต์ให้เกิดความเหมาะสมกับวิถีทางของสงฆ์เพราะเห็นว่าเมื่อสงฆ์มีโครงสร้างการปกครองตามระบบของรัฐแล้วก็ควรที่จะใช้ระบบการแก้ไขปัญหารัฐด้วยโดยไม่มีการปรับปรุงหรือประยุกต์ให้สอดคล้องกับรูปแบบที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาลเลย ดังเราจะพบว่า ในปัจจุบันรูปแบบการลงนิคหกรรมทั้ง ๕ ประการมีการขู่การถอดยศลดพรรษาการลงพรหมทัณฑ์ การคว่ำบาตรทางยาตรา เป็นต้น แทนที่จะไม่มีปรากฏในรูปแบบการแก้ไขปัญหายโดยกฎนิคหกรรมเลยแม้ว่าจะมีข้อแต่ข้อที่นำมาใช้กลับใช้เฉพาะการลงโทษในกรณีอาบัตินัยร้ายแรงหรือต้องการบังคับให้ผู้กระทำความผิดจากความเป็นพระภิกษุเท่านั้น แต่รูปแบบในเชิงการลงนิคหกรรมเพื่อมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ดังกล่าวมานั้นกลับเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏเลย ดังนั้น เมื่อพิจารณาในประเด็นนี้ กฎนิคหกรรมจึงมีความแตกต่างจากอริกธสมถีวิธามาก

๔.๑.๕ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องปัญหา (อริกธ) สำหรับการศึกษาเรื่องปัญหาหรืออริกธนั้นถือว่าเป็น โจทย์ที่สำคัญของการกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหายในแต่ละยุคซึ่งจะพบว่าแต่ละแนวความคิดมีการนิยามความหมายของปัญหาและได้กำหนดรูปแบบของการแก้ไขปัญหายเอาไว้ดังนี้

๑. อริกธสมถีวิธ สำหรับคำว่าปัญหานี้ตรงกับคำว่า อริกธ หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องทำหรือต้องดำเนินการให้สำเร็จ^{๔๐} ซึ่งเรื่องที่เกิดขึ้นดังกล่าว พระพุทธองค์ได้จัดแบ่งไว้เป็น ๔ หมวด คือ (๑) หมวดการทะเลาะวิวาท เรียกว่าวิวาทาธิกธ (๒) หมวดการใส่ร้ายฟ้องร้องกันด้วยเรื่องที่ไม่มมูล เรียกว่า อนวาทาธิกธ (๓) เรื่องการต้องอาบัติเพราะละเมิดพระธรรมวินัยของภิกษุที่สงฆ์จะต้องชำระ เรียกว่า อาปัตตาธิกธ (๔) เรื่องที่เป็นกิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์พึงกระทำซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ (๑) หมวดพิธีกรรม ได้แก่ การอุปสมบท การกรานกฐิน

^{๔๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๐๗.

เป็นต้น (๒) หมวดการลงโทษเพื่อเป็นการฝึกฝนขัดเกลากิเลส เรียกว่า นิคหกรรม โดยแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ ก. นิคหกรรมประเภทมีเงื่อนไข ข. นิคหกรรมประเภทพิเศษ

จะเห็นว่ากรอบแนวคิดของอธิกธมมวิธีก้าว อธิกธมม มีความหมายอยู่ ๒ นัย คือ (๑) หมายถึง ปัญหาหรือสิ่งที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมสงฆ์ เช่น วิวาทาธิกธม และอนุวาทาธิกธม เป็นต้น (๒) ปัญหาหรืออธิกธมที่เป็นระเบียบพิธีกรรมที่สงฆ์จะต้องทำให้สำเร็จ เช่น การอุปสมบท ในกิจจาธิกธม เป็นต้น ดังนั้น คำว่า ปัญหาตามความหมายของคำว่าอธิกธมจึงมิได้หมายถึงเฉพาะคดีความต่างๆ อย่างเดียวแต่ยังหมายถึงเรื่องที่สงฆ์จะต้องทำให้สำเร็จหรือต้องดำเนินการทุกเรื่องถ้าไม่ทำหรือเพิกเฉยอธิกธมดังกล่าวก็จะมีปัญหาตามมา ดังนั้น คำว่า อธิกธมหรือปัญหาจึงหมายถึงเรื่องหรือกิจที่สงฆ์จะต้องพึงทำซึ่งแบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ เรื่องที่เป็นปัญหาและเรื่องที่ไม่เป็นปัญหาดังกล่าวมาแล้ว ในการแก้ไขปัญหาหรือจัดทำดำเนินการในอธิกธมดังกล่าวให้สำเร็จก็ต้องใช้วิธีสำหรับแก้ไขอธิกธมให้ระงับไปเรียกว่าอธิกธมวิธีก้าว ซึ่งมีทั้งหมด ๗ ประเภท^{๔๐}

๒. กฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม สำหรับคำว่าปัญหามีการให้คำนิยามตรงกับคำว่าความผิด ซึ่งหมายถึง ความผิดเพราะการล่วงละเมิดพระธรรมวินัยตามที่ปรากฏใน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๒๔^{๔๑} โดยการล่วงละเมิดพระธรรมวินัยที่เป็นความผิดนั้นก็คือ ความผิด (ปัญหา) อันเนื่องมาจากการละเมิดพระธรรมวินัย ในปัญหาประเภท อนุวาทาธิกธม และอาปัตตาธิกธม^{๔๒}ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาบัติหนัก ดังนั้น คำว่าปัญหาในกฎนิคหกรรมจึงหมายถึงเฉพาะการกระทำที่เป็นคดีความคือการละเมิดอาบัติหนักเพียงอย่างเดียว ส่วนเรื่องอื่นที่เป็นกิจที่สงฆ์พึงทำหรืออาบัติเล็กน้อยนั้นไม่ถือว่าเป็นปัญหา

^{๔๐} อธิกธมมวิธีก้าว ๗ ประการคือ สัมมาวาณีย สติวินัย อมูหวินัย ศัสสปาปิยสิกา ปญญญาตรณวินัย ตินณวัตถการวินัย ใน วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๓๕/๒๑๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๕/๓๖๕, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๘๕-๒๑๒/๒๑๘-๒๔๓} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๒๑๒/๒๔๕-๓๒๘, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๔๗๐, วิ.ภิกขุณี.อ. (บาลี) ๓/๑๕๕/๒๔๒-๒๔๓, ๒๐๒/๒๔๓, ๒๐๓/๒๔๔, ๒๑๒/๒๔๔-๒๔๕/๓๐๔/๔๘๗, ๔๘๓/๕๔๘.

^{๔๑} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๒๗ ภาคผนวก ก. กฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ ข้อที่ ๔(๑๐), ภาคผนวก ง.

^{๔๒} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๓-๓๓๕, วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๓๕/๒๑๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๕/๒๑๐, ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๖-๕๓/๓๔-๓๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๖-๕๓/๕๕-๕๖, ม.อุ.อ. ๓/๔๖/๒๘, กงฺขา.อ., หน้า ๓๓๖, วิ.ภิกขุณี.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, อญ.ทุก.อ. ๒/๑๕/๑๓, ม.อุ.อ. ๓/๔๖/๒๘.

๓. **พรรณนาระเปรียบเทียบ** จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่ารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหทั้ง ๒ ได้มีการให้คำนิยามคำว่าปัญหาไว้แตกต่างกันคือ อธิกรณสมวิธีเห็นว่าอธิกรณหรือปัญหาคือเรื่องที่สงฆ์จะพึงชำระให้สงบทั้งเรื่องที่เป็นปัญหาและส่วนที่เป็นพิธีกรรมได้แก่การอุปสมบทหรือรับกฐิน เป็นต้น ซึ่งในรายละเอียดได้จัดแบ่งปัญหาออกเป็น ๔ ประเภทคือวิวาทาธิกรณ อนุวาทาธิกรณ อาบัติดาธิกรณและกิจจาธิกรณ ส่วนกฏนิคหกรรมได้นิยามคำว่าปัญหาว่าเป็นความผิดเพราะการละเมิดอาบัตินัก^{๔๔} ดังนั้น ในประเด็นด้านความหมายของคำว่าอธิกรณของทั้ง ๒ แนวคิดจึงมีความแตกต่างกัน

๔.๑.๖ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องอำนาจในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา

จากการศึกษาแนวความคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหทั้งอธิกรณสมวิธีและกฏนิคหกรรมมาทั้งหมดจะพบว่า องค์ประกอบสำคัญที่สุดสำหรับการแก้ไขปัญหในยุคมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบันก็คือ อำนาจที่จะใช้บังคับให้มีการปฏิบัติตามหรือการบังคับให้ยอมรับผิดของผู้กระทำผิดหรืออำนาจในการตัดสินคดีของคณะผู้พิจารณาแก้ไขปัญหซึ่งพบว่า

๑. **อธิกรณสมวิธี** สำหรับอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นพระพุทธองค์ได้ทรงมอบอำนาจให้กับสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญห^{๔๕} โดยอาศัยช่องทางหรือรูปแบบการใช้อำนาจที่เรียกว่าสังฆกรรม^{๔๖} ภายใต้กรอบของพระธรรมวินัยซึ่งจากการศึกษาพบว่าคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลได้ใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหาดังนี้

ก) อำนาจของพระธรรมวินัย ได้แก่อำนาจอันเกิดจากหลักธรรมอันเนื่องมาจากการตรัสรู้ของพระองค์ที่เราเรียกว่า เป็นอำนาจโดยธรรมเป็นอำนาจที่เกิดจากความศรัทธาเลื่อมใสแล้วปฏิบัติตามแนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้าจนบรรลุและสามารถใช้ความรู้ที่ไปในการแก้ไขปัญหชีวิตและสังคมได้ จึงคณะสงฆ์ใช้อำนาจนั้นภายใต้ความเคารพในการตรัสรู้ของพระพุทธองค์และถือว่าเป็นอำนาจหลักที่สังคมจะต้องให้ความเคารพ^{๔๗} สงฆ์จะใช้อำนาจของพระธรรมวินัย (คือหลักการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตและทรงห้าม) ในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการบริหารคณะสงฆ์มาตลอด โดยมีสงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจนี้

^{๔๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘ ราชบัณฑิต), คำวัด, หน้า ๔๐๔.

^{๔๕} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๒๕/๑๓๕-๑๓๖, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๒๕/๑๕๒-๑๕๔, ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๔๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๔๓.

^{๔๗} อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๑/๓๖๓, อ.จ.ก. (ไทย) ๒๑/๒๑/๓๔, อ.จ.ก.อ. ๒๑/๒๕๘.

ข) อำนาจแฝงอันเกิดจากความเป็นเอกภาพของสงฆ์ อำนาจข้อนี้เป็นอำนาจที่เกิดมาจากพระธรรมวินัยกล่าวคือ เมื่อสังคมสงฆ์เคารพในพระธรรมวินัยก็สามารถยึดโยงกันเป็นเอกภาพจนมีอำนาจในการต่อรองหรือใช้ในการแก้ไขปัญหาก็อบทุกประเภทได้ เช่นกรณีการลงโทษพระภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมด้วยเงื่อนไข ๑๘, ๔๓, ๕๒ ข้อ ซึ่งเป็นข้อห้ามที่สมาชิกในสังคมสงฆ์จะต้องร่วมกันลงโทษด้วยหวังจะทำให้เขาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้^{๔๘} ซึ่งถ้าภิกษุมีความเป็นเอกภาพเช่นนี้ก็จะทำอำนาจที่เข้มและบีบบังคับให้ภิกษุผู้กระทำผิด และถูกลงโทษนั้นสำนึกกลับตัวได้ แต่ถ้าภิกษุไม่มีความเป็นเอกภาพแล้วการลงโทษด้วยการลงนิคหกรรมนั้นก็จะเป็นผลแต่ประการใด แต่การที่สมาชิกในสังคมสงฆ์มีความเป็นเอกภาพภายใต้พระธรรมวินัยเดียวกันแล้ว ก็ย่อมมีอำนาจที่ใช้แบบการแก้ไขปัญหาวธกรรมให้ประสบผลสำเร็จได้ เช่น กรณีการคว่ำบาตรคฤหัสถ์^{๔๙} ก็เช่นกันหากสงฆ์ไม่มีเอกภาพ แดกกันเป็นกลุ่มเป็นพวกทะเลาะบาดหมางกัน แล้วการลงโทษคฤหัสถ์ในทำนองนั้นจะประสบความสำเร็จไม่ได้เลย ดังนั้น อำนาจแฝงจึงเป็นอำนาจสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสงฆ์สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาก็ได้ อย่างไรก็ตามในประเด็นเรื่องอำนาจในการแก้ไขปัญหานี้เราจะพบว่าอำนาจในการแก้ไขปัญหานั้นมีบ่อเกิดและพัฒนากการดังนี้ (๑) พระธรรมวินัย : พิจารณาจากประเด็นด้านกฎหมายสูงสุดในฐานะที่พระธรรมวินัยคือ ธรรมบัญญัติที่พระพุทธองค์ทรงมอบไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์^{๕๐} (๒) สงฆ์ : พิจารณาจากประเด็นด้านองค์ประกอบของบุคคลซึ่งพระพุทธองค์ทรงมอบให้เป็นผู้ใช้อำนาจ^{๕๑} และ (๓) สังฆกรรม : พิจารณาจากประเด็นด้านลักษณะการใช้อำนาจของที่สงฆ์ดำเนินการผ่านการประชุมสงฆ์

๒. กฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม สำหรับอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหของกฎนิคหกรรมนั้นมีดังต่อไปนี้

ก) อำนาจในการแก้ไขปัญหามาจากอำนาจรัฐ โดยรัฐได้เข้ามากำหนดรูปแบบและวิธีในการแก้ไขปัญหของคณะสงฆ์มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันโดยเหตุผลคือความที่ผู้ปกครองของรัฐมีความเชื่อว่าการที่จะทรงเป็นผู้มีพระบารมีนั้นมิได้หมายถึงเฉพาะความ

^{๔๘} วิ.ญ. (บาลี) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๕-๔๘, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๘/๒๗-๒๘, วิ.ญ. (บาลี) ๗/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.ญ. (ไทย) ๗/๔๔๕/๒๘๖-๒๙๐.

^{๔๙} อก.อุฎฐก. (บาลี) ๒๓/๘๗/๒๘๕-๒๘๖, อก.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๘๗/๔๑๕, อก.อุฎฐก.อ. ๓/๘๗/๒๘๓, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๓๓-๓๖/๔๔-๔๖, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๓๖/๗๗-๗๘.

^{๕๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๕๑} วิ. มห. (บาลี) ๔/๖๕/๗๑-๗๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๕๖.

เข้มแข็งในทางการปกครองบ้านเมืองเท่านั้นแต่จะพิจารณาจากความเจริญของพระศาสนาดังนั้น กษัตริย์จึงได้เข้ามามีบทบาทหลายๆ ประการในการให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นการหวังผลในทางการปกครองด้วย ดังปรากฏในทรรศนะที่ว่า

ตั้งแต่อดีตนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับรัฐไทยอยู่ในรูปของความเชื่อที่ว่า พระเจ้าแผ่นดินได้รับสิทธิในการปกครองจากบุญบารมีที่เคยสะสมมาในอดีตชาติ และความเจริญรุ่งเรืองหรือความเสื่อมของเทศานั้นเกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิดกับความเจริญหรือความเสื่อมของพุทธศาสนา บุญบารมีของกษัตริย์และสิทธิในการปกครองของพระองค์จะแสดงออกมาในรูปของความเจริญรุ่งเรืองของทั้งรัฐและคณะสงฆ์โดยการดูจากจำนวนวัดในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการบำรุงรักษาเป็นอย่างดี การประเพณีปฏิบัติที่เคร่งครัดของพระภิกษุสงฆ์และความเชื่อวชาญในพระไตรปิฎกของพระสงฆ์ ดังนั้น พระมหากษัตริย์จึงถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องนำพระพุทธศาสนาเช่นการดูแลให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง เป็นต้น^{๕๒}

ในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบใดผู้กุมอำนาจรัฐจะได้รับความชอบธรรมในอำนาจของการปกครองในฐานะเป็นผู้บำรุงและคุ้มครองพระศาสนาในด้านความสัมพันธ์ซึ่งอำนาจสถาบันพุทธศาสนาเป็นส่วนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจการเมืองตลอดมา^{๕๓}

ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนานั้นเป็นเครื่องบ่งชี้เจริญรุ่งเรืองของชาติและความสถิตสถาพรของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ความมั่นคงของศาสนาและพระมหากษัตริย์จึงไม่อาจจะแยกออกจากกันได้^{๕๔}

จากทรรศนะที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยตั้งแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบันต่างก็ใช้อำนาจรัฐเป็นหลักทั้งนี้เพราะการอุปถัมภ์และ

^{๕๒} ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชงค์, ดร., ใน *วิกฤตศาสนายุคธนธิปไตย พุทธวิบัติ*, พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๕๓} ศ.ดร.สมบุญ สุขสำราญ, *ความสัมพันธ์ของสถาบันสงฆ์กับการเมืองไทยในหนึ่งศตวรรษ* อ้างอิงใน *พิพัฒน์ พสุธารชาติ, รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนลัทธิ และเสรีภาพ*, (กรุงเทพฯ : ศยาม ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๕.

^{๕๔} สมบุญ สุขสำราญ, *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๓๕, Somboon Suksamran Dr., *Political Buddhist In Southeast Asia : The Rule of the Sangha in the Modernization of Thailand*, (London : Churt Company, 1977), pp. 51-52.

คุ้มครองพระพุทธศาสนาถือเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ซึ่งเป็นการยึดถือตามคติของพระเจ้าอโศกมหาราช^{๕๕} ในประเทศอินเดีย เพราะเห็นว่ารัฐถือเป็นแกนหลักที่จะคุ้มครองให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ถ้ารัฐไม่อาจดำรงอยู่ได้พระศาสนาจะถูกทำลายเช่นเดียวกัน^{๕๖} ซึ่งจากการศึกษาพัฒนาการของรูปแบบกระบวนการแก้ไขปัญหาดังแต่ครั้งสมัยสุโขทัย (ตอนปลาย) มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเราจะพบว่ารูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาดังได้รับอิทธิพลจากรัฐและอำนาจในการตัดสินใจที่ขึ้นอยู่กึ่งกับพระมหากษัตริย์ โดยในสมัยอยุธยาได้มีการลงโทษผู้กระทำความผิดถึงประหารชีวิตและมีโทษจำคุกเฉพาะผู้กระทำความผิด (ภิกษุสงฆ์) เท่านั้น แต่ยังมีโทษจำคุกถึง ๗ ชั่วโมงด้วย แม้ว่าเราจะไม่สามารถย้อนกลับไปรับรู้ข้อเท็จจริงทั้งหมดได้แต่จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็พบว่ารูปแบบการแก้ไขปัญหาดังและการลงโทษในสมัยอยุธยาได้เหลือร่องรอยมาถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์คือ สมัยรัชกาลที่ ๑ ที่กำหนดโทษผู้กระทำความผิดกฎหมายคณะสงฆ์ที่เรียกว่า กฎพระสงฆ์ จำนวน ๑๐ ฉบับ ให้ได้รับโทษหนักถึงประหารชีวิตและลงโทษผู้เกี่ยวข้องถึง ๗ ชั่วโมงด้วย^{๕๗} แต่รูปแบบการลงโทษดังกล่าวได้ลดลงมากในสมัยรัชกาลที่ ๔ เหลือเพียงการส่งไปเป็นคนเลี้ยงช้างในพระบรมมหาราชวัง^{๕๘} เป็นต้น ส่วนในระยะต่อมาเมื่อมีการตรากฎหมายตามแนวคิดของตะวันตกแล้วก็มีมีการลดโทษลงเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของกระบวนการยุติธรรมที่เป็นหลักสากลมากขึ้น สำหรับรูปแบบในการใช้อำนาจของคณะสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาดังจากอดีตจนถึงปัจจุบันสามารถที่จะพิจารณาข้อสรุปดังต่อไปนี้

๑. การใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหาดังในยุคอนก่อนมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ในยุคแรกเริ่มตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา มีการออกกฎหมายตามคติความเชื่อของราชวงศ์อู่ทองที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียผ่านทางเขมรในการใช้กฎหมายพระธรรมศาสตร์และกฎหมายอื่นๆ เช่นกฎหมายลักษณะพัวเมียมาใช้เป็นกรอบในการตัดสินอาชญากรรมของพระภิกษุโดยมีพราหมณ์ปุโรหิตเป็นผู้พิพากษาและมีการกำหนดโทษสูงสุดแก่ผู้ละเมิดพระธรรมวินัยคือโทษประหารชีวิตและแม้ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ยังคงใช้ลักษณะของการแก้ไขปัญหาดังตามแนวทางของการพิจารณาคดีโดยนัยดังกล่าว ซึ่งจะพบว่าการใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหาดังในสมัยก่อนตรา

^{๕๕} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทย ในอนาคต แนวและทางออกจากวิกฤต*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *คนไทยหลงทางหรือไร*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๕๖.

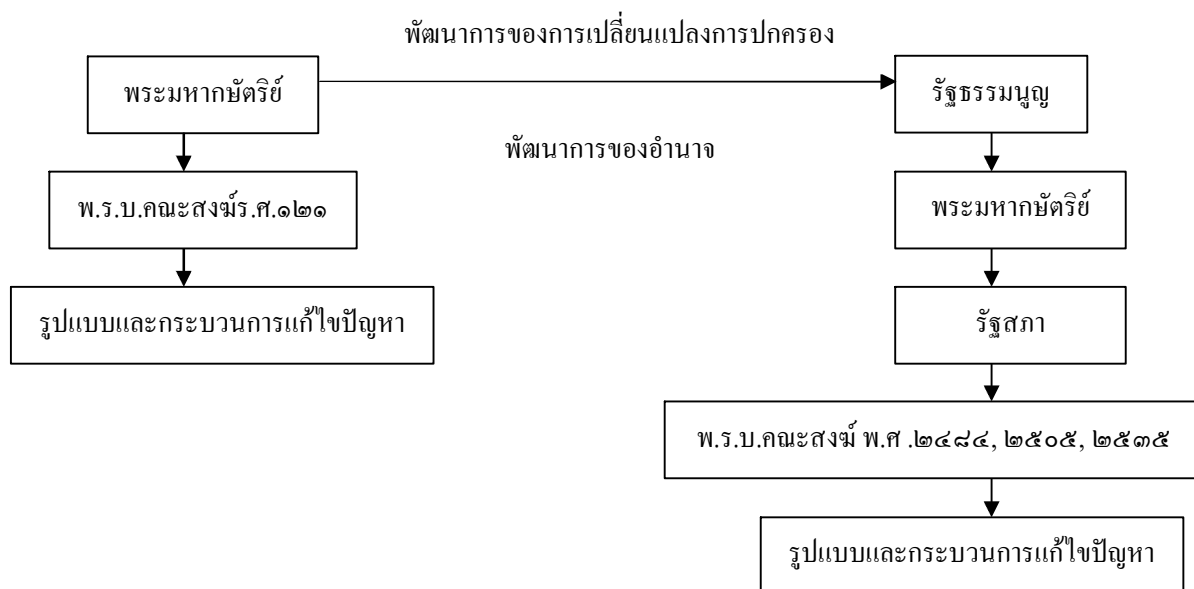
^{๕๗} มอญิเออร์ เออร์ (ร. แลงคาร์ท), *หนังสือกฎหมายไทยกฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑*, หน้า ๑๒๑.

^{๕๘} กรมศิลปากร, *ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๕๔-๒๔๐๔*, หน้า ๘๐.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินปัญหาหรือออกกฎหมายคำสั่ง ประกาศเพื่อใช้แก้ไขปัญหา พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้ดีและไม่ละเมิดกฎหมายและพระธรรมวินัยเท่านั้นก็สามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวก แต่หากมีเหตุอันควรเกิดขึ้นคณะสงฆ์ก็จะแจ้งหน่วยงานของรัฐหรือเมื่อรัฐเห็นว่าคณะสงฆ์ประพฤติหย่อนยานเสียหายก็จะออกกฎหมาย ประกาศคำสั่งเพื่อกระตุ้นให้คณะสงฆ์ประพฤติอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยมากขึ้นและหากความประพฤติสงฆ์ยังไม่ดีขึ้น พระมหากษัตริย์ก็จะริเริ่มการปฏิรูปคณะสงฆ์ต่อไป

๒. การใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหายุคที่มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ สำหรับการใช้อำนาจคณะสงฆ์สมัยนี้มีการออกกฎหมายคณะสงฆ์มาแล้ว ๓ ฉบับคือ กฎหมายคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (๒๔๔๕) พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

สำหรับยุคนี้เมื่อมีการปรับปรุงแก้ไขปกครองคณะสงฆ์แล้วก็ยังมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นมาใช้บังคับปกครองคณะสงฆ์เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูประบบการบริหารบ้านเมืองตามแนวคิดการบริหารราชการแนวใหม่ ดังนั้น อำนาจการแก้ไขปัญหาก็เป็นอำนาจที่มาจากกฎหมายของรัฐโดยสมบูรณ์ เพราะรัฐเป็นผู้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นให้ไว้กับคณะสงฆ์ แม้ว่าจะมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศสูงสุดตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (สมัยรัชกาลที่ ๕) หรือจะเป็น พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ตาม แต่อำนาจและรูปแบบในการใช้อำนาจที่ได้มาจากรัฐ ก็ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาบ่อเกิดและพัฒนาการของอำนาจในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหายุคที่มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๒๑ แสดงอำนาจในการแก้ไขปัญหายุทธการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

จากแผนภาพเราจะพบว่าแม้ที่มาของอำนาจสูงสุดในการปกครองจะเปลี่ยนไปแต่อำนาจในการแก้ไขปัญหายุทธการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็จะมาจากอำนาจรัฐเหมือนเดิมและเมื่อพิจารณาถึงอำนาจในการแก้ไขปัญหายุทธการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เราจะพบว่าอำนาจที่ใช้ในการดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นเป็นอำนาจที่มาจากอำนาจสูงสุดในการบริหารปกครองรัฐคืออำนาจของรัฐธรรมนูญ ซึ่งปัจจุบันนี้ได้แก่รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. ๒๕๔๐ ดังนั้น รูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหายุทธการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์หรือองค์ประกอบอื่น เช่น คณะผู้พิจารณาหรือการบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยก็ล้วนเป็นอำนาจที่มาจากอำนาจรัฐ

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ เมื่อเราได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นเรื่องอำนาจและการใช้อำนาจในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหายุทธการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (อธิกรณสมวิธี) และในสมัยปัจจุบัน (กฏนิคกรรม) มีข้อเปรียบเทียบที่สามารถจะพิจารณาได้ดังนี้

๑. บ่อเกิดของอำนาจ สำหรับอธิกรณสมวิธี อำนาจที่ได้มาเป็นอำนาจจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้สงฆ์ได้นำไปบริหารปกครองคณะ^{๕๕} เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าจำนวนภิกษุเพิ่มมากขึ้นยากจะดูแลทั่วถึง ดังนั้น จึงทรงมอบอำนาจดังกล่าวให้กับสงฆ์เป็นผู้นำดำเนินการ^{๕๖} ส่วนในกฏนิคกรรม อำนาจที่ได้มาคือ อำนาจของรัฐซึ่งอำนาจรัฐเข้ามามีอิทธิพลใน

^{๕๕} คณาจารย์โรงพยาบาลเลียงเชียง, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๓๓.

^{๕๖} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๒๕/๑๓๕-๑๓๖, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๒๕/๑๕๒-๑๕๔.

การแก้ไขปัญหของสงฆ์ได้มากกว่า อำนาจพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพราะมีพัฒนาการความคิดที่ว่ารัฐมีหน้าที่ในการให้การคุ้มครองพระพุทธศาสนาหรือศาสนาทั้งปวง^{๖๑} และในอดีตซึ่งสังคมไทยอยู่ในระบบการปกครองแบบกษัตริย์ก็มีปรากฏรูปแบบของการใช้อำนาจดังกล่าวเข้ามาแก้ไขปัญหเช่นกัน ดังนั้น อำนาจรัฐจึงได้เข้ามามีอิทธิพลกับการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์เรื่อยมา และแม้ในกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมภายใต้กฎหมายปกครองคณะสงฆ์ ฉบับปัจจุบัน (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๕) ก็เช่นกัน เมื่อนำมาเปรียบเทียบจะเห็นว่าที่มาของอำนาจมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ อำนาจการแก้ไขปัญหของอริกธสมถวิธี เป็นอำนาจที่มาจากพระธรรมวินัย ส่วนกฎนิคหกรรม เป็นอำนาจที่มาจากกฎหมายของรัฐ

๒. รูปแบบการใช้อำนาจ สำหรับอริกธสมถวิธีการใช้อำนาจจะใช้ในรูปแบบของสังฆกรรมคือกระบวนการแก้ไขปัญหตามแนวทางพระธรรมวินัย คือ (๑) การใช้อำนาจของสงฆ์ในการดำเนินการแก้ไขปัญห และ (๒) การใช้อำนาจแฝงของสังฆมตสงฆ์ที่ร่วมกันลงโทษผู้กระทำความผิด ส่วนกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม การใช้อำนาจที่ปรากฏตามกฎหมายคือการได้สวนพิจารณาความผิด ๓ ชั้น คือชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ ชั้นฎีกา ไม่มีการใช้อำนาจของพระธรรมวินัย เช่นอำนาจสงฆ์หรือแฝงในรูปแบบของการมีส่วนร่วมของสังฆมตในการลงโทษ จึงนับได้ว่าประเด็นดังกล่าวทั้ง ๒ รูปแบบมีความแตกต่างกัน

๓. จุดมุ่งหมายของการใช้อำนาจ สำหรับอริกธสมถวิธี จุดมุ่งหมายของการใช้อำนาจเป็นการใช้อำนาจเพื่อ ๑) รักษาความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัย ๒) เพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดในหมู่คณะ ๓) เพื่อกำจัดคนไม่ดีออกไปจากสังฆมตและลงโทษคนผิด ๔) เพื่อการปรับปรุงพฤติกรรมของสมาชิกในสังฆมตให้มีการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น^{๖๒} ส่วนจุดมุ่งหมายในการใช้อำนาจของกฎนิคหกรรมเป็นการใช้อำนาจเพื่อ ๑) เพื่อคุ้มครองพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อกำจัดคนไม่ดีออกจากพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อปราบปรามผู้ที่ประพฤติผิดนอกธรรมวินัย ๔) เพื่อให้เป็นไปตามอำนาจของรัฐที่มีหลักการปกครองแบบรัฐเดี่ยวคือ ไม่สามารถที่จะแบ่งแยกได้ตามแนวทางของกฎหมายหลักของประเทศคือกฎหมายรัฐธรรมนูญ

^{๖๑} มาตรา ๗๑ แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ บัญญัติไว้ว่า “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นส่งเสริมความเข้าใจอันดี และความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกของทุกศาสนา รวมทั้งการสนับสนุนการนำเอาหลักธรรมมาใช้ เพื่อส่งเสริมคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต” อ้างอิงใน สัมพันธ์ เสริมชีพ, เจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานหรือไม่, (กรุงเทพฯ: ส.เสริมมิตรการพิมพ์ ๒๕๔๑), หน้า ๕๒.

^{๖๒} วิ.มหา. (บาลี)๑/๓๕/ ๒๔-๒๕. วิ.มหา. (ไทย)๑/๓๕/ ๓๔-๓๘.

จะเห็นว่าในประเด็นนี้เราจะพบข้อที่คล้ายกันก็คือทั้งอธิกธรรมาธิปไตยและกฏนิคกรรมต่างเป็นวิธีการที่ใช้อำนาจเพื่อรักษาพระธรรมวินัยเหมือนกัน แต่มีข้อแตกต่างคือรูปแบบการใช้อำนาจของอธิกธรรมาธิปไตยเป็นไปภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ส่วนกฏนิคกรรมรูปแบบการใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหาคือการให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐคือหลักความเท่าเทียมภายใต้รัฐธรรมนูญเดียวกันซึ่งผิดจากอำนาจของสงฆ์ที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อสนองนโยบายภายใต้กรอบของกฎหมายรัฐหรือระบบปกครองประเทศ แต่จะอยู่ภายใต้กรอบของพระธรรมวินัยเท่านั้น

๔.๑.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญห สำหรับผู้มีอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหามีอธิกธรรมาธิปไตยในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานั้น ๒ รูปแบบได้มีการกำหนดคุณสมบัติและจำนวนไว้เหมือนและแตกต่างได้ดังนี้

๑. ประเด็นเรื่องที่มาของผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญห สำหรับอธิกธรรมาธิปไตยที่มีอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหามาจาก บทบัญญัติของพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์มอบอำนาจในการบริหารคณะให้แก่มหาเถรสมาคม หมายถึง ภิกษุจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปซึ่งจะมีผู้ทำหน้าที่เป็นประธาน ๑ รูปคือพระวินัยธร อีก ๓ รูปเป็นกรรมการซึ่งจะสามารถใช้อำนาจพระธรรมวินัยในการแก้ไขปัญหภายในคณะสงฆ์ได้ หรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่าผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหามีที่มาจากพระธรรมวินัย ส่วนกฏนิคกรรม ผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหามีอธิกธรรมาธิปไตยมีบ่อเกิดมาจากกฎหมายคณะสงฆ์ที่บัญญัติให้ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์มีหน้าที่ในการดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นได้โดยตำแหน่ง^{๖๓} ซึ่งการได้รับอำนาจดังกล่าว (๑) ไม่ได้มาด้วยการเลือกตั้งแต่ได้มาโดยการแต่งตั้ง (๒) ได้มาโดยอำนาจรัฐไม่ใช่การได้มาโดยอำนาจของพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงจะพบว่าประเด็นเรื่องที่มาของผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหานั้นทั้งอธิกธรรมาธิปไตยและกฏนิคกรรมมีความแตกต่างกัน

๒. ประเด็นเรื่องคุณสมบัติ สำหรับอธิกธรรมาธิปไตย ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหานั้นไว้ดังนี้ (๑) ถ้าพิจารณาจากรูปแบบขององค์กรผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหานั้นต้องเป็น “สงฆ์” คือมีองค์ประกอบของคณะบุคคลครบจำนวน ๔ รูป ขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ทุกประเภท (๒) ถ้าพิจารณาจากบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นประธานในการแก้ไขปัญหานั้นต้องมีคุณสมบัติเป็น “พระวินัยธร”^{๖๔} เท่านั้น ส่วนกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม บุคคล/คณะบุคคล

^{๖๓} มาตรา ๔๕ ให้ถือว่า พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ และ ไวยาจักร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ภาคผนวก ก.

^{๖๔} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๒๕๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๓๒-๒๓๓/๒๕๑, วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๐/๓๖๑-๓๖๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๐/๕๔๓-๕๔๕.

ผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหาก็ต้องมีคุณสมบัติคือ (๑) เป็นผู้ที่มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่เจ้าอาวาสจนถึงคณะกรรมการมหาเถรสมาคมตามที่กฎหมายบัญญัติไว้เท่านั้น^{๖๕} (๒) หากพิจารณาจากจำนวนของคณะบุคคลก็มี ๓ รูป เพราะไม่ใช่สงฆ์ตามนัยของพระธรรมวินัย เมื่อนำกรอบแนวคิดทั้ง ๒ รูปแบบมาเปรียบเทียบกันจะพบว่ามีความแตกต่างกันเพราะอธิกธรรมาภิบาลนั้น ผู้ที่มีอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ต้องมีคุณสมบัติเป็น “สงฆ์” และมีประธานเป็นวินัยธรเท่านั้น ส่วนกฏนิคหกรรม ผู้ที่มีอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ต้องมีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์และมีเพียง ๓ รูป เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกฏนิคหกรรมไม่ใช่รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามาตามวิธีการของพระธรรมวินัย แต่เป็นรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามาที่เนื่องด้วยกฎหมายที่นำมาใช้เพื่อเป็นกระบวนการยุติธรรมสำหรับแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมในปัจจุบัน เมื่อกฏนิคหกรรมไม่ใช่รูปแบบและกระบวนการของพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องยึดสงฆ์คือภิกษุ ๔ รูปหรือมีรูปแบบการแก้ไขปัญหามาโดยการทำสังฆกรรม เพราะรูปแบบและกระบวนการของกฏนิคหกรรมนั้นสามารถใช้เพื่อยังความยุติธรรมให้เกิดขึ้นกับสงฆ์ได้ แต่หากพิจารณาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นข้อแตกต่างดังกล่าวทั้งอธิกธรรมาภิบาลและกฏนิคหกรรมก็มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

๔.๑.๘ เปรียบเทียบวิธีการและมาตรการในการลงโทษ จากการศึกษากรอบแนวคิดของรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหามหาเถรสมาคมในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบันพบว่าประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจซึ่งควรที่เราจะต้องนำมาศึกษาและเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างหรือข้อที่ทั้ง ๒ แนวคิดมีความคล้ายคลึงกัน ก็คือมาตรการในการลงโทษคนผิด ซึ่งทั้ง ๒ รูปแบบได้มีการวางมาตรการในการลงโทษไว้ดังนี้

๑. อธิกธรรมาภิบาล สำหรับมาตรการในการลงโทษตามรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานั้น ๑ แบบ คือ แบบไม่มีเงื่อนไขแบบมีเงื่อนไข และแบบพิเศษ มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

ก) การลงโทษตามบทบัญญัติทางพระวินัย จัดเป็นการลงโทษที่ผู้กระทำความผิดต้องได้รับโทษตามบทบัญญัติของพระวินัยโดยเคร่งครัด เช่น อาบัติปาราชิกต้องสึกคือขาดจากความเป็นพระ สังฆาติเสกต้องอยู่ปริวาสกรรม และอาบัติเล็กน้อยได้แก่ นิสัคคียปาจิตติยจนถึงทุพภิกขที่ต้องแสดงคืนต่อบุคคลหรือสงฆ์ก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษที่ผู้กระทำความผิดพึงได้รับตามที่มิโนบทบัญญัติ

^{๖๕} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ นั้น ตามมาตราที่ ๒๔-๓๐, ภาคผนวก ก.

ข) การลงโทษโดยสังคม คำว่า การลงโทษโดยสังคม หมายถึง การที่พระวินัยได้กำหนดให้สมาชิกในสังคมได้มีส่วนร่วมในการลงโทษผู้กระทำความผิดให้สำนึกหรือให้ได้รับผลของกระทำความผิดด้วยการร่วมมือลงโทษจำเลยตามมติของสงฆ์ในเงื่อนไข ๑๘ ประการ เช่น การห้ามมิให้ภิกษุจำเลยต้องทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกับภิกษุอื่นๆ ที่เป็นผู้บริสุทธิ์หรือการงดเว้นมิให้ภิกษุจำเลยนั้นได้มีสามเณรอุปฐากหรือถ้ามีอุปฐากอยู่แล้วก็ให้ยกเลิกเสียเป็นต้น^{๖๖} โดยมีวัตถุประสงค์ของการลงโทษก็คือการต้องการให้สังคมมีส่วนในการให้บทเรียนแก่จำเลยว่าต่อไปจำเลยจะต้องไม่กระทำความผิดเช่นนั้นอีก โดยโทษทางสังคมถือว่าเป็นโทษที่หนักเพราะผู้ถูกลงโทษมักจะได้รับความอับอายหรือรู้สึกว่าเขาเองไม่ได้เป็นผู้ที่มีสิทธิเท่าเทียมกับผู้อื่น

สำหรับการใช้การลงโทษโดยสังคมนี้อาจใช้ในรูปแบบการแก้ไขปัญหาประเภทมีเงื่อนไข อันได้แก่ ตัศสปาปิยสิกขาวิสัย และสัมมุขวิสัย ในการลงนิคหกรรมแบบปกติที่มีการทำสังฆกรรม มินิสยกรรม ปิพพชณียกรรม เป็นต้น^{๖๗} ส่วนรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาประเภทที่ไม่มีเงื่อนไข หรือ นิคหกรรมประเภทพิเศษ (นาสนา) ไม่มีกระบวนการลงโทษจำเลยโดยสังคม จะใช้การลงโทษในรูปแบบของโทษที่บัญญัติ (ข้อ ก) เท่านั้น

๒. กฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม เนื่องจากอิทธิพลสงฆ์ในปัจจุบันที่จะต้องนำเข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหายโดยกฏนิคหกรรมนั้นมีอิทธิพลเพียง ๒ หมวดเท่านั้นคือ (๑) อนุวาทาธิกรณ์ ได้แก่ การฟ้องร้องกล่าวหากันด้วยเรื่องการต้องอาบัติหนักคือปาราชิก และ (๒) อาปัตตาธิกรณ์ ได้แก่ การที่ภิกษุต้องอาบัติหนักคือปาราชิก ซึ่งอิทธิพลทั้ง ๒ นี้เมื่อมีการดำเนินการพิจารณาจนได้ความจริงแล้วก็จะต้องมีข้อยุติเพียง ๒ อย่างคือ (๑) ถ้าผิดจริงก็ให้สึก (๒) ถ้าไม่มีความผิดหรือมีความผิดที่ต่ำกว่าอาบัติปาราชิกอันเป็นเหตุให้จะต้องสึกนั้นก็ให้ลงโทษตามความผิดโดยไม่ต้องให้สึกก็ได้ ซึ่งมาตรการของการลงโทษนี้มีปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๒๕ ซึ่งถือว่าโทษที่จะต้องลงหรือบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยของกฏนิคหกรรมนั้นเป็นโทษตามบทบัญญัติของกฎหมาย โดยถ้าพ้นกฏนิคหกรรมแล้วไม่มีอำนาจในการลงโทษผู้กระทำความผิด จะอาศัยเฉพาะอำนาจของกฎหมายเท่านั้น และลักษณะการลงโทษหากยึดตาม

^{๖๖} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๓/๑๑, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๓/๑๖.

^{๖๗} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑-๓๔/๑-๕๔, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑-๓๔/๑-๑๕๒, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๒๓๓-๒๔๑, ๒๓๘/๒๖๓-๒๖๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๓๒๐-๓๒๖, ๒๓๘/๓๖๑-๓๖๒, วิ.ญ. (บาลี) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๒๓-๑๒๖, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕, วิ.ญ. (บาลี) ๓/๒๖๕-๒๖๖/๔๕-๔๘, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๒๖๕-๒๖๘/๒๓-๒๔, วิ.ญ. (บาลี) ๓/๔๔๕/๒๘๑-๒๘๔, วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๔๕/๓๘๖-๓๙๐, วิ.ญ. (บาลี) ๖/๑๕๓/๒๒๓-๒๒๕, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๑๕๓/๓๐๓, วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๐๓/๑๒๑-๑๒๒, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๐๓/๑๕๖-๑๕๗.

บทบัญญัติของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ที่ ๒๕-๓๐ ก็ถือว่าเป็นการลงโทษ โดยอำนาจของกฎหมายไม่มีอำนาจอื่นใดที่จะสามารถนำมา ประกอบการลงโทษได้ แม้ว่าจะเป็นอำนาจพระธรรมวินัยก็ตาม แต่ถึงอย่างนั้นเราก็สามารถพิจารณา ได้ว่าอำนาจของกฎหมายเป็นอำนาจที่เอื้อให้อำนาจพระวินัยมีผลบังคับใช้ได้

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ เมื่อนำรูปแบบของลักษณะการลงโทษของรูปแบบและ กระบวนการแก้ไขปัญหาทั้ง ๒ รูปแบบมาวิเคราะห์เปรียบเทียบก็จะพบว่ารูปแบบและกระบวนการ แก้ไขปัญหาโดยอธิกธรมสมถวิธีมีมาตรการในการลงโทษอยู่ ๒ ลักษณะ คือ (๑) เป็นการลงโทษ ตามบทบัญญัติของพระวินัยโดยอำนาจสงฆ์ในการตัดสินและบังคับให้เป็นไปตามคำตัดสิน ของสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการพิจารณาไต่สวนอธิกธรมในแต่ละประเภท ซึ่งถือว่าคำสั่งสงฆ์นั้นเป็นที่สุดห้าม รื้อฟื้น หากผู้ใดรื้อฟื้นก็จะถือว่ามีความผิด และ (๒) การลงโทษโดยสังคมคือ ภิกษุสามเณรใน พระพุทธศาสนาเป็นผู้กระทำลงโทษโดยการปฏิบัติตามเงื่อนไข ๑๘^{๖๔} ประการที่มีภายหลังการ พิจารณาอธิกธรมในแต่ละประเภท ซึ่งถือว่าการลงโทษในข้อ (๑) เป็นการลงโทษตามเนื้อหาของ ความผิด ส่วนข้อ (๒) เป็นการลงโทษเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดปรับปรุงตัวเองหรือเป็น กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ส่วนกฏนิกคกรรมของมหาเถรสมาคมมีลักษณะของการลงโทษ เพียงอย่างเดียวคือ การลงโทษตามตัวบทกฎหมายที่มีการบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร คือ (๑) โทษให้สึก (๒) โทษไม่ถึงให้สึก หรือการบังคับให้สละสมณเพศ เมื่อสิ้นสุดการไต่สวน พิจารณาอธิกธรมก็จะลงโทษผู้กระทำผิดตามกระบวนการของกฎหมายหรือตามบทบัญญัติของ กฎหมายซึ่งถือว่ามีความแตกต่างไปจากมาตรการในการลงโทษโดยอธิกธรมสมถวิธี เพราะกฏ นิกคกรรมนั้นยึดเอาเฉพาะผลการพิจารณาคดีตามกระบวนการของกฏนิกคกรรมซึ่งถือเป็น กระบวนการยุติธรรมตามกฎหมาย ที่ไม่มีรูปแบบการลงโทษโดยสังคมแต่อย่างใด ดังนั้น ใน ประเด็นนี้ทั้ง ๒ รูปแบบจึงมีความแตกต่างกัน

๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากที่เราได้ทำการเปรียบเทียบบริบททางด้านการรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ และกระบวนการในการแก้ไขปัญหามาแล้วประเด็นต่อไปที่เราจะต้อง ทำการศึกษาเปรียบเทียบก็คือ (๑) การเปรียบเทียบรูปแบบการแก้ไขปัญหา และ (๒) การ เปรียบเทียบกระบวนการขั้นตอนเกี่ยวกับการดำเนินการแก้ไขปัญหา ซึ่งทั้ง ๒ ประเด็นถือว่าเป็น

^{๖๔} วิ.ญ. (บาลี) ๖/๗/๑๑, วิ.ญ. (ไทย) ๖/๗/๑๖, อญ.อุฎฐก. (บาลี) ๒๓/๕๐/๒๘๗, อญ.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/ ๕๐/๔๑๕-๔๒๐.

หัวใจสำคัญของการดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นที่เราศึกษามาทั้งหมด โดยรายละเอียดของการเปรียบเทียบนั้นมีดังนี้

๔.๒.๑ การเปรียบเทียบรูปแบบการแก้ไขปัญห จากการที่ได้กล่าวถึงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหโดยอธิกสมณวิธีและกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมทำให้ทราบถึงประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหลายประการ ซึ่งเราสามารถที่จะนำมาเปรียบเทียบได้ดังนี้

๑. อธิกสมณวิธี สำหรับรูปแบบการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงกำหนดโครงสร้างการแก้ไขปัญหไว้เป็น ๒ ส่วนคือส่วนที่หนึ่งเป็นการกำหนดประเภทของปัญหาและส่วนที่สองเป็นการกำหนดวิธีการแก้ไขปัญห ซึ่งคำว่าปัญหาหรืออธิกสมณวิธีนั้นหมายถึงเหตุหรือเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องดำเนินการแก้ไขให้แล้วเสร็จ ส่วนรูปแบบหรือวิธีการแก้ไขปัญหานั้นเรียกว่า อธิกสมณวิธี หมายถึง การแก้ไขปัญหโดยอธิกสมณวิธีให้ยุติหรือให้จบลงโดยมีวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหาคือ (๑) การรักษาพระธรรมวินัย ด้วยการสร้างความยุติธรรมให้เกิดกับกระบวนการแก้ไขปัญห (๒) การให้การยุติธรรมแก่ผู้กล่าวหาและผู้ถูกกล่าวหา (๓) ปกป้องคนดีกำจัดหรือลงโทษคนชั่ว เป็นต้น โดยรูปแบบการแก้ไขปัญหหรืออธิกสมณวิธีนั้นมี ๓ ประการซึ่งสามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหโดยอธิกสมณวิธีทั้ง ๔ ประเภทได้ดังนี้

๑) วิวาทธิกสมณวิธี แก้ไขโดยใช้ สัมมุขาวินัยวิธี ๓ ประการคือ (๑) โดยการตกลงกัน (๒) โดยการตั้งผู้มีคุณสมบัติขึ้นพิจารณา (๓) การใช้อำนาจสงฆ์ และใช้กฤษฎีกาวิธีคือการจับฉลาก

๒) หมวอนุวาทธิกสมณวิธี แก้ไขโดยใช้วิธีสตีวินัย และอมุพหวินัย

๓) หมวดอบัติตธิกสมณวิธี แก้ไขโดยใช้วิธีปฎิญาตถกณะและตัสสปาปิยสิกาและตณนวัตการกวินัยคือการประนีประนอม

๔) หมวดกิจจาธิกสมณวิธี ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภท หลักคือ ๑) ประเภทพิธีกรรม ๒) ประเภทนิคกรรม ทั้งหมดนี้แก้ไขโดยใช้วิธีสัมมุขาวินัย คือพิจารณาพร้อมหน้าสงฆ์ เป็นต้น

จากกรอบโครงสร้างดังกล่าวเราจะพบว่าอธิกสมณวิธีนั้นมีโครงสร้างการแก้ไขปัญหที่ (๑) มีความสอดคล้องกันระหว่างปัญหากับรูปแบบการแก้ไขปัญห (๒) ใช้แก้ไขเฉพาะปัญหาพระธรรมวินัยเท่านั้น (๓) รูปแบบการแก้ไขปัญหแบ่งเป็น ๓ นัยคือ (ก) แบบมีเงื่อนไข

^{๖๕} วิ.ฐ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖, วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๓-๓๓๕, วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๓๕/๒๑๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๕/๒๑๐, .ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๖-๕๓/๓๔-๓๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๖-๕๓/๕๕-๕๖, ม.อ.อ. ๓/๔๖/๒๘, กงฺขา.อ. หน้า ๓๓๖, วิ.ภิกขุณี.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, อญ.ทุก.อ. ๒/๑๕/๑๓, ม.อ.อ. ๓/๔๖/๒๘.

(ข) แบบไม่มีเงื่อนไข และ (ค) แบบพิเศษ ซึ่งลักษณะการแก้ไขปัญหของอธิกรณสมถวิธีทั้ง ๓ ประการนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. ลักษณะของการแก้ไขปัญหาแบบไม่มีเงื่อนไข สำหรับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหในลักษณะที่ไม่มีเงื่อนไข หมายถึง รูปแบบและกระบวนการแก้ไขที่ไม่มี การวางเงื่อนไขให้ผู้กระทำผิดได้ปฏิบัติภายหลังจากคณะสงฆ์ได้มีคำตัดสินมาแล้วแต่จะลงโทษ ผู้กระทำผิดทันทีเมื่อผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษหรือผู้ที่ถูกกล่าวหาได้รับการตัดสินว่าไม่มี ความผิด ก็จะได้รับประกาศรับรองความบริสุทธิ์แล้วก็ถือว่าแก้ไขปัญหานั้นยุติหรืออธิกรณ ที่เกิดขึ้นนั้นยุติ ซึ่งเราจะพบว่าในกระบวนการไต่สวนอื่นเมื่อสงฆ์มีคำตัดสินว่าจำเลยผิดหรือไม่ผิด แล้วถ้าผิดก็ประกาศโทษลงโทษหรือไม่ผิดก็ลงโทษโจทก์และประกาศความบริสุทธิ์ของจำเลยก็ ถือว่าอธิกรณนั้นสิ้นสุด ยุติ หรือกรณีวิวาทาธิกรณเมื่อมีการไต่สวนโดยวิธีต่าง ๆ มีการจับฉลาก และการประนีประนอมแล้วสงฆ์รับรู้ผลการกระทำดังกล่าวก็ถือว่าเป็นอันยุติอธิกรณนั้นก็ถูกระงับ ลงได้ ซึ่งรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหด้วยอธิกรณสมถวิธีแบบไม่มีเงื่อนไข ได้แก่ สมมุ- ขาวินัย (วิวาทาธิกรณและนิกหกรรม ประเภทนาสนา), สติวินัย, อมูพหวินัย , เขภยยสีกา, ปฎิญา- ตกรณะ, ตินณวัตการกวินัย ซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหโดยวิธีนี้จะมีลักษณะที่สำคัญคือไม่มีการวาง เงื่อนไขภายหลังจากผู้กระทำผิดได้รับคำตัดสิน หรือถ้าไม่มีความผิดก็จะได้รับการประกาศรับรอง ทันทีและเมื่อมีการประกาศรับรองความบริสุทธิ์แล้วอธิกรณที่เกิดขึ้นก็เป็นอันยุติ ดังนั้น จึงเรียกการ แก้ไขปัญหาแบบนี้ว่า รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหแบบไม่มีเงื่อนไข

ข. ลักษณะของการแก้ไขปัญหแบบมีเงื่อนไข สำหรับคำว่า เงื่อนไข หมายถึง สิ่งที่เป็นข้อผูกพันที่จะต้องทำหรือปฏิบัติให้ลุล่วง เช่น ถ้าทำงานแล้วจะได้เงินเดือน กรณีการ ทำงานถือว่าเป็นเงื่อนไขที่จะได้รับสิ่งตอบแทนคือผลอันได้แก่เงินเดือน ถ้าไม่ทำงานก็จะไม่ได้ เงินเดือน ส่วนการแก้ไขปัญหโดยอธิกรณสมถวิธีก็ได้มีการกำหนดรูปแบบการแก้ปัญหที่มีการ วางเงื่อนไขไว้ให้ผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษก่อนจนสำนึกได้เมื่อมาแจ้งแก่สงฆ์ก็ได้รับการยก โทษ แต่ถ้าไม่ทำตามเงื่อนไขก็จะไม่ได้รับการยกโทษโดยรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญห แบบมีเงื่อนไข ได้แก่ รูปแบบการแก้ไขปัญหแบบสมมุขานวินัย ในนิกหกรรมที่สงฆ์จะพึงลงแก่ผู้ ประพฤติละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นวิธีการลงโทษด้วยการวางเงื่อนไขให้ผู้กระทำผิดและภิกษุใน สังคมที่จะปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นเพื่อเป็นการลงโทษ เช่น สงฆ์มีมติว่าภิกษุ ก. ถูกลงโทษด้วย นิกหกรรมข้อนิสยกรรม คือ การถอดยศลดตำแหน่ง นอกจากภิกษุ ก.จะถูกลดพรรษาแล้วยังมี เงื่อนไขอีก ๑๔ ข้อที่ห้ามไม่ให้มีสิทธิในสังคม และเงื่อนไข ๑๔ ข้อยังเป็นข้อผูกพันให้ภิกษุรูปอื่นๆ ในสังคมร่วมกันลงโทษ ภิกษุ ก. ด้วยการห้ามร่วมกิจกรรม ห้ามรับนิมนต์ห้ามมีสามเณรอุปฐาก

เป็นต้น เมื่อภิกษุ ก. รับการลงโทษจากข้อห้ามหรือเงื่อนไขดังกล่าวแล้วเกิดความสำนึกผิดจึงได้
แจ้งแก่สงฆ์ สงฆ์ก็จะประกอบสังฆกรรมเพื่อระงับการลงโทษแก่ภิกษุ ก. และเรียก ภิกษุ ก. เข้าสู่
สังคมและยกเลิกเงื่อนไขทั้ง ๑๘ ข้อทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ถือว่าอริกธณ์ดังกล่าวยุติ

ค. รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบพิเศษ เรียกว่า นาสนา ซึ่งเป็น
วิธีการบังคับให้สึกโดยอำนาจสงฆ์ วิธีการแก้ไขปัญหานี้จัดเป็นการลงนิกหกรรมแบบไม่มี
เงื่อนไขหรือไม่เป็นไปตามลักษณะของการลงนิกหกรรม (สัมมุขวินัย) โดยทั่วไปๆ ไปนิกหกรรม
ประเภทนาสนาเป็นกระบวนการลงโทษอย่างหนึ่งที่มีลักษณะของการบังคับให้ผู้กระทำผิดต้อง
สละสมณะเพศ คือ การนาสนา หรือบังคับให้สึก เมื่อภิกษุรูปนั้นสึกก็ถือว่าได้ยุติ

๒. รูปแบบการแก้ไขปัญหของกฏนิกหกรรม สำหรับรูปแบบและกระบวนการแก้ไข
ปัญหาอริกธณ์โดยกฏนิกหกรรมของมหาเถรสมาคมจะพบว่ากฏนิกหกรรมใช้รูปแบบการพิจารณา
คดีของรัฐบาลเป็นกรอบในการพิจารณาตัดสินโดยได้วางกรอบในการพิจารณาอริกธณ์ไว้เป็น ๒
ระดับ คือ (๑) ระดับผู้พิจารณา เป็นระดับเจ้าอาวาสหรือเจ้าของเขต เจ้าสังกัดที่จะทำหน้าที่ในการ
สอบสวนหรือพิจารณาเป็นเบื้องต้นซึ่งหากเทียบกับทางโลกการสอบสวนในระดับนี้ก็คือชั้น
พนักงานอัยการ ก่อนที่จะส่งสำนวนไปยังศาลเพื่อเข้าสู่การพิจารณาในขั้นตอนต่อไป (๒) ระดับ
คณะผู้พิจารณา โดยในระดับคณะผู้พิจารณาได้แบ่งการพิจารณาออกเป็น ๓ ระดับ ย่อย คือ ก. การ
พิจารณาชั้นต้น ข.การพิจารณาชั้นอุทธรณ์ ค.การพิจารณาในชั้นฎีกา โดยผู้ที่มีตำแหน่งในทางการ
ปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสถึงมหาเถรสมาคมซึ่งถือว่าผู้ทำหน้าที่ฝ่ายตุลาการ
กับฝ่ายบริหารนั้นเป็นบุคคลกลุ่มเดียวกัน

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ จากการศึกษารูปแบบการแก้ไขปัญหทั้งอริกธณ์สมถวิธีและ
กฏนิกหกรรมของมหาเถรสมาคมมาทั้งหมดเราสามารถที่จะนำรูปแบบในด้าน โครงสร้างและ
ลักษณะสำคัญมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นข้อแตกต่างระหว่าง ๒ รูปแบบการแก้ไขปัญห
ได้ดังนี้

๑. ประเด็นด้านความสัมพันธ์ระหว่างปัญหา (อริกธณ์) กับโครงสร้างของรูปแบบ
การแก้ไขปัญห พบว่าโครงสร้างของรูปแบบการแก้ไขปัญหโดยอริกธณ์สมถวิธีมีความ
สอดคล้องกับปัญหาเนื่องจากเป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหพระธรรมวินัยโดยตรงและมุ่งจะแก้ไข
เฉพาะปัญหาของพระธรรมวินัยเท่านั้น

ส่วนกฏนิกหกรรมจะพบว่าโครงสร้างของรูปแบบการแก้ไขปัญหจะสัมพันธ์กับปัญหา
เฉพาะปัญหาพระธรรมวินัยบางหมวดเท่านั้น กล่าวคือ กฏนิกหกรรมนั้นมุ่งที่จะเข้าไปแก้ไขปัญห
อริกธณ์ของสงฆ์เฉพาะเรื่องการฟ้องร้องใส่ความกันของพระภิกษุ(อนุวาทาธิกธณ์)และปัญหาการ

ละเมิดอาบัติหนักคืออาบัติปาราชิก(อาปิตตาทิกรรม) เท่านั้น ส่วนปัญหาในหมวดอื่นๆ เช่นการทะเลาะวิวาทกันเรื่องพระธรรมวินัยและปัญหาด้านกิจจาธิกรณคือการประกอบพิธีกรรมหรือการลงนิคหกรรมเพื่อลงโทษผู้กระทำผิดพระวินัยหรือพระธรรมในบางกรณี ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหาในหมวดดังกล่าว ก็จะไม่มีการที่จะเข้าไปเป็นกรอบในการแก้ไขปัญหาก็ได้ ทำให้ปัญหานั้นอาจไม่มีข้อยุติหรือสงบลงได้เลย ซึ่งคำว่าปัญหาคือการละเมิดพระธรรมวินัยอันเป็นความผิดตามคำนิยามของกฏนิคหกรรมและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงไม่ครอบคลุมกับปัญหาในทุกส่วนของปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระธรรมวินัย ซึ่งหากพิจารณาตามกรอบของอริกธสมถวิธีปัญหาทุกหมวดนั้นมีคำตอบเกี่ยวกับการแก้ไขไว้หมดแล้ว

ดังนั้น เมื่อนำประเด็นด้านความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของรูปแบบการแก้ไขปัญหากับปัญหาเปรียบเทียบกับกันจึงพบว่าทั้ง ๒ รูปแบบมีการจัดโครงสร้างของรูปแบบการแก้ไขปัญหากับปัญหาไว้แตกต่างกันทำให้มีผลการแก้ไขปัญหแตกต่างกันตามไปด้วย

๒. ประเด็นด้านโครงสร้างการแก้ไขปัญหา อนึ่ง หากจะพิจารณาในด้านรูปแบบการแก้ไขปัญหานั้นเฉพาะโครงสร้างการแก้ไขปัญหานั้น ๒ รูปแบบก็แตกต่างกัน กล่าวคือ อริกธสมถวิธีมีโครงสร้างที่ละเอียดเป็นไปตามขั้นตอนของพระธรรมวินัย โดยสรุปก็คือมีรูปแบบการแก้ไขปัญหายู่ ๓ ประเภทคือ (๑) การแก้ไขปัญหามีเงื่อนไข (๒) การแก้ไขปัญหามีเงื่อนไข และ (๓) การแก้ไขปัญหามีเงื่อนไข ส่วนกฏนิคหกรรมมีโครงสร้างการแก้ไขปัญหานั้นเป็นไปตามรูปแบบของรัฐ คือมีการแบ่งการพิจารณาออกเป็น ๒ ระดับคือ (๑) ระดับผู้พิจารณา (๒) ระดับคณะผู้พิจารณา ซึ่งแบ่งย่อยขั้นตอนในระดับนี้ออกเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา ถือว่าเป็นวิธีการที่จะอำนวยความสะดวกให้กับทั้งโจทก์และจำเลยตามกระบวนการของศาลยุติธรรมของรัฐ แต่ก็จัดว่าเป็นวิธีการที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย และจัดเป็นเพียงแค่การแก้ไขแบบพิเศษคือนาสนากรรมคือการบังคับให้สึกหรือนำผู้กระทำความผิดออกจากสังฆมณฑล ไม่มีการนำเอารูปแบบของการแก้ไขปัญหามาใช้ทำให้กฏนิคหกรรมมีความแตกต่างกันไปจากรูปแบบการแก้ไขปัญหาดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาในยุคต้นเป็นอย่างมาก

๓. ประเด็นด้านรายละเอียดของรูปแบบการแก้ไขปัญหานั้น นอกจากการพิจารณาภาพรวมของรูปแบบการแก้ไขปัญหานั้นแล้วเรายังสามารถที่จะพิจารณาในด้านรายละเอียดซึ่งเป็นองค์ประกอบของการดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นทั้ง ๒ รูปแบบได้ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้เห็นภาพรวมของทั้ง ๒ รูปแบบดังนี้

๑) สำหรับอธิกรณสมถวิธีได้พิจารณากิจทุกอย่างว่าเป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้นหรืออาจจะพิจารณาว่ากิจที่เป็นทั้งพิธีกรรมและการแก้ไขปัญหาคความวุ่นวาย ความขัดแย้งภายในสงฆ์ถือเป็นกิจที่จะต้องชำระหรือให้ยุติลงตามนัยของคำว่าอธิกรณ ดังนั้น รูปแบบการแก้ไขปัญหาก็เป็นรูปแบบที่มุ่งแก้ไขปัญหาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการลุกลามไป ส่วนกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมนั้นก็กลับเป็นรูปแบบที่พิจารณาปัญหาเฉพาะเรื่องคือมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่องที่ร้ายแรงที่จัดเป็นความผิด,ความเสียหายที่ต้องให้ผู้กระทำผิดสึกและบังคับให้สึกเพื่อให้พ้นจากการเป็นภิกษุ ซึ่งกรอบการใช้รูปแบบทั้ง ๒ ในมิตินี้ย่อมแตกต่างกันเพราะอธิกรณสมถวิธีมุ่งแก้ไขทั้งเรื่องที่เป็นกิจและเรื่องที่เป็นปัญหาแต่กฏนิคกรรมมุ่งแก้ไขเฉพาะเรื่องอาบัติร้ายแรงเท่านั้น

๒) รูปแบบการแก้ไขปัญหโดยอธิกรณสมถวิธีเป็นรูปแบบที่ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักการสูงสุดเพียงอย่างเดียวเป็นธรรมนูญ ส่วนกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคมยึดถือเอาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ กฎหมายรัฐธรรมนูญ และพระธรรมวินัย เป็นหลักการสูงสุดแต่ก็ดูเหมือนว่าพระธรรมวินัยจะได้รับการพิจารณาในอันดับท้ายๆ ดังนั้น ในด้านหลักการสูงสุดในการดำเนินการแก้ไขปัญหของทั้ง ๒ วิธี จึงมีความแตกต่างกัน

๓) รูปแบบการแก้ไขปัญหโดยอธิกรณสมถวิธีเป็นรูปแบบที่เน้นความเป็นประชาธิปไตย คือเน้นการดำเนินการแก้ไขปัญหโดยสงฆ์ ซึ่งการใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหต้องใช้ภายในเขตสีมา อันเป็นเขตทำสังฆกรรมของสงฆ์ ส่วนรูปแบบของกฏนิคกรรมเน้นอำนาจเชิงคณาธิปไตย เพราะภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้อำนาจแก่ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองให้เป็นผู้มีหน้าที่ในการพิจารณาแก้ไขปัญหไม่ใช่สงฆ์ การพิจารณาแก้ไขปัญหไม่เรียกว่าสังฆกรรมเพราะถือว่าเป็นวิธีการดำเนินการตามกฎหมายไม่ใช่วิธีการขององค์การปกครองสงฆ์ตามกฎหมายไม่ใช่วิธีการของพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องเป็นสงฆ์ก็ได้ เมื่อพิจารณาจากประเด็นนี้จึงพบว่าทั้ง ๒ รูปแบบมีความแตกต่างกัน

๔) รูปแบบการแก้ไขปัญหโดยอธิกรณสมถวิธีเป็นรูปแบบที่เน้นการบังคับให้เป็นไปในคำตัดสินภายใต้อำนาจของ (ก) สงฆ์ (ข) สมาชิกในสังคมสงฆ์ที่มีความเป็นเอกภาพภายใต้พระธรรมวินัย ส่วนกฏนิคกรรมเน้นการบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยโดยอำนาจรัฐคือภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๒๔-๓๐ แม้ว่าตัวกฏนิคกรรมจะไม่มีอำนาจแต่เนื่องจากเป็นกฎที่ออกโดยองค์การปกครองสงฆ์ ดังนั้น จึงได้ใช้อำนาจตามกฎหมายในการบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยได้ แต่กฏนิคกรรมหรือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็ไม่มีอำนาจบังคับโดยอำนาจของสมาชิกในสังคมสงฆ์ภายใต้เงื่อนไข

ของสังคม กล่าวคือไม่มีอำนาจที่จะให้สังคมสงฆ์โดยรวมแสดงพลังในการคว่ำบาตรหรือลงโทษ ผู้กระทำความผิดอย่างพร้อมเพรียงกันได้

๕) รูปแบบการแก้ไขปัญหาดุริยธรรมโดยอริยธรรมสมาธิวิธี เป็นรูปแบบที่มีพระวินัยธร เป็นประธานในการดำเนินการแก้ไขปัญหาคือเป็นข้อบังคับตามพระธรรมวินัย^{๑๐} ส่วนกฏนิคหกรรม ให้ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองสูงสุดแต่ละระดับเป็นประธาน ส่วนในชั้นฎีกานั้นมหาเถรสมาคมโดยมีสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธานในฐานะพระวินัยธรมีอำนาจตามกฎหมายในการพิจารณาอริยธรรม ซึ่งประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของทั้ง ๒ รูปแบบได้อย่างชัดเจน

๖) อริยธรรมสมาธิวิธีเน้นรูปแบบการแก้ไขปัญหาคือต้องกระทำต่อหน้า + พร้อมหน้า สงฆ์ + โจทก์ + จำเลย + วัตถุพยาน + พระธรรมวินัย ส่วนกฏนิคหกรรมการเน้นความพร้อมหน้าของเรื่องดังกล่าวยังไม่ชัดเจน เพราะในการพิจารณาในบางระดับมีข้อกำหนดว่าโจทก์จำเลยจะมาหรือไม่มาฟังการพิจารณา + ตัดสินก็ได้^{๑๑}

๗) รูปแบบการแก้ไขปัญหาดุริยธรรมโดยอริยธรรมสมาธิวิธีเป็นรูปแบบที่มีการแก้ไขปัญหาคือกระชับ รวดเร็ว ไม่ยืดเยื้อ แต่กฏนิคหกรรมเป็นรูปแบบที่ไม่คำนึงถึงเงื่อนไขด้านเวลาแต่คำนึงถึงความยุติธรรมมากกว่า ดังนั้น การดำเนินการจึงมีความล่าช้า ทั้งนี้เพราะ มีสาเหตุมาจากการที่พระผู้ทำหน้าที่ในการพิจารณาไม่มีความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนการดำเนินการของกฏนิคหกรรมหรือไม่ มีพื้นความรู้ทางกฎหมาย ทั้งนี้เพราะกฏนิคหกรรมนั้น เป็นรูปแบบและกระบวนการทางกฎหมายคือเป็นขั้นตอนการดำเนินงานของศาล ดังนั้น หากผู้ปฏิบัติหน้าที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจก็จะเป็นสาเหตุทำให้การดำเนินการมีความล่าช้าได้ แต่ถ้าหากผู้ปฏิบัติหน้าที่มีความเข้าใจในรูปแบบและกระบวนการของกฏนิคหกรรมแล้วการดำเนินการแก้ไขปัญหาก็จะเป็นไปอย่างรวดเร็วไม่ล่าช้า ซึ่ง

^{๑๐} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๖๒/๓๓๘, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๒/๕๔๕, อ.สุตต. (บาลี) ๒๓/๘๐/๑๑๓, อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๘๐/๑๑๖, อ.สุตต.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๕-๘/๒๔๓, อ.สุตต. (บาลี) ๒๓/๗๕/๑๑๔, อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๗๕/๑๑๑, วิ.มหา. (บาลี) ๑/๖๘/๔๖, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๖๘/๕๖-๕๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๑/๔๔๔, วิ.สุท. (บาลี) ๑/๑๔/๑๗.

^{๑๑} ปรากฏในกฏนิคหกรรมข้อ ๓๕ วรรค(๒) ความว่าถ้าโจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มาฟังคำวินิจฉัยตามกำหนดที่นัดหมายไว้โดยมิได้มีหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นก่อนถึงเวลานัดหมายให้อ่านคำวินิจฉัยและให้ถือว่าฝ่ายที่ไม่ได้มาฟังคำวินิจฉัยได้ทราบคำวินิจฉัยนั้นแล้ว ถ้าทั้งสองฝ่ายไม่มาฟังคำวินิจฉัยโดยมิได้แจ้งหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องดังกล่าวข้างต้น ให้ถือว่าทั้งสองฝ่ายนั้นได้ทราบคำวินิจฉัยนั้นแล้ว, ภาคผนวก ข.

ปัญหานี้เป็นเพียงปัญหาในเชิงการปฏิบัติเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามหากนำประเด็นนี้มาพิจารณาถึงความชัดเจนก็จะพบว่าทั้งอธิกธรรมาธิปไตยและกฏนิคหกรรมจึงมีความแตกต่างที่ชัดเจนมาก

๔) อธิกธรรมาธิปไตย เป็นรูปแบบที่ใช้การขัดเกลาพฤติกรรมเรียกว่า การลงนิกหกรรมซึ่งมีทั้งหมด ๕ ประการ และการลงโทษเด็ดขาด ๑ ประการคือ นาสนา ซึ่งการลงนิกหกรรมถือเป็นรูปแบบที่มุ่งให้จำเลยได้ปรับปรุงตนเองภายใต้การใช้มาตรการขัดเกลาทางสังคมคือให้สังคมมีส่วนในการลงโทษตามมติสงฆ์ ภายใต้เงื่อนไขในการลงนิกหกรรม ๑๔ ประการมีการห้ามรับกิจนิมนต์เป็นต้น ซึ่งหากจำเลยยอมก็จะทำการเรียกเข้าหมู่ (ทั้งในส่วนของภิกษุและกัลลหัตถ์) แต่ถ้าจำเลยต่อต้านก็จะใช้มาตรการขั้นเด็ดขาดด้วยการลงนาสนากรรม ส่วนกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมไม่มีขั้นตอนดังกล่าว การลงนิกหกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นการลงนาสนากรรมมากกว่าที่จะเป็นนิกหกรรมในความหมายเดิม หรือการนำเอาค่านานิกหกรรมมาใช้ตามนัยของกฏนิคหกรรมและ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นการนำเอาเฉพาะนาสนากรรมมาใช้แต่ไม่ได้นำกรอบของรูปแบบการลงนิกหกรรมมาทั้งหมดที่เป็นการขัดเกลาพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมสงฆ์มาใช้เลย ดังนั้น จากข้อเปรียบเทียบดังกล่าวทำให้เห็นว่ารูปแบบการดำเนินการแก้ไขปัญหของทั้งอธิกธรรมาธิปไตยแตกต่างกัน

๕) รูปแบบของอธิกธรรมาธิปไตยให้ถือว่าการตัดสินใจของสงฆ์ที่ดำเนินการตามกรอบของพระธรรมวินัยเป็นที่สุดแต่กฏนิคหกรรมให้ถือว่าการตัดสินใจของมหาเถรสมาคมในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกธรรมาธิปไตยขั้นสุดท้ายเป็นที่สุด กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลสงฆ์ไม่ว่าจะอยู่ในอารามใดเมื่อดำเนินการตัดสินใจอธิกธรรมาธิปไตยตรงตามพระธรรมวินัยแล้วก็ถือว่าเป็นข้อยุติ ห้ามรื้อฟื้น ส่วนกฏนิคหกรรมการดำเนินการตัดสินใจของมหาเถรสมาคมให้ถือว่าเป็นที่สุดเพราะเป็นองค์กรปกครองสูงสุด ดังนั้น ประเด็นในเรื่องผลของการแก้ไขปัญหของทั้ง ๒ รูปแบบจึงแตกต่างกัน

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่ารูปแบบการแก้ไขปัญหทั้ง ๒ รูปแบบถ้าพิจารณาในด้านวัตถุประสงค์จะมีความคล้ายคลึงกันคือมุ่งแก้ไขปัญหและรักษาพระธรรมวินัยแต่ถ้าพิจารณาในด้านโครงสร้างและรายละเอียดปลีกย่อยแล้วก็จะพบว่ามีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่า (๑) อธิกธรรมาธิปไตย เป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหของพระธรรมวินัยซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิม (๒) กฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม เป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหที่ได้รับอิทธิพลจากกระบวนการยุติธรรมของรัฐและใช้กรอบของกระบวนการยุติธรรมดังกล่าวมาใช้ทำให้มีรูปแบบที่ผิดแผกแตกต่างไปจากรูปแบบการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก

๔.๒.๒ เปรียบเทียบกระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินการแก้ไขปัญหา

จากการนำขั้นตอนการดำเนินการแก้ไขปัญหามาพิจารณาแล้วเราจะพบว่าทั้ง ๒ รูปแบบมีการกำหนดขั้นตอนการดำเนินงานเป็นการเฉพาะทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหามาในแต่ละยุคสมัย แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อศึกษาถึงกรอบดำเนินการที่ในสมัยปัจจุบันนี้จะพบว่าผู้ร่างกฎนิคกรรมได้พยายามที่จะนำเอา (๑) กรอบการพิจารณาอิทธิธรรมตามกระบวนการยุติธรรมของรัฐมาใช้และ (๒) ได้นำเอารูปแบบการดำเนินการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัยในสมัยพุทธกาลมาละบลลงในกรอบของการพิจารณาคดีตามกระบวนการยุติธรรมของรัฐเพื่อที่จะให้เกิดความกลมกลืนกันระหว่างรูปแบบการพิจารณาคดีของรัฐกับกระบวนการทางพระธรรมวินัย ดังนั้น กฎนิคกรรมจึงมีลักษณะและกระบวนการแก้ไขปัญหามาของพระธรรมวินัยปรากฏอยู่ ซึ่งเราสามารถที่จะนำเอาขั้นตอนดังกล่าวมาเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นข้อแตกต่างและความคล้ายคลึงกัน ดังนี้

๑. ด้านหลักเกณฑ์ในการฟ้อง ในทรรสนะของอิทธิธรรมสมถวิธี ผู้ที่จะฟ้องจะต้องคำนึงถึง ๑) มูลเหตุการฟ้องของทั้ง ๒ รูปแบบยึดถือกรอบเดียวกันคือ ได้เห็น ได้ยิน ได้สงสัยในพฤติกรรมที่เป็นความประพฤติเสียหายของเพื่อนพรหมจรรย์^{๑๒} ซึ่งเป็นไปได้ว่ากฎนิคกรรมได้นำเอาวิธีการในการกำหนดมูลเหตุที่จะฟ้องไปจากอิทธิธรรมสมถวิธีทั้งนี้เพราะผู้ร่างกฎต้องการที่จะให้เห็นว่ากฎนี้เป็นกฎหรือระเบียบที่มีความสอดคล้องและสามารถใช้ได้กับการดำเนินการแก้ไขปัญหามาพระธรรมวินัยได้จึงได้นำเอากรอบดังกล่าวไปใช้ ๒) วิธีการฟ้อง สำหรับวิธีการฟ้องจะพบว่าอิทธิธรรมสมถวิธีได้กำหนดวิธีการฟ้องไว้กว้างกว่ากฎนิคกรรมคือมีทั้งหมด ๓ วิธีโดย ๒ วิธีแรกคือการฟ้องด้วยตนเองและให้ผู้อื่นฟ้องแทนนั้นทั้งอิทธิธรรมสมถวิธีและกฎนิคกรรมกำหนดไว้เหมือนกันแต่วิธีที่ ๓ คือการสร้างกระแสสังคมด้วยการโพนทนาเพื่อให้เกิดการนำเรื่องดังกล่าวไปพิจารณาถือเป็นวิธีการเฉพาะของพระธรรมวินัยที่ไม่มีในกฎนิคกรรม เพราะวิธีการดังกล่าวไม่ค่อยมีปรากฏในสังคมไทยมากนัก ดังนั้น การกำหนดวิธีการฟ้องทั้ง ๒ รูปแบบจึงไม่แตกต่างกันมากนัก ๓) อาการที่ฟ้อง สำหรับอาการที่ฟ้องมีส่วนที่แตกต่างกันที่เห็นได้ชัดคืออิทธิธรรมสมถวิธีการ

^{๑๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๘๔/๒๑๕-๒๒๐, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๔/๓๘๔, ส่วนกฎนิคกรรมปรากฏในข้อที่ ๑๑ ความว่า มูลแห่งเหตุการฟ้องของโจทก์ ซึ่งฟ้องจำเลยด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อไปนี้

- (๑) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์ ได้พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง
- (๒) ด้วยสาเหตุที่โจทก์ได้ยินการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง หรือได้ฟังคำบอกกล่าวที่มีหลักฐานอันควรเชื่อถือได้
- (๓) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์ อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิด.

ฟ้องฟ้องด้วยวาจาถือปากเปล่า ส่วนในปัจจุบันเป็นการฟ้องด้วยเอกสาร ๔) บุคคลและองค์กรที่ฟ้อง ในการฟ้องทั้ง ๒ รูปแบบได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลหรือองค์กรที่ผู้ฟ้องจะต้องฟ้องแตกต่างกัน กล่าวคืออธิกชนสมวิธี ก. ผู้ฟ้องคือ (๑) ผู้เสียหาย (๒) ผู้ได้รับมอบหมาย ข. ผู้รับฟ้องคือ ๑. ปกัตตภิกษุ ๒. สงฆ์ ส่วนกฏนิคหกรรม

ก. ผู้ฟ้องคือ

๑. ผู้มีส่วนได้เสียคือพระภิกษุปกัตตตะ ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกันและมีสังวาสเสมอกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย หรือผู้เสียหาย^{๓๓} ซึ่งฟ้องพระภิกษุสงฆ์ต่อภิกษุสงฆ์ผู้พิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิด หรือ

๒. พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่แทนโจทก์สงฆ์ในชั้นการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา^{๓๔}

ข. ผู้รับฟ้องในคือ

๑. ปกัตตภิกษุ ๒. ผู้พิจารณา (เจ้าอาวาส-เจ้าสังกัด) ๓. คณะผู้พิจารณา (ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์และมีหน้าที่ในการวินิจฉัยอธิกชนเพื่อลงนิคหกรรมตั้งแต่ขั้นต้นเป็นต้นไป) ซึ่งจะพบว่าในประเด็นเรื่องผู้รับฟ้องจะมีความหลากหลายและมีข้อผูกพันทางด้านกฎหมายมากกว่า และที่สำคัญก็คือผู้รับฟ้องไม่ใช่สงฆ์ แต่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการ

^{๓๓} ผู้เสียหาย” หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายเฉพาะตัว เนื่องจากการกระทำความผิดของพระภิกษุผู้เป็นจำเลย และหมายความรวมถึงผู้จัดการแทนผู้เสียหายในกรณีดังต่อไปนี้

ก. ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาลโดยกฎหมาย หรือตามที่พระภิกษุผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมพิจารณาเห็นสมควรให้เป็นผู้จัดการแทนผู้เสียหาย เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อ ผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถ ซึ่งอยู่ในความดูแล

ข. ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน สามีหรือภริยา พี่น้องร่วมบิดามารดา หรือต่างบิดา หรือต่างมารดา เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งผู้เสียหายตายก่อนหรือหลังฟ้องหรือป่วยเจ็บไม่สามารถจะจัดการเองได้

ค. ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำแก่นิติบุคคล.

^{๓๔} “ผู้กล่าวหา” หมายถึง ผู้บอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุต่อพระภิกษุ ผู้พิจารณา โดยที่ตนมิได้เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือมิได้เป็นผู้เสียหายและประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก. เป็นพระภิกษุปกัตตตะหรือสามเณร ซึ่งถึงพร้อมด้วยศีล และอาจาระและมีสังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง

ข. เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี บริบูรณ์ มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ และมีอาชีพเป็นหลักฐาน.

ปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น ผู้รับฟ้องของทั้ง ๒ รูปแบบจึงมีความแตกต่างกันในบางประเด็นคือ การเน้นความสำคัญของสงฆ์กับการเน้นความสำคัญของผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองตามระบบราชการ

๒. ด้านหลักเกณฑ์การรับฟ้อง จากการกล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับประเด็นของวิธีปฏิบัติของผู้รับฟ้องทั้งอธิกรณสมถวิธีและกฏนิคหกรรมพบว่า ในอธิกรณสมถวิธี ผู้รับฟ้องมี ๒ ประเภทคือ ปกักตติภย และสงฆ์ แต่ภิกษุปกักตติภยจะแก้ไขปัญหาก็ได้เพียงเรื่องอาบัติเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนเรื่องอาบัติหนักและอธิกรณอื่นๆ ที่จำเป็นต้องประกอบสังฆกรรม พระภิกษุปกักตติภยผู้รับฟ้องจะต้องนำเรื่องนั้นไปฟ้องแก่สงฆ์หรือนำผู้แจ้งความผิดหรือผู้กล่าวหาไปฟ้องแก่สงฆ์ ส่วนกรณีของผู้รับฟ้องที่เป็นสงฆ์ถือว่าเป็นผู้มีหน้าที่โดยตรงในการรับฟ้องและดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งทั้งปกักตติภยและสงฆ์เมื่อรับการฟ้องแล้วจะต้องตรวจสอบคำฟ้องเรื่องดังกล่าวโดยเกณฑ์การตรวจสอบคำฟ้องมี ๒ ประการคือ ๑) คุณสมบัติผู้ฟ้อง ๒) เรื่องที่ฟ้อง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับผู้รับฟ้องของกฏนิคหกรรมจะพบว่ามีความแตกต่างกันกล่าวคือ ผู้รับฟ้องของกฏนิคหกรรมจะต้องมีคุณสมบัติ ๑. เป็นผู้มีตำแหน่งทางการปกครองสงฆ์ในระดับเจ้าคณะหรือเจ้าสังฆค และเป็นผู้พิจารณาอธิกรณ ซึ่งผิดกับอธิกรณสมถวิธีที่ผู้รับฟ้องไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ที่สามารถที่จะรับคำฟ้องหรือเป็นผู้สามารถไต่สวนเป็นเบื้องต้นได้ อนึ่งเมื่อผู้รับคำฟ้องแล้วในกฏนิคหกรรมกำหนดว่า จะต้องมีการตรวจคำฟ้องโดยอาศัยหลักเกณฑ์ ๒ ประการคือ ๑. คุณสมบัติของผู้ฟ้อง ๒. เรื่องที่ฟ้อง ซึ่งจะต้องเป็นเรื่องที่อยู่ในเกณฑ์ที่ทางคณะสงฆ์กำหนดไว้ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับการตรวจคำฟ้องของอธิกรณสมถวิธีที่มีเกณฑ์ ๒ ประการดังกล่าวไว้ นอกจากนั้นในประเด็นการรับหรือไม่รับฟ้องจะพบว่าถ้าเป็นอธิกรณสมถวิธีเมื่อตรวจคำฟ้องของโจทก์ด้วยการซักถามแล้วเห็นว่าไม่สมควรรับก็ให้แจ้งแก่โจทก์ว่าท่านไม่สมควรฟ้องโดยตรงหรือถ้ารับฟ้องก็แจ้งโจทก์ว่ารับฟ้องและต้องนำเรื่องดังกล่าวเข้าที่ประชุมสงฆ์เพื่อพิจารณาแก้ไขต่อไป ส่วนกฏนิคหกรรมนั้นเมื่อไม่รับฟ้องให้แจ้งแก่โจทก์เป็นลายลักษณ์อักษร หากโจทก์ไม่พอใจก็ให้ทำคำร้องอุทธรณ์ภายใน ๑๕ วัน และให้ผู้รับคำอุทธรณ์ส่งคำร้องไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นต้นภายใน ๑๕ วัน นับจากได้รับคำร้อง และให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นพิจารณาคำร้องที่จะรับหรือไม่รับภายใน ๓๐ วัน จะเห็นว่าวิธีปฏิบัติของผู้รับคำฟ้องของอธิกรณสมถวิธีกับกฏนิคหกรรมมีความแตกต่างกันมาก กล่าวคือ การพิจารณารับหรือไม่รับคำร้องในสมัยพุทธกาลไม่มีความยุ่งยากและไม่มีเงื่อนไขทางด้านระยะเวลาเนื่องจากมีหลักปรัชญาในการดำเนินการแก้ไขปัญหาย่อยๆ หนึ่งคือ “การแก้ไขปัญหานั้นต้องเน้นความรวดเร็ว ไม่ก่อให้เกิดการลุกลามไปไกล” ทั้งนี้เพราะ เป็นการแก้ไขปัญหารื่องพระธรรมวินัยอย่างเฉียบจึงไม่จำเป็นต้องมีเงื่อนไขมาก ซึ่งผิดกับกฏนิคหกรรมที่ขั้นตอนต่างๆ จะต้องทำภายใต้เงื่อนไขของเวลาที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด

๓. **ด้านลักษณะการไต่สวน** การไต่สวนของอธิรณสมวิธีเป็นแบบปากเปล่า ดังนั้น จึงไม่มีชื่อเรียกอย่างอื่นนอกจากจะใช้คำว่า การระบออธิรณ ส่วนการไต่สวนของกฏนิคกรรมในระดับผู้พิจารณาใช้คำว่า ตรวจคำฟ้อง ส่วนในระดับคณะผู้พิจารณาใช้คำว่า ไต่สวนมูลฟ้อง ซึ่งเป็นการพิจารณาจากเอกสารหลักฐาน โดยมีการซักโจทก์จำเลย พยานประกอบการพิจารณา

๔. **ด้านคณะผู้พิจารณา** เนื่องจากอธิรณสมวิธีและกฏนิคกรรมมีความแตกต่างกันในฐานะที่อธิรณสมวิธีเป็นวิธีการของพระธรรมวินัย ส่วนกฏนิคกรรมนั้นไม่ใช่ ดังนั้น ในขั้นตอนการดำเนินการไต่สวนจึงมีความแตกต่างกันมาก เนื่องจากการไต่สวนของอธิรณสมวิธีเป็นการไต่สวนโดยสงฆ์ซึ่งมีพระวินัยธรเป็นประธานการสอบสวน ส่วนกฏนิคกรรมเป็นการดำเนินการโดยคณะบุคคลไม่ใช่สงฆ์^{๑๕} และเป็นการดำเนินการภายใต้กรอบ และวิปฏิบัติที่อิงอาศัยวิธีการทางกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ดังนั้น จึงไม่มีขั้นตอนว่าด้วยการตรวจสอบคุณสมบัติของผู้เป็นประธานการไต่สวน^{๑๖} หรือกระบวนการในการแต่งตั้งคณะกรรมการ ให้ทำหน้าที่ต่างๆ เนื่องจากผู้เป็นประธานมีอำนาจสิทธิ์หรือมีบทบัญญัติของกฎหมายรับรองอยู่แล้ว หรือไม่มีขั้นตอนว่าด้วยการทำสังฆกรรมดังนั้น จึงมีลักษณะที่เป็นข้อแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างกฏนิคกรรมกับอธิรณสมวิธี

๕. **ด้านการซักโจทก์ จำเลย** อนึ่ง สำหรับวิธีการในการซักโจทก์จำเลยหรือพยานของอธิรณสมวิธีมีการไต่สวน ๒ เกณฑ์ คือ (๑) เกณฑ์ของการถามความเข้าใจในเรื่องของพระธรรมวินัยคือการถามเรื่องศีลวิบัติ อาจารวิบัติ ติฎฐิวิบัติและอาชีวะวิบัติและเกณฑ์การกระทำผิดหรือมีส่วนรู้เห็น ได้ยิน ได้รั้งเกยสงสัยการกระทำผิดนั้นหรือไม่ (๒) ถามจำเลยว่ามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องพระธรรมวินัยหรือไม่ และได้ทำผิดตามคำฟ้องหรือไม่ซึ่งการซักถามพระวินัยธรจะต้องพิจารณาด้วยว่าโจทก์หรือจำเลยเป็นบุคคลลักษณะใด จากนั้นค่อยรวบรวมและให้คำตัดสิน ส่วนกฏนิคกรรมการซักโจทก์-จำเลยให้เป็นไปตามวิธีการของรัฐกล่าวคือไม่อิงรูปแบบของพระธรรมวินัยมากนักจะนำมาใช้ก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

๖. **ด้านการอ้างพยาน หลักฐาน** สำหรับการดำเนินการไต่สวนเพื่อการแก้ไขปัญหอาธิรณย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องมืองค์ประกอบในการไต่สวนระหว่างโจทก์ จำเลย และพยานหลักฐานที่ฝ่ายโจทก์และจำเลยนำมาอ้างเพื่อการสนับสนุนเหตุผลของฝ่ายตน ซึ่งพยานใน อธิรณสมวิธีมี ๓

^{๑๕} หากนับจำนวนจากผู้เข้าร่วมการพิจารณาในกฏนิคกรรมนั้นบางขั้นตอนอาจจะเรียกว่าสงฆ์ก็ได้ เช่น ในชั้นฎีกา ซึ่งมหาเถรสมาคมนั้นมีจำนวนถึง ๘ รูป แต่กระบวนการไต่สวนจะไม่มีการประกอบสังฆกรรมใดๆตามกฏเกณฑ์ของพระธรรมวินัยเลย.

^{๑๖} ในอธิรณสมวิธี การไต่สวนต้องมีการตรวจสอบคุณสมบัติของพระวินัยธร ผู้เป็นประธานการพิจารณาเสียก่อนเป็นอันดับแรก แต่กฏนิคกรรมไม่มี.

๗. ด้านการให้คำวินิจฉัยหรือการตัดสิน สำหรับอธิรชนสมวิธีการตัดสินอธิรชนจะพิจารณาจากคำให้การของโจทก์-จำเลย-พยานหลักฐานโดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาให้คำตัดสินส่วนกฏนิคหกรรม การตัดสินอธิรชนนอกจากยึดหลักเกณฑ์ของพระธรรมวินัยแล้วยังยึดหลักเกณฑ์ของกฎหมายคณะสงฆ์ด้วยเพราะกฏนิคหกรรมเป็นวิธีการแก้ไขปัญหายาได้กรอบอำนาจของกฎหมาย ดังนั้น จึงต้องอิงอาศัยกฎหมาย อนึ่ง ในการให้คำวินิจฉัยในสมัยพุทธกาลจะมีการจดจำแบบมุขปาฐะ การประกาศข่าวหรือแจ้งผลการวินิจฉัยของสงฆ์จะเป็นไปด้วยการบอก

^{๓๘} มหาวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล และพุทธนิทานธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒
ตอนที่ ๓, หน้า ๒๐๓-๒๐๕.

เล่าในเชิงมุขปาฐะ แต่ในสมัยปัจจุบันเป็นการเขียนเป็นเอกสารแล้วประกาศให้เฉพาะผู้เข้าร่วมฟังให้ ๒ ฝ่ายได้ยินร่วมกัน ดังนั้น รูปแบบการให้คำวินิจฉัยจึงมีความแตกต่างกันการแจ้งมติในการตัดสิน อธิกรณ์ในสมัยพุทธกาลนอกจากจะแจ้งแก่โจทก์และจำเลยแล้วยังต้องแจ้งแก่สาธารณชนด้วย ผิดกับ สมัยปัจจุบันที่การแจ้งมติในการตัดสินอธิกรณ์เฉพาะผู้เข้าร่วมฟังการพิจารณาอธิกรณ์เท่านั้นที่จะ ทราบ ส่วนภิกษุสงฆ์โดยทั่วไปจะไม่มีโอกาสได้ทราบในรายละเอียดเลย

๘. ด้านการบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยหรือการลงโทษ สำหรับอธิกรณ์สมถวิธีเมื่อ สงฆ์ตัดสินแล้วว่าจำเลยหรือโจทก์มีความผิดในฐานใด สงฆ์ก็จะใช้อำนาจของสงฆ์สั่งให้ผู้กระทำ ผิดได้รับโทษตามความฐานของความผิดที่ได้กระทำ ซึ่งการบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยก็คือ

- ๑) การบังคับให้เป็นไปตามความผิดด้วยอำนาจพระธรรมวินัยหรือความเคารพต่อพระธรรมวินัย ของผู้กระทำผิดแม้ไม่ต้องมีการไต่สวน หากผู้กระทำผิดสำนึกได้ก็สามารถสารภาพต่อบุคคล/คณะ บุคคล/สงฆ์ได้
- ๒) การบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยด้วยการไต่สวนของสงฆ์ตามกระบวนการ ของพระธรรมวินัยด้วยการ (ก) สารภาพเอง (ข) การบังคับของสงฆ์ด้วยอำนาจพระธรรมวินัย
- ๓) การบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยด้วยอำนาจบังคับของสังคมสงฆ์หรือด้วยการร่วมกัน ลงโทษของสมาชิกในสังคมสงฆ์ด้วยความพร้อมเพรียงน้อมรับมติสงฆ์ไปลงโทษบอยคอต/ห้าม การสมาคมกับผู้ถูกตัดสินลงโทษในกรณีนี้ย่อมมีอำนาจบังคับให้ผู้กระทำผิดสำนึกได้

ส่วนกฏนิคหกรรมนั้นเมื่อผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณาได้พิจารณาอธิกรณ์ตามนัยของ พระธรรมวินัยและกฎหมายแล้วปรากฏว่าจำเลยมีความผิดจริงก็ให้

- ๑) ถ้าเป็นระดับผู้พิจารณาให้ ใช้อำนาจสั่งลงโทษหรือยอมความกันได้โดยต้องมีการบันทึกข้อความคำสารภาพดังกล่าวไว้เป็น หลักฐาน
- ๒) ถ้าเป็นระดับคณะผู้พิจารณาก็ให้มีอำนาจสั่งลงโทษตามคำวินิจฉัย จะเห็นว่าข้อ (๑) เป็นการบังคับลงโทษด้วยอำนาจของผู้พิจารณาในฐานะเป็นเจ้าพนักงานซึ่งมีอำนาจตามกฎหมาย^{๓๕}
- ข้อ (๒) เป็นการบังคับลงโทษผู้กระทำผิดด้วยอำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเป็นการใช้อำนาจรัฐ โดยตรงมาบังคับใช้ เมื่อพิจารณาจากประเด็นนี้เราจะพบว่าการบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยทั้ง อธิกรณ์สมถวิธีและกฏนิคหกรรมมีข้อที่แตกต่างกันมาก กล่าวคืออธิกรณ์สมถวิธีการบังคับให้ เป็นไปตามคำวินิจฉัยด้วยอำนาจพระธรรมวินัย ส่วนกฏนิคหกรรมที่การบังคับให้เป็นไปตามคำ วินิจฉัยด้วยอำนาจของกฎหมายอย่างเดียว ซึ่งการใช้อำนาจบังคับในอธิกรณ์สมถวิธีจะแตกต่างกับ กฏนิคหกรรมในประเด็นเรื่องการทำให้สังคมมีอำนาจในการบังคับหรือควบคุมให้ผู้กระทำผิดได้มี

^{๓๕} ในฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายดังที่มีระบุไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๔๕ ความว่า ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาจักร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา.

โอกาสปรับปรุงตัวเองได้ ซึ่งในปัจจุบันกฎนิคกรรมไม่สามารถที่จะก่อให้เกิดอำนาจในข้อนี้ได้เลย ทั้งนี้เพราะปัจจุบันการบริหารปกครองคณะสงฆ์จะเน้นความเป็นปัจเจกชน (Individuality) มากกว่าสมัยพุทธกาลที่เน้นความสามัคคีและความเป็นเอกภาพของสังคม ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากประเด็นนี้จึงจะพบว่ากรอบการบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยทั้ง ๒ รูปแบบมีความแตกต่างกัน

๕. ด้านการทำสังฆกรรมเพื่อชำระอธิกรณ์ ในขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนที่ไม่มีในกฎนิคกรรม เพราะกฎนิคกรรมไม่ใช่วิธีการทางพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงไม่มีการดำเนินการแก้ไขด้วยการทำสังฆกรรมรับรอง หรือลงโทษผู้กระทำความผิดจะมีเฉพาะอธิกรณ์สมถิวิธีเท่านั้น ดังนั้น ในเนื้อหาของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหทั้ง ๒ วิธีเมื่อพิจารณาจากกรอบของกระบวนการในการชำระอธิกรณ์ด้วยสังฆกรรมจึงมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก

๑๐. ด้านการประกาศให้สังคมทราบ ในสมัยพุทธกาลเมื่อสงฆ์มีมติในการลงโทษจำเลยด้วยโทษอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว สงฆ์จะให้เลขานุการสงฆ์ (ในสมัยพุทธกาลคือพระอานนท์) นำมติดังกล่าวไปประกาศแจ้งแก่ภิกษุในอาวาสต่างๆ ให้ทราบโดยทั่วกันทางวาจา ส่วนในสมัยปัจจุบันการพิจารณาอธิกรณ์โดยกฎนิคกรรม เมื่อสิ้นสุดการตัดสินแล้วคณะผู้พิจารณาจะให้เลขานุการเป็นผู้เขียนคำวินิจฉัยเป็นลายลักษณ์อักษร แล้วให้ประกาศให้โจทก์และจำเลยทราบโดยทั่วกัน แต่ไม่ได้ประกาศเป็นการสาธารณะ ดังนั้น การประกาศผลการตัดสินหรือมติของคณะผู้ตัดสินอธิกรณ์ในทั้ง ๒ รูปแบบจึงแตกต่างกัน

๑๑. ด้านหลักเกณฑ์ดำเนินการเกี่ยวกับเหตุขัดข้อง สำหรับอธิกรณ์สมถิวิธี การไต่สวนหรือการดำเนินการแก้ไขปัญหามีเหตุขัดข้องดังนี้ ๑. จำเลยมรณภาพ ๒. จำเลยสึก ๓. จำเลยลบลูฐาณะไปเป็นสามเณร ๔. จำเลยหนีไป ๕. จำเลยไปเข้ารีตเดิรติย์ ๖. จำเลยไม่ยอมรับการตัดสิน ในกรณีนี้ ถ้าการมรณภาพ การสึก การเข้ารีตเดิรติย์ การหนีไปของจำเลย เป็นการกระทำที่ไม่ส่งผลสืบเนื่องต่อกระบวนการแก้ไขปัญหาลือว่าเป็นที่สุดคือ อธิกรณ์ยุติ สงฆ์สามารถระงับอธิกรณ์นั้นได้ แต่ถ้าการกระทำดังกล่าวยังส่งผลสืบเนื่องมาถึงกระบวนการตัดสิน เช่น จำเลยมรณภาพแต่ผลการตัดสินยังไม่ถึงที่สุด ก็ให้แต่งตั้งตัวแทนขึ้นมาทำหน้าที่ในการพิจารณาต่อจนกว่าจะทราบผลการแก้ไขปัญห ส่วนกรณีลบลูฐาณะเป็นสามเณรหากไม่อุปสมบทก็ถือว่าไม่มีปัญหา แต่ถ้าอุปสมบทใหม่จะต้องได้รับโทษที่เคยกระทำค้างไว้ หรือหากไม่ยอมรับการตัดสินสงฆ์ก็จะตัดสินเพิ่มโทษหรือปรับเป็นโทษสูงสุดคือ การนาสนา (สึก) ได้ส่วนกฎนิคกรรมเหตุขัดข้องแบ่งเป็นหลายระดับ คือในทุกระดับการพิจารณาจะกำหนดให้มีวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับเหตุขัดข้องต่างกัน แต่ถ้าหากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วเหตุขัดข้องจะมีดังนี้ คือ (๑) จำเลยถึงมรณภาพ (๒) ถ้าโจทก์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียถึงมรณภาพก็ดี หรือโจทก์ซึ่งเป็นผู้เสียหายถึงมรณภาพหรือตาย โดยไม่มีผู้จัดการแทนในกรณีอย่างใด

อย่างหนึ่งก็ดี ให้คณะผู้พิจารณาแต่งตั้งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิรูปใดรูปหนึ่ง ตามที่เห็นสมควรให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นโจทก์แทน เป็นต้น และเมื่อนำเหตุขัดข้องที่ปรากฏในรูปแบบการแก้ไขปัญหาทั้ง ๒ วิธีมาเปรียบเทียบกันเราจะพบว่าเหตุขัดข้องในกฎนิคหกรรมมีการแบ่งตามระดับชั้นการพิจารณาและเป็นเรื่องขัดข้องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายหรือระเบียบการดำเนินการใดส่วน ไม่ใช่เป็นความขัดข้องที่เกี่ยวข้องกับหลักการของพระธรรมวินัย คณะผู้พิจารณาจะต้องดำเนินการกับเหตุขัดข้องดังกล่าวด้วยการ (๑) หากเป็นเหตุขัดข้องกับตัวผู้เป็นโจทก์หรือจำเลยในกรณีเสียชีวิตหรือมรณภาพ ถ้าจำเลยมรณภาพถือว่าอริกษณียุติ ถ้าโจทก์มรณภาพให้แต่งตั้งผู้ทำการฟ้องแทน (๒) หากเป็นเหตุขัดข้องด้วยการสร้างความขัดแย้งหรืออุปสรรคแก่การดำเนินการของเจ้าพนักงานให้ใช้อำนาจบังคับโดยตรงได้ หรือขอความคุ้มครองจากรัฐเพื่อแก้ไขเหตุนั้นก็ (๓) ถ้าเป็นเหตุขัดข้องเพราะเป็นการดำเนินการไม่ตรงกับหลักเกณฑ์หรือระเบียบปฏิบัติของกฎนิคหกรรม เช่น การเขียนคำฟ้องไม่ถูกหลักก็ให้กลับไปแก้ไขใหม่ เป็นต้น ส่วนอริกษณสมถวิธี เหตุขัดข้องแบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ (๑) เหตุขัดข้องที่กระทบกับรูปแบบการแก้ไขปัญหาคือ การมรณภาพ การหนีไปไม่สามารถติดต่อได้ การสึกของจำเลย การเข้ารีตเดียรัจฉัยของจำเลย กรณีเช่นนี้ให้ถือว่าอริกษณียุติ และสงฆ์จะต้องทำสังฆกรรมระงับเหตุดังกล่าวและประกาศให้สังฆมได้ทราบ ถ้าเป็นกรณีโจทก์ให้สงฆ์แต่งตั้งผู้ฟ้องแทน (๒) กรณีเหตุขัดข้องที่ยังไม่ใช่เหตุที่กระทบการแก้ไขปัญหาให้ถึงที่สุด เช่น จำเลยลดฐานะจากพระมาเป็นสามเณร การปฏิเสธไม่ยอมรับคำตัดสิน กรณีนี้สงฆ์จะต้องนำเกณฑ์การลงนิคหกรรมมาใช้คือ การเพิ่มโทษหรือการคาดโทษและหากถึงที่สุดเกินกว่าที่สงฆ์จะแก้ไขได้ก็ให้ลงนาสน-กรรมคือ บังคับจำเลยให้สละสมณเพศได้ จะเห็นได้ว่า เกณฑ์ในการดำเนินการแก้ไขเหตุขัดข้องของรูปแบบการแก้ไขปัญหาทั้ง ๒ วิธีมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ กฎนิคหกรรมให้ดำเนินการแก้ไขด้วยการปฏิบัติตามระเบียบของกฎหมายที่บัญญัติไว้ ส่วนอริกษณสมถวิธี ให้ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติของพระธรรมวินัยโดยสงฆ์จะเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขเหตุดังกล่าว

๔.๓ เปรียบเทียบปัญหาอุปสรรคในการแก้ไขปัญหา

จากการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหทั้งโดยอริกษณสมถวิธีและกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมมาทั้งหมด เราจะพบว่ารูปแบบและกระบวนการทั้ง ๒ ประการมีปัญหาและอุปสรรคที่จะส่งผลกระทบต่อรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหซึ่งมีความเหมือนและต่างกันประเด็นดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ อุปสรรคและปัญหาในเชิงโครงสร้าง สำหรับประเด็นนี้เป็นการพิจารณาอุปสรรคและปัญหาในภาพรวมของทั้ง ๒ รูปแบบซึ่งมี ดังนี้

๑. **อธิกรณสมถวิธี** สำหรับในสมัยพุทธกาลการดำเนินการแก้ไขปัญหามีอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่สำคัญ ๓ ประการ คือ (ก) การขาดผู้นำองค์กรที่เข้มแข็ง สำหรับปัญหาในข้อนี้ถือว่าไม่มีปัญหามากนัก เพราะพระพุทธองค์ทรงเป็นประมุขสงฆ์ที่ทรงบัญญัติและค้นพบพระธรรมวินัยเอง เมื่อมีปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ อย่างไรแม้จะมีพระพุทธองค์ทรงเป็นหลัก แต่ก็ถูกฝ่ายที่เป็นอธรรมวาทิหรือภิกษุผู้ถือทิฎฐิ ชัดขึ้น / ปฏิเสธ ไม่ยอมรับวิธีการที่ทรงบัญญัติขึ้นมานั้น เช่นกรณีภิกษุชาวเมืองโกสัมพี เป็นต้น^{๑๐} ซึ่งกว่าจะทรงแก้ไขได้ก็ต้องใช้เวลาและวิธีการหลายอย่าง (ข) คณะสงฆ์ไม่เข้มแข็ง สำหรับปัญหาในข้อนี้ถือว่าเป็นปัญหาขององค์กรปกครองคือสงฆ์ ถ้าสงฆ์เข้มแข็งหนักแน่นในพระธรรมวินัยก็สามารถแก้ไขปัญหาแต่ถ้าสงฆ์ไม่เข้มแข็งก็จะเกิดปัญหาเพราะสงฆ์ถือเป็นผู้นำแทนพระพุทธองค์ได้ตามบทบัญญัติของพระธรรมวินัย การที่สงฆ์เข้มแข็งหรือไม่เข้มแข็งจึงถือเป็นปัจจัยที่จะก่อให้เกิดปัญหากับการดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ได้ (ค) สมาชิกในสังคมสงฆ์ไม่มีการศึกษาพระธรรมวินัยอย่างถ่องแท้ทำให้ไม่เข้าใจถึงระบบการดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ว่าเป็นปัญหาที่ปรากฏมากในคัมภีร์กรณี (๑) ภิกษุเหล่านั้นเป็นนวกะศึกษามาน้อยย่อมจะไม่เข้าใจในวิธีการของพระธรรมวินัยอาจมีการปฏิเสธหรือขัดขวางการดำเนินการได้ (๒) ภิกษุเป็นอลัชชีโง่เขลาไม่เอื้อเพื่อพระธรรมวินัยแม้จะมีความรู้ในการแก้ไขปัญหาก็ยังปฏิบัติผิดๆ ในการนำรูปแบบการแก้ไขไปใช้เช่น การลงนิคหกรรมลับหลัง ลงโดยไม่ปฎิญญา^{๑๑} เป็นต้น (๓) ภิกษุหัวดี โดยมากจะไม่สนใจในพระธรรมวินัยเป็นอลัชชี ถูกฝ่ายอธรรมวาทิชักชวนได้ง่ายการมีภิกษุ สมาชิกในสังคมทั้ง ๓ ประเภทมาก ๆ ย่อมทำให้เกิดปัญหากับการนำเอารูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหามาใช้ได้

๒. **กฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม** สำหรับปัญหาในเชิงโครงสร้างของกฏนิคหกรรมมีอยู่ ๓ ประการคือ (๑) โครงสร้างการบริหารปกครอง ซึ่งเป็นการจัดรูปแบบการปกครองตามระบบบริหารราชการของรัฐ ที่แบ่งการปกครองออกเป็นส่วนกลางส่วนภูมิภาค และแบ่งย่อยลงไปอีกเป็น หน ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และระดับเจ้าอาวาส และให้อำนาจแก่ผู้มีตำแหน่งทางการปกครองทุกระดับให้มีตำแหน่งและอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์ได้ตามกฎหมาย ซึ่งการจัดรูปแบบการปกครองที่มาพร้อมกับอำนาจดังกล่าวย่อมทำให้เกิดปัญหาในด้านรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหาอธิกรณ์ได้ ในกรณีการใช้อำนาจของฝ่ายปกครองที่จะให้คุณโทษแก่การพิจารณาอธิกรณ์ได้^{๑๒} ดังเช่น กรณีใช้อำนาจของเจ้าอาวาสในฐานะเป็นผู้พิจารณาอธิกรณ์อาจจะเข้าข้างฝ่ายภิกษุซึ่งเป็นผู้อยู่ใต้ปกครองได้ เพราะไม่มีการแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายปกครองกับฝ่าย

^{๑๐} วิ.มหา. (บาลี) ๕/๔๕ ๑-๔๕๓/๒๓๑-๒๕๕, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๕๑-๔๕๘/๓๓๓-๓๓๓.

^{๑๑} วิ.จุ. (บาลี) ๖/๔๕/๕๑, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๔๕/๑๒๒-๑๒๓.

^{๑๒} ธวัช หนูคำ, ร.ด.อ., “ปัญหาดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย”, หน้า ๑๒๐.

ตุลาการให้ชัดเจน (๒) ไม่ใช่ระบบสงฆ์ตามพระธรรมวินัยในการพิจารณาทำให้มีปัญหาในด้านพระธรรมวินัยซึ่งจะก่อให้เกิดข้อโต้แย้งถกเถียงในทางวิชาการหรือทางทฤษฎีว่ากฏนิคหกรรมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ไม่ใช่วิธีการของพระธรรมวินัย^{๔๓} ในกรณีปัญหาข้อถกเถียงว่าการดำเนินการตามกฎหมายคณะสงฆ์และกฏนิคหกรรมนั้นจะเป็นการขัดแย้งหรือไม่กับพระธรรมวินัย (๓) องค์การปกครองสูงสุดไม่ใช่องค์กรที่ตอบสนองการแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วเพราะเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่หลายด้านทั้งนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการสูงสุด ทั้งเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจสูงสุดในการแก้ไขปัญหา ทำให้มีความยุ่งยากไม่อิสระ ต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหา (๔) บุคลากรฝ่ายปกครองทำหน้าที่ทางด้านตุลาการไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎหมายและการดำเนินการตามรูปแบบของกฏนิคหกรรมซึ่งเป็นรูปแบบที่ยึดตามกระบวนการยุติธรรมของรัฐ^{๔๔} ทำให้มีปัญหาในเรื่องการดำเนินการตามขั้นตอนของกฏนิคหกรรม เนื่องจากผู้ทำหน้าที่ฝ่ายปกครองสงฆ์ไม่ใช่กฏหมายหรือมีความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย ทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามกฏนิคหกรรมได้

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า ทั้งอธิกธรมสมถวิธีและกฏนิคหกรรมต่างก็มีอุปสรรคและปัญหาในการดำเนินการแก้ไขปัญหาคล้ายๆ กัน คือมีปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างของระบบการปกครองและรูปแบบการแก้ไขปัญหาที่จะส่งผลกระทบต่อระหว่างกัน ส่วนที่แตกต่างกันก็คือ

๑) ระบบการปกครองในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนทำให้มีอุปสรรคในด้านโครงสร้างแก้ไขปัญหาแตกต่างกัน เช่น อธิกธรมสมถวิธีเป็นรูปแบบที่อยู่ภายใต้กรอบของระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือสังฆาธิปไตย เน้นความเป็นประชาธิปไตยในการดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยมีสังฆ์เป็นผู้นำทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหา ดังนั้น ปัญหาจึงอยู่ที่ตัวผู้นำหรือองค์กรสงฆ์เป็นหลัก ถ้าผู้นำเข้มแข็ง องค์กรเข้มแข็งก็สามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ แต่ถ้าขาดผู้นำและสงฆ์เองก็ไม่เข้มแข็ง มีสมาชิกที่ไม่มีคุณภาพ ก็จะก่อให้เกิดปัญหาหรือเป็นอุปสรรค ส่วนกฏนิคหกรรมการแก้ไขปัญหา อยู่ภายใต้กรอบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจตามระบบราชการ ดังนั้นรูปแบบการแก้ไขปัญหาจึงต้องเน้นอำนาจมากกว่าจะเน้นสังคมกล่าวคือระบบการปกครองสงฆ์ได้อำนาจจากภิกษุฝ่ายปกครองให้เป็นผู้ทำหน้าที่ในการวินิจฉัยอธิกธรมโดยไม่ต้องใช้สงฆ์ซึ่งมีกำหนดจำนวนบุคคลแค่ ๓ รูปเท่านั้น หรือถ้ายึดองค์กรปกครองสูงสุดก็คือมหาเถรสมาคม ไม่ยึดสงฆ์

^{๔๓} ไสว จิตเพียร, “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย : ศึกษากรณีปัญหาองค์กรทางตุลาการและวิธีพิจารณาความอธิกธรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕“, หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

^{๔๔} ธวัช หนูคำร.ด.อ., “ปัญหาการดำเนินคดีอาญากับพระสงฆ์ไทย”, หน้า ๗๒.

เหมือนกับในสมัยพุทธกาล ดังนั้น เมื่อนำประเด็นต่างๆ มาเปรียบเทียบกับกันจะพบว่า ทั้งอริกธสมวิธีและกฏนิกกรรมมีอุปสรรคและปัญหาในเชิงโครงสร้างที่แตกต่างกัน

๒) ในประเด็นองค์กรฝ่ายปกครอง จะพบว่า ปัญหาของอริกธสมวิธีก็คือองค์กรปกครองคือสงฆ์ไม่เข้มแข็งหนักแน่นในพระธรรมวินัยยอมเป็นอุปสรรคในการดำเนินการตามรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามาในฐานที่ไม่เอื้อต่อหลักการของพระธรรมวินัย ส่วนปัญหาด้านองค์กรของกฏนิกกรรมเป็นปัญหาของมหาเถรสมาคมซึ่งล้วนเป็นผู้ที่อยู่ในวัยเกษียณหรือเป็นองค์กรที่รอปัญหาไม่ใช่เป็นองค์กรที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหาได้อย่างทันท่วงทีทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นลุกลามยืดเยื้อคงมีปรากฏหลายๆ กรณีเหตุเพราะเรื่องบางเรื่องเป็นเรื่องรุนแรง เร่งด่วน เช่น การต้องอาบัติของภิกษุผู้มีชื่อเสียง เป็นที่ศรัทธาของประชาชนทั่วประเทศ ย่อมเป็นที่กระทบกระเทือนต่อภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาในสายตาของประชาชนเป็นอย่างมาก ในกรณีเช่นนี้หากยึดตามรูปแบบและขั้นตอนในทฤษฎีที่ว่าทุกคนต้องได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวภายใต้กฎหรือข้อบังคับเดียวกัน ย่อมมีปัญหาเพราะภาพลักษณ์ของสงฆ์นั้นขึ้นอยู่กับศรัทธาเป็นหลักในกรณีดังกล่าวหากมหาเถรสมาคมจะปฏิบัติเช่นเดียวกับกรณีการกระทำผิดของภิกษุผู้ไม่มีชื่อเสียงก็จะเกิดปัญหาเพราะพระที่เป็นที่ศรัทธาของประชาชนมากเมื่อกระทำผิดย่อมจะต้องดำเนินการให้เด็ดขาดรวดเร็วทำปัญหาให้ยุติเร็ว ซึ่งในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงดำเนินวิธีการแก้ไขปัญหาคือตัวอย่างมาแล้ว แต่ในสมัยปัจจุบันปัญหาดังกล่าวยังคงเป็นปัญหาสำหรับองค์กรปกครองสูงสุดของสงฆ์อยู่เช่นเดิม ซึ่งเมื่อพิจารณาในประเด็นนี้พบว่าทั้งอริกธสมวิธีและกฏนิกกรรมมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน

๔.๓.๒ อุปสรรคและปัญหาในเชิงการปฏิบัติ สำหรับอุปสรรคและปัญหาทั้งอริกธสมวิธีและกฏนิกกรรมดังนี้

๑. อริกธสมวิธี ในสมัยพุทธกาลอุปสรรคและปัญหาในเชิงปฏิบัติที่สำคัญและสามารถที่จะสังเกตเห็นได้ง่ายมีดังนี้ (๑) สงฆ์ไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนของรูปแบบการแก้ไขปัญหาคืออาจจะมีสาเหตุมาจากความไม่รู้หรือสงฆ์เป็นอธรรมวาทีคือไม่เอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัยก็ได้ เช่น ในการพิจารณาอริกธจะยึดหลักเกณฑ์สำคัญของการแก้ไขปัญหาคือการพิจารณาพร้อมหน้าโจทก์ จำเลย วัตถุประสงค์และสงฆ์ แต่สงฆ์ผู้ดำเนินการกลับไม่สนใจหรือไม่นำเอาหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาใช้ก็จะเป็นสาเหตุทำให้การแก้ไขปัญหาคือเป็นโมฆะ (๒) การที่โจทก์จำเลยไม่ยอมรับคำตัดสินของสงฆ์เพราะอาศัยทฤษฎี เช่น กรณีภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ที่แม้ว่าสงฆ์จะดำเนินการตามขั้นตอนพระธรรมวินัยทุกอย่างก็ไม่อาจยอมรับทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายกลายเป็นอุปสรรคปัญหาในที่สุด กรณีนี้ถือเป็นปัญหาที่ค่อนข้างร้ายแรงเพราะถ้าหากภิกษุไม่เคารพในพระพุทธรูปพระธรรมและพระสงฆ์แล้ว ก็ไม่มีมาตรการใดๆ ที่จะเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาคือได้โดย (๓) พระ

วินัยธรรมไม่เพียงกรรมในการแก้ไขปัญห ในสมัยพุทธกาลจะพบว่าถ้าพระวินัยธรรมาความยุติธรรมแล้วการแก้ไขปัญหาก็จะมีอุปสรรคทันทีที่กล่าวคือเกิดกรณีของการเข้าข้างผู้กระทำความผิดทำให้กระบวนการตัดสิน/ระงับอธิกรณ์มีปัญหา (๔) ในขณะที่กำลังตัดสินปรากฏว่าฝ่ายธรรมวาทิมีมากกว่าธรรมวาทิ ในกรณีนี้แม้ว่าฝ่ายธรรมวาทิจะนำรูปแบบและกระบวนการของพระธรรมวินัยมาใช้ อย่างไรก็ตามก็ไม่เป็นผลดังเช่นกรณี การสังคายนาครั้งที่ ๒ ที่มีการแตกแยกนิกายเป็นต้น ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้ถือเป็นอุปสรรคที่สำคัญของการดำเนินการแก้ไขปัญหในสมัยพุทธกาล

๒. กฎนิหกรรมของมหาเถรสมาคม สำหรับประเด็นที่จะเป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหโดยกฎนิหกรรมมีดังนี้ (๑) ความไม่ชำนาญในทางกฎหมายหรือไม่เข้าใจในกระบวนการแก้ไขปัญหตามกรอบของกฎนิหกรรมของผู้พิจารณา คณะผู้พิจารณา เช่น การฟ้องการตรวจคำฟ้องการไต่สวนการพิจารณาการสืบพยาน การให้คำตัดสิน เป็นต้น ก็จะมีผลกระทบต่อกระบวนการแก้ไขปัญหได้ (๒) การเขียนคำฟ้องของโจทก์ + จำเลย สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากสำหรับกระบวนการแก้ไขปัญหโดยกฎนิหกรรมก็คือ ผู้ฟ้องหรือผู้ยื่นคำฟ้อง จะต้องเขียนคำฟ้องให้ถูกต้องตามแบบของฝ่ายปกครอง ถ้าเขียนผิดหรือไม่ตรงตามข้อกำหนดของกฎนิหกรรมก็ต้องถูกยกฟ้อง หรืออาจให้เขียนใหม่ ซึ่งกรอบนี้เป็นการบีบให้ผู้เสียหาย หรือจำเลยต้องเขียนให้ถูกต้องเท่านั้น จึงจะฟ้องได้

๓. ทรรศนะเปรียบเทียบ เมื่อนำปัญหาและอุปสรรคทั้ง ๒ รูปแบบมาเปรียบเทียบก็จะพบว่าอธิกรณ์สมวิธีมีอุปสรรคในเรื่องของ

๑) ความไม่เข้าใจในหลักเกณฑ์การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของสงฆ์อันเรื่องมาจากความไม่รู้ ความโง่เขลาหรือความไม่รู้มีทฤษฎี เป็นต้น เช่น การไม่ไต่สวนต่อหน้าคู่กรณี การใช้สงฆ์ไม่ครบจำนวน การไม่เปิดโอกาสให้จำเลยสารภาพก่อนการลงโทษ เป็นต้น ซึ่งเหตุดังกล่าวอาจมาจาก การถูกรวบงำโดยฝ่ายธรรมวาทิหรือความไม่เข้าใจในระเบียบปฏิบัติก็ได้ ส่วนกฎนิหกรรมเนื่องจากพระภิกษุมิใช่ นักกฎหมาย และไม่เชี่ยวชาญในการใช้กฎหมาย ดังนั้น การนำรูปแบบของกฎหมายมาใช้จึงก่อให้เกิดปัญหา ซึ่งประเด็นด้านความไม่เข้าใจในเรื่องหลักกฎหมายหรือหลักพระธรรมวินัยนี้ผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหทั้ง ๒ รูปแบบอาจมีปัญหาลักษณะคล้ายกัน แต่จะแตกต่างกันในกรณีที่อธิกรณ์สมวิธีผู้ดำเนินการอาจไม่เข้าใจในรูปแบบของพระธรรมวินัยส่วนกฎนิหกรรมผู้ดำเนินการอาจไม่เข้าใจในรูปแบบของกฎหมายของรัฐและการดำเนินการตามขั้นตอนของกฎนิหกรรม

๒) ปัญหาในเรื่องความไม่รู้ของจำเลย ในอธิกรณ์สมวิธีแม้ว่าสงฆ์จะตัดสินลงโทษจำเลยตามความผิดแล้วหากจำเลยไม่ยอมรับในมติดังกล่าวก็เกิดปัญหากับกระบวนการ

แก้ไขปัญหาได้ ซึ่งในกรณีที่จำเลยมีจำนวนน้อย ก็จะไม่เป็นปัญหา แต่ถ้าหากจำเลยมีจำนวนมากก็อาจทำลายรูปแบบของอธิกชนสมถิวิธได้ เช่นในกรณีของการสังคายนาครั้งที่ ๒ ซึ่งภิกษุชาววัชชีไม่ยอมรับการลงโทษของภิกษุฝ่ายวินัยวาที่ที่กระทำถูกต้องตามกระบวนการของพระวินัยทุกประการ ซึ่งการคือร้นไม่ยอมรับดังกล่าวทำให้เกิดความแตกแยกขึ้นอย่างชัดเจน ส่วนกฏนิคกรรมปัญหานี้จะไม่ค่อยมีเพราะหากจำเลยคือดังก็จะถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐจับกุมโดยทันที^{๔๕} ซึ่งผิดกับสมัยพุทธกาลที่ไม่มีอำนาจรัฐเข้ามาดำเนินการตรงนี้ได้จะใช้ก็เพียงอำนาจของสงฆ์เท่านั้น

๓) ปัญหาความไม่เที่ยงธรรมของผู้พิจารณา ทั้งอธิกชนสมถิวิธและกฏนิคกรรมมีปัญหาคล้ายๆ กัน กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลถ้าพระวินัยธรมีความลำเอียง แล้วการตัดสินย่อมคลาดเคลื่อนไม่เที่ยงตรง ย่อมเป็นปัญหาต่อกระบวนการแก้ไขปัญหา คือทำให้อธิกชนต้องมีการรื้อฟื้นในภายหลังได้ส่วนกฏนิคกรรมถ้าผู้พิจารณาและผู้พิจารณาซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของจำเลยอาศัยความผูกพันฉันศิษย์อาจารย์ แล้วตัดสินเข้าข้างจำเลยก็ย่อมจะทำให้เกิดปัญหากับกระบวนการแก้ไขปัญหาได้

๔) การฟ้อง ในการดำเนินการฟ้องสมัยพุทธกาลใช้ทางกายกับวาจา ดังนั้น จึงไม่เป็นอุปสรรคในการดำเนินมากนัก แต่ในกฏนิคกรรมมีข้อบังคับไว้ชัดเจนว่า ต้องเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร และให้ถูกต้องตามแบบของมหาเถรสมาคมถ้าเขียนคำฟ้องผิดไม่ครบองค์ประกอบจะถูกปรับเป็นยกฟ้อง หรือให้เขียนใหม่ทันทีแม้ว่าเรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่จริงก็ตาม ดังนั้น รูปแบบของการฟ้อง จึงจัดเป็นปัญหาในด้านการดำเนินการตามกฏนิคกรรมซึ่งกรณีดังกล่าวจะไม่มีในอธิกชนสมถิวิธ

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าโดยภาพรวมแล้วอุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหของทั้ง ๒ รูปแบบจะมีมากน้อยแตกต่างกันทั้งนี้เพราะทั้ง ๒ รูปแบบมีขั้นตอนที่แตกต่างกัน แม้จะมีเจตนารมย์ที่คล้ายกันก็ตามซึ่งข้อแตกต่างด้านอุปสรรคและปัญหานี้ถือว่าเป็นข้อเปรียบเทียบเพื่อที่จะใช้เป็นข้อสนเทศในการปรับปรุงหรือประยุกต์ใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหในอนาคตต่อไป

^{๔๕} มาตรา ๒๖ พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มีคำวินิจฉัยถึงที่สุดได้รับนิคกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น.

มาตรา ๓๐ เมื่อจะต้องจำคุก กักขัง หรือขัง พระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการ ให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลมีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้ และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น, ภาคผนวก ก.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา (อริกถ) ในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเฉพาะกรณีอริกถสมถะกับกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ สรุปได้ว่า ทั้ง ๒ แนวคิดมีโครงสร้างรูปแบบและกระบวนการที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนดังมีรายละเอียดที่จะพินิจกล่าวได้ดังนี้

๕.๑.๑ บริบทของแนวคิดเรื่องรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา จากการศึกษา เป็นเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบททางด้านความคิดของรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นมีดังนี้

๑) ความหมาย อริกถสมถะวิธีหมายถึงรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา อริกถที่เกิดขึ้นและสงฆ์จะต้องชำระหรือดำเนินการแก้ไขให้สงบระงับส่วนกฏนิคหกรรม หมายถึง ระเบียบปฏิบัติตามระบบกระบวนการยุติธรรมของศาลเพื่อใช้ลงโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งทั้ง ๒ รูปแบบนั้นมีความคล้ายกันคือเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาอริกถของสงฆ์ แต่แตกต่างกันคือเป็นรูปแบบที่แตกต่างกันกล่าวคืออริกถสมถะเป็นวิธีการของพระธรรมวินัยแต่กฏนิคหกรรมเป็นวิธีการของกฎหมาย

๒) กำเนิดและพัฒนาการ อริกถสมถะเกิดมาจาก (๑) การตรัสรู้หลักธรรมและการก่อตั้งหลักธรรมกำหนดพระวินัยและสังคัมภีร์ขึ้นเพื่อสงฆ์มีปัญหาจึงได้บัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นกรอบให้สงฆ์ประพฤติสอดคล้องกับพระธรรมและได้สร้างความอุ่นใจในสงฆ์และทรงกำหนดรูปแบบและวิธีแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นภายในสังคัมภีร์ ภายใต้กรอบความคิดของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยของรัฐสามัคคีธรรม ส่วนกฏนิคหกรรมเกิดมาจากรัฐไทยเห็นว่าคำพิพากษาการดำเนินการของสงฆ์ไม่อาจจะแก้ไขปัญหาอริกถภายในสังคัมภีร์ได้ ดังนั้น จึงมีการตรากฎหมายและวิธีการดำเนินการทางกฎหมายขึ้นมาเพื่อให้พระธรรมวินัยมีอำนาจในการบังคับและลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน และที่มีปรากฏเป็นระเบียบชัดเจนที่สุดคือในสมัยรัชกาลที่ ๘ เรียกว่า ประมวลวิธีพิจารณาอริกถและเปลี่ยนมาเป็นกฏนิคหกรรมในสมัยปัจจุบันซึ่งถือว่าทั้ง ๒ รูปแบบมีพัฒนาการที่แตกต่างกันกล่าวคืออริกถ

สมณะกำเนิดขึ้นภายใต้อำนาจของพระพุทธองค์ในฐานะทรงเป็นสังฆบิดร ส่วนกฏนิคหกรรมมีกำเนิดและพัฒนารามาจากอำนาจรัฐ

๓) วัตถุประสงค์ อธิกรณสมถวิธี มีวัตถุประสงค์ในการเข้าไปประจบอิทธิฤทธิ์ทั้งส่วนที่มีโทษและไม่มีโทษ ส่วนกฏนิคหกรรมมีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปปรับอิทธิฤทธิ์เฉพาะส่วนที่มีโทษและเป็นเหตุวุ่นวายเท่านั้น เมื่อพิจารณาจากประเด็นนี้ก็จะพบว่าอิทธิกรณสมถะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากกฏนิคหกรรมมาก ส่วนความเหมือนกันก็คือทั้ง ๒ รูปแบบมีวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหามหาพระธรรมวินัยด้วยการขจัดคนที่ไม่ได้ออกจากศาสนาและรักษาคณติให้สามารถดำรงอยู่ในพระศาสนาได้อย่างผาสุก

๔) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญห อธิกรณสมถะคือรูปแบบการพิจารณาคดีตามระบอบการปกครองของรัฐสามัคคีธรรม ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญหากฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมก็คือรูปแบบการพิจารณาคดีของรัฐทั้งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบอบประชาธิปไตย ซึ่งทั้ง ๒ แนวคิดก็มีความคล้ายกันคือการยึดเอารูปแบบของรัฐที่อยู่แวดล้อมเป็นกรอบในการดำเนินการ แต่รูปแบบที่กฏนิคหกรรมนำมาใช้จะไม่สอดคล้องกับรูปแบบดั้งเดิมของพระธรรมวินัยพอสมควร

๕) อำนาจในรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญห ในอธิกรณสมถวิธีใช้อำนาจที่มาจากสงฆ์ซึ่งถือเป็นอำนาจของพระธรรมวินัยโดยตรงซึ่งถือเป็นอำนาจสิทธิขาดห้ามรื้อฟื้นห้ามโต้แย้ง หรือคัดค้าน ส่วนกฏนิคหกรรมใช้อำนาจที่มาจากรัฐตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ให้อำนาจกับบุคคลและคณะบุคคลโดยมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุด ซึ่งทั้ง ๒ รูปแบบมีความแตกต่างกันอย่างคืออิทธิกรณสมถะใช้อำนาจผ่านทางสงฆ์ ส่วนกฏนิคหกรรมใช้อำนาจผ่านทางบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองในฐานะเป็นเจ้าพนักงานของรัฐ

๖) มาตรการในการลงโทษ อธิกรณสมถะใช้การลงโทษเป็น ๒ นัย (๑) การลงโทษตามลักษณะของความผิดที่เกิดจากการละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งมีโทษตั้งแต่หนักสุดจนถึงโทษเบา เป็นการลงโทษที่มุ่งให้ผู้ลงโทษได้สำนึกหรือถ้าเป็นโทษร้ายแรงก็ให้พ้นจากความเป็นภิกษุ (๒) การลงโทษโดยใช้มติสงฆ์ เป็นการลงโทษที่ให้สังฆมมีส่วนร่วมตามมติหรือคำตัดสินของสงฆ์ส่วนกฏนิคหกรรมมีมาตรการในการลงโทษตามบทบัญญัติของกฎหมาย ๒ ประเภทคือ (๑) โทษถึงให้สึก (๒) โทษไม่ถึงให้สึก ซึ่งไม่มีการเปิดโอกาสให้สังฆมมีส่วนร่วมในการลงโทษผู้กระทำความผิดเลย ดังนั้น จึงมีความแตกต่างไปจากอิทธิกรณสมถะมาก

๗) เปรียบเทียบกรอบแนวคิดเรื่องปัญหา (อธิกรณ) สำหรับอธิกรณสมถวิธีได้แบ่งลักษณะปัญหาเป็น ๔ หมวด คือ (๑) หมวดการทะเลาะวิวาท (๒) หมวดการฟ้องร้องกล่าวหา

ด้วยเรื่องอาบัติน้อยใหญ่ (๓) หมวดการต้องอาบัติ (๔) หมวดที่เป็นกิจที่สงฆ์พึงทำแบ่งได้เป็น ๒ คือ (ก) พิธีกรรม (ข) นิคกรรมซึ่งนิคกรรมก็แบ่งเป็น ๒ คือ นิคกรรมแบบมีเงื่อนไข และแบบพิเศษไม่มีเงื่อนไข ส่วนกฏนิคกรรมแบ่งปัญหาไว้เป็น ๒ หมวด คือ (๑) ปัญหาเกี่ยวกับพระธรรมวินัยได้แก่ ปัญหาหมวดการฟ้องร้องด้วยเรื่องอาบัติกับหมวดการต้องอาบัติ และ (๒) ปัญหาการละเมิดกฎหมายของคณะสงฆ์และรัฐซึ่งสงฆ์จะต้องดำเนินการตามกระบวนการของกฎหมาย

๕.๑.๒ เปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหา ผู้วิจัยได้แบ่งการเปรียบเทียบออกเป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) รูปแบบของวิธีการแก้ไขปัญหา (๒) กระบวนการขั้นตอนรวมถึงลักษณะของการแก้ไขปัญหา ซึ่งจากการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ก. รูปแบบการแก้ไขปัญหา สำหรับอธิกธมมถวิมูหิมีรูปแบบการแก้ไขปัญหา ๗ ประการโดยจัดวางรูปแบบสำหรับการแก้ไขปัญหแต่ละประเภท ดังนี้

๑. หมวดวิวาหาธิกธมม ถแก้ไขโดยใช้วิธีสัมมุขาวินัย ๒ วิธีคือ (๑) โดยการตกลงกัน (๒) โดยการตั้งผู้มีคุณสมบัติขึ้นพิจารณา (๓) การใช้อำนาจสงฆ์ และเขยยยสีกาวินัยคือการจับฉลาก

๒) หมวดคณูวาหาธิกธมม ถแก้ไขโดยใช้วิธีสัมมุขาวินัย สติวินัย และอมุพหวินัย

๓) หมวดอาปิตดาธิกธมม ถแก้ไขโดยใช้วิธีสัมมุขาวินัย ปฎิญญาตคณณะ และตัสสปาปิยสีกา

๔) หมวดกิจจาธิกธมม ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภท หลักคือ ๑) ประเภทพิธีกรรม ๒) ประเภทนิคกรรม ซึ่งมี ๒ ชนิดคือ นิคกรรมแบบมีเงื่อนไขและแบบไม่มีเงื่อนไข ซึ่งแก้ไขโดยสัมมุขาวินัย อย่างเดียว

ส่วนกฏนิคกรรมได้มีรูปแบบการแก้ไขปัญหพระธรรมวินัยคือการละเมิดอาบัติร้ายแรงและการฟ้องกันด้วยเรื่องอาบัติร้ายแรง(อาปิตดาธิกธมมและคณูวาหาธิกธมม) หรือความผิดที่เนื่องด้วยการละเมิดกฎหมายของรัฐและคณะสงฆ์โดยแบ่งการแก้ไขปัญหออกเป็น ๒ ระดับคือ (๑) ระดับพระผู้พิจารณา และ(๒) ระดับคณะผู้พิจารณา ซึ่งในระดับนี้แบ่งย่อยออกอีกเป็น ๓ ชั้น คือ (๑) ชั้นต้น (๒) ชั้นอุทธรณ์ (๓) ชั้นฎีกา ซึ่งทั้ง ๒ มีความแตกต่างกันกล่าวคืออธิกธมมถมีโครงสร้างการแก้ไขปัญหพระธรรมวินัยที่ครอบคลุมมากกว่ากฏนิคกรรมซึ่งมีโครงสร้างการแก้ไขปัญหที่ยึดรูปแบบการพิจารณาคดีตามระบบศาลของรัฐทำให้ไม่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหของพระธรรมวินัย

ข. ขั้นตอนกระบวนการในการแก้ไขปัญห อธิกธมมถมีโครงสร้างการแก้ไขปัญหโดยสรุปมี ๓ ลักษณะ คือ แบบมีเงื่อนไข แบบไม่มีเงื่อนไขแบบพิเศษ ส่วนกฏนิคกรรมมี

โครงสร้างการแก้ไขปัญหาแบบเดียวแต่แบ่งชั้นการสอบสวนออกเป็น ๓ ชั้น คือชั้นต้น อุทธรณ์ และฎีกา ซึ่งจะพบว่าแม้รูปแบบจะแตกต่างกันแต่บางขั้นตอนกฏนิทกรรมก็พยายามที่จะนำกรอบของอิทธิณสมถะมาใช้ เช่น การฟ้อง การตรวจสอบการฟ้องการไต่สวนมูลฟ้อง เป็นต้น ซึ่งกฏนิทกรรมพยายามอิงอาศัยรูปแบบของอิทธิณสมถะมาใช้บางส่วน ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้การแก้ไขปัญหของรัฐมีรูปแบบที่คล้ายกับพระธรรมนูญมากที่สุด

ค. เปรียบเทียบอุปสรรคและปัญหาในการแก้ไขปัญห สำหรับอิทธิณสมถะวิธีมีปัญหาคือ (๑) ปัญหาการละเมิดอำนาจสงฆ์ เช่น การไม่รับคำตัดสิน ลี้กไป หนีไป เข้ารีตเดียรฉัตร เป็นต้น หรือปัญหาการแทรกแซงของอำนาจรัฐ กรณีกษัตริย์ลี้กวิ เป็นต้น ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ จะไม่มีปัญหาในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ แต่เมื่อพระองค์ทรงปรินิพพานแล้วก็จะกลายมาเป็นปัญหา ซึ่งปัญหาดังกล่าวมีดังนี้ (๑) สงฆ์ขาดความเข้มแข็งและความสามัคคีเพราะการไม่มีผู้นำหรือความไม่เคารพในพระธรรมนูญหรือมติของสงฆ์ตามพระธรรมนูญ ดังเช่นกรณีการสังคายนาครั้งที่ ๒ เป็นต้น ส่วนอุปสรรคปัญหาของกฏนิทกรรม คือ (๑) การใช้อำนาจทางการปกครองของผู้พิจารณากับผู้ต้องหาอันเกิดจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมของการดำเนินการตามกระบวนการแก้ไขปัญหาคือ (๒) ปัญหาเรื่องการแทรกแซงของอำนาจของรัฐที่เข้ามากำหนดนโยบายที่ขัดกับการดำเนินการแก้ไขปัญหของสงฆ์ (๓) ปัญหาบุคลากรของสงฆ์ (โดยเฉพาะฝ่ายปกครอง) ไม่มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการแก้ไขปัญหโดยกฏนิทกรรมซึ่งเป็นรูปแบบที่จัดเป็นกระบวนการทางกฎหมายทำให้เกิดการปฏิบัติผิดหรือลัดขั้นตอนไม่เป็นไปตามลำดับขั้นของการดำเนินการจนในที่สุดก็กลายมาเป็นอุปสรรคประการหนึ่ง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการทำการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยไปแล้วนั้นสมควรที่จะต้องมีการนำไปศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อไปเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ละเอียดและเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น ดังนี้

ก. ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงโครงสร้างรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญห

สำหรับการปรับปรุงหรือประยุกต์ใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหในอนาคต เพื่อให้มีรูปแบบที่รัดกุมและสอดคล้องต่อพระธรรมนูญและปัญหาของบ้านเมืองสมควรที่จะต้องมีการปรับปรุงโครงสร้างคณะสงฆ์และรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาดังนี้

๑) ในอนาคตควรมีการกำหนดให้พระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์

การบริหารปกครองคณะสงฆ์ในอนาคต จะต้องยึดรูปแบบการบริหารในสมัยพุทธกาลเป็นเกณฑ์คือ ให้ยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นหลักการสูงสุด ซึ่งในสมัยปัจจุบันพบว่าการบริหารคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น ไม่ได้ยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์แต่จะยึดเอาอำนาจรัฐคือกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์เป็นธรรมนูญสูงสุดในการบริหารแทน ทำให้มีการกำหนดฐานะตำแหน่งของภิกษุบางส่วนให้มีตำแหน่งในทางปกครองตามกฎหมายและใช้อำนาจนั้นในการแก้ไขปัญหาโดยไม่ได้เป็นไปตามแนวทางพระธรรมวินัยซึ่งผลของการดำเนินนโยบายดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาข้อโต้แย้งและการวิพากษ์จากสังคมมาโดยตลอด ดังนั้น จึงต้องหันกลับไปยึดเอาพระธรรมวินัยมาเป็นธรรมนูญสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งการนำมาใช้จะต้องทำให้พระธรรมวินัยมีสภาพบังคับได้ ซึ่งการดำเนินการก็มีอยู่ ๒ แนวทางคือ (๑) การทำให้พระธรรมวินัยเป็นกฎหมายโดยการร่างพระราชบัญญัติตามมาตราของพระวินัยโดยตรงหรือเทียบเคียงตามนั้น (๒) ถ้าวิธีที่หนึ่งมีปัญหาให้ตรากฎหมายออกมาคุ้มครองอุปถัมภ์พระธรรมวินัยโดยกฎหมายฉบับดังกล่าว ต้องมีบทลงโทษเพื่อรองรับการวินิจฉัยปัญหาของคณะสงฆ์เช่นกรณีของอาบัติปาราชิกหากผลการพิจารณาพบว่าจำเลยกระทำความผิดจริงก็ให้สึกและลงโทษตามกฎหมายหรือในกรณีที่สงฆ์ทำสังฆกรรมเพื่อบังคับให้ภิกษุมารับทราบข้อกล่าวหาแต่ภิกษุคือดิ่งไม่มาตามคำสั่งสงฆ์ก็ให้อำนาจตามกฎหมายที่กำหนดขึ้นมานั้นบังคับ ซึ่งอำนาจรัฐจะอยู่ในฐานะของการสนับสนุนการดำเนินการทางวินัยของสงฆ์ หรือในกรณีเกิดการฟ้องร้องกันขึ้น เมื่อสงฆ์ดำเนินการไต่สวนแล้วพบว่า จำเลยต้องอาบัติสังฆาทิเสสก็ให้มีคำสั่งบังคับไปเข้าปรีวาสตามสถานที่สงฆ์กำหนดภายใต้กรอบของกฎหมายที่ตราขึ้นมารองรับนั้น (๓) ควรนำรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหาโดยอธิกธรรมาสน์มาใช้โดยตรงภายใต้อำนาจของสงฆ์ ซึ่งในกรณีนี้จะต้องปรับรูปแบบการบริหารที่จะสามารถทำให้สงฆ์มีอำนาจในการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ในอนาคตควรปรับโครงสร้างการจัดระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย

เราจะพบว่าการปฏิรูปหรือประยุกต์ใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาในสังคมสงฆ์ไทยในอนาคตมิใช่เพียงว่าจะคำนึงถึงเฉพาะพระธรรมวินัยเท่านั้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการแก้ไขปัญหาในอนาคตก็คือต้องให้สงฆ์ได้เรียนรู้และทำความเข้าใจในระบบการศึกษาของสงฆ์ก็จะต้องมีการวางกรอบการศึกษาให้สอดคล้องตามหลักของพระธรรมวินัยได้แก่ศีล สมาธิ และปัญญาหรือ

กล่าวเฉพาะเนื้อหาของสิ่งที่ต้องการให้ศึกษาที่จะต้องเน้นหลัก ๓ ประการคือ (๑) พระธรรม ได้แก่ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น นิพพาน กรรม ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น เพื่อให้เข้าใจถึงหลักปรัชญาคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ (๒) พระวินัย ได้แก่ สิกขาบทหรือข้อห้ามข้ออนุญาตที่ใช้สำหรับเป็นหลักเกณฑ์ในการฝึกปิดหรือตรวจสอบพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมสงฆ์ (๓) รูปแบบและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาของคณะสงฆ์คืออริกัตสมณวิธี (๔) กฎหมายหรือศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยในอนาคตสงฆ์ควรจัดการศึกษาให้สมาชิกในสังคมได้ศึกษาเรียนรู้ในหลักเกณฑ์ดังกล่าวก็จะทำให้สมาชิกในสังคมเข้าใจถึงระบบการบริหารปกครองวิถีชีวิต และปัญหาการแก้ไขปัญหาภายในและภายนอกคณะสงฆ์ได้ โดยในอนาคตจะต้องจัดการศึกษาให้สงฆ์มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยเป็นอันดับแรกก่อน จากนั้นจึงขยายความรู้หรือการจัดการศึกษาไปสู่ศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมาย รัฐศาสตร์ ศิลปศาสตร์ เป็นต้น ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยและอาจจะเป็นประโยชน์หรืออุปการคุณในการแก้ไขได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นการดำเนินการแก้ไขปัญหาพระธรรมวินัยก็จะสามารถดำเนินไปสู่ทิศทางที่สอดคล้องกับธรรมเนียมสูงสุดของการปกครองสงฆ์ได้

๓) ในอนาคตควรประยุกต์รูปแบบและวิธีแก้ไขปัญหาวินัยให้สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหา ซึ่งการประยุกต์รูปแบบการแก้ไขปัญหาวินัยในอนาคตควรดำเนินการดังนี้

(๑) การกำหนดประเภทของปัญหา และวิธีแก้ไขปัญหาวินัยให้ชัดเจน สำหรับการประยุกต์ใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาวินัยในอนาคตจะต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญ ๒ ประการ ดังนี้

ก. การกำหนดประเภทของปัญหา หมายถึง การกำหนดกรอบปัญหาวินัยที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบันว่ามีปัญหาอะไรบ้างที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิตของพระภิกษุหรือเป็นปัญหาที่สงฆ์จำเป็นต้องแก้ไข โดยปัญหาที่จัดไว้ในสมัยพุทธกาลนั้นมีอยู่ ๔ ประการ คือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาทิกรณ์ และกัจจาทิกรณ์ ส่วนในปัจจุบันมีปัญหาที่เพิ่มเข้ามาคือปัญหาการละเมิดกฎหมายของรัฐซึ่งผู้ละเมิดจะต้องได้รับโทษโดยไม่มีข้อโต้แย้งใดๆ เช่น การขโมยทรัพย์สินของทางราชการหรือเอกชน การทำร้ายผู้อื่น เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวพระภิกษุในฐานะเป็นประชาชนของรัฐจะต้องได้รับการลงโทษอย่างเคร่งครัดเช่นเดียวกับชาวบ้าน เพราะถือว่าพระภิกษุก็ต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายรัฐ ซึ่งปัญหานี้จัดว่าเป็นปัญหาที่เนื่องด้วยพระธรรมวินัย ดังนั้น ในอนาคตควรกำหนดปัญหาประเภทดังกล่าวไว้อีกหมวดหนึ่งเพื่อจะนำไปกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม กล่าวโดยสรุปปัญหาในอนาคตมีอยู่ ๒ ประการคือ (๑) ปัญหาพระธรรมวินัย (๒) ปัญหาที่เนื่องด้วยพระธรรมวินัย

ข. การกำหนดรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาก็สอดคล้องกับปัญหา ในการกำหนดรูปแบบในการแก้ไขปัญหาก็ต้องพิจารณากรอบของปัญหาทั้ง ๒ ประเภทคือ (๑) ปัญหาพระธรรมวินัย ซึ่งแบ่งเป็น ๔ หมวด มี ๒ ลักษณะคือ ปัญหาที่จัดเป็นความวุ่นวาย และ ปัญหาที่เป็นพิธีกรรมหรือหน้าที่ที่สงฆ์จะต้องกระทำ (๒) ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย ได้แก่ ปัญหาการละเมิดกฎหมายของรัฐซึ่งภิกษุในปัจจุบันและอนาคตจะต้องอยู่ภายใต้กรอบอำนาจของกฎหมายของรัฐด้วย โดยรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาก็จะต้องมีกรอบการแก้ไขปัญหาดังนี้

๑) รูปแบบการแก้ไขปัญหของพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยโดยตรงที่เราจะยกเลิกหรือตัดทอนออกไม่ได้เพราะเป็นพุทธประสงค์และมีรูปแบบการแก้ไขปัญหของพระธรรมวินัยอย่างชัดเจน โดยรูปแบบการแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็คือ อธิกรณ-สมถวิธี ๑ ประการซึ่งในอนาคตจะต้องมีการนำมาใช้ให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น

๒) รูปแบบการแก้ไขปัญหที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย ได้แก่ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดกฎหมายรัฐซึ่งในปัจจุบันนี้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้กำหนดโทษภิกษุผู้ละเมิดหรือมีความผิดตามบทบัญญัติของกฎหมายของรัฐทั้งแพ่งและอาญาจะต้องได้รับโทษถึงกับ “ปาราชิก” หรือถูกบังคับให้สึก อันเป็นโทษสูงสุดหรือหากไม่ได้กระทำผิดถึงกับต้องได้รับโทษถึงขั้นสูงสุดแต่ถ้าเจ้าพนักงานของรัฐ (ภิกษุผู้ปกครอง+ ตำรวจ + อัยการ) เห็นว่าสมควรให้สละสมณเพศก็สามารถทำได้ แม้ว่าความผิดนั้นจะไม่มีโทษถึงขั้นปาราชิกก็ตามแต่เพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายรัฐหรือให้สะดวกแก่การพิจารณาคดีตามนัยของกฎหมายก็จำเป็นจะต้องทำเพราะมีกฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าในรัฐธรรมนูญของประเทศที่กำหนดว่าประชาชน (รวมถึงภิกษุ) ต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญของรัฐเสมอเหมือนกันหมด ดังนั้น การแก้ไขปัญหอาธิกรณในอนาคตจะต้องมีการจัดวางรูปแบบการแก้ไขปัญหในหมวดที่ไม่ใช่ปัญหาพระธรรมวินัยโดยตรงแต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ภายใต้กฎหมายของรัฐด้วยซึ่งปัญหาดังกล่าวนับวันจะมีความเด่นชัดและสร้างผลที่กระทบต่อการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์มากขึ้น ดังนั้น การแก้ไขปัญหอาธิกรณในอนาคตจะต้องคำนึงถึงการแก้ไขปัญหในลักษณะดังกล่าวโดยลักษณะของการแก้ไขปัญหาด้านกฎหมายของรัฐจะต้องใช้กรอบวิธีการแก้ไขที่ (๑) สอดคล้องกับวิธีการของรัฐ (๒) ไม่ละเมิดต่อพระธรรมวินัย จึงจะถือว่าเป็นความเหมาะสม

๔) ในอนาคตการแก้ไขปัญหาก็ควรเน้นความสำคัญของสงฆ์ การจัดรูปแบบของการแก้ไขปัญหในอนาคตนั้น เราจะต้องคำนึงถึงความสำคัญของการ

(๑) อำนาจที่ใช้สำหรับการดำเนินการแก้ไขปัญหานี้จะต้อง (ก) เป็นอำนาจที่มาจากสงฆ์ซึ่งจะต้องมีการประกอบสังฆกรรมตามกระบวนการทางพระธรรมวินัย (ข) เป็นอำนาจที่ได้รับจากกฎหมายของรัฐในกรณีที่มีการตราพระราชบัญญัติขึ้นมารับรองการแก้ไขปัญหานั้นที่เนื่องด้วยพระธรรมวินัย เช่น ปัญหาทางด้านกฎหมาย ซึ่งสงฆ์จะต้องดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการใช้อำนาจกับผู้กระทำผิดต่อพระธรรมวินัยโดยอำนาจข้อที่ ๒ นี้ไม่จำเป็นต้องใช้สงฆ์อาจเป็นภิกษุที่ได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์แล้วไปดำเนินการแก้ไขปัญหาร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐก็ได้ เช่น การนำพระภิกษุผู้กระทำผิดกฎหมายไปขึ้นศาลของรัฐจะต้องมีตัวแทนคณะสงฆ์ไปเป็นพยานร่วมฟังการตัดสินแล้วให้บันทึกการตัดสินมาแจ้งแก่สงฆ์ทราบในภายหลังก็ถือว่าการดำเนินการของรัฐนั้นได้รับการรับรองจากสงฆ์ว่าได้ดำเนินการถูกต้อง

(๒) การพิจารณาอธิกรณ์ ผ่านทางสงฆ์ จะต้องมิประธานเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องพระธรรมวินัยโดยตรง ได้แก่ พระวินัยธร ซึ่งถือเป็นผู้ที่สามารถจะวินิจฉัยอธิกรณ์ตามพุทธบัญญัติ ใน อนาคตคณะสงฆ์จะต้องให้ความสำคัญกับพระวินัยธร ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นฝ่ายตุลาการในการดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยตรง โดยการพิจารณาจะยึดหลักในการแก้ไขปัญหา ๒ ลักษณะ คือ (๑) ยึดพระธรรมวินัยเป็นธรรมนุญสูงสุดตามนัยของอธิกรณ์สมถวิธี (๒) ให้ยึดหลักจารีตและกฎหมายบ้านเมืองที่เป็นปัญหาที่เนื่องด้วยพระธรรมวินัย เช่น อธิกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายบ้านเมือง ในบางครั้งต้องขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาให้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าวด้วย

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการแก้ไขปัญหามาตรการในอนาคตนั้นจะต้องเน้น (๑) อำนาจที่มาจากพระธรรมวินัยซึ่งจะต้องใช้ผ่านทางสงฆ์และอำนาจที่มาจากกฎหมายหรืออำนาจรัฐต้องจะใช้ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐในการตัดสินโดยผลการตัดสินจะต้องให้สงฆ์รับรู้ด้วย (๒) การแก้ไขปัญหามาตรการจะต้องมีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ได้แก่ พระวินัยธร ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหามาตรการตามพุทธบัญญัติ และแม้แต่การดำเนินการแก้ไขปัญหามาตรการที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยก็ต้องใช้พระวินัยธรเช่นเดียวกัน

๕) ในอนาคตควรกำหนดบทลงโทษให้ชัดเจน ในอนาคตรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหามาตรการควรมีลักษณะดังนี้

๑. มีบทลงโทษภิกษุผู้ถูกตัดสินว่ากระทำผิดพระวินัยข้อหาปาราชิก (กรณีใดกรณีหนึ่ง) ด้วยบทลงโทษในทางกฎหมายของรัฐ เช่น การจำคุกประมาณ ๖ เดือน ๑ ปี เพื่อเป็นการลงโทษแก่ผู้ทำร้ายต่อพระธรรมวินัย จะได้ไม่เป็นตัวอย่างและกระตุ้นให้เหล่าภิกษุสามเณรประพฤติในกรอบของพระธรรมวินัย

๒. มีบทลงโทษแก่ผู้ร่วมกระทำผิดกับภิกษุผู้ประพฤติเสียหาย (ปาราชิก) นั้น โดยนัยแห่งโทษที่คล้าย ๆ กัน คือ (๑) ถ้าไม่จำคุก (๒) ปรับเป็นเงินเข้ารัฐ

๓. มีบทลงโทษแก่บรรดาอุปัชฌาย์อาจารย์ภิกษุผู้ประพฤติผิดตามสมควรในฐานะเป็นผู้ปกครองแล้วไม่เอาใจใส่ดูแลผู้ที่ตนบวชให้อย่างจริงจัง

๔. มีบทลงโทษแก่ผู้กระทำผิดให้มีบทลงโทษด้วยโทษสูงสุดในฐานะที่เป็นผู้รู้แล้วยังกระทำผิด

๕. มีบทลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติผิดด้วยการทำพระธรรมวินัยให้วิปริตหรือทำพระสัทธรรมให้ปฏิรูป เช่น การสอนที่ขัดแย้งต่อหลักธรรมวินัยให้ได้รับโทษหนักในฐานะเป็นผู้หักล้างคำสอนของพระพุทธศาสนา

จะเห็นว่าการกำหนดโทษในอนาคตจะต้องให้ครอบคลุมและค่อนข้างจะรุนแรงเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะภิกษุส่วนมากในปัจจุบันเห็นว่าโทษที่ปรากฏในพระธรรมวินัยและในกฎหมายคณะสงฆ์เป็นโทษเล็กน้อยไม่น่ากลัวหรือไม่ยำเกรงทำให้มีการละเมิดพระวินัยกันมากขึ้น ดังนั้นในอนาคตจึงจำเป็นที่จะต้องกำหนดบทลงโทษให้ครอบคลุมกับปัญหาและวิธีในการแก้ไขมากขึ้น

ข. ข้อเสนอแนะด้านพันธกิจขององค์กรฝ่ายปกครองและการวิจัยในอนาคต

๑) ควรมีการปรับปรุงโครงสร้างการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะกรณีของการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยอธิรณสมณะและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎนิคหกรรมหรือกฎหมายของรัฐอื่นๆ โดยหน่วยงานด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ร่วมกับหน่วยงานทางด้านการปกครองคือมหาเถรสมาคม กล่าวคือ ในส่วนของมหาวิทยาลัยสงฆ์จะต้องจัดให้ (๑) มีคณะหรือสาขานิติศาสตร์ ที่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายทั้งที่เป็นกฎหมายคณะสงฆ์หรือกฎหมายของรัฐอื่นๆ ในส่วนของหลักนิติธรรมแก่พระภิกษุและผู้สนใจ ทั้งนี้ก็เพื่อให้พระสงฆ์มีการศึกษาเรียนรู้ ในเรื่องกฎหมายจะได้มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญในเรื่องกฎหมายอันจะเป็นประโยชน์แก่วงการคณะสงฆ์ และเป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพสามารถเป็นผู้เข้าไปแก้ไขปัญหาอธิรณที่เกี่ยวเนื่องกับกฎหมายรวมถึงสามารถปฏิบัติใช้กฎนิคหกรรมได้อย่างถูกต้องสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เหตุที่นำเสนอเช่นนี้เพราะปัจจุบันสังคมสงฆ์มีปัญหาขาดแคลนนักกฎหมายที่เป็นพระสงฆ์ และพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองและมีอำนาจในการดำเนินการแก้ไขปัญหาดิรณโดยมากไม่มีความรู้ในเรื่องกฎหมายทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินการแก้ไขปัญหา การที่ทางหน่วยงานทางการของสงฆ์เอาธุระใน

การดำเนินการในเรื่องดังกล่าวก็จะสามารถแก้ไขปัญห(ก)การขาดแคลนนักกฎหมาย(ข)การไม่รู้กฎหมายของพระผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองได้ (๒)หน่วยงานทางด้านการปกครอง ได้แก่ มหาเถรสมาคม จะต้องกำหนดหลักสูตรการศึกษาในระดับนักธรรมเอกหรือมีหลักสูตรเฉพาะสำหรับนักปกครองหรือพระสังฆาธิการที่ไม่มีโอกาสเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้มีศึกษาอบรมเกี่ยวกับ (๑) พระธรรมวินัยและอธิกธัมมสังค ๑ ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมของพระสงฆ์ (๒) กฎหมายคณะสงฆ์ ฉบับปัจจุบัน (๓)กฎหมายของรัฐที่เกี่ยวข้องฉบับอื่นๆ เช่น กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา เป็นต้น (๔) กฎมหาเถรสมาคมมีกฎนิคหกรรมและกฎข้ออื่นๆที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้บรรดาพระสังฆาธิการในระดับต่างๆ สามารถที่จะมีความรู้ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาดตามแนวทางของกฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมได้ ซึ่งการอบรมนั้นจะต้องทำบ่อยๆ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญ อันจะมีประโยชน์ต่อการนำเอากฎนิคหกรรมไปใช้

๒) มหาเถรสมาคมหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะส่งเสริมการให้การศึกษาและความรู้ในเรื่องกฎหมายคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคมและอธิกธัมมสังคอย่างจริงจังเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจให้กับสังคฆาพุทธทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งนี้เนื่องจากว่าในอดีตและปัจจุบันนี้พระสงฆ์และประชาชนไม่มีความรู้หรือทราบข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการแก้ไขปัญหในพระพุทธศาสนาทั้งอธิกธัมมสังค๑ และกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม การให้ข้อมูลแก่สังคฆอย่างต่อเนื่องและชัดเจนย่อมทำให้ทั้งพระสงฆ์และประชาชนชาวพุทธสามารถเข้าใจและเมื่อมีอธิกธัมมเกิดขึ้นก็สามารถดำเนินการตามขั้นตอนได้อย่างถูกต้อง อันจะสามารถระงับอธิกธัมมได้โดยเร็ว

๓) ในด้านการศึกษาวิจัยในอนาคต ผู้สนใจควรนำประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหว่าการแก้ไขปัญหอธิกธัมมสังคในแต่ละสมัยมีการกำหนดจำนวนของผู้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหาดตามแนวทางของพระธรรมวินัยและตามแนวทางของกฎหมายว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพราะงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวถึงในรายละเอียดมากนัก

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

(๑) พระไตรปิฎก :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก** ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

(๒) เอกสารหอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. “เอกสารรัชกาลที่ ๕ เลขที่ ศ.๑๒/๑ เรื่องการจัดการเล่าเรียนมณฑลต่างๆ ลายพระหัตถ์ กรมหมื่นนวัชรญาณวโรรส ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.๕), ม.ป.ป.”

_____. เอกสารราชการที่ ๕ เลขที่ ศ. ๑๕ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑.

_____. เอกสารราชการที่ ๕ แฟ้มที่ ต.๒/๑ เรื่องการจ้าง มร. ยักษ์มินส์เข้ามารับราชการในราชสำนักไทย.

กรมศิลปากร, หอสมุดแห่งชาติ. กฎหมายรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๒ พระราชกำหนดว่าด้วยเรื่องพระสงฆ์สามเณรประพฤติมิชอบด้วยพระธรรมวินัย เลขที่ ๓ -๒๒ ๕ ๑๐๘ ชั้น ๑/๓ มัดที่ ๑๓๐.

_____. ธรรมเนียมพระวินัยเปลื้อง โอวาทานุสาสน์ เลขที่ ๘๕ ๕ ๑๐๗ มัดที่ ๕๐ สมุดไทยดำ.

_____. กฎหมายรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๘ ประกาศเรื่องดำราทำนายผู้มีบุญ เลขที่ ๒๑-๓๒ ๕ ๑๐๘ ชั้น ๑/๓ มัดที่ ๗ สมุดไทยดำ ตัวขาว.

_____. กฎหมาย (ฉบับเชลยศักดิ์) พระราชกำหนดใหม่ เล่ม ๑ (ฉบับนายโหมด กระสาปณี) เล่มที่ ๖๐ ๕ ๑๐๘ ชั้น ๔/๑ มัดที่ ๒๐ สมุดไทยลาว ตัวดำ.

(๓) แลงการณ์คณะสงฆ์ :

แลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๔ พ.ศ. ๒๔๕๕.

แลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๕๖.

แลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๘ พ.ศ. ๒๔๖๓.

แลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๔๘ ภาค ๓ ๒๕๐๓.

แลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๐ ภาคพิเศษ ฉบับที่ ๓ วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕.

แลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๑ ภาค ๖-๗.

(๔) ราชกิจจานุเบกษา :

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๒๕ หน้า ๒๑๔ ลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน รศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕).

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ หน้า ๑๓๕๑ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔.

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๗๕ หน้า ๑๑๕ ลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕, มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖.

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๐๕ ตอนที่ ๑๖ ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕, มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลตุติภูมิ

(๑) หนังสือ :

กระทรวงยุติธรรม. ๑๐๐ ปี กระทรวงยุติธรรม กรุงเทพมหานคร : เปอเพคกราฟฟิคกรุ๊ป, ๒๕๓๕.

กรมการศาสนา. การประชุมคณะกรรมการศึกษาปัญหาและปรับปรุงปกครองคณะสงฆ์ ครั้งที่ ๒/๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

_____. รายงานเกี่ยวกับพระนอกพระธรรมวินัยของคณะทำงานด้านพระธรรมวินัยและด้านกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

_____. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.

_____. ประชุมจาริก ภาคที่ ๘ จาริกสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

_____. ประชุมพงสาวดาร เล่มที่ ๔๐. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๘.

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๖.
- ประชุมพงสาวดาร เล่ม ๑๓. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๗.
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๐๔. พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทหม่อมราชวงศ์กฤษดากร ณ เมรุหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๑.
- กระจำน นันทโพธิ์. มหานิกาย – ธรรมยุติ. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- โกวิท วงศ์สุวรรณ, ดร. พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในทศวรรษที่ ๒๑. นครปฐม : โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมกำแพงแสน, ๒๕๔๓.
- ขุนประพันธ์เนติวุฒิ และนายคำ(ผู้แปล). พุทธชัยมงคล ๘ และพระราชกำหนดพระเจ้ากรุงธนบุรี. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพว่าที่ร้อยตรีอิทธิพล นรนิติผดุงการ(น.บ.) ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๐.
- คณะกรรมการการศาสนา. ศิลปะและวัฒนธรรม รายงานกรณีวัดพระธรรมกาย. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒.
- คณาจารย์โรงพิมพ์เลียงเชียง. วินัยมุข เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕.
- วินัยมุข เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๖.
- คณินันต์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒.
- การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ.๒๔๗๓-๒๔๘. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒.
- จิร โชค (บรรพต) วีรชัย. รัฐศาสตร์ทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อแกรมมี, ๒๕๓๕.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๖.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). ประชุมพงสาวดารรัชกาลที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์๒๕๔๘.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. พระประวัติและพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิต
ชิโนรส. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๑๕.

_____. สามเจ้าพระยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อาศรมอักษร, ๒๕๐๕.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, ผศ.,ดร. พุทธศาสนากับวิกฤตโลก. กรุงเทพมหานคร: เอกสาร โรเนียว, มปท.

ธวัช ธันโตภาส, รศ. ทฤษฎีการเมือง. ปัตตานี : ปัตตานีการช่าง, ๒๕๔๒..

ธาราวงศ์ รักศรีวงศ์. กิจการของคณะปฏิสังขรณ์พระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งผ้ากาสาวัตร
สังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๘๒.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศ. พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
เม็ดทราย, ๒๖๔๓.

เบรนดี อาร์. เนลสัน. ความคิดทางการเมืองตะวันตก. สมนึก ชูวิเชียร(ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร:
เอ็มแอลครีเอชั่น, ๒๕๔๘.

บรรพต วีระชัย. ความคิดเชิงทฤษฎีการเมืองในทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร :
อักษรไทย, ๒๕๒๘.

ปรีชา ช้างขวัญยืน, รศ. ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. วรรณคดีทางการเมืองในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

ประสาร ทองภักดี, พ.ด. กฎหมายมหาชนตามแนวทางพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. อาณาจักรสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : มปป, มปท.

ปลื้ม โชติชยางกูร. (คำบรรยาย) กฎหมายคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๒๔.

ผจงจิตต์ อธิคัมภีร์. การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : ชวนการพิมพ์,
๒๕๓๑.

พัทธา สายหู. กลไกของสังคม. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พิทยา ว่องกุล(บรรณาธิการ). วิกฤตศาสนายุคธนชิปไต่ย พุทธวิบัติ. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์
พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒.

พิพัฒน์ พสุธารชาติ. รัฐกับศาสนา บทควมว่าด้วยอาณาจักร ศาสนลัทธิ และเสรีภาพ.
กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๕.

พระกิตติศักดิ์ กิตติโสภณ. พระพุทธศาสนาสยาม : ฤาวิฤตจะเป็นโอกาส? กรุงเทพมหานคร :
สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชวิวาส. พระนคร : โรง
พิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, ๒๔๕๕.

_____. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา
ลาดพร้าว, ๒๔๕๕.

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พระราชวิจารณ์ในพระนามสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว หลวงนรินทรเทวี. จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๖.

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคม. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____. กรณิธรรมกาย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

_____. นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑ .

_____. วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

_____. การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ต้องพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____. การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

_____. คนไทยหลงทางหรือไร. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). จัดงานวันวิสาขบูชาอยู่อย่างแค่น้ำตาต้องไปให้ถึงเนื้อตัว.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก ๒๕๔๘.

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทย ในอนาคต แนวและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ชุมมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕.

พระยาเกษปณิกโกศล. “บันทึกความทรงจำของพระยาเกษปณิกโกศล (โหมด อมาตยกุล)” ใน วันสกุลอมาตยกุล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง, ๒๕๒๐.

พระยานิติศาสตร์ไพศาล. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมศาสตร์, ๒๕๐๒.

พระราชปรีดี (สฤษดิ์ สิริโร ป.ธ.๕ กศ.ม.). การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแก้ไขปัญหาในทาง
พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอิทธิพลสมณะ. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทาน
สัญญาบัตรพดยศ พระราชปรีดี ๕ ธันวาคม ๒๕๔๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโน). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร : มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระวิสุทธวิภัทรธาดา. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ. ชาติวงศ์สังคหปาฐนิสสยะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระศรี กิตติโสภณ (สุกิตติ). มหาชนบท ๑๖ แคว้น ในชมพูทวีปและจดหมายเหตุเรื่องอาณาจักร
ริชมมปาละ. กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๓๕.

พระสด สิงห์เสนี. ประวัติวัดอินทาราม (รวบรวมถึง พ.ศ.๒๔๘๑). พระยาสังฆาภิรมย์อุคมราชภักดี
(สรวง ศรีเพ็ญ) พิมพ์แจกในงานฉลองพระพุทธรูปและรูปหล่อท่านเจ้าคุณพระ
ทักษิณคณิศร (สาย). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ยัมศรี, ๒๔๒๘.

พระโสภณคุณาภรณ์ (ระแบบ จิตตภาโน). พระธรรมวินัย. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, ๒๕๒๑.

พระสมชาย จานจุฑาโฒ. นิพพานเป็นอิตตาหรืออนัตตา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ฟองทองเอ็นเตอร์ไพรส์, ๒๕๔๒.

พระอุรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระวินัยปิฎก จุลวรรค ปฐมภาคและอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พุทธศาสนาประวัติศาสตร์นิกายเถรวาทและราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๕.

_____. พระมหาสมณนิยมในการบริหารคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๓.

_____. มงคลคฤทนี ปจิม ภาโค (บาลี). กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. แนวคิดเกี่ยวกับแนวความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ ๑-๓. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๕.

_____. ประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ ๑-๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗.

_____. ประวัติศาสตร์ สังคมและการเมืองไทยหน่วยที่ ๑-๓. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖.

_____. พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖.

_____. ประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๑ - ๓. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖ .

มองซิเออร์ เอรี แลงกาด์. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (เล่ม ๒). กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

_____. ประวัติศาสตร์กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร : อรุณสภาคาวบู้, ๒๕๐๕.

มูลนิธิภูมิพลโลกิย. พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพลโลกิย เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภูมิพลโลกิย, ๒๕๓๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

วิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). พุทธวิบัติ? กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถีธรรม, ๒๕๔๒.

วิไลเลขา ถาวรธนสารและคณะ. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : รามคำแหง, ๒๕๒๑.

ศรีจักร วัลลิโกดม. ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๒๔.

ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พล.ต., ม.ร.ว. ประวัติศาสตร์ กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ – ๒๕๓๔. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ การพิมพ์, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. วินัยมุข เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พุทธประวัติ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

_____. การคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

_____. การคณะสงฆ์ . มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปี แต่วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วันที่ ๑ - ๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีศตวรรษ, ๒๕๑๔.

_____. พระมหาสมณนิยมในการบริหารคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพ. ตำนานคณะสงฆ์และตำนานพระปริตต์. กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๑๗.

_____. ประชุมพินัยเกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา. คณะสงฆ์วัดพระพิเรนทร์พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธร. กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๑๔.

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร ป.ธ.๕). อุปกรณ์วินัยมุข เล่ม . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓.

สนิท โขยวงศ์คต (บรรณาธิการ). มหาจุฬาวិชาการ : พุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สิริวัฒน์ คำวันสา. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: จรัญสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

สุริย์ มีผลกิจ. พุทธกิจ ๔๕ พรรษา. กรุงเทพมหานคร : คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๓.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๖.

_____. ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๕.

_____. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๒.

_____. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธศาสนาตรศนะและวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : หอชัยรัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๕.

เสนีย์ ปราโมทย์, ม.ร.ว. วิกฤตในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ยุโรปา เพรส จำกัด, ๒๕๓๓.

แสวง บุญเฉลิมวิภาส, รศ. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, ๒๕๔๓.

แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สุเชาว์ พลอยพุ่ม. รายงานการวิจัยเรื่องการส่งเสริมพระพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๒. หน้า ๖๗-๖๘.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ดร. งานวิจัยพุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

หลวงเทพคุณานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมธัช ป.ธ.). พระคัมภีร์ธาตุปทีปิกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

อาคม พัตติยะ. แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ศรีธรรมเทพนคร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
เจ้าพระยา, ๒๕๒๗.

เอ็ม.เอ.ฮาร์มอน. ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน. เสน่ห์ จามริก (ผู้แปล).
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕.

โอภาส เสวิกุล. พระราชบิดาแห่งการปฏิรูป. กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๒๐.

(๒) บทความ :

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, ดร. ใน วิกฤตศาสนายุคชนาธิปไตย พุทธวิบัติ? (พิทยา ว่องกุล
บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
๒๕๔๒.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. บทสัมภาษณ์ใน พระกิตติศักดิ์ กิตติโสภณ พระพุทธศาสนาสยาม : ฤาวิฤตจะ
เป็นโอกาส? กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.

ปลื้ม โชติชชาญกุล. นิคกรรมและการสละสมณเพศ, ใน มหาจุฬาวิชาการ : พุทธศาสตร์และ
สังคมศาสตร์. สนิท โชติกส์คัด (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). บทสัมภาษณ์เรื่อง “พ.ร.บ.คณะสงฆ์จะช่วยพระศาสนาให้พ้นภัย
อย่างไร” ใน <http://www.larndham.net/cgi-bin/kratoo.pl/๐๐๗๓๑๑.htm>.
<http://hipermart.net/dhnr/๓๓/๓๓๑.html>

_____. “บทสัมภาษณ์ พระธรรมปิฎก เรื่องสถานการณ์พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์”,
ใน สยารัฐสถาปนาวิจารณ์. ฉบับที่ ๔๒(๑๘) : ๑๕ : ๑ – ๗ .

พระไพศาล วิสาโล. “อนาคตสำหรับพุทธศาสนาในประเทศไทย : ว่าด้วยคณะสงฆ์” ใน พุทธ
วิบัติ? พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถิธรรม, ๒๕๔๒.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต ป.ธ. ๕) และกลุ่มเสขิยธรรม. หลักการสำคัญที่ควรพิจารณาใน
การปรับปรุง พ.ร.บ.คณะสงฆ์, ใน อาทิตย์. ฉบับที่ ๕ ปีที่ ๗ มีนาคม-เมษายน ๒๕๔๕.

สุนทร ณ รั้งยี. “การปกครองคณะสงฆ์ : อดีต ปัจจุบัน อนาคต”, ใน วารสารพุทธศาสนศึกษา.
ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๕.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. “ศาสนากับการเมืองไทย” ใน พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการ
เมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ธวัช หนูคำ, ร.ต.อ. “ปัญหาการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ไทย”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

นฤมน ธีวัฒน์. “พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๕.

สวัสดิ มานิตย์. “ปัญหาทางกฎหมายว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย”.
วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ.
๒๕๔๒.

สายธาร อินทวดี. “บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ ๒๔๔๕ – ๒๕๓๐”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ๒๕๓๓ .

เสวก สุบรรณเกตุ. “บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการ
บริหารคณะสงฆ์ (พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕)”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย, ๒๕๔๐.

ไสว จิตเพียร. “กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย : ศึกษากรณีปัญหาองค์กรตุลาการและวิธี
พิจารณาความอาชญากรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕”. วิทยานิพนธ์
นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓ .

อัจฉรา กาญจนมัย. “การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๕๔”.
วิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๓.

อุทัย มณี. “การเมืองว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ ศึกษากรณีพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ)”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๖.

(๔) สารนิพนธ์ :

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา). “รูปแบบและกระบวนการแสวงหาอำนาจทางการเมืองของพระเทวทัต”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Internet) :

http://talk.sanook.com/hot/hot_03801.php<16September2006>.

<http://www.phrathai.net/phrakrong/rule> <16September2006>.

<http://www.larndham.net/cgi-bin/kratoo>. <16September2006>.

http://www.bpct.gor/index.php?option=com_content&task=view<16September2006>.

<http://www.phrathai.net/article/php/>.<16September2006>.

<http://www.phrathai.net/phrakrong/rule><16September2006>.

<http://www.udontani.comudnews/><16September2006>.

http://www.bpct.gor/index.php?option=com_content&task=view<16September2006>.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Bhattacharyya NN. **Anciant India History and Civilization :Trends and Perspective**. New Delhi : Ramesh Jian Manoha Publication, 1988.

Dutt Sukumar. **Early Buddhist Monachism**. Delhi : Munshiram Monoharlal Publisherm, 1999.

_____. **Buddhist Monk and Monasteries of India :Their History and Their contribution to Indian Culture**. Delhi : Munshiram Monoharlal Publisher, 1988.

H.H. Somdet Phra Nyanasamvara the Supreme Patriach. **Buddha Sasana Vamsa : Abuddhist Monastic Lineage** (Phra Kantasilo English Translator). Bangkok : Mahamakut Press, 1992.

Hazra Kanai Lal. **Thailand Political History and Buddhist Cultural Influences**. New Delhi : Cecent Book, 2000.

- Hazra Kanai, **Royal Patronage of Buddhism in Ancient India**. New Delhi : D.K. Publication, 1984.
- Lawrence C.Wanlass Gettell. **History of Political Thought**. New York : Appleten Century-Crafts, Inc., 1953.
- Lopez, Donald S. **Buddhism :An Introduction and Guide**. England : Allen Land The Penguin Press, 2001.
- Masih, Y. A. **Critical History of western Philosophy**. Delhi : Motilal Banarsidass Publisher, 1994.
- Morgan Kenneth W. **The part of the Buddha :Buddhism interpreted by Buddhist**. Delhi : Motilal Banarsidass Publisher, 1997.
- Nakamura Hajime. **Indian Buddhism : A Surevey with Bibliographical Note**. Delhi : Motilal Banarsidass Publisher, 1996.
- Narada Maha Thera. **The Buddha and His Teaching**. Malaysia : The Buddhist Missionary Society, 1977.
- Noble Rose. **Real Buddhism : A History**. California : Jain Publishing Company, 1994.
- Odenberge Herman. **Buddha : His Life His Doctrince His Order**. Delhi : Motilal Banarsidass Publisher, 1997.
- Pande G.C. **Studies In The Origin of Buddhism**. Delhi : Motilal Banarsidass Publisher, 1995.
- Robinson/Johnson. **The Buddhist Religion :A Historical Introduction**. United State : Wadsworth Publishing Company, 1997.
- Somboon Suksamran. **Political Buddhist in southeast Asia : The Rule of the Sangha in the modernization of Thailand**. London : C.Hurt Company, 1977.
- Sangharashita. **What the Sangha : The Nature of Spiritual Community**. Birmingham : Windhorse Publication, 2000.
- T.W. Rhys David. **Buddhist India**. Delhi : Motilal Banarsidass Publisher, 1997.

ภาคผนวก

ผนวก ก.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

.....

แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

เป็นปีที่ ๔๑ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ในฐานะรัฐสภาดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

มาตรา ๔ ภายในระยะเวลาหนึ่งปี นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ บรรดา กฎกระทรวง สัตถาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับและระเบียบเกี่ยวกับคณะสงฆ์ที่ใช้บังคับอยู่ในวันประกาศพระราชบัญญัตินี้ในราชกิจจานุเบกษา ให้คงใช้บังคับต่อไปเพียงเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้จนกว่าจะมีกฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับ หรือระเบียบของมหาเถรสมาคมยกเลิก หรือมีความหมายอย่างเดียวกันหรือขัดแย้งกัน หรือกล่าวไว้เป็นอย่างอื่น

มาตรา ๕ เพื่อประโยชน์มาตรา ๔ บรรดาอำนาจหน้าที่ซึ่งกำหนดไว้ในสัตถาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับ และระเบียบเกี่ยวกับคณะสงฆ์ ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใด หรือคณะกรรมการสงฆ์ใดซึ่งไม่มีใน

พระราชบัญญัตินี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจกำหนดโดยกฎหมายมหาเถรสมาคมให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใด รูปใด หรือหลายรูปร่วมกันเป็นคณะตามที่เห็นสมควรได้

มาตรา ๕ ทวิ ในพระราชบัญญัตินี้

คณะสงฆ์ หมายความว่า บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร

คณะสงฆ์อื่น หมายความว่า บรรดาบรรพชิตจินิกาย หรือ อนัมนิกาย

พระราชาคณะ หมายความว่า พระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งและสถาปนาให้มีสมณศักดิ์ตั้งแต่ชั้นสามัญจนถึงชั้นสมเด็จพระราชาคณะ

สมเด็จพระราชาคณะผู้อาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ หมายความว่า สมเด็จพระราชาคณะที่ได้รับสถาปนาในวันเดียวกันให้ถือว่ารูปที่ได้รับการสถาปนาก่อน

มาตรา ๕ ตริ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจ ในการแต่งตั้งสถาปนาและถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุในคณะสงฆ์

มาตรา ๖ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวงนั้น เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้

หมวดที่ ๑

สมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง

ในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ชั้นทุลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้อาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีความอาวุโสโดยสมณศักดิ์รองลงมาตามลำดับ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ชั้นทุลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๘ สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก และทรงบัญชาการคณะสงฆ์ และทรงตราพระบัญชา สมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายพระธรรมวินัย และกฎหมายอาญา

มาตรา ๙ ในกรณีสมเด็จพระสังฆราชทรงลาออกจากตำแหน่งหรือพระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระสังฆราชหรือตำแหน่งอื่นใดตามพระราชอัธยาศัยก็ได้

มาตรา ๑๐ ในเมื่อไม่มีสมเด็จพระสังฆราช ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ถ้าสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้กรรมการเถรสมาคมที่เหลืออยู่เลือกสมเด็จพระราชาคณะรูปหนึ่งผู้มีอาวุโสโดยสมณศักดิ์รองลงมาตามลำดับและสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ในเมื่อสมเด็จพระสังฆราช ไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักรหรือไม่ปฏิบัติหน้าที่ได้ สมเด็จพระสังฆราชจะได้ทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่งปฏิบัติหน้าที่แทน

ในกรณีที่สมเด็จพระสังฆราชมิได้ทรงแต่งตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนตามวรรคสาม หรือสมเด็จพระราชาคณะซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราชไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ สมเด็จพระสังฆราชได้ ให้นำความในวรรคหนึ่งมา และวรรคสองใช้บังคับโดยอนุโลม

ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประกาศนามสมเด็จพระราชาคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชตามมาตรา ๑๑ ในพระราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๑๑ สมเด็จพระสังฆราชพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) มรณภาพ	(๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
(๓) ลาออก	(๔) ทรงพระกรุณาโปรดให้ออก

หมวดที่ ๒

มหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๒ มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่เกิน สิบสอง รูปเป็นกรรมการ

มาตรา ๑๓ ให้อธิบดีกรมศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้
กรรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๔ กรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอยู่ใน
ตำแหน่งคราวละสองปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

มาตรา ๑๕ นอกจากพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา ๑๔ กรรมการมหาเถร
สมาคมซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

(๑) มรณภาพ (๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ

(๓) ลาออก (๔) สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาให้ออก

ในกรณีที่กรรมการมหาเถรสมาคมพ้นตำแหน่งก่อนวาระ สมเด็จพระสังฆราชอาจ
แต่งตั้งพระราชกฤษฎีกาใดรูปหนึ่งเป็นกรรมการแทน

กรรมการซึ่งได้รับการแต่งตั้งตามความในวรรคก่อนอยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่ง
ตนแทน

มาตรา ๑๕ ทวิ การแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมตามมาตรา ๑๒ และให้กรรมการ
มหาเถรสมาคมพ้นจากตำแหน่งตามมาตรา ๑๕ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ลง
นามสนองพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๑๕ ตริ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม

(๒) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร

(๓) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การ
สาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

(๔) รักษาพระธรรมวินัยของพุทธศาสนา

(๕) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่น

เพื่อการนี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วาง
ระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศโดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับ
ได้ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา ๑๕ เป็น
ผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้

มาตรา ๑๕ จัตวา เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความสงบเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครองสำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้

พระภิกษุและสามเณรที่ได้รับโทษตามวรรคหนึ่ง ถึงขั้นให้สละสมณเพศต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันทราบคำสั่งลงโทษ

มาตรา ๑๖ ในกรณีที่ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมไม่อาจมาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุมมหาเถรสมาคม และมีได้มอบหมายให้สมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่งปฏิบัติหน้าที่แทนให้สมเด็จพระราชาคณะผู้นั้นปฏิบัติหน้าที่แทนโดยสมบูรณ์

มาตรา ๑๗ การประชุมมหาเถรสมาคมต้องมีกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการโดยการแต่งตั้งรวมกันมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกรรมการทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุม

ระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคมให้เป็นไปตามกฎหมายมหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๘ ในกรณีที่ยังไม่มีกรรมการมหาเถรสมาคมแทนตำแหน่งที่ว่างตามมาตรา ๑๕ วรรค ๒ ให้ถือว่ามหาเถรสมาคมมีกรรมการเท่าจำนวนที่เหลืออยู่ในขณะนั้น

มาตรา ๑๙ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ ตามมติมหาเถรสมาคม ประกอบด้วยพระภิกษุหรือบุคคลอื่นจำนวนหนึ่ง มีหน้าที่พิจารณาถ้อยแถลงเรื่อง ที่จะเสนอต่อมหาเถรสมาคม และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมายโดยขึ้นตรงต่อ มหาเถรสมาคม

การจัดให้มีคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ การแต่งตั้งกรรมการหรืออนุกรรมการ การพ้นจากตำแหน่งของกรรมการหรืออนุกรรมการ และระเบียบการประชุม ให้เป็นไปตามระเบียบมหาเถรสมาคม

หมวดที่ ๓

การปกครองคณะสงฆ์

มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม

การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม

มาตราที่ ๒๐ ทวิ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์

การแต่งตั้งและการกำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะใหญ่ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม

มาตรา ๒๑ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้จัดแบ่งเขตปกครอง ดังนี้

(๑) ภาค	(๒) จังหวัด
(๓) อำเภอ	(๔) ตำบล

จำนวนและเขตปกครองดังกล่าว ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม

มาตรา ๒๒ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับ ดังต่อไปนี้

(๑) เจ้าคณะภาค	(๒) เจ้าคณะจังหวัด
(๓) เจ้าคณะอำเภอ	(๔) เจ้าคณะตำบล

เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควร จะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้นๆ ก็ได้

มาตรา ๒๓ การแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอันเกี่ยวกับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งอื่นๆ และไวยาวัจกร ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม

หมวดที่ ๔

นิคหกรรมและสละสมณเพศ

มาตรา ๒๔ พระภิกษุจะต้องรับนิกหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิกหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิกหกรรมตามพระธรรมวินัย

มาตรา ๒๕ ภายใต้งบบังคับมาตรา ๒๔ มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายเถรสมาคมกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติและเป็นธรรม และให้ถือว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายที่มหาเถรสมาคมจะกำหนดให้มหาเถรสมาคม ให้มหาเถรสมาคมหรือพระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งกำหนดให้การวินิจฉัย การลงนิกหกรรมให้เป็นอันยุติในชั้นใดๆ นั้นด้วย

มาตรา ๒๖ พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มีคำวินิจฉัยถึงที่สุดได้รับนิกหกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น

มาตรา ๒๗ เมื่อพระภิกษุรูปใดต้องด้วยกรณีข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้

(๑) คำวินิจฉัยตามมาตรา ๒๕ ให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึกแต่ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น

(๒) ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจณ

(๓) ไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง

(๔) ไม่มีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

ให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศตามหลักเกณฑ์และวิธีที่กำหนดในกฎหมายธรรมนูญ

พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศตามวรรคสองต้องสึกภายในสามวัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น

มาตรา ๒๘ พระภิกษุรูปใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้เป็นบุคคลล้มละลาย ต้องสึกภายในสามวัน นับแต่วันที่คดีถึงที่สุด

มาตรา ๒๙ พระภิกษุรูปใดถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม หรือพระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

มาตรา ๓๐ เมื่อจะต้องจำคุก กักขัง หรือขัง พระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลมีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้ และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น

หมวดที่ ๔

วัด

มาตรา ๓๑ วัดมีสองอย่าง

(๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

(๒) สำนักสงฆ์

ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล

เจ้าอาวาสเป็นตัวแทนของวัดในกิจการทั่วไป

มาตรา ๓๒ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย และการยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณียุบเลิกวัดทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิกให้ตกเป็นศาสนสมบัติกลาง

มาตรา ๓๒ ทวิ วัดใดเป็นวัดร้างที่ไม่มีพระภิกษุอยู่อาศัยในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัด ให้กรรมการศาสนามีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัด ที่ธรณีสงฆ์และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย

การยกวัดร้างขึ้นมาเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกระทรวง

มาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

- (๑) ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดเขตวัดนั้น
- (๒) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
- (๓) ที่กัลปนา คือที่ซึ่งผู้มีอุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

มาตรา ๓๔ การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง ให้กระทำได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ เว้นแต่เป็นกรณีตามวรรคสอง

การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลางให้แก่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ เมื่อมหาเถรสมาคมไม่ขัดข้อง และได้รับคำผาติกรรมจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานนั้นแล้ว โดยพระราชกฤษฎีกา

ห้ามบุคคลโดยยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดหรือกรรมการศาสนา แล้วแต่กรณีในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง

มาตรา ๓๕ ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่ศาสนสมบัติกลางเป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี

มาตรา ๓๖ วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะมีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

- (๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ และระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้

(๑) ห้ามบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

(๒) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่มีอยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

(๓) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

มาตรา ๓๙ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสมีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส

การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

หมวดที่ ๕

ศาสนสมบัติ

มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็นสองประเภท

(๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง

(๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การดูแลและการจัดการศาสนสมบัติกลาง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรรมการศาสนา เพื่การนี้ให้ถือว่ากรรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๔๑ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลาง ด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้ งบประมาณนั้นได้

หมวดที่ ๗

บทกำหนดโทษ

มาตรา ๔๒ ผู้ใดมิได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ หรือถูกถอดถอนจากความเป็น พระอุปัชฌาย์ตามมาตรา ๒๓ แล้วกระทำการบรรพชาอุปสมบทแก่บุคคลอื่น ต้องระวางโทษ จำคุกไม่เกินหนึ่งปี

มาตรา ๔๓ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๕ จัดว่า วรรคสอง มาตรา ๒๖ มาตรา ๒๗ วรรค สาม หรือมาตรา ๒๘ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี

มาตรา ๔๔ ผู้ใดพ้นจากความเป็นพระภิกษุเพราะต้องปาราชิกมาแล้ว ไม่ว่าจะมีความ วินิจัยตามมาตรา ๒๕ หรือไม่ก็ตามแต่มารับบรรพชาอุปสมบทใหม่โดยกล่าวความเท็จหรือ ปิดบังความจริงต่อพระอุปัชฌาย์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี

มาตรา ๔๕ ทวิ ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายสมเด็จพระสังฆราช ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๔๕ ตริ ผู้ใดใส่ความคณะสงฆ์อื่นอันอาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียหรือความ แดกแยก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

หมวดที่ ๘

บทเบ็ดเตล็ด

มาตรา ๔๕ ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ และไวยาจักร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา ๔๖ การปกครองคณะสงฆ์อื่นให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดใน กฎกระทรวง

.....

ภาคผนวก ข.

กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑)^๑

ว่าด้วยการลงนิกกรรม

.....

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๘ และมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มหาเถรสมาคมตามกฎหมายเถรสมาคมไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ กฎหมายเถรสมาคมนี้ เรียกว่า “กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกกรรม”

ข้อ ๒ กฎหมายเถรสมาคมนี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์เป็นต้นไป

ข้อ ๓ นับตั้งแต่วันใช้กฎหมายเถรสมาคมนี้ ให้ยกเลิก ข้อ ๓ (๑) ข. แห่งกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และให้ยกเลิกกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการลงนิกกรรมแก่พระภิกษุ และให้ยกเลิกข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งอื่นเกี่ยวกับคณะสงฆ์ ในส่วนที่บัญญัติไว้แล้วในกฎหมายเถรสมาคมนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติแห่งกฎหมายเถรสมาคมนี้

ลักษณะ ๑

บทนิยาม

ข้อ ๔ ในกฎหมายเถรสมาคมนี้

(๑) “พระภิกษุ” หมายถึง

ก. พระภิกษุซึ่งมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ รวมถึงพระภิกษุซึ่งดำรงสมณศักดิ์ต่ำกว่าชั้นพระราชกณะ และ

ข. พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ รวมถึงพระภิกษุผู้เป็นกิตติมศักดิ์ผู้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าคณะ ผู้ดำรงตำแหน่งเทียบพระสังฆาธิการ และผู้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นพระราชกณะขึ้นไป

(๒) “ความผิด” หมายถึง การล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

^๑ ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ ๖๖ ตอนพิเศษ วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๑.

(๓) “นิคหกรรม” หมายถึง การลงโทษตามพระธรรมวินัย

(๔) “ผู้มีส่วนได้เสีย” หมายถึง พระภิกษุปกติตะ ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกันและมี
สังวาสเสมอกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย

(๕) “ผู้เสียหาย” หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายเฉพาะตัว เนื่องจากการกระทำ
ความผิดของพระภิกษุผู้เป็นจำเลย และหมายรวมถึงผู้จัดการแทนผู้เสียหายในกรณีดังต่อไปนี้

ก. ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาลโดยกฎหมาย หรือตามที่พระภิกษุผู้มีอำนาจลง
นิคหกรรมพิจารณาเห็นสมควรให้เป็นผู้จัดการแทนผู้เสียหาย เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อ
ผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถ ซึ่งอยู่ในความดูแล

ข. ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน สามีหรือภริยา พี่น้องร่วมบิดามารดา หรือต่างบิดา หรือต่าง
มารดา เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งผู้เสียหายตายก่อนหรือหลังฟ้องหรือป่วยเจ็บไม่สามารถจะจัดการเองได้

ค. ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำแก่นิติบุคคล

(๖) “โจทก์” หมายถึง

ก. ผู้มีส่วนได้เสีย หรือผู้เสียหายซึ่งฟ้องพระภิกษุสงฆ์ต่อภิกษุสงฆ์ผู้พิจารณาในข้อหา
ว่าได้กระทำความผิด หรือ

ข. พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์ในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลง
นิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา

(๗) “จำเลย” หมายถึง

ก. พระภิกษุซึ่งถูกโจทก์ฟ้องต่อพระภิกษุผู้พิจารณา ในข้อหาว่าได้กระทำความผิด หรือ

ข. พระภิกษุผู้ถูกกล่าวหาซึ่งตกเป็นจำเลยในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม

(๘) “ผู้กล่าวหา” หมายถึง ผู้บอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้
พิจารณา โดยที่ตนมิได้เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือมิได้เป็นผู้เสียหายและประกอบด้วยคุณสมบัติอย่าง
ใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก. เป็นพระภิกษุปกติตะหรือสามเณร ซึ่งถึงพร้อมด้วยศีล และอาจารย์และมีสังกัดอยู่ใน
วัดใดวัดหนึ่ง

ข. เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี บริบูรณ์ มีความ
ประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ และมีอาชีพเป็นหลักฐาน

(๙) “ผู้แจ้งความผิด” หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งไม่มีอำนาจนิกกรรมแจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุซึ่งได้พบเห็นต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

(๑๐) “ผู้ถูกกล่าวหา” หมายถึง

ก. พระภิกษุซึ่งถูกกล่าวหาบอกกล่าวกระทำความผิดต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

ข. พระภิกษุซึ่งถูกผู้แจ้งความผิด แจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติกรรมอันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัย ในความผิดต่อพระภิกษุผู้พิจารณา

(๑๑) “ผู้มีอำนาจลงนิกกรรม” หมายถึง พระภิกษุผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณา

(๑๒) “เจ้าสังกัด” หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าอาวาส เจ้าคณะ เจ้าสังกัด ซึ่งมีอำนาจลงนิกกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่

(๑๓) “เจ้าของเขต” หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าคณะซึ่งเป็นเจ้าของเขตซึ่งมีอำนาจลงนิกกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่

(๑๔) “คณะผู้พิจารณา” หมายถึง เจ้าสังกัดหรือเจ้าของเขตแล้วแต่กรณี ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติเบื้องต้น

(๑๕) “คณะผู้พิจารณา” หมายถึง มหาเถรสมาคม และคณะผู้พิจารณา ซึ่งมีผู้ดำรงตำแหน่งสูงเป็นหัวหน้า มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรม

(๑๖) “คณะผู้พิจารณาชั้นต้น” หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๔ ซึ่งประกอบด้วยอันดับ ๗ อันดับ ตามข้อ ๗ มีอำนาจลงนิกกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นต้น

(๑๗) “คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์” หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๕ ซึ่งประกอบด้วยอันดับ ๔ อันดับ มีอำนาจลงนิกกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้อง และวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นอุทธรณ์

(๑๘) “คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา” หมายถึง คณะผู้พิจารณาตามในข้อ ๒๖ ซึ่งเป็นชั้นและอันดับสูงสุด ตามข้อ ๒๗ มีอำนาจลงนิกกรรม ตามวิธีได้ส่วนมูลฟ้องและวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นฎีกา

ลักษณะ ๒

ผู้มีอำนาจลงนิกกรรม

ข้อ ๕ การลงนิกกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุซึ่งมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์รูปเดียวหรือหลายรูป ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกัน

(๑) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่พระภิกษุอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าอาวาสเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีได้ส่วนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมขั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสเจ้าสังกัด

(๒) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่พระภิกษุนั้นมิได้สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าของคณะตำบลของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีได้ส่วนมูลฟ้อง และพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมขั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป เว้นแต่กรณีที่อำเภอนั้นมีตำบลเดียว

กรณีดังกล่าว (๒) ให้ผู้พิจารณาแจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นแก่เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด เพื่อแจ้งให้เจ้าคณะและเจ้าอาวาสเจ้าสังกัดของพระภิกษุนั้นทราบ

ข้อ ๖ การลงนิกกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุซึ่งมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งมีสังกัดต่างวัดกระทำความผิดร่วมกัน

(๑) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่พระภิกษุเหล่านั้นสังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าอาวาสเจ้าสังกัดของพระภิกษุเหล่านั้นร่วมกันเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีได้ส่วนมูลฟ้องพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมขั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเจ้าสังกัดร่วมกับเจ้าอาวาสเจ้าสังกัด ของพระภิกษุเหล่านั้นรูปใดรูปหนึ่งตามที่เจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอนั้นพิจารณาเห็นสมควร

(๒) ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่พระภิกษุเหล่านั้นมิได้สังกัดอยู่หรือในเขตจังหวัดที่สังกัดเพียงบางรูป ให้นำความในข้อ ๕ (๒) และวรรคสุดท้ายมาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อ ๗ การลงนิกกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

(๑) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาสให้นำความในข้อ ๕ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

(๒) เจ้าอาวาส หรือรองเจ้าคณะตำบล

ก. ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะตำบลเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนในการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป เว้นแต่ในกรณีที่อำเภอนั้นมีตำบลเดียว

ข. ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะตำบลเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป เว้นแต่ในกรณีที่อำเภอนั้นมีตำบลเดียว

(๓) เจ้าคณะตำบล หรือรองเจ้าคณะอำเภอ

ก. ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะอำเภอเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอเจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัดเลือกเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

ข. ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะจังหวัดเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนในการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณามูลฟ้องการลงนิคหกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะจังหวัดเจ้าของเขต ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัดเลือกเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๔) เจ้าคณะอำเภอ หรือรองเจ้าคณะจังหวัด

ก. ถ้าความผิดนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนในการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาค ให้เจ้าคณะภาคเลือกเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

ข. ถ้าความผิคนั้นเกิดขึ้นในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะจังหวัดของเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะภาคเจ้าของเขต ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาค ให้เจ้าคณะภาคเลือกเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๕) เจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะภาค

ก. ถ้าความผิคนั้นเกิดขึ้นในเขตภาคที่สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะภาคเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนในการไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ เจ้าคณะภาค เจ้าสังกัด และให้เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคในหนน้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

ข. ถ้าความผิคนั้นเกิดขึ้นในเขตภาคที่มีได้สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะภาคของเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ เจ้าคณะภาคเจ้าของเขต และให้เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคในหนน้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๖) เจ้าคณะภาค ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรม ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

(๗) เจ้าคณะใหญ่ หรือกรรมการเถรสมาคม ให้เป็นอำนาจของสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นผู้พิจารณา ส่วนในกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรม ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

ตำแหน่งดังกล่าวข้างต้น ให้ถือตำแหน่งในขณะถูกฟ้อง หรือถูกกล่าวหา ถ้าดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง ให้ถือตำแหน่งสูงสุดเป็นหลักดำเนินการ

กรณีดังกล่าว (๒) และ (๓) ถ้าผู้พิจารณานั้นมิใช่เจ้าสังกัดของจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหา ให้นำความในข้อ ๕ วรรค ๕ สุดท้าย มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ส่วนในกรณีดังกล่าวใน (๔) และ (๕) ถ้าผู้พิจารณานั้นมิใช่เจ้าสังกัดของจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหาให้แจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นแก่เจ้าสังกัด ซึ่งดำรงตำแหน่งชั้นเดียวกันกับตนทราบ

ข้อ ๘ การลงนิคกรรมเกี่ยวกับความผิของพระภิกษุผู้กตติมศักดิ์ก็ดี ผู้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าคณะก็ดี ผู้ดำรงตำแหน่งเทียบพระสังฆการีก็ดี ให้นำความในข้อ ๗ มาบังคับโดยอนุโลม

ข้อ ๘ การลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุทรงสมณศักดิ์พระราชคณะชั้นต่าง ๆ ถ้าเป็น

(๑) ถ้าเป็นพระราชคณะชั้นสามัญหรือชั้นราช ซึ่งดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะจังหวัด หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ ให้นำความในข้อ ๗ (๔) มาใช้บังคับโดยอนุโลม

(๒) พระราชคณะชั้นเทพ ซึ่งดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะภาค หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ ให้นำความในข้อ ๗ (๕) มาใช้บังคับโดยอนุโลม

(๓) พระราชคณะชั้นธรรมขึ้นไป ซึ่งดำรงตำแหน่งปกครองสงฆ์หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ ให้นำความในข้อ ๗ (๗) มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ถ้าพระราชคณะรูปนั้นดำรงตำแหน่งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ให้เจ้าอาวาสเจ้าสังกัดเข้าร่วมปฏิบัติหน้าที่เพิ่มขึ้นอีกรูปหนึ่งเฉพาะในกรณีได้สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม

ข้อ ๑๐ การลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดร่วมกัน

(๑) ในระหว่างพระภิกษุดังกล่าวในข้อ ๕ หรือข้อ ๖ กับพระภิกษุดังในข้อ ๗ หรือข้อ ๘ และหรือข้อ ๙

(๒) ในระหว่างพระภิกษุดังกล่าวในข้อ ๗ หรือข้อ ๘ และหรือข้อ ๙

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ให้นำความในข้อ ๗ ข้อ ๘ หรือข้อ ๙ มาใช้บังคับและแต่กรณีแต่ถ้าปรากฏว่าเป็นกรณีที่มีผู้พิจารณาหลายรูป ซึ่งดำรงตำแหน่งสูงกว่ากันให้เป็นอำนาจของผู้ดำรงตำแหน่งสูง ถ้าดำรงตำแหน่งชั้นเดียวกัน ให้เป็นอำนาจของผู้ดำรงตำแหน่งในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น

ข้อ ๑๑ การลงนิคหกรรมเกี่ยวกับความผิดของพระภิกษุ ซึ่งเกิดขึ้นนอกราชอาณาจักร เมื่อพระภิกษุผู้กระทำความผิดนั้นกลับเข้ามาในราชอาณาจักร

(๑) ถ้ากลับเข้ามาสำนักอยู่ในเขตที่พระภิกษุผู้กระทำความผิดสังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์เจ้าสังกัด

(๒) ถ้ากลับมาสำนักอยู่ในเขตที่พระภิกษุผู้กระทำความผิดได้สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ในเขตที่พระภิกษุผู้กระทำความผิดนั้นมาพำนักอยู่

ในกรณีเช่นนี้ ให้นำความในข้อ ๕ ถึงข้อ ๑๐ แล้วแต่กรณีมาใช้บังคับโดยอนุโลม

ลักษณะ ๓

การลงนิคกรรม

หมวด ๑ วิธีปฏิบัติเบื้องต้น

ข้อ ๑๒ เมื่อโจทก์ฟ้องพระภิกษุในข้อหาว่าได้กระทำความผิด โดยยื่นฟ้องเป็นหนังสือด้วยตนเองต่อเจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะสังฆัด หรือเจ้าคณะของเขตในเขตที่มีความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เว้นแต่โจทก์ไม่สามารถจะไปยื่นฟ้องด้วยตนเอง จะมีหนังสือมอบให้ผู้ใดคนหนึ่งไปยื่นฟ้องแทนก็ได้

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจลักษณะของโจทก์ และลักษณะของคำฟ้องนั้นก่อน

(๑) ถ้าปรากฏว่า โจทก์ประกอบด้วยลักษณะตามความข้อ ๔ (๖) ก. และคำฟ้องของโจทก์ประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้

ก. ฟ้องโดยระบุการกระทำทั้งหลายที่อ้างว่าจำเลยได้กระทำความผิดข้อเท็จจริงและรายละเอียดอันเกี่ยวกับเวลา และสถานที่ซึ่งเกิดการกระทำนั้นๆ อีกทั้งบุคคลและสิ่งของที่เกี่ยวข้องด้วย โดยสมควรเท่าที่จะทำให้จำเลยเข้าใจข้อหาได้ดี

ข. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เป็นเรื่องเก่าอันมิได้คิดจะมาฟ้องมาแต่เดิม

ค. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เรื่องที่มีคำวินิจฉัยหรือคำสั่งของผู้มีอำนาจลงนิคกรรมถึงที่สุดแล้ว

ง. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เรื่องที่มีอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลฝ่ายราชอาณาจักรหรือมิใช่เรื่องที่มีคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลฝ่ายราชอาณาจักรถึงที่สุดแล้วเว้นแต่กรณีที่มีปัญหาทางพระวินัย

ในกรณีเช่นนี้ ให้สั่งรับคำฟ้องนั้นไว้เพื่อพิจารณาดำเนินการตามความในข้อ ๑๓

(๒) ถ้าปรากฏว่า โจทก์หรือคำฟ้องของโจทก์บกพร่องจากลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวใน (๑) ให้สั่งไม่รับคำฟ้องนั้น โดยระบุข้อบกพร่องไว้ในคำสั่ง และแจ้งให้โจทก์ทราบก่อนสั่งรับคำฟ้องหรือไม่รับคำสั่งฟ้อง ตามความในข้อ (๑) หรือ (๒) ข้างต้น จะสอบถามโจทก์ให้ชี้แจงในเรื่องใดๆ ซึ่งเกี่ยวกับลักษณะของโจทก์ หรือลักษณะของคำฟ้องนั้นอันเป็นที่สงสัยก็ได้ และให้จดคำชี้แจงของโจทก์นั้นไว้เพื่อประกอบการพิจารณาด้วย

ข้อ ๑๓ ในกรณีที่พระภิกษุผู้พิจารณาสั่งรับคำฟ้องของโจทก์ไว้แล้ว ให้เรียกพระภิกษุซึ่งตกเป็นจำเลย ตามข้อ ๔ (๗) ก. มา แจ้งคำฟ้องของโจทก์ให้จำเลยทราบแล้วสอบถามและจดคำให้การของจำเลยไว้ โดยให้จำเลยลงชื่อในคำให้การนั้นด้วย แล้วดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าจำเลยให้การสารภาพตามคำฟ้องของโจทก์ ให้มีอำนาจสั่งลงนิคหกรรมแก่จำเลยตามคำรับสารภาพนั้น

ถ้าเป็นกรณีที่เกี่ยวกับความเสียหายในทางแพ่ง เมื่อโจทก์กับจำเลยตกลงประนีประนอมยอมความกันประการใด ให้ทำบันทึกข้อตกลงนั้นไว้ และให้โจทก์จำเลยพร้อมด้วยพยานลงชื่อในบันทึกข้อตกลงนั้นด้วย

(๒) ถ้าจำเลยให้การแบ่งรับความผิดเบากว่า หรือน้อยกว่าที่ถูกฟ้องก็ดี ให้การปฏิเสธก็ดี ให้รายงานพร้อมทั้งส่งคำฟ้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการไต่สวนมูลฟ้องต่อไป

ข้อ ๑๔ ในกรณีที่พระภิกษุพิจารณาสั่งไม่รับคำฟ้องของโจทก์ ตามความในข้อ ๑๒ (๒) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี โจทก์มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น แล้วแต่กรณี โดยยื่นอุทธรณ์คำสั่งนั้นเป็นหนังสือเสนอผู้ออกคำสั่งภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่งนั้น และให้ผู้ออกคำสั่งส่งอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นต้น แล้วแต่กรณีภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำอุทธรณ์คำสั่ง

เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นได้รับคำอุทธรณ์คำสั่งนั้นแล้ว ให้วินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นเสร็จแล้ว ให้ส่งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังผู้ออกคำสั่ง เพื่อแจ้งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นแก่โจทก์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้น

ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้นวินิจฉัยสั่งให้รับคำฟ้องนั้น ให้ผู้ออกคำสั่งดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ ต่อไป ถ้าวินิจฉัยสั่งไม่รับคำฟ้องนั้น ให้เป็นอันถึงที่สุด

ข้อ ๑๕ เมื่อมีผู้กล่าวหาบอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุ โดยยื่นคำกล่าวหาเป็นหนังสือด้วยตนเอง ต่อเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขต ในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณาอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจสอบลักษณะของผู้กล่าวหาตามข้อ ๔ (๘) ก. และลักษณะของคำกล่าวหา โดยอนุโลมตามลักษณะของคำฟ้องดังที่กำหนดไว้ในข้อ ๑๒ (๑) ก่อน

(๑) ถ้าปรากฏว่าผู้กล่าวหาและคำกล่าวหาขึ้นด้วยลักษณะดังกล่าวในวรรคต้น ให้ตั้งรับคำกล่าวหาไว้พิจารณาดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำกล่าวหาแล้ว ปรากฏว่าคำกล่าวหาขึ้นไม่มีมูล ให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒)

(๒) ถ้าปรากฏว่าผู้กล่าวหาหรือคำกล่าวหาขึ้นบกพร่องจากลักษณะดังกล่าวในวรรคต้น ให้ตั้งไม่รับคำกล่าวหาขึ้น โดยระบุข้อบกพร่องไว้ในคำสั่งและแจ้งให้ผู้กล่าวหาทราบ แต่ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี ให้ตั้งไม่รับคำกล่าวหาขึ้นโดยความเห็นชอบของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี คำสั่งไม่รับคำกล่าวหาดังกล่าวขึ้นให้เป็นอันถึงที่สุด

ข้อ ๑๖ เมื่อพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ได้พบเห็นพฤติการณ์อันเป็นที่รังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุ หรือพบเห็นการกระทำความผิดของพระภิกษุ

(๑) ถ้าผู้พบเห็นนั้น ไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม ให้แจ้งพฤติการณ์หรือการกระทำความผิดที่ได้พบเห็นนั้นเป็นหนังสือไปยังเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัดหรือเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่มีความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้พิจารณามีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าผู้ถูกกล่าวหาให้การแบ่งรับความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกกล่าวหาที่ดี ให้การปฏิเสธที่ดี ตามความในข้อ ๑๓ (๒) และเมื่อได้ไต่สวนมูลคำแจ้งความผิดนั้นปรากฏว่าคำแจ้งความผิดนั้นไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒)

(๒) ถ้าผู้พบเห็นนั้น เป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะเจ้าสังกัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี ให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก. ในกรณีที่พบเห็นพฤติการณ์อันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิด ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าพระภิกษุผู้ต้องสงสัยในความผิดนั้นให้การแบ่งรับความผิดเบากว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกรังเกียจสงสัยที่ดี หรือให้การปฏิเสธที่ดี ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ โดยอนุโลม และเมื่อได้ไต่สวนแล้ว ปรากฏว่าพฤติการณ์อันเป็นที่น่าสงสัยในความผิดนั้น ไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด โดยอนุโลมตามความในข้อ ๒๑ (๒)

ข. ในกรณีที่พบเห็นการกระทำความผิดโดยประจักษ์ชัด ให้มีอำนาจสั่งลง
นิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดนั้น โดยบันทึกพฤติการณ์และความผิดพร้อมด้วยคำสั่งลง
นิคหกรรมนั้นไว้เป็นหลักฐาน และให้พระภิกษุผู้ถูกลงนิคหกรรมลงชื่อรับทราบไว้ด้วย

คำสั่งลงนิคหกรรมตามความในข้อ (๒) ข. ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาบัติ พระภิกษุผู้
ถูกลงนิคหกรรมมีสิทธิอุทธรณ์และฎีกาได้ แล้วแต่กรณี และให้นำความในหมวด ๓ ส่วนที่ ๓
และส่วนที่ ๔ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

หมวด ๒ วิธีไต่สวนมูลฟ้อง

ข้อ ๑๗ “มูลฟ้อง” หมายถึง มูลแห่งเหตุการณ์ฟ้องของโจทก์ ซึ่งฟ้องจำเลยด้วยมูลเหตุ
อย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อไปนี้

(๑) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์ ได้พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง

(๒) ด้วยสาเหตุที่โจทก์ได้ยื่นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง หรือได้ฟังคำ
บอกกล่าวที่มีหลักฐานอันควรเชื่อถือได้

(๓) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์ อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำ
ความผิด

ข้อ ๑๘ ในการไต่สวนมูลฟ้อง ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นไต่สวนจากพยานหลักฐาน
ฝ่ายโจทก์ซึ่งเป็นพยานบุคคล พยานเอกสาร หรือพยานวัตถุ อันอาจพิสูจน์ให้เห็นข้อมูล
ดังต่อไปนี้

(๑) การกระทำของจำเลยที่โจทก์นำมาฟ้อง ต้องด้วยบทบัญญัติพระธรรมวินัยหรือไม่

(๒) การฟ้องของโจทก์มีมูลอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๑๗ หรือไม่

ข้อ ๑๙ การไต่สวนมูลฟ้องให้กระทำการเป็นการลับและให้นำความในข้อ ๓๐ มาใช้
บังคับโดยอนุโลม เมื่อจำดำเนินการไต่สวนมูลฟ้อง ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแจ้งวัน เวลา และ
สถานที่ ทำการไต่สวนมูลฟ้อง ให้โจทก์และจำเลยทราบ พร้อมทั้งส่งสำเนาคำฟ้องของโจทก์ให้
จำเลยทราบด้วย

โจทก์ต้องมาฟังการไต่สวนมูลฟ้องทุกครั้ง ถ้าไม่มาตามที่ได้รับแจ้งติดต่อกัน ๓ ครั้ง
โดยมิได้ชี้แจงถึงเหตุผลขัดข้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด ส่วนจำเลยจะมา
ฟังการไต่สวนมูลฟ้องหรือไม่ก็ได้

ข้อ ๒๐ ก่อนไต่สวนมูลฟ้อง หรือระหว่างไต่สวนมูลฟ้อง

(๑) ถ้าจำเลยถึงมรณภาพ ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด

(๒) ถ้าโจทก์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียตามความในข้อ ๔ (๔) ถึงมรณภาพก็ดี หรือโจทก์ซึ่งเป็นผู้เสียหายถึงมรณภาพหรือตาย โดยไม่มีผู้จัดการแทนในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๔ (๕) ก็ดี ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแต่งตั้งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิรูปใดรูปหนึ่ง ตามที่เห็นสมควรให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นโจทก์แทน

ข้อ ๒๑ เมื่อผู้พิจารณาชั้นต้นได้สวนมูลฟ้องแล้ว ให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าปรากฏว่าคำฟ้องเรื่องใดมีมูลให้สั่งประทับฟ้อง แล้วดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

(๒) ถ้าปรากฏว่ามูลฟ้องเรื่องใดไม่มีมูลให้สั่งยกฟ้อง แล้วแจ้งให้โจทก์ทราบ

ข้อ ๒๒ คำสั่งยกฟ้องตามความในข้อ ๒๑ (๒)

(๑) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี ซึ่งมีใช้คำสั่งของมหาเถรสมาคม โจทก์มีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ตามที่กำหนดไว้ในข้อ ๒๕ แล้วแต่กรณี โดยยื่นอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อผู้ออกคำสั่งภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่งนั้น และให้ผู้ออกคำสั่งส่งอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่ง

เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ได้รับอุทธรณ์คำสั่งนั้นแล้วให้วินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์คำสั่ง เมื่อวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นเสร็จ แล้วให้ส่งคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังผู้ออกคำสั่ง เพื่อแจ้งคำวินิจฉัยคำสั่งนั้นแก่โจทก์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันได้รับคำวินิจฉัยอุทธรณ์คำสั่ง

ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยว่าคำฟ้องนั้นมีมูลให้ดำเนินการตามข้อ ๒๑ (๑) ต่อไป ถ้าวินิจฉัยว่าคำฟ้องนั้นไม่มีมูลให้ถือเป็นอันถึงที่สุด

(๒) ถ้าเป็นกรณีความผิดครุภาพดี ซึ่งเป็นคำสั่งของมหาเถรสมาคม หรือเป็นกรณีความผิดลหุภาพดีให้เป็นอันถึงที่สุด

หมวด ๓

วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรม

ส่วนที่ ๑ หลักทั่วไป

ข้อ ๒๓ พิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรม มี ๓ ชั้น คือ

(๑) ชั้นต้น (๒) ชั้นอุทธรณ์ (๓) ชั้นฎีกา

ข้อ ๒๔ การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี

ข้อ ๒๕ การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นอุทธรณ์ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งมีอันดับดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะอำเภอเป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด และรองเจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัดให้เจ้าคณะภาคพิจารณาเลือกเจ้าคณะจังหวัดในภาคเดียวกันเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๒) ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะจังหวัดเป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาคให้เจ้าคณะใหญ่พิจารณาเลือกเจ้าคณะภาคในหนเดียวกันเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๓) ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะภาคเป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะภาคในหนนั้น ที่มีได้เข้าร่วมในการพิจารณาชั้นต้น ซึ่งเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเลือกอีก ๒ รูป

(๔) ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งมีเจ้าคณะใหญ่เป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

ข้อ ๒๖ การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมชั้นฎีกา ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

ข้อ ๒๗ คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมในกรณีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมไม่ว่าในกรณีใด ให้เป็นอันถึงที่สุด

ส่วนที่ ๒

วิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น

ข้อ ๒๔ ก่อนดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม โดยเฉพาะในกรณีที่มีผู้กล่าวหาตามความในข้อ ๑๕ (๑) หรือกรณีที่มีผู้แจ้งความผิดตามความในข้อ ๑๖ (๑) หรือในกรณีตามความในข้อ ๑๖ (๒) ก. ให้คณะผู้พิจารณาขั้นต้น แต่งตั้งพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิรูปใดรูปหนึ่งตามที่เห็นสมควรให้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์

ในกรณีเช่นนี้ ให้คณะผู้พิจารณาขั้นต้นส่งสำเนาคำกล่าวหา หรือคำแจ้งความความผิด รวมทั้งสำเนานบันทึกถ้อยคำสำนวนที่มีอยู่ให้แก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์

ข้อ ๒๕ การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ให้กระทำในที่พร้อมหน้าโจทก์ จำเลย เว้นแต่กรณีดังต่อไปนี้

(๑) โจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายไม่มาฟังการพิจารณาตามกำหนดที่คณะผู้พิจารณาขั้นต้นนัดหมายไว้ โดยมีได้แจ้งเหตุขัดข้องเป็นหนังสือให้คณะผู้พิจารณาขั้นต้นทราบ ก่อนถึงวันที่นัดหมายให้ถือว่าฝ่ายนั้นหรือทั้งสองฝ่ายสละสิทธิเข้าฟังการพิจารณา คณะผู้พิจารณาขั้นต้นมีอำนาจดำเนินการพิจารณาต่อไปตามที่เห็นสมควร

(๒) โจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย มีหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องที่จะมาฟังการพิจารณาตามกำหนดไม่ได้ และคณะผู้พิจารณาขั้นต้นพิจารณาไม่เห็นสมควรอนุญาตให้เลื่อนการพิจารณา

(๓) โจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ก่อความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในที่พิจารณา และคณะผู้พิจารณาขั้นต้นได้สั่งให้โจทก์หรือจำเลยนั้นออกไปจากที่พิจารณาตามความในข้อ ๓๐ วรรค ๒ คณะผู้พิจารณาขั้นต้น มีอำนาจดำเนินการพิจารณาต่อไปตามที่เห็นสมควร

ข้อ ๓๐ การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ให้กระทำเป็นการลับ บุคคลดังต่อไปนี้
มรลหรืออยู่ในที่พิจารณา คือ

(๑) โจทก์และจำเลย

(๒) พยานเฉพาะที่กำลังให้การ

(๓) ผู้ที่ได้รับเชิญมาเพื่อปฏิบัติการใดๆ เกี่ยวกับการพิจารณา

(๔) พระภิกษุผู้ทำหน้าที่จดบันทึกถ้อยคำสำนวน

ถ้าผู้ใดก่อความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในที่พิจารณาหรือในบริเวณที่พิจารณา คณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจสั่งให้ผู้นั้นตั้งอยู่ในความสงบเรียบร้อย หรือสั่งให้ผู้นั้นออกไปจากที่นั้นหรือบริเวณนั้นได้ และถ้าเป็นการสมควรจะขออารักขาต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรให้มารักษาความสงบเรียบร้อยก็ได้

ข้อ ๓๑ ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคมกรรม ให้รวบรวมพยานหลักฐานฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลย หรือพยานหลักฐานที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นเห็นสมควรนำมาสืบซึ่งอาจพิสูจน์ให้เห็นความผิด หรือความบริสุทธิ์ของจำเลย ตามลักษณะแห่งพยานหลักฐานที่กำหนดไว้ในหมวด ๔

เพื่อประโยชน์แก่การพิจารณาดังกล่าวในวรรคต้น ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) แจ้งกำหนด วัน เวลา และสถานที่พิจารณา แก่โจทก์จำเลย

(๒) ออกหนังสือเรียกพยานหรือบุคคลใดๆ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ฟ้องนั้นมาให้ถ้อยคำ

(๓) ออกหนังสือเรียกเอกสารหรือวัตถุสิ่งของจากบุคคลผู้ครอบครองหรือให้ผู้นั้นส่งเอกสารหรือวัตถุสิ่งของ ซึ่งอาจใช้เป็นพยานหลักฐาน

(๔) ทำการตรวจตัวผู้เสียหายหรือตัวจำเลย ตรวจสถานที่ วัตถุสิ่งของหรือสิ่งอื่นใด ซึ่งอาจใช้เป็นพยานหลักฐานได้ โดยบันทึกรายละเอียดการตรวจไว้ด้วย

(๕) แจ้งให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะในเขตนั้นรวบรวมข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานอันอยู่ในเขตนั้น หรือให้ชี้แจงพฤติการณ์ใดๆ อันเกี่ยวกับเรื่องที่ฟ้องนั้น

(๖) จัดบันทึกถ้อยคำสำนวนการพิจารณาด้วยตนเอง เว้นแต่กรณีจำเป็นจะให้มิพระภิกษุผู้จัดบันทึกตามถ้อยคำผู้พิจารณาก็ได้

(๗) ทำรายงานการพิจารณาแต่ละครั้งรวมไว้ในสำนวน ถ้านัดหมายเพื่อปฏิบัติการใดๆ ให้จัดบันทึกไว้ในรายงานนั้น และให้คู่กรณีผู้มาฟังการพิจารณาลงชื่อรับทราบไว้ด้วย

ในกรณีที่คณะผู้พิจารณารูปใดรูปหนึ่งไม่อาจร่วมปฏิบัติหน้าที่ได้ โดยเหตุสุดวิสัย ให้ผู้พิจารณาอีก ๒ รูป ดำเนินการพิจารณาอีกต่อไป

กรณีดังกล่าวใน (๒) (๓) และ (๔) ถ้าเป็นการจำเป็น จะขอให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรเข้าร่วมดำเนินการด้วยก็ได้

ข้อ ๓๒ ในกรณีรวบรวมพยานหลักฐานตามความในข้อ ๓๑ วรรค ๒ ให้สืบพยานโจทก์ก่อนพยานจำเลย และก่อนสืบพยาน ให้โจทก์และจำเลยเสนอบัญชีระบุพยานหลักฐานของตนต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นล่วงหน้าก่อนถึงวันสืบพยานไม่น้อยกว่า ๑๕ วัน

ถ้าโจทก์หรือจำเลยร้องขอระบุพยานของตนเพิ่มเติมในระหว่างสืบพยานหลักฐานฝ่ายตนยังไม่เสร็จ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นใช้ดุลยพินิจสั่งตามที่เห็นสมควร

เมื่อสืบพยานของฝ่ายใดไปแล้วพอสมควรแก่กรณี คณะผู้พิจารณาชั้นต้นจะสั่งให้งดการสืบพยานของฝ่ายนั้นที่ยังมิได้สืบ ซึ่งเห็นว่าไม่จำเป็นก็ได้

เมื่อสืบพยานของโจทก์และจำเลยแล้ว ถ้าปรากฏว่ายังมีพยานหลักฐานใดๆ ซึ่งคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเห็นสมควรสืบเพื่อเติม ก็ให้ดำเนินการสืบพยานหลักฐานนั้นได้

ข้อ ๓๓ ในการสืบพยานตามความในข้อ ๓๒ คณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีหน้าที่ซักถามพยานโจทก์และพยานจำเลย ตามประเด็นข้อกล่าวหาของโจทก์และประเด็นข้อแก้ของจำเลยแล้วแต่กรณี แล้วเปิดโอกาสให้โจทก์และจำเลยซักถามตามประเด็นดังกล่าวข้างต้น โดยคณะผู้พิจารณาชั้นต้นถามฝ่ายโจทก์ว่า จะซักถามพยานของตนอย่างไรบ้างหรือไม่ ถ้าโจทก์ซักถามแล้วหรือไม่ซักถาม ให้ถามฝ่ายจำเลยว่าจะซักถามพยานโจทก์อย่างไรหรือไม่ เมื่อฝ่ายจำเลยซักค้านพยานโจทก์แล้ว ให้ถามฝ่ายโจทก์ว่า จะถามถึงพยานฝ่ายตนอย่างไรบ้างหรือไม่

ถ้าเป็นพยานฝ่ายจำเลย ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นถามฝ่ายจำเลยว่าจะซักถามพยานของตนอย่างไรบ้างหรือไม่ ถ้าจำเลยซักถามแล้วหรือไม่ซักถาม ให้ถามฝ่ายโจทก์ว่าจะซักค้านพยานจำเลยอย่างไรบ้างหรือไม่ เมื่อโจทก์ซักค้านพยานจำเลยแล้ว ให้ถามฝ่ายจำเลยว่าจะถามถึงพยานฝ่ายตนอย่างไรบ้างหรือไม่ ทั้งนี้ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นบันทึกการซักถาม ซักค้าน และถามถึงดังกล่าวไว้ในสำนวนพิจารณาด้วย

ในการซักถามพยาน ซักค้านพยาน และถามถึงพยาน ตามความดังกล่าวข้างต้น

(๑) ห้ามมิให้โจทก์หรือจำเลยฝ่ายที่อ้างพยาน ให้คำถามเพื่อให้พยานตอบ

(๒) ห้ามมิให้โจทก์หรือจำเลยทั้งสองฝ่าย ใช้คำถามอันไม่เกี่ยวกับประเด็นคำถามที่เป็นการหมิ่นประมาทพยาน หรือคำถามที่อาจทำให้พยานต้องถูกฟ้องทางคณะสงฆ์หรือทางราชอาณาจักร

พยานไม่ต้องตอบคำถามที่ห้ามดังกล่าวข้างต้นและถ้ามีคำถามเช่นนั้น ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นเตือนผู้ถามและพยาน

ในกรณีสืบพยานที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นนำมาสืบ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นซักถามพยานแล้ว ถ้าโจทก์หรือจำเลยขออนุญาตซักถามพยานนั้นคณะผู้พิจารณาชั้นต้นจะอนุญาตให้ซักถามตามประเด็นนั้นก็ได้แล้วแต่เห็นสมควร แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายขออนุญาตซักถามก็ให้โจทก์ซักถามก่อน

คำให้การของพยาน ให้จดไว้แล้วอ่านให้พยานฟัง และให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้น พยานผู้จดคำให้การของพยานลงชื่อไว้ด้วย

ข้อ ๓๔ เมื่อมีกรณีจำเป็น คณะผู้พิจารณาชั้นต้นอาจสืบพยานโดยวิธีเดินเผชิญสืบในเขตอำนาจของตน หรือวิธีส่งประเด็นไปให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นในเขตอื่นอันเป็นที่พำนักของพยาน ทำการสืบพยานอันอยู่ในเขตนั้นก็ได้

ในกรณีส่งประเด็นไปสืบตามความในวรรคต้น ให้ส่งคำฟ้องของโจทก์และคำให้การของจำเลยพร้อมทั้งสำเนาเท่าที่จำเป็นไปยังผู้รับประเด็น เพื่อดำเนินการสืบพยานตามประเด็นนั้น

ก่อนส่งประเด็นไปสืบ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นแจ้งให้โจทก์และจำเลยทราบ ถ้าโจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดไม่คิดจะไปฟังการพิจารณาก็ได้

ผู้รับประเด็นมีอำนาจดำเนินการสืบพยานเช่นเดียวกันกับผู้ส่งประเด็น เมื่อมีกำหนดจะสืบพยาน ณ วัน เวลา และสถานที่ใด ให้แจ้งกำหนดสืบสืบพยานไปยังผู้ส่งประเด็น เพื่อแจ้งให้โจทก์และจำเลยทราบ เมื่อสืบพยานตามประเด็นแล้ว ให้ส่งสำนวนคืนมายังผู้ส่งประเด็นโดยไม่ชักช้า

ข้อ ๓๕ ก่อนพิจารณาหรือในระหว่างพิจารณา ถ้าปรากฏว่า

(๑) เรื่องที่นำมาฟ้องนั้น ได้มีการฟ้องร้องกันในศาลฝ่ายราชอาณาจักรในรอการพิจารณาเรื่องนั้นไว้ก่อน

(๒) จำเลยเป็นบ้าคลั่ง เป็นผู้เพ้อไม่รู้สีกตัว กระสับกระส่ายเพราะเวทนากล้าถึงไม่มีสติสัมปชัญญะ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ให้รอการพิจารณาไว้ก่อนจนกว่าจำเลยจำหายเป็นปกติ

(๓) จำเลยถึงมรณภาพ ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด

(๔) จำเลยพ้นจากความเป็นพระภิกษุ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีผิดครุภาพดี

(๕) โจทก์ขอถอนฟ้องทั้งหมดหรือเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ให้ยุติการพิจารณาคำขอถอนของโจทก์ เว้นแต่กรณีความผิดครุภาพดี หรือในกรณีที่จำเลยคัดค้านการขอถอนคำฟ้องนั้น

(๖) โจทก์ไม่มาดำเนินการตามที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นนัดหมายไว้ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่โจทก์จะได้ชี้แจงเหตุผลขัดข้องเป็นหนังสือภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่สั่งยุติการพิจารณา

(๗) โจทก์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียตามความข้อ ๔ (๔) ถึงมรณภาพก็ดี หรือโจทก์ซึ่งเป็นผู้เสียหายถึงมรณภาพหรือตาย โดยไม่มีผู้จัดการแทนตามความในข้อ ๔ (๕) ก็ดี ให้นำความในข้อ ๒๐ (๒) มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในกรณียุติการพิจารณาตาม (๕) และ (๖) ไม่ตัดสิทธิของโจทก์อื่นที่จะฟ้องในเรื่องนั้น และไม่ตัดสิทธิของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นที่จะดำเนินการพิจารณาเรื่องนั้นต่อไปตามที่เห็นสมควร

ข้อ ๓๖ เมื่อมีการสืบพยานทุกฝ่ายเสร็จแล้ว ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นดำเนินการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าปรากฏว่า จำเลยมิได้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด หรือมีเหตุผลที่จำเลยไม่ต้องรับนิโทษกรรม ให้วินิจฉัยยกฟ้องของโจทก์

(๒) ถ้าปรากฏว่า จำเลยได้กระทำความผิด หรือการกระทำของจำเลยเป็นความผิด และไม่มีข้อยกเว้นโทษอย่างใด ให้วินิจฉัยลงนิโทษกรรมแก่จำเลยตามความผิดนั้น

ข้อ ๓๗ ในการวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามความในข้อ ๓๖ (๒) ขอกจากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามคำฟ้องของโจทก์แล้ว ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรมในกรณีดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงในการพิจารณาต่างจากข้อเท็จจริงในคำฟ้องของโจทก์ แต่เป็นข้อเท็จจริงที่อยู่ในฐานความผิดลักษณะเดียวกัน ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามสมควรแก่กรณี

(๒) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงดังกล่าวในคำฟ้องของโจทก์นั้น โจทก์สืบสมแต่โจทก์อ้างลักษณะผิด ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามลักษณะที่ถูกต้องได้

(๓) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงในทางพิจารณาได้ความว่า การกระทำของจำเลยเป็นความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ถึงแม้โจทก์จะมีได้กล่าวไว้ในคำฟ้อง ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิโทษกรรมตามความผิดนั้นได้

ข้อ ๓๘ คำวินิจฉัยชั้นต้นให้มีความสำคัญ ดังต่อไปนี้

(๑) ชั้นของคำวินิจฉัย

(๒) สถานที่ ที่วินิจฉัย

- (๓) วัน เดือน ปี ที่วินิจฉัย
- (๔) กรณีระหว่างผู้ใดโจทก์ ผู้ใดจำเลย
- (๕) เรื่องที่ยกขึ้นฟ้อง
- (๖) ข้อหาของโจทก์
- (๗) คำให้การของจำเลย
- (๘) ข้อเท็จจริงที่พิจารณาได้ความ
- (๙) เหตุผลในการวินิจฉัยทั้งในปัญหาข้อเท็จจริงแลปัญหาพระวินัย
- (๑๐) บทบัญญัติแห่งพระวินัยที่ยกขึ้นวินิจฉัย
- (๑๑) คำชี้ขาดที่ยกขึ้นฟ้อง หรือให้ลงนิคมกรรม

ข้อ ๓๕ คำวินิจฉัยชั้นต้น ให้อ่านให้โจทก์จำเลยฟัง ตามกำหนดวัน เวลา และสถานที่ ซึ่งได้นัดหมายไว้ แล้วให้โจทก์จำเลยลงชื่อรับทราบ ถ้าโจทก์หรือจำเลยไม่ยอมลงชื่อรับทราบคำวินิจฉัย ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นบันทึกไว้ท้ายคำวินิจฉัย และให้ถือว่าโจทก์จำเลยได้รับทราบแล้ว

ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้นแจ้งกำหนดการอ่านคำวินิจฉัยแก่โจทก์จำเลยไม่ได้ ให้แจ้งแก่ผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาใกล้ชิด เพื่อแจ้งแก่โจทก์จำเลย แต่ถ้าโจทก์เป็นคฤหัสถ์เมื่อได้แจ้งกำหนดนัดหมายไปยังภูมิลำเนาเดิมของโจทก์แล้วให้ถือว่าแจ้งแก่โจทก์นั้นแล้ว

ถ้าโจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มาฟังคำวินิจฉัยตามกำหนดที่นัดหมายไว้โดยมิได้มีหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นก่อนถึงเวลานัดหมาย ให้อ่านคำวินิจฉัยและให้ถือว่าฝ่ายที่ไม่ได้มาฟังคำวินิจฉัยได้ทราบคำวินิจฉัยนั้นแล้ว ถ้าทั้งสองฝ่ายไม่มาฟังคำวินิจฉัยโดยมิได้แจ้งหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องดังกล่าวข้างต้น ให้ถือว่าทั้งสองฝ่ายนั้นได้ทราบคำวินิจฉัยนั้นแล้ว

ถ้าโจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ไม่มาฟังคำวินิจฉัยโดยมิได้มีหนังสือแจ้งเหตุขัดข้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นก่อนถึงเวลาที่นัดหมาย เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเห็นสมควรจะเลื่อนกำหนดการอ่านคำวินิจฉัยไปวันอื่นก็ได้ โดยแจ้งให้โจทก์จำเลยทราบ ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายไม่มาฟังคำวินิจฉัยตามกำหนดที่นัดหมายในครั้งหลัง โดยแจ้งเหตุขัดข้องหรือมิได้แจ้งเหตุขัดข้องก็ตาม ให้นำความในวรรค ๓ แล้วแต่กรณีมาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อ ๔๐ คำวินิจฉัยชั้นต้น ให้ถึงที่สุดในการณียังใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- (๑) โจทก์และจำเลยมิได้อุทธรณ์ตามความในข้อ ๔๑
- (๒) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์มีคำสั่งให้ยุติการพิจารณาตามความในข้อ ๔๕

ส่วนที่ ๓

วิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นอุทธรณ์

ข้อ ๔๑ คำวินิจฉัยชั้นต้น โจทก์จำเลยมีสิทธิอุทธรณ์ได้ในปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาพระวินัย โดยให้ระบุข้อเท็จจริงที่ยกอ้างอิงไว้โดยย่อ ส่วนข้อพระวินัยที่ยกอ้างอิงให้แสดงไว้โดยชัดเจน และต้องเป็นข้อพระวินัยที่ได้ยกขึ้นว่ากันมาแล้วในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นต้น

ในกรณีอุทธรณ์คำวินิจฉัยชั้นต้นตามความในวรรค ๑ ให้ยื่นอุทธรณ์เป็นหนังสือพร้อมด้วยสำเนาอีกตามจำนวนที่จะต้องส่งแก่อีกฝ่ายหนึ่งต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันทราบคำวินิจฉัยนั้น ตามความในข้อ ๓๕

ข้อ ๔๒ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ได้รับอุทธรณ์ตามความในข้อ ๔๑ แล้ว ให้ส่งสำเนาอุทธรณ์แก่อีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อแก้อุทธรณ์ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับสำเนาอุทธรณ์นั้น

ถ้าส่งสำเนาอุทธรณ์แก่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้เพราะหาตัวไม่พบหรือหลบหนี หรือจงใจไม่รับสำเนาอุทธรณ์ หรือได้รับแก้อุทธรณ์แล้ว หรือพ้นกำหนดแก้อุทธรณ์แล้ว ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นรีบส่งไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ เพื่อพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

ข้อ ๔๓ ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นอุทธรณ์

(๑) เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์พิจารณาเห็นว่า อุทธรณ์ของโจทก์หรือจำเลยมิได้ยื่นภายในเวลาตามที่กำหนดไว้ ให้วินิจฉัยยกอุทธรณ์นั้นเสีย

(๒) ถ้าคณะพิจารณาชั้นอุทธรณ์เห็นสมควรสืบพยานเพิ่มเติมในปัญหาใดหรือกรณีใดเพื่อประโยชน์แก่การพิจารณาวินิจฉัย ให้มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเองหรือส่งคณะผู้พิจารณาชั้นต้นสืบให้ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นสืบพยานแล้ว ให้ส่งสำนวนมายังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ เพื่อพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

(๓) ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์เห็นเป็นการจำเป็น เนื่องจากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นมิได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามวิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรมชั้นต้น ให้สั่งให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นปฏิบัติให้ถูกต้อง แล้วส่งสำนวนคืนไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์

(๔) ในกรณีที่จำเลยผู้หนึ่งอุทธรณ์คำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งวินิจฉัยให้ลงนิคกรรมแก่จำเลยหลายรูปในความผิดฐานเดียวกันหรือต่อเนื่อง ถ้าคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยกลับ หรือแก้คำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นโดยไม่ลงนิคกรรมหนึ่ลงนิคกรรม

ให้จำเลย อันเป็นการอยู่ในส่วนลักษณะความผิด คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์มีอำนาจวินิจฉัยตลอดไปถึงจำเลยอันซึ่งมิได้อุทธรณ์ ให้มีต้องถูกลงโทษหรือลดโทษหรือลดโทษ เช่นเดียวกับจำเลยผู้อุทธรณ์

ข้อ ๔๔ ในระหว่างการพิจารณาวินิจฉัยการลงโทษชั้นอุทธรณ์ ถ้าปรากฏว่า

(๑) จำเลยถึงมรณภาพ ให้ยุติการพิจารณา

(๒) จำเลยพ้นจากความเป็นพระภิกษุ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีผิดครุภาพดี

ข้อ ๔๕ คำวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ นอกจากมีข้อความซึ่งกำหนดให้มีในคำวินิจฉัยชั้นต้นตามความในข้อ ๓๔ แล้ว ให้มีข้อความดังต่อไปนี้ด้วย

(๑) ชื่อ ฉายา นามสกุล อายุ พรรษา สำนัก และสังกัดของผู้อุทธรณ์

(๒) คำวินิจฉัยให้ยื่น ยก แก่ หรือกลับคำวินิจฉัยชั้นต้น

ข้อ ๔๖ เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์พิจารณาวินิจฉัยเสร็จแล้ว ให้อ่านคำวินิจฉัยโดยมิได้ชักช้า และจะอ่านคำวินิจฉัยนั้น โดยคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ หรือจะส่งไปให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นอ่านก็ได้

ในการอ่านคำวินิจฉัยดังกล่าวในวรรคต้น ให้นำความในข้อ ๓๕ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อ ๔๗ วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงโทษการลงโทษชั้นอุทธรณ์ นอกจากที่กำหนดไว้ในส่วนที่ ๓ นี้ ให้นำความในส่วนที่ ๒ ว่าด้วยวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงโทษชั้นต้นมาใช้บังคับโดยอนุโลมตามควรแก่กรณี

ข้อ ๔๘ คำวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ให้ถึงที่สุดในการณียกอย่างใดอย่างหนึ่ง

(๑) โจทก์และจำเลยมิได้ฎีกาตามความในข้อ ๔๕

(๒) คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกามีคำสั่งให้ยกเลิกฎีกาตามความในข้อ ๕๐ วรรค ๒ หรือสั่งให้ยุติการพิจารณาตามความในข้อ ๕๑

ส่วนที่ ๔

วิธีการพิจารณาวินิจฉัยการลงโทษชั้นฎีกา

ข้อ ๔๙ คำวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ โจทก์จำเลยมีสิทธิฎีกาได้ในปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาพระวินัย ส่วนเรื่องข้อเท็จจริงและข้อพระวินัยที่ยกขึ้นอ้างอิงในฎีกาให้นำความในข้อ ๔๑ วรรค ๑ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ปัญหาข้อเท็จจริงตามความในวรรค ๑ ห้ามมิให้โจทก์จำเลยฎีกาในกรณีดังต่อไปนี้

(๑) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่จำเลยยื่นตามคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเกี่ยวกับความผิดอย่างอื่น นอกจากความผิดอันเดิมวัตถุ

(๒) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่จำเลยยื่นตามคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเกี่ยวกับความผิดที่มีการวินิจฉัยการลงนิคหกรรมเกินกว่าคำฟ้องของโจทก์ตามความในข้อ ๓๗ (๓) นอกจากความผิดอันเดิมวัตถุ

(๓) คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่จำเลยยื่นตามคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นให้ยกฟ้องของโจทก์โดยอาศัยข้อเท็จจริงเช่นเดียวกัน

ข้อ ๕๐ วัชรการยื่นฎีกาและการรับส่งฎีกาไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาให้นำความในข้อ ๔๑ วรรค ๒ และข้อ ๔๒ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ถ้าปรากฏว่า ฎีกาของโจทก์หรือจำเลยประกอบด้วยลักษณะข้อห้ามอย่างใดอย่างหนึ่งตามความในข้อ ๔๕ วรรค ๒ ให้คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาวินิจฉัยยกฎีกานั้นเสีย

ข้อ ๕๑ วัชรการปฏิบัติในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกาให้นำความในข้อ ๔๓ และข้อ ๔๔ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อ ๕๒ ในกรณีที่มีการฎีกาในปัญหาพระวินัย โดยไม่มีการฎีกาปัญหาข้อเท็จจริงการวินิจฉัยปัญหาพระวินัยนั้น ให้คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาฟังข้อเท็จจริงตามที่คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์วินิจฉัยมาแล้วจากพยานหลักฐานในสำนวน

ข้อ ๕๓ การทำคำวินิจฉัยชั้นฎีกา และการอ่านคำวินิจฉัยชั้นฎีกาให้นำความในข้อ ๔๕ และ ๔๖ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อ ๕๔ วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นฎีกา นอกจากกำหนดไว้แล้วในส่วนที่ ๔ นี้ให้นำความในส่วนที่ ๓ ว่าด้วยวิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมชั้นอุทธรณ์มาบังคับใช้โดยอนุโลมตามควรแก่กรณี

ส่วนที่ ๕

วิธีอ้างพยานหลักฐาน

ข้อ ๕๕ พยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ ซึ่งน่าจะพินิจได้ว่าจำเลยมีผิดหรือบริสุทธิ์ให้อ้างพยานหลักฐานได้

พยานหลักฐานที่อ้างนั้น ต้องเป็นพยานหลักฐานชนิดที่มีได้เกิดจากการจงใจ มีคำมั่น สัญญาขู่เจ็ญ หลอกลวง หรือโดยประการอื่นอันมิชอบ

ข้อ ๕๖ ในการอ้างพยานบุคคล ห้ามมิให้โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยาน จำเลยอาจอ้างตนเองเป็นพยานก็ได้

ถ้าจำเลยอ้างตนเป็นพยาน และให้จำเลยเข้าสืบก่อนพยานของฝ่ายจำเลยก็ได้ และถ้าคำของจำเลยซึ่งให้การเป็นพยานนั้น ประักปร่าหรือเสียหายแก่จำเลยอื่น จำเลยอื่นซักค้านได้

ข้อ ๕๗ ในกรณีอ้างพยานเอกสาร ให้นำต้นฉบับเอกสารนั้นมาอ้าง หากหาต้นฉบับไม่ได้จะอ้างสำเนาที่รับรองว่าถูกต้อง หรือพยานบุคคลที่รู้ข้อความมาเป็นพยานก็ได้

ถ้าพยานเอกสารที่อ้างนั้น เป็นหนังสือของทางการคณะสงฆ์หรือหนังสือราชการ แม้ต้นฉบับยังมีอยู่ จะส่งสำเนาซึ่งเจ้าหน้าที่รับรองว่าถูกต้องก็ได้ เว้นแต่ในหนังสือเรียกจะบ่งไว้เป็นอย่างอื่นทั้งที่อยู่ของเอกสารต่อคณะผู้พิจารณา ให้คณะผู้พิจารณาเรียกเอกสารนั้นจากผู้ยึดถือ

ข้อ ๕๘ ในการอ้างสิ่งใดเป็นพยานวัตถุ ให้นำสิ่งนั้นมายังคณะผู้พิจารณา ถ้านำมาไม่ได้ ให้คณะผู้พิจารณาทุกรูปหรือมอบหมายให้ผู้พิจารณารูปใดรูปหนึ่งไปตรวจจครายงานยังที่ที่พยานวัตถุ นั้นตั้งอยู่ ตามเวลาและวิธีซึ่งคณะผู้พิจารณาหรือผู้พิจารณาเห็นสมควรตามลักษณะแห่งพยานวัตถุ

ข้อ ๕๙ ผู้ใดโดยอาชีวะมิใช่ก็ตาม มีความชำนาญพิเศษในการใดๆ เช่น ในทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ฝีมือ พาณิชยการ หรือการแพทย์ และความเห็นของผู้นั้นอาจเป็นประโยชน์ในการได้สวนมูลฟ้อง หรือการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ซึ่งอาจเป็นพยานในกรณีต่างๆ เป็นต้นว่าตรวจร่างกาย หรือจิตของผู้เสียหาย ตรวจลายมือ ทำการทดลอง หรือกิจการอื่นๆ

คณะผู้พิจารณาจะให้ผู้ชำนาญการพิเศษทำความเห็นเป็นหนังสือก็ได้ แต่ต้องให้มาเบิกความประกอบหนังสือนั้นและต้องส่งสำเนาหนังสือดังกล่าวแก่โจทก์และจำเลยทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า ๓ วัน ก่อนวันเบิกความ

เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการพิเศษ ถ้าหากไม่ได้ในฝ่ายสงฆ์ จะขอจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรก็ได้

ข้อ ๖๐ ในกรณีที่โจทก์จำเลยหรือผู้ใด ซึ่งจะต้องให้การหรือส่งพยานหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่งอันประกอบด้วยลักษณะดังนี้

(๑) ข้อความหรือเอกสาร ซึ่งยังเป็นความลับในการคณะสงฆ์ หรือในราชการ

(๒) ความลับหรือเอกสารลับ ซึ่งได้มาหรือทราบเนื่องด้วยปกดิฐระหรือหน้าที่ของเขา

(๓) วิธีการ แบบแผน หรืองานอย่างอื่น ซึ่งมีกฎหมายควบคุมมิให้เปิดเผยโจทก์จำเลย หรือผู้นั้นอาจปฏิเสธไม่ยอมให้การ หรือส่งพยานหลักฐานดังกล่าวนั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากทางการคณะสงฆ์ ทางราชการ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความลับนั้น

กรณีดังกล่าวข้างต้น คณะผู้พิจารณาอาจแจ้งให้ทางการคณะสงฆ์ ทางราชการ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความลับนั้น มาชี้แจงเหตุผลที่ไม่สมควรให้การหรือส่งพยานหลักฐานดังกล่าว นั้น โดยชัดแจ้งต่อคณะผู้พิจารณา

หมวด ๕

วิธีบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิกกรรม

ข้อ ๖๑ เมื่อจำเลยรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้รับนิคกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งถึงที่สุดแล้วให้ คณะผู้พิจารณาซึ่งอ่านคำวินิจฉัย แจ้งผลคำวินิจฉัยแก่ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นทราบ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยนั้น

ข้อ ๖๒ ถ้าจำเลยดังกล่าวในข้อ ๖๑ ไม่ยอมรับนิคกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

(๑) ไม่ยอมรับนิคกรรมคำวินิจฉัยให้สึก ไม่สึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ ได้รับคำวินิจฉัยนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๖ ซึ่งกำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๔๒ แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

(๒) ไม่ยอมรับนิคกรรมคำวินิจฉัยไม่ถึงสึก ให้ผู้บังคับบัญชารายงานโดยลำดับถึง มหาเถรสมาคม เมื่อมหาเถรสมาคมวินิจฉัยหรือมีคำสั่งให้สละสมณเพศแล้วไม่สึกภายในเจ็ดวัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคม อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๗ วรรค ๒ ซึ่ง กำหนดโทษอาญาไว้ในมาตรา ๔๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

ในกรณีเช่นนี้ ให้พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา ใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้นขออารักขาต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักร

หมวด ๖ เบ็ดเตล็ด

ข้อ ๖๓ โจทก์หรือจำเลย จะแต่งตั้งผู้หนึ่งผู้ใดให้ว่าต่างหรือแก้ต่างในกรณีใดส่วนมูล ฟ้องและในกรณีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกกรรมมิได้

ข้อ ๖๔ บรรดาเอกสารสำนวนเกี่ยวกับการได้ส่วนมูลฟ้องและการพิจารณาวินิจฉัยการ ลงนิกกรรมเป็นเอกสารลับ เฉพาะคำสั่งหรือคำวินิจฉัยของผู้พิจารณาหรือคณะผู้พิจารณา ถ้า

โจทก์จำเลยจะขออนุญาตคัดสำเนาเพื่อประโยชน์ในการอุทธรณ์หรือฎีกา ให้ผู้พิจารณาหรือคณะผู้พิจารณาอนุญาตโดยให้อยู่ในความควบคุมของผู้อนุญาต และให้ผู้อนุญาตลงนามไว้ด้วย

การโฆษณาเอกสารตามความในวรรคต้น จะกระทำได้โดยอนุวัติมหาเถรสมาคม

ข้อ ๖๕ พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ทุกชั้น มีหน้าที่ต้องช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในกรณีไต่สวนมูลฟ้อง และในกรณีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมที่ได้รับคำร้องขอหรือคำสั่งให้ปฏิบัติการใดๆ จากผู้พิจารณาหรือผู้พิจารณาแล้วแต่กรณี

ตราไว้ ณ วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

สมเด็จพระสังฆราช ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

หมายเหตุเหตุผลในการประกาศใช้กฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับนี้ คือ

เนื่องจากความในข้อ ๓ (๓) ข. แห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งได้กำหนดไว้แล้วในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุ นั้น เป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้การ ลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุ เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม และมอบหมายให้ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ที่ค้างปฏิบัติอยู่ก่อนวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๖

บัดนี้ สมควรยกเลิกความในข้อ ๓ (๓) ข. แห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๐๖) และตราขึ้นเป็นกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล : นาย อธิเทพ ผาทา

เกิด : วันศุกร์ที่ ๑๔ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕

สถานที่เกิด : ๑๑๓ บ้านคอนแดง ตำบล คำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ๔๘๐๐๐.

การศึกษา : ประถมศึกษา – โรงเรียนบ้านคอนแดง ต.คำเตย อ.เมือง จ.นครพนม
มัธยมศึกษาตอนต้น – โรงเรียนคำเตยอุปถัมภ์ ต.คำเตย อ.เมือง จ.นครพนม
มัธยมศึกษาตอนปลาย – ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศ.น.) นครพนม
เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง)
จังหวัดหนองคาย

พุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย รุ่น ๔๒ พ.ศ. ๒๕๔๐

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย รุ่น ๑๐ พ.ศ. ๒๕๔๓

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๕๐

เข้าศึกษาต่อเมื่อ : ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ (พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต รุ่น ๑ ทวาทศดุษฎี)

สำเร็จการศึกษา : ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

สถานที่ทำงาน : อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ (บัณฑิตวิทยาลัย) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง-
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๖๓/๑๔๕ ถนนพระบรมราชชนนี แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา
กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐.